

RAAMPLAN

ROOMS-KATHOLIEKE GODSDIENST

voor het
**Buitengewoon
Lager Onderwijs
in Vlaanderen**

Erkende instantie r.-k. godsdienst
Guimardstraat 1
1040 Brussel

Uitgeverij Licap
D/2003/0279/069



Inhoud

Inhoud	4
Voorwoord	7
Visie	9
Rooms-katholieke godsdienst in het buitengewoon lager onderwijs	
DEEL 1 LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI VAN KINDEREN	15
1. Componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei	15
2. Een christelijke visie op levensbeschouwelijke en religieuze groei	17
3. Kinderen met een handicap in hun levensbeschouwelijke en religieuze groei	22
4. Communicatie	28
5. Een groeiproces	32
6. De leerkracht als begeleider van levensbeschouwelijke en religieuze groei	34
DEEL 2 EEN GROTE VERScheidenHEID	37
Type 1 Kinderen met licht mentale handicap	38
Type 2 Kinderen met matige of ernstige mentale handicap	42
Type 3 Kinderen met ernstige emotionele en/of gedragsproblemen	46
Type 4 Kinderen met een fysieke handicap	50
Type 5 Kinderen die opgenomen zijn in een ziekenhuis of op medische gronden verblijven in een preventorium	54
Type 6 Kinderen met een visuele handicap	56
Type 7 Kinderen met een auditieve handicap	59
Type 8 Kinderen met ernstige leerstoornissen	63
Kinderen met autisme	65
DEEL 3 PROJECTEN	69
Aanvangsfase	
A 1 Goed dat ik er ben !	76
A 2 God, wie ben Je ? De goede Herder	78
A 3 Ik voel mij vandaag zo ...	80
A 4 Ik leef van kop tot teen !	82
A 5 Ik – wij, wij samen	86
A 6 Help jij mij een beetje ?	88
A 7 Waw, hoe mooi die natuur	90
A 8 Brood	92
A 9 Water en aarde	94
A 10 Jezus	96
A 11 Noach	98

Middenfase

M 1	Jij en ik – anders is ook gewoon	100
M 2	God, wie ben Je ? Als de barmhartige vader	102
M 3	Zo voel ik mij ook soms	104
M 4	Onze klas, onze school	106
M 5	Opnieuw beginnen	108
M 6	Natuur: seizoenen, aarde, vruchtbaarheid	110
M 7	Licht	113
M 8	Jozef, zoon van Jakob	116
M 9	Feesten en symbolen, bij ons en bij de burens	118

Eindfase

E 1	Jij en ik, gelukkig in de wereld	120
E 2	God, wat wil Je ? De barmhartige Samaritaan	122
E 3	Stil worden – gebed – bezinning	124
E 4	Groeien in liefde en tederheid	126
E 5	Verzoening	128
E 6	Natuur, gave en opgave	130
E 7	Vuur – vormsel	132
E 8	Geloofsboeken	134
E 9	Mozes – Exodus	136
E 10	Andere godsdiensten, verhalen en symbolen	138

Liturgisch en pastoraal jaar

LPJ 1	Allerheiligen – Allerzielen	140
LPJ 2	Kerstmis	142
LPJ 3	Pasen – Dood en leven	144
LPJ 4	Maria	146
	Islam	148

DEEL 4 WERKEN MET BIJBELVERHALEN

	Bijbelverhalen kiezen	150
	Verhalen uit het Oude Testament	150
	Verhalen uit het Nieuwe Testament	151
	Wat met wonderverhalen ?	152
	Welk doel wil je bereiken ?	154
	Aandachtspunten bij het vertellen van bijbelverhalen	157

Overzicht van de bijbelteksten in de projecten

Besluit Wat wij wensen met dit raamplan

Voorwoord

In de geest van haar Meester, die niet gekomen is om gediend te worden maar om te dienen, wil onze kerkgemeenschap met het godsdienstonderricht op school de kinderen en de jongeren, de ouders en de maatschappij dienstbaar zijn.

Wie dient, zet niet zichzelf, maar de ander centraal. Daarom staan in dit vernieuwde godsdienstprogramma voor het buitengewoon lager onderwijs de kinderen centraal. Van hen wordt uitgegaan, hun vragen worden ernstig genomen en met hen wordt in stijgende mate en volgens ieders mogelijkheden een dialoog gevoerd binnen een participatief communicatieproces.

Men aanzie dit niet als een didactische truc om zich toch van de aandacht en de goede wil van de leerlingen te verzekeren. Het weze veeleer de geëigende toepassing van de evangelische houding van respectvolle liefde, in de geest van Hem die de Dienaar van allen is willen worden. Wie beseft hoe centraal de communicatie staat in onze godsdienst, zal ook beseffen dat zulke houding heilig kan zijn, als ze door een oprecht geloof gedragen wordt.

De kerk van Christus wil luisteren naar de stem van haar Meester, die ook nu zijn leerlingen oproept om zonder schaamte te getuigen van Hem en ja, allen tot zijn leerlingen te maken.

Ook het godsdienstonderricht op school deelt in deze zending, vandaag en morgen meer dan ooit. De eigen bijdrage en de origineelste dienst die wij in het kader van het godsdienstonderricht moeten aanbieden is juist de christelijke levensbeschouwing als een weg naar leven beluisteren. Wie van de rijkdom van het christelijk geloof geproefd heeft, weet trouwens dat een deemoedig maar fier getuigenis over dit geloof echt een dienst is aan het leven van het kind. Want, zoals de Schrift zegt: "Een mens leeft niet van brood alleen, maar van elk woord dat komt uit de mond van God" (Mt. 4, 4).

De christelijke levensbeschouwing in de volheid van haar kracht aanwezig laten komen in het pedagogisch communicatieproces is én een opdracht, én een uitdaging, én een dienst. Juist de bezieling van een dialogerend proces met het heldere aanbod van een vurig en volwaardig christendom zal het vak godsdienst boeiend en vruchtbaar maken. Dat is onze hoop en ons vertrouwen. Moge de Heer ons daarbij helpen!

*+Paul Van den Berghe
Bisschop van Antwerpen*

Voorzitter van de Erkende Instantie voor rooms-katholiek godsdienstonderricht

ROOMS-KATHOLIEKE GODSDIENST IN HET BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS

Op 8 juli 1996 werd door de Vlaamse bisschoppen een visietekst aanvaard als basis voor het maken van leerplannen voor twee onderwijsniveaus, nl. lager en secundair onderwijs: 'Het vak r.-k. godsdienst in de scholen in Vlaanderen. Visietekst van de commissie in opdracht van de bisschoppen. 080796.'
In de tekst die hier volgt wordt die visie vertolkt in functie van de realiteit van het buitengewoon lager onderwijs.

Kinderen in een complexe wereld

Kinderen groeien op in een wondere en fascinerende wereld. Reeds op jonge leeftijd, zowel thuis als op school, verkennen zij die wereld. Die verre wereld wordt voor hen in beeld gebracht en bereikbaar gemaakt door de moderne communicatiemediën.

De kinderen in het buitengewoon onderwijs hebben eigen specifieke mogelijkheden en beperkingen. Bij sommigen van hen verloopt het verstandelijk leerproces trager. Ze begrijpen de wereld vaak moeilijker en hun situatie op school en in de klas levert heel wat faalervaringen op. Vaak voelen ze zich de mindere ten aanzien van hun leeftijdsgenoten. De wereld is voor hen geen sprookjeswereld. En net als andere kinderen koesteren zij veel verwachtingen.

De samenleving waarin kinderen opgroeien is steeds meer gesecculariseerd en gepluraliseerd: geen enkele godsdienst of levensbeschouwing bepaalt nog echt alleen het zinspectief waarop de hedendaagse cultuur gebouwd is. Het christendom blijft natuurlijk wel een belangrijke achtergrond van de westerse samenleving, maar vele mensen kennen er zich niet meer uitdrukkelijk toe. Hieruit volgt dat het vak godsdienst niet altijd aansluit bij de levensbeschouwelijke achtergrond en de interesse van de kinderen.

De westerse samenleving vertoont bovendien een alsmar grotere verscheidenheid

van culturen en godsdiensten. Kinderen merken die verscheidenheid in de media en in hun eigen leefomgeving. Dat brengt spanningen met zich mee, vragen en twijfels. De levensbeschouwelijke verscheidenheid treffen we niet alleen aan in de scholen en klassen, maar ook in de lessen r.-k. godsdienst.

Naast die groeiende verscheidenheid zien we vandaag tevens een omgekeerde tendens naar groeiende uniformisering of globalisering. Alles wordt aan alles gelijk: van Londen tot Peking, van Chicago tot Bujumbura drinken en eten mensen hetzelfde voedsel (of dromen ze ervan), kopen ze in dezelfde winkelketens (of willen ze kopen), beluisteren ze dezelfde programma's op televisie of surfen ze op hetzelfde wereldwijde internet. Die tendens kan voor heel wat mensen een bedreiging inhouden voor de vorming van een eigen, unieke identiteit. Ook hierop wil het vak rooms-katholieke godsdienst kritisch inspelen. Mensen willen niet onder een algemene, uniforme noemer geplaatst worden. Ze willen een concrete en unieke persoon zijn. Kinderen in het buitengewoon onderwijs vragen vaak een zeer persoonlijke aanpak. Elk kind heeft zijn eigen verhaal, een eigen unieke geschiedenis, symbolen en rituelen, taal, enz.

In zo'n complexe wereld moeten alle kinderen hun weg zoeken. Ze leren omgaan met mensen en leren nadenken over het leven. Het is niet eenvoudig om te groeien naar

een samenhangende zingeving voor het eigen bestaan.

Godsdienstonderricht wordt in een dergelijke context een bijzondere en delicate opdracht. Dat vereist een dynamische visie op het vak r.-k. godsdienst.

Een dynamische visie op het vak r.-k. godsdienst

Het godsdienstonderricht is een dynamisch gebeuren dat de identiteitsvorming van de leerlingen stimuleert, meer bepaald de groei en de verdieping op levensbeschouwelijk en religieus vlak. Dat gebeurt in een communicatieproces, waarin leerlingen en leerkracht hun inbreng hebben, vertrekkend vanuit het bewustzijn van de actuele levensbeschouwelijke verscheidenheid en in confrontatie met wat christenen het 'Woord van God' noemen. Uiteraard houdt dat een verkenning van de christelijke godsdienst in.

Omwille van hun verschillende achtergrond en thuissituatie zullen de leerlingen dat proces op een verscheiden manier beleven en zal ook de uitkomst niet voor ieder dezelfde zijn. De leerkracht begeleidt dat dynamisch proces en staat er tegelijk ook middenin. Hierbij zal hij de verdieping betrachten, die de leerlingen helpt om in vrijheid te groeien als mens, elk volgens zijn eigen mogelijkheden.

Integratie en impact

De leerlingen gaan met levensbeschouwing, godsdienst en geloof om zoals ze het thuis gezien en beleefd hebben. Die verscheidenheid brengt met zich mee dat leerlingen op zeer verscheiden wijze in hun leven integreren wat in de lessen r.-k. godsdienst wordt binnengebracht. Zie in dat verband het Algemeen directorium voor de catechese, nr. 75 (Kerkelijke Documentatie, 1998).

Alle leerlingen worden in de godsdienstlessen uitgenodigd aandacht te besteden aan de werkelijkheid waarin zij leven en waarvoor zij - ook met hun beperkte mogelijkheden - opgeroepen worden mee zorg te dragen.

In de omgang met die werkelijkheid botsen kinderen op allerlei zinvragen, die de basis zijn van hun levensbeschouwelijke ontwikkeling. Daarbij horen ze inzichten van diver-

se levensbeschouwingen, voor hen een extra bron van verwarring.

De lessen r.-k. godsdienst bieden de mogelijkheid om de wederkerige beïnvloeding te zien tussen het christelijk geloof en de werkelijkheid waarin de kinderen leven. Ze geven informatie over en inzicht in de christelijke godsdienst, nodigen uit tot een godsdienstige en levensbeschouwelijke benadering van de werkelijkheid, bieden een culturele verrijking én mogelijkheden tot onderlinge communicatie. Zo krijgen de leerlingen kansen tot verwondering en bewondering, openheid, verdraagzaamheid en worden zij geholpen een eigen plaats te vinden in de samenleving.

Heel wat leerlingen vinden in de godsdienstlessen een eerste of vernieuwde kennismaking met de originaliteit en de dynamiek van de Blijde Boodschap en het christendom. Op basis hiervan kunnen zij hun eigen houding beter onderkennen, bepalen of veranderen.

Gelovige leerlingen kunnen dankzij de godsdienst op school hun groeiend geloof verdiepen en aanscherpen. Gods Geest raakt kinderen op elke leeftijd en ondanks elke handicap. Zij leren ook vanuit een verdiept inzicht hun geloof uitdrukken en beleven. Wanneer hun geloof en leven in vraag gesteld of aangevochten worden, kunnen zij verantwoord reageren.

Het is duidelijk dat de impact van het vak voor gelovige leerlingen vergroot, als het mee gedragen wordt door de ouders, door levensechte christenen in de school, door de pastoraal op school of elders, door het getuigenis van gelovig zoekende volwassenen, kinderen of jongeren in en buiten de school. Uiteraard verschilt dat, afhankelijk van het feit of het om een officiële of katholieke school gaat en of er een grote of kleine levensbeschouwelijke verscheidenheid is in de school.

Het spreekt vanzelf dat elke mens die vanuit het christelijk geloof leeft, hoopt dat wat hem dierbaar is, naar de volgende generaties doorgaat, en dat kinderen geboeid worden door de Blijde Boodschap en gelukkig kunnen worden in een levenswijze die geworteld is in christelijk geloven. Als kinderen meegaan in het geloven van de leerkracht, schenkt dat vreugde en voldoening.



Sommige kinderen gaan niet mee in het geloven van de leerkracht. Het respect voor hun vrijheid is een uiting van een waarachtige christelijke levenshouding. Een leerkracht is in zijn opdracht geslaagd, als kinderen groeien op levensbeschouwelijk en/of religieus gebied.

Wanneer kinderen zich geborgen en veilig voelen in de klas en in de school, vergroot dat de openheid voor de levenshouding en de waarden van de volwassenen in die school.

Een schoolvak

De school draagt bij tot de vorming van de hele persoonlijkheid van de leerlingen. Zeer algemeen kan het vormingsdoel van de school met de uitdrukking 'groeien als mens' omschreven worden. Dat doel wordt uitgewerkt in het opvoedingsproject van de school. Doorheen alle vakken en leergebieden wordt gevraagd dat leerkrachten zich engageren om bij te dragen tot de realisatie van dat opvoedingsproject.

Dat geldt uitdrukkelijk voor het vak r.-k. godsdienst, waarin de groei als mens in christelijk perspectief centraal staat. Het wil bijdragen in de zoektocht van mens en gemeenschap naar zingeving en cultuur. Het geeft denkstof en vragen aan de andere vakken en leergebieden. Via leerlingen en leerkrachten krijgt het ook vanuit andere

vakgebieden vragen en inspiratie aangeboden. Zo beantwoordt het vak r.-k. godsdienst aan de levensbeschouwelijke en culturele opdracht van de school.

Het vak r.-k. godsdienst maakt deel uit van het geheel van de basisvorming van de school. Het onderwijzen en het leren gebeurt op de wijze van de school, d.w.z. zoals in de andere vakken of leergebieden en met dezelfde ondersteuning. Zie daarover ook het Algemeen directorium voor de catechese, nr. 73 (Kerkelijke Documentatie, 1998).

Dat betekent o.a. dat leren wordt gezien als een activiteit van de totale persoon. 'Leren' is veel meer dan 'kennis opdoen'. Het gaat om kennen, kunnen en zijn. Leerlingen worden begeleid om te groeien in kennis, vaardigheden en attitudes. Voor elk van die aspecten van het leren moeten alle leerlingen tot verrijkende en verrijkende resultaten gestimuleerd worden. Het vak godsdienst kan dus niet beperkt worden tot kennisoverdracht, ook al is kennis een niet te verwaarlozen bestanddeel. Leerlingen worden geholpen om in alle vrijheid te groeien tot verantwoorde keuzen. Dat vraagt van scholen en leerkrachten een voortdurende aanpassing aan de leeftijd, de intellectuele en emotionele mogelijkheden en de leef-situatie van de leerlingen.

Doel van het vak r.-k. godsdienst

Onder 'doel' wordt verstaan wat met het vak r.-k. godsdienst op school aan leerresultaten bij leerlingen nagestreefd wordt. De 'visietekst', die als voorbereiding op de raamplanontwikkeling werd opgesteld heeft het algemeen doel willen samenvatten. Die synthese handelt over de hele schoolperiode, vanaf de kleuterleeftijd tot op het einde van het secundair onderwijs. Alle leerlingen worden meegenomen in een langdurig proces van zinzoeken. In het lager onderwijs wordt aan het realiseren van dat doel uiteraard gewerkt 'op de wijze van kinderen' en volgens hun mogelijkheden.

Het vak r.-k. godsdienst en de godsdienstige benadering van de werkelijkheid willen kinderen helpen om te groeien als mens en te bouwen aan een eigen identiteit. De leerkracht wekt hun aandacht voor vragen en gebeurtenissen in hun leven en in de wereld. Zo willen de godsdienstlessen voor de

kinderen een appèl zijn, om - waar en wanneer dat mogelijk is - zelf te groeien naar een eigen en verantwoorde beslissing inzake geloven en leven. Die beslissing kan zeer verschillend zijn. Het is een keuze die leerlingen in vrijheid geleidelijk zelf zullen maken.

De godsdienstlessen bieden voor alle leerlingen een gedegen kennismaking met het christendom. De leerkracht wil interesse wekken voor een godsdienstige en gelovige benadering van het leven en de leerlingen laten zien hoe christenen in de christelijke boodschap een rijke bron van leven vinden. Daartoe is het nodig rekening te houden met de beeldvorming in verband met Jezus en het christelijk geloven, opdat openheid mogelijk wordt voor christelijk geloven en leven, net als voor andere levensbeschouwingen en opvattingen.

Vanuit die kennismaking kunnen leerlingen geraakt worden door de eigenheid en de originaliteit van het christelijk geloof. Zij krijgen daarbij de kans op een eerlijke en verantwoorde wijze, in alle openheid en volgens hun eigen mogelijkheden gevoelig te worden voor en na te denken over leven en cultuur, levensbeschouwing, godsdienst, geloof, Bijbel en kerk. Dat gebeurt vandaag in vele klassen in dialoog met andere (christelijke) godsdiensten en levensbeschouwingen. Daartoe beoogt het vak tegelijk een communicatieve vaardigheid te ontwikkelen in verband met christelijk geloof, godsdienst en levensbeschouwing.

Inhoud van het vak r.-k. godsdienst

Tot de inhoud van de godsdienstles behoren alledaagse ervaringen van de kinderen. In die ervaringen voltrekt zich immers hun zoeken naar zin: de ernstige vragen die ook kinderen zich stellen in hun omgaan met hun eigen leven en met de wereld. Die vragen onthullen een zoeken naar vertrouwen, houvast en toekomst.

Het vak r.-k. godsdienst wil leerlingen begeleiden in hun groei. Daartoe wil het essentiële elementen van het christendom aanreiken, vermits ze van betekenis zijn voor de vreugde en hoop, voor het verdriet en de angst, voor het leven en de dood van kinderen en volwassenen van vandaag. Geloofservaringen in bijbelverhalen en in de wijze waarop christenen hun geloof uitdruk-

ken en beleven, worden in dat perspectief geplaatst. Zo raken leerlingen vertrouwd met de christelijke godsdienst in zijn kracht en in zijn verschillende dimensies.

Het is de bedoeling dat de kinderen Jezus Christus leren kennen, zoals Hij tussen de mensen geleefd heeft en leeft: zijn liefde, zijn dienstbaarheid, zijn verkondiging, zijn voorkeurliefde voor armen en kleinen, zijn bereidheid tot vergeving en verzoening, zijn lijden, dood en verrijzenis.

Kinderen leren ook dat christenen God op het spoor komen in de persoon van Jezus. In Jezus is God immers ten volle mens geworden. Jezus heeft Gods liefde voor mens en wereld zichtbaar gemaakt. In Jezus ontdekken christenen wat het betekent dat God van mensen houdt.

Zo kunnen kinderen ook leren wat het voor christenen betekent te leven in de kracht van de Geest die Jezus bezielde. Die Geest inspireert mensen en geeft hun de kracht om Jezus na te volgen op een weg van liefde en dienstbaarheid. De vruchten van die levensweg zijn: liefde, vreugde, vrede, geduld, vriendelijkheid, goedheid, trouw, zachtheid, ingetogenheid (Gal 5,22).

Er is ook aandacht voor de wijze waarop de kerk - vroeger en nu - gestalte geeft aan het evangelie op verschillende levensterreinen. Zowel in de geschiedenis van de kerk als in haar leven nu - ook in de omgeving van de kinderen - kunnen daarvan voorbeelden gevonden worden. Daarbij horen ook getuigenissen van christenen, het christelijk bidden, de liturgie en de sacramenten.

Tot de inhoud van het vak r.-k. godsdienst behoort ook het gesprek met andere godsdiensten en levensbeschouwingen. Dat lijkt op het eerste gezicht moeilijk voor kinderen. Toch moet men er rekening mee houden dat de verscheidenheid in godsdienst en levensbeschouwing reeds aanwezig is in de klas zelf: niet alle kinderen worden thuis gelovig opgevoed en in vele klassen zitten kinderen uit andere culturen en/of godsdiensten. Het is uiteraard niet de bedoeling in de lagere school een diepgaande studie te maken van andere godsdiensten of levensbeschouwingen. Eerder dan veel te weten 'over' godsdiensten en andere overtuigingen is het de bedoeling te leren 'van' de godsdiensten en 'van' de andere over-

tuigingen. Een eerste kennismaking met verschillende godsdiensten en levensbeschouwingen wil er ook toe bijdragen dat kinderen respect en waardering leren opbrengen voor mensen met een andere overtuiging. Ze kunnen de rijkdom van de verscheidenheid ontdekken. Tegelijk leren zij op die manier ook het eigene van de christelijke zienswijze van de werkelijkheid duidelijker begrijpen.

Hoe die inhoud aan bod komt en op welke leeftijd, wordt verder in dit raamplan duidelijk gemaakt. Uiteraard wordt daarbij rekening gehouden met de eigen mogelijkheden van elk kind.

Een communicatieproces

Het vak r.-k. godsdienst vraagt een communicatieproces. De samenleving heeft nood aan mensen die mekaar kunnen vinden vanuit verschillende levensbeschouwingen en/of overtuigingen.

Communicatie heeft hier een dubbele betekenis. Enerzijds is het een methode, een aanpak. Anderzijds vormt wat in de communicatie aan bod komt ook inhoud van het leerproces. Vooral dat laatste is voor velen nieuw. Dat vraagt enige verklaring.

Communicatie houdt een wisselwerking in tussen leerlingen, leerkracht en leerinhoud. Die uitwisseling bevordert bij de leerlingen het verwerven van nieuwe en rijkere kennis, vaardigheden en attitudes omtrent leven en geloven. Het proces zelf van de godsdienstles is dus opvoedend en vormend. Dat is geen louter verbaal gebeuren. Communicatie is een interactie, waaraan elke betrokkene als totale persoon deelneemt: met hoofd, hart en handen.

Leerkracht en leerlingen hebben elk op een eigen manier een belangrijke inbreng in het communicatieproces, vanuit hun persoonlijke opvattingen, gevoelens en behoeften. Weerstand, bevraging en botsingen zijn dus niet uitgesloten.

In dat communicatieproces gaat het om de leerlingen; hun leven, hun ervaringswereld, hun vragen, hun vreugden en zorgen komen uitdrukkelijk aan bod. Zij brengen ook objectieve elementen van levensbeschouwing en godsdienst in de les binnen. De leerkracht kan de inhoud daarvan niet volledig voorzien. Daarom moeten aangepaste

werkvormen de inbreng van de leerlingen mogelijk maken.

De leerkracht gaat in op die inbreng door te verduidelijken wat christelijk geloven kan betekenen voor kinderen en volwassenen. Het is de bedoeling dat het voor de leerlingen herkenbaar is. Zo moeten zij kunnen zien wat geloven voor het leven kan betekenen. Dat wordt het meest duidelijk, wanneer de leerkracht zich zo goed mogelijk betrokken weet bij de christelijke leefwereld en in de klas de kansen benut om de kinderen daarmee in contact te brengen.

Samen luisteren leerlingen en leerkracht naar wat christenen 'het Woord', Gods Woord noemen. Ze kunnen ontdekken wat God te zeggen heeft. Het gebruik van verschillende vormen van godsdienstige expressie is daarvoor belangrijk. Niet enkel literaire en verbale uitingsvormen, maar ook visuele, auditieve, dramatische, muzische en liturgische uitingsvormen van de christelijke traditie zijn in dat opzicht leerrijk en hebben eigen mogelijkheden. Goede werkvormen kunnen helpen om in bijbelverhalen op het spoor te komen van wat christenen beluisteren als Gods Woord voor mensen vandaag.

Via die communicatieve aanpak leren kinderen ook de woordenschat en de taal van het christendom kennen. Zij leren omgaan met de vraag naar God. Zij kunnen ontdekken hoe een christelijke gemeenschap leeft, denkt, bidt, viert, ...

Die boeiende wisselwerking geeft een eigen originaliteit aan de godsdienstlessen. Dialoog en interactie kunnen omschreven worden als een wisselwerking van woord, wederwoord en Woord. Die drie componenten van het communicatieproces kunnen uitgewerkt worden in verschillende didactische modellen.

Voorwaarde voor dat communicatief proces is een basis van vertrouwen tussen leerkracht en leerlingen en tussen de leerlingen onderling. Kinderen moeten en mogen ervaren dat zij aanvaard en graag gezien worden en dat de mensen hun uiteindelijk welgezind zijn. Zij worden immers geconfronteerd met negatieve ervaringen, op de eerste plaats met hun eigen beperkingen en de reacties daarop. Het is nodig ermee te leren omgaan, willen zij kunnen groeien



naar een positieve houding tegenover de anderen, zichzelf en de wereld. In een groeiend welbevinden vergroot hun betrokkenheid op de werkelijkheid waarin zij leven.

In die sfeer van vertrouwen kunnen zij kennismaken met godsgeloof en levensbeschouwing en met het christendom en de mogelijke betekenis ervan voor hun leven. Iedere leerling zal op dat vlak een unieke weg gaan en krijgt daartoe de nodige tijd en steun. Zo krijgen kinderen elementen aangereikt om zelf te groeien naar een eigen overtuiging.

De leerkracht

Wie godsdienstles geeft, neemt kinderen mee in wat hij/zij zelf als kostbaar en waardevol beleeft. Dat is de bedoeling. Het eigen geloven is daarbij de beste basis. Dat is echter niet vanzelfsprekend voor alle godsdienstleerkrachten. Sommige hebben het moeilijk met geloven. Nu is geloven een veelzijdig en dynamisch gebeuren, dat gestalte krijgt in vele vormen, zeker geen statisch gegeven. Elke gelovige is en blijft een zoeker. Er zijn voor iedereen gelukkige periodes waarin men zin en antwoorden vindt, maar er zijn ook periodes van moeizaam zoeken en van twijfelen. Dat geldt ook voor godsdienstleerkrachten. Doorheen hun opdracht beleven heel wat godsdienstleerkrachten hun roeping als mens en als christen.

In de meeste katholieke scholen geeft de klastitularis ook de lessen godsdienst. Dat

biedt de mogelijkheid het vak godsdienst te integreren in het geheel van het onderwijs in die klas. Zo kan de levensbeschouwelijke dimensie gestalte krijgen in het hele onderwijsaanbod.

Het is noodzakelijk dat godsdienstleerkrachten (klastitularissen en andere) hun professionaliteit uitbouwen door een degelijke opleiding en permanente vorming. Het invoeren van een nieuw raamplan godsdienst is een unieke kans voor de betrokken leerkrachten om ook voor zichzelf opnieuw te ontdekken wat geloven in deze tijd kan betekenen en/of om hun geloven verder uit te diepen. In de klas kan de onbevangenheid van kinderen volwassenen uitnodigen om geloven met nieuwe ogen te bekijken.

Het is een wens dat godsdienstleerkrachten hun opdracht kunnen zien en beleven als een bijzonder ambt, dat hen door de kerk is toevertrouwd. In feite belichamen zij een waardevolle dienst van de kerk aan kinderen en door hen aan de hele samenleving. Het is een moeilijke, maar boeiende opdracht. De kerkgemeenschap wil haar godsdienstleerkrachten daarbij bemoedigen en bijstaan. Zij wil van hen ook leren en naar hen luisteren in een gemeenschappelijke bekommernis voor de menswording van kinderen. Zo is de kerkgemeenschap ervan overtuigd dat het aangaan van die opdracht een authentiek antwoord is op Gods uitnodigend en bevrijdend Woord.

I LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI VAN KINDEREN

1. COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI

Hier wordt niet over alle menselijke groeicomponenten gesproken. Alleen die gebieden worden opgenomen, die voedingsbodem zijn voor het stellen van levensvragen, voor religieuze ervaringen¹, voor gelovig leven² en godservaring³. Heel wat activiteiten bieden kansen om deze aspecten van levensbeschouwelijke groei mogelijk te maken en te bevorderen.

De voorwaarden en aspecten van menselijke groei, die een voedingsbodem vormen voor de levensbeschouwelijke en religieuze ontwikkeling van een kind, worden hier *componenten van levensbeschouwelijke groei* genoemd. Ze zijn onderverdeeld in vier grote gebieden:

- A. *fundamentele bestaanscondities;*
- B. *verbondenheid met zichzelf, anderen, gemeenschappen en natuur/cultuur;*
- C. *groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad;*
- D. *verkennen van geloofstaal en groeien in symboolgevoeligheid.*

De opgenomen componenten kunnen als volgt begrepen worden:

- De 'fundamentele bestaanscondities' vormen de basisvoorwaarden voor en zijn ook aspecten van groei. Kinderen moeten een zekere mate van basisvertrouwen verwerven, willen ze zich kunnen ontwikkelen. Ze hebben behoefte aan vertrouwen, zowel in de wereld waarin ze leven, als in zichzelf, ondanks en soms ook dankzij grenzen en beperkingen.
- Groei is vooral geënt op de relaties die kinderen in toenemende mate willen en kunnen aangaan. Een tweede component is dan ook: verbondenheid met zichzelf, anderen, gemeenschappen, natuur en cultuur. Levensbeschouwelijke opvoeding in 'religieus' perspectief vraagt ook dat kinderen die verbondenheid bij volwassenen en bij elkaar kunnen ervaren en eraan ook kunnen participeren.
- Ten derde is de levensbeschouwelijke groei van kinderen ingebed in hun 'gevoeligheid voor goed en kwaad'. Deze gevoeligheid kan gevoed worden in de klas, in de school, in de leefgroep.
- Tenslotte kunnen kinderen maar openkomen voor het religieus-godsdienstige als ze ook leren denken, voelen en spreken in een daartoe geëigende 'geloofstaal'. Die taal is voor kinderen moeilijk omdat ze niet alledaags en vaak heel symbolisch is. Toch kunnen kinderen ze verkennen. Zij beleven vooral de emotionele betekenis ervan met de volwassenen mee.

1 Een religieuze ervaring is een ervaring van verbondenheid met het grote geheel, waarvan men aanvoelt dat dit de mens op een of andere manier overstijgt.

2 Gelovig leven: een levenswijze die gedragen wordt door geloof in God. Tussen verschillende godsdiensten zijn er in verband met gelovig leven gemeenschappelijke aspecten, maar ook fundamentele verschillen. De godsdienstactiviteiten willen kinderen vertrouwd maken met het katholieke geloofsleven, in openheid naar andere godsdiensten en levensbeschouwingen.

3 Participatie aan gelovig leven en godservaringen roepen mekaar op. Ze staan in voortdurende wisselwerking. Godservaringen kan men niet voorspellen of plannen. De visietekst van 080796 spreekt over 'kairos-momenten': gelukkige momenten waar zo'n ervaring zich voordoet. In de school kan wel gezorgd worden voor een voedingsbodem.

Groeien is geen finaliteit op zich. Bij vele kinderen in het buitengewoon onderwijs is het niet duidelijk in welke mate zij kunnen en zullen groeien. Het is vaak stap voor stap op weg gaan.

In volgend schema worden die componenten in het algemeen voorgesteld. Een meer specifieke omschrijving volgt bij elk type, aangepast aan de eigenheid van de kinderen over wie het gaat.

COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI		<i>Deze componenten zijn voorwaarden en aspecten van de groei van kinderen, in het bijzonder voor hun religieuze en godsdienstige ontwikkeling.</i>
A. Fundamentele bestaans-condities	A.1 Vertrouwen	<i>Een eerste voorwaarde om te kunnen groeien als mens is dat kinderen voldoende basisvertrouwen ontwikkelen. Dat omvat vertrouwen in de stabiliteit en de gerichtheid op het goede van de buitenwereld. Dat omvat ook vertrouwen in zichzelf en het geloof dat ze zelf invloed kunnen uitoefenen op de werkelijkheid.</i>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<i>Een tweede voorwaarde is dat kinderen hun eigen mogelijkheden ontdekken. Tegelijk botsen ze op grenzen en beperkingen die ze soms moeizaam leren aanvaarden. Evenwicht vinden tussen hun mogelijkheden en beperkingen zal hen helpen vertrouwen te vinden in zichzelf en de wereld.</i>
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	<i>Kinderen zijn volop bezig zichzelf te ontdekken. Door ervaringskansen en verhalen aan te bieden aan kinderen, kunnen ze bewuster met zichzelf leren omgaan. Dat is een langzaam proces omdat kinderen aanvankelijk de werkelijkheid en hun relaties sterk egocentrisch beleven, maar zich daar niet bewust van zijn.</i>
	B.2 met anderen	<i>Tijdens de kinderleeftijd is er evolutie van egocentrisme over aandacht voor anderen naar rekening houden met anderen. Kinderen leren rekening te houden met elkaar. Echte verbondenheid ontstaat pas wanneer kinderen meer belang hechten aan de groep en aan vriendschap.</i>
	B.3 met gemeenschappen	<i>In verbondenheid met gemeenschappen leren kinderen zien dat ze niet enkel als individu leven naast anderen, maar ook met en dankzij anderen. Ze maken deel uit van kleinere en grotere gemeenschappen. Dat is een rijkdom, maar ook een opgave. Tijdens feesten (thuis en op school) en tijdens specifieke groepsactiviteiten groeit de verbondenheid met groepen.</i>
	B.4 met natuur en cultuur	<i>Kinderen hebben een sterke drang tot exploreren. Ze willen ontdekken, bevragen, volop beleven, genieten met al hun zintuigen, alles weten over..., informatie zoeken en begrijpen. Soms schrikt de omgeving hen ook af, b.v. ze zijn bang voor een levend dier. Ze kunnen ook overrompeld zijn, onder de indruk van de grootsheid, het specifieke van natuur en cultuur. Ze kunnen zichzelf sterk verbonden voelen met de natuur. Hun ver- en bewondering voor het mooie in de natuur laat hen toe het mysterieuze ervan aan te voelen en er zich bewust van te worden.</i>
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad		<i>Het is voor de levensbeschouwelijke en religieuze groei van kinderen essentieel dat hun onderscheidingsvermogen voor goed en kwaad gevoed wordt. Kinderen stemmen zich voor het morele aanvankelijk af op de volwassenen. Stilaan kunnen ze zelf ontdekken wat verantwoordelijkheid tegenover mensen en tegenover God inhoudt.</i>
D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen		<i>Kinderen kunnen maar open komen voor het religieuze en het godsdienstige als ze ook leren denken en spreken in een 'geloofstaal'. Zo kunnen ze God op het spoor komen. Geloofstaal is moeilijk voor kinderen. Ze kunnen die wel verkennen en meebeleven in verhalen, rituelen en vieringen. Symboliek is voor kleinere kinderen nog te moeilijk om cognitief te vatten. De emotionele laag van symboliek kunnen ze wel met volwassenen meebeleven.</i>

2. EEN CHRISTELIJKE VISIE OP LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI

Net als andere godsdiensten is ook de christelijke godsdienst een worsteling met algemeen menselijke levensvragen. Dat betekent niet dat het christelijk geloof daartoe mag herleid worden. In het lager onderwijs is het echter onmogelijk de kinderen een totaalbeeld te geven van het christelijk geloof. Daarom wordt dat geloof ter sprake gebracht met zijn betekenis voor de levensvragen van kinderen.

Het levensbeschouwelijke heeft veel verschillende lagen: verwondering opwekken, tot bewondering komen, blij zijn om wat is of om wat iemand doet, genieten van ..., bewust worden van je eigen lichaam, je één voelen met een grote wereld, je samen groep voelen, woorden vinden voor wat je voelt en het durven delen met anderen, stil kunnen worden, verdriet hebben en getroost worden, vragen stellen en samen antwoorden zoeken, boos worden om het onrecht dat je ziet, proberen iets goeds te doen, leren bidden, je al of niet herkennen in een evangelieverhaal, in de huid van een bijbelrol kruipen en jezelf tegen komen, alles van zichzelf in een schilderij leggen, ...

Het mooie is dat de dagdagelijkse relatie leerkracht - leerling al zoveel aspecten van geloven en van verbondenheid bevat: nabij zijn, bevestigen en vertrouwen geven, hen laten zijn wie ze zijn. Het is niet altijd vanzelfsprekend of gemakkelijk, maar toch: de aanwezigheid in die goede momenten laat kinderen al heel wat van de waarden beleven die Jezus beleefde. Zo kunnen ze aanvoelen wat het betekent dat christenen geloven dat God in mensen nabij is. Zo kunnen ze ontdekken hoe dat geloof concreet wordt in verbondenheid, liefde, nieuwe kansen krijgen na fouten, gekwetst zijn en terug rechtop staan en leven voelen.

In die dagdagelijkse relatie is niet alleen de leerling de "ontdekker van wat christenen geloven". Leerkrachten ontdekken in hun leerlingen schoonheid, goedheid en waarachtigheid die hun geloof wekt en 'warm houdt'. Het lesgeven is voor elke leerkracht een opgave, maar kan evenzeer een bron van leven zijn.

Dat alles maakt een leerkracht natuurlijk ook heel kwetsbaar. Men wordt aangesproken op de eigen persoonlijke aanwezigheid bij de kinderen. Een leerkracht kan ook maar ten dele geven wat kinderen nodig hebben. Geen enkele leerkracht kan zich immers fungeren als vervanger van het eerste opvoedingsmidden. Sommige leerkrachten hebben het moeilijk met christelijk geloven, maar beleven toch bovengenoemde waarden, die ook voor christenen belangrijk zijn. Het kwetsbaar samenzijn van leerkracht en leerlingen helpt de kinderen te groeien in vertrouwen.

Wat kinderen op de eerste plaats meebelevan heeft ook nood aan taal en teken, aan uitdrukkelijk gelovige woorden, verhalen en gebaren. Afhankelijk van de leeftijd wordt bekeken welke elementen uit het christendom kunnen aangebracht worden, met oog voor andere godsdiensten en levensbeschouwingen, als ze tot de leefwereld van de kinderen behoren. Kinderen zullen op hun eigen wijze omgaan met dat aanbod. Kinderen leren wanneer iets voor hen betekenis heeft. Ze leren doorheen meebelevan en meevoelen, door de sfeer op die momenten, door associatie met eigen ervaringen, door de relationele kwaliteiten en de authenticiteit van de persoon die hen het aanbod doet.

Zo worden stapstenen gelegd waar kinderen hun levensbeschouwing later verder op kunnen bouwen. Ze vinden er een basis waardoor zij liefde, warmte, rechtvaardigheid, verbondenheid en engagement, ... sterker, meer bewust aanvoelen en ontdekken. De getuigenis dat God met dat alles te maken heeft zal bij een aantal kinderen gehoor vinden. Zo kan een religieuze voedingsbodem van verbondenheid met mensen en natuur groeien. Ze kunnen Jezus leren kennen doorheen de verhalen over Hem. Kinderen kunnen zoeken naar antwoorden op levensvragen en bouwen 'voorlopige constructies'. De vragen worden opgehouden: niet alles hoeft verteld of verklaard te zijn.

Het spreken over God, die vanuit de bijbels boodschap 'Vader' en 'liefde' genoemd wordt, is bijzonder delicaat voor sommige kinderen. Zij hebben immers in hun concrete leefsituatie (thuisituatie) niet altijd de ervaring van een liefdevolle en tedere vader en/of moeder. Je kan niet voorbijgaan aan die werkelijkheid. Ze leeft immers binnenin de kinderen. Daarom is het goed er rekening mee te houden.

Van de leerkracht vraagt het de nodige professionaliteit om de elementen van christelijk geloven die betekenis kunnen hebben voor de groei van kinderen, uitdrukkelijk ter sprake te brengen. De echtheid (authenticiteit) van de leerkracht zal de kinderen positief beïnvloeden in hun eigen levensbeschouwelijke groei.

In de verschillende projecten van dit leerplan wordt concreter aangegeven welke elementen van christelijke geloven aan bod kunnen komen, aangepast aan de eigenheid van de kinderen.

Elementen van christelijk handelen

Welk verband bestaat er tussen waardeopvoeding en christelijke geloofsoepvoeding? Of: heeft het christelijk geloven een betekenis voor waarden en normen die mensen hanteren? Vraagt christelijk geloven een eigen soort waardeopvoeding?

Christelijke waarden zijn steeds ook algemeen menselijke waarden, maar ze kunnen niet zomaar losgemaakt worden uit de context van de navolging van Jezus Christus. In Hem krijgen die waarden een eigen concrete invulling. Er is een betrokkenheid op, een bekommernis om bepaalde waarden af te lezen uit het optreden van Jezus. Hier volgen enkele krachtlijnen die algemeen menselijke waarden 'anders' maken voor christenen.

Christenen oriënteren zich op het leven vanuit Jezus. Vanuit zijn verbondenheid met zijn Vader wordt een eigen waardebetrokkenheid zichtbaar. Belangrijke waarden zijn voor Hem: gerechtigheid, naastenliefde, bijzondere aandacht voor de armen, vergevingsgezindheid, barmhartigheid, eenvoud, bescheidenheid, offerbereidheid. In de beleving van die waarden ligt de hoop dat God de geschiedenis waar onrecht en lijden is helpt doorbreken en dat Hij mensen in hun goedheid sterkt en in hun lijden te draagt.

Het christelijk geloven stimuleert tot handelen vanuit waarden. De geloofstraditie reikt voorbeelden aan van mensen die een eigen waardehiërarchie opbouwen en - ondanks belemmeringen - onvoorwaardelijk kiezen voor liefde. Het christelijk geloof gaat niet voorbij aan het gegeven dat elke mens een steun in de rug nodig heeft om het goede te doen. Het levensverhaal van christenen kan die steun en inspiratie bieden aan leerlingen van vandaag.

Zo heeft het christelijk geloven ook een kritische functie tegenover het handelen van mensen. Mensen vertonen soms 'blinde vlekken' voor belangrijke waarden, zowel individueel als collectief. Die 'blindheid' is soms tijdgebonden. Getuigenissen van christenen uit andere tijden en culturen kunnen de ogen openen, de blik verruimen.

Het christelijk geloven helpt de ik-gerichtheid te doorbreken. Het zwaartepunt in het leven van een christen ligt niet in zichzelf als individu, maar in zijn relatie met God en de medemensen. Daarom behoort moreel handelen tot de essentie van het leven van christenen. In de waardeopvoeding moet echter altijd rekening gehouden worden met de eigen concrete situatie van de kinderen. Voor sommige van hen zijn die waarden niet zo vanzelfsprekend. Kinderen moeten tijd krijgen om te groeien in waardebeleving.

Het is ook belangrijk erop te letten dat christelijk geloven niet herleid wordt tot waardeopvoeding. Morele waarden behoren tot het christelijk geloven, maar zijn precies gesteund op een gelovige beleving van de verbondenheid tussen God en mensen en tussen de mensen onderling.

Christelijke mensvisie, uitgedrukt in een geloofstraditie

De joodse, christelijke en islamitische godsdiensten zijn openbaringsreligies. Dat wil zeggen dat hun antwoorden op fundamentele levensvragen gevormd zijn in een lange geschiedenis van verbondenheid tussen God en mens (en gemeenschap), en dat zij verder uitgedrukt, overgeleverd en vernieuwd worden binnen een dynamische geloofstraditie. Daarin wordt Gods woord zichtbaar. Het geeft oriëntatie en kracht aan mensen die er zich nauw op betrokken weten. Zich laten aanspreken door dat Woord heeft consequenties: de mens wordt erdoor bevestigd in zijn mogelijkheden en tegelijk wordt hij er ook door opgevorderd en aangezet tot bekering.

Gelovigen hoeven niet zomaar op goed geluk af aan te nemen dat God tot mensen spreekt doorheen een geloofstraditie. Ze kunnen dat zelf in hun leven ondervinden: de geloofstraditie reikt voor-

den (verhalen, getuigenissen, gebeden, liederen...), symbolen en handelingspatronen aan, die een omvormende werking hebben op de beleving van het leven. Wanneer dat Woord even sterk oplicht, wanneer het warmte in zich draagt en de belofte dat het vuur weer oplaait, is het in staat mensen fundamenteel om te vormen. Mensen kunnen er als het ware door 'herboren' worden. Wie dat meemaakt, kan van binnen uit begrijpen waarom men spreekt van 'openbaring'.

De drie monotheïstische godsdiensten: jodendom, christendom en islam, vertonen verwantschap, zowel wat betreft hun wortels als wat hun geloofsbeleving betreft. Toch zijn er ook verschillen. Het meest in het oog springende verschil tussen het christendom en beide andere openbaringsgodsdiensten is dat christenen geloven dat God mens geworden is in Jezus. In Hem (de Zoon) wordt voor christenen op unieke en onnavolgbare wijze duidelijk wie God (de Vader) wil zijn voor mensen. De goddelijke Geest geeft over Jezus' dood en verrijzenis heen kracht en oriëntatie aan het leven van gelovigen en de geloofsgemeenschap.

Het is de bedoeling kinderen diepgaand te laten kennis maken met de christelijke geloofstraditie, zoals ze in het bijzonder vorm kreeg binnen de katholieke geloofsgemeenschap. (Een overzicht van de christelijke geloofstraditie is verwoord in de *Katechismus van de katholieke kerk*. Licap, Brussel, 1995). Kunnen en durven kijken vanuit christelijk perspectief, schept voor kinderen een unieke kans om van binnen uit in contact te komen met de concrete geloofsbeleving en de geloofspraktijk van mensen en van een geloofsgemeenschap. Zo bieden godsdienstlessen voor heel wat kinderen de gelegenheid om niet enkel als 'buitenstaander' te vernemen dat er een gelovige kijk op het leven bestaat. De kinderen krijgen de kans om aan te voelen waar het voor gelovige mensen op aankomt. Ze kunnen ook participeren aan die gelovige kijk op het leven.

Het is wel belangrijk dat kinderen van meet af aan mogen aanvoelen dat het christelijk perspectief de openheid op andere vormen van zingeving niet in de weg staat. Kinderen kunnen ontdekken dat in de verscheidenheid, zoals die zich aandient binnen en buiten de klasmuren, een grote rijkdom aanwezig is. Dat wil niet zeggen dat alle verschillen nivellerend naast elkaar geplaatst worden. Andere vormen van zingeving en/of geloven kunnen aan bod komen en worden geëvalueerd vanuit het perspectief van universele verbondenheid en menswaardigheid. Het christelijk perspectief is dus geen belemmering voor pluraliteit, wel een opener naar respect voor andere zingevingen en culturen.

Godsbeeld - Jezusbeeld

Kinderen kunnen ingrijpende ervaringen meemaken. Waar die ervaringen met het godsdienstige gekoppeld worden (via meebeleven, verhalen, voorstellingen, gebed, stilte, natuurbeleving, ...) kunnen kinderen ontdekken dat God zich tot het hart van elke mens richt en dus ook in hun hart aanwezig is met zijn Geest. Dat is echter niet te programmeren of te manipuleren. Een leerkracht heeft daar geen zicht op en heeft dat zeker niet in de hand. Of zulke ervaringen uitmonden in een gelovige houding valt niet te voorspellen. Jaren later pas zullen mensen misschien terugblikken op hun kindertijd en zich bewust worden van Gods aanwezigheid.

Een godsrelatie krijgt groeikansen wanneer kinderen beelden aangereikt krijgen die naar Hem verwijzen. Beelden als lieve Vader (en moeder), goede herder, ... sluiten aan bij de ervaring van de meeste kinderen dat vader en moeder voor hen zorgen. Aan de reacties van de kinderen is te merken dat zulke beelden hen aanspreken. De beleving van een godsrelatie beïnvloedt het zich vormend godsbeeld natuurlijk heel sterk.

De gelovigen uit de Bijbel, daarin door Gods inspiratie geleid, zeggen zeer veel over God, soms ook verschillende dingen. Maar steeds getuigen zij van een levende en heilige God, die een verbond aangaat met zijn mensen. Het komt er in het godsdienstonderricht op aan die kern van hun getuigenis op te laten lichten en te leren zien, die in Jezus Christus vervuld is.

De persoon van Jezus openbaart ons wie God is: in Jezus is God mens geworden. In de klas worden veel evangelieverhalen verteld. Via die verhalen over Jezus kunnen de kinderen God als een bijzondere Vader leren kennen. In en door de uitwerking van die verhalen kunnen kinderen ontdekken dat God in Jezus aan het werk is: zoals Jezus met mensen omgaat, zo is God.



Volgend schema plaatst een aantal elementen van christelijk geloven bij de componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei:

COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI		Elementen van christelijk geloven die betekenis kunnen hebben voor de kinderen in hun levensbeschouwelijke en religieuze groei
A. Fundamentele bestaanscondities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	"Laat die kinderen toch bij Me komen, en houd hen niet tegen, want van zulke kinderen is het koninkrijk van God." (Mc. 10, 14). In deze woorden klinkt door hoe Gods liefde zichtbaar geworden is in Jezus. Die liefde kan ook vandaag mensen aanzetten om kinderen te laten openbloeien zoals ze zijn. Voor sommige kinderen is dat bijna niet mogelijk. Openheid voor hun verhaal en respect voor hun – soms pijnlijk - zwijgen kunnen kinderen een nieuwe adem geven. Het beeld van God als liefdevolle 'Vader' kan voor sommige kinderen moeilijk zijn. Vooral in nabijheid en daarin soms ook in woorden en verhalen, kunnen kinderen ervaringen opdoen van trouw. Dat kan vertrouwen geven.
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	Kinderen kunnen hun eigen mogelijkheden ontdekken wanneer zij succeservaringen kunnen opdoen en wanneer zij gewaardeerd en bevestigd worden. Zij mogen ook ondervinden dat ze niet alles even goed moeten kunnen of doen. Er kunnen nieuwe kansen geboden worden. Zo leren kinderen omgaan met beperkingen. Heel wat kinderen zijn getekend door lijden en kwetsuren. De ervaring dat zij onvoorwaardelijk en blijvend bemind worden kan voor hen bevrijdend en genezend zijn. Basis hiervoor is het christelijk verrijzenisgeloof. Vanuit datzelfde geloof kan ook de overtuiging groeien dat de dood niet het laatste is.
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	Elke mens is in zijn uniciteit 'beeld van God', 'kind van God', met een persoonskern waarin God aanwezig is als bron van vrijheid en liefde. Bij God kan men steun vinden voor het aanvaarden van zichzelf als persoon met een handicap. Verhalen waarin Jezus allerlei mensen ontmoet kunnen dit illustreren. Elke mens heeft een persoonlijke opdracht. Aan het zelfvertrouwen kan gewerkt worden aan de hand van het individueel handlingsplan.

	<p>B.2 met anderen</p>	<p><i>De verbondenheid met anderen wordt voor christenen getekend door de verbondenheid met de Ander. Dat is duidelijk geworden in de persoon van Jezus. Het leven van Jezus houdt een oproep in om eigenbelang niet los te koppelen van belangen van anderen, vooral niet van de zwakkeren (gerechtigheid). Verhalen over ontmoetingen tussen Jezus en heel verschillende mensen kunnen dat illustreren. Vergeving en verzoening moeten realistisch beleefd worden. Hier bestaat geen automatisme. Er is vaak respect nodig voor de soms trage groei in dit verband. Kinderen kunnen leren hoe mensen uit hun verbondenheid met God kracht halen om relaties met mensen op een zinvolle manier te beleven.</i></p>
	<p>B.3 met gemeenschappen</p>	<p><i>Elke gelovige wordt uitgenodigd Gods droom over de mens te volgen door liefde en solidariteit. Jezus bracht mensen samen. In klasrituelen kunnen de kinderen ook iets dergelijks beleven. Een eigen klasproject maakt dat de kinderen elkaars 'deelgenoot' zijn. Zo kan een wij-gevoel groeien, dat mogelijk herkenbaar wordt in grotere gemeenschappen. Kerk, sacramenten en vieringen kunnen dergelijk wij-gevoel geven. Het is echter belangrijk dit heel realistisch in te schatten en niet te overschatten, b.v. bij eerste communie en vormsel. Bij de eerste communie beleven de kinderen nog geen echt wij-gevoel.</i></p>
	<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p><i>Schepping is gave en opgave. De mens heeft een bijzondere plaats en opdracht: in verbondenheid met de Schepper zorgen voor evenwicht in de omgang met de schepping. Kinderen kunnen verwonderd zijn voor wat er leeft in de natuur. Ze zijn soms ook vlug bereid om zorg te dragen voor de natuur. Zo kan vertrouwen groeien: het ritme van de natuur kan houvast geven en regelmaat. Ook cultuur is aan kinderen besteed: creatief bezig zijn en iets realiseren maakt hen blij en geeft een gevoel van zelfwaarde. Cultuur kan een echte bron van verwondering zijn. Het scheppingsverhaal kan vertrouwen en stabiliteit geven.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p><i>Vanuit verbondenheid met God, medemensen en schepping, trachten mensen het goede te doen. Dat lukt niet altijd. Toch komt God de mens telkens opnieuw tegemoet. Hij is uit op vergeving en verzoening. Vanuit voorbeeldsituaties - o.a. verhalen van en over Jezus - kunnen kinderen groeien in gevoeligheid voor het goede. Belangrijk is ook dat ze de impact van het gedrag van mensen leren aanvoelen. Zo ontdekken ze ook wat hun eigen gedrag kan teweegbrengen. Doorheen lukken en mislukken kunnen ze groeien in 'waardevol' leven en samenleven. Vergeven gaat niet vanzelf. Ook hier is een groei-proces nodig. Zolang er een wonde is, is er nood aan heling.</i></p>	
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p><i>Doorheen geloofstaal en -handelingen van mensen komt het Woord van God tot mensen. Voor christenen spreekt God zich uit in Jezus Christus. Mensen kunnen ook uit zichzelf God op het spoor komen. Daarom worden zoveel verhalen verteld. Geloofsrituelen en -vieringen ondersteunen gelovige mensen om te komen tot een uitgezuiverde relatie met God. Rituelen en symboliek moeten stilaan opgebouwd worden. Eerst moeten er associaties gelegd worden, vooraleer een symbool echt kan verwijzen. Dit groeit langzaam. Herhaling speelt een grote rol. Symbolen, rituelen en vieringen kunnen maar zinvol zijn in relatie met het leven van de kinderen. Vieringen moeten op hun maat uitgewerkt worden.</i></p>	

3. KINDEREN MET EEN HANDICAP IN HUN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI

In het buitengewoon lager onderwijs komen kinderen met heel veel mogelijkheden en met specifieke beperkingen. Die beperkingen liggen niet allemaal op hetzelfde vlak. Wel zijn ze allemaal 'kind'. In volgend hoofdstuk wordt ingegaan op de eigen ontwikkeling van kinderen op levensbeschouwelijk en religieus vlak. Af en toe wordt de problematiek van kinderen met een mentale handicap uitdrukkelijk ter sprake gebracht.

Van participatie naar afstand nemen

Kinderen, alle kinderen, bouwen hun eigen levensbeschouwing op door op jonge leeftijd 'mee te doen' met die grote mensen, die ze vertrouwen. Jarenlang zal een kind participeren aan de levensbeschouwing van die volwassenen. Vooral datgene wat ze volwassenen zien 'doen' en zien 'beleven' heeft impact op hen. Dat meebeleven is tegelijk de motor voor hun eigen religieuze en levensbeschouwelijke groei.

Voor alle kinderen is levensbeschouwelijke en religieuze groei mogelijk. De school heeft er een specifieke bijdrage in, die aansluit bij wat thuis gebeurt. Als kinderen thuis een christelijke opvoeding krijgen, zullen ze godsdienstlessen op school daarbij een ondersteuning zijn. Wanneer kinderen thuis in een andere godsdienst of levensbeschouwing geïnitieerd worden, moet men hen voldoende tot hun recht laten komen in hun eigenheid. Men mag hen niet forceren om christen te worden. Soms hebben kinderen in hun gezin nog weinig gehoord over christendom en geloven. Voor hen bieden de godsdienstlessen een eerste kennismaking.

VERTROUWEN

Het vertrouwen in volwassenen is belangrijk voor een participatieve wijze van meeleven. Wat kinderen zien, horen en zelf beleven op levensbeschouwelijk vlak, zal sterk meebepalen hoe ze met specifieke geloofsverhalen omgaan.

Wanneer over God of Jezus verteld wordt en de kinderen herkennen bepaalde ervaringen in het verhaal, dan maken ze zich aan de hand van beelden of elementen uit het verhaal wel een eigen voorstelling. Ze kunnen God leren kennen als diegene die hen liefheeft, door wie mensen zich gedragen voelen en aan wie ze zich toevertrouwen. Dat is een herkenbare ervaring. De kracht en de diepte van die religieuze relatie kunnen ze nog niet verwoorden.

Of kinderen zich aangesproken voelen door verhalen over Jezus, door de persoon van Jezus zelf, door waarden die christenen beleven, wordt door hun eigen persoonlijk levensverhaal mee bepaald. Ze kunnen open en ontvankelijk zijn voor wat goed en waardevol is. Een positief ingesteld kind groeit en ontwikkelt. Bij sommige kinderen verloopt die ontwikkeling moeilijk. Jonge kinderen leren juist heel veel doordat ze anderen nadoen en met hen meedoen. Belangrijk daarbij is te weten dat ze dat in sterkere mate gaan doen wanneer ze anderen vertrouwen en wanneer ze met hen verbonden leven: ouders, broers en zussen, grootouders, vrienden, lotgenoten, de leerkracht, ...

Kennismaken met God als een liefdevolle Vader kan bevrijdend zijn. De hunker naar liefde, die elke mens in zich draagt, kan zich erop enten. Het is alsof kinderen dat intuïtief aanvoelen. Wat de leerkracht binnenbrengt, kan soms andere perspectieven openen dan wat kinderen elders op levensbeschouwelijk of religieus vlak meebeleven. Ook vanuit een contrastervaring kan een sterke kracht uitgaan.

Kinderen met een (licht) mentale handicap participeren langer dan andere kinderen aan datgene wat volwassenen beleven. Dat kan een zekere druk leggen op leerkrachten: de leerlingen vragen veel aandacht, ze dagen uit, ze beleven verbondenheid op hun eigen manier, ... De leerkrachtstijl zal er ongetwijfeld door beïnvloed worden.

PARTICIPEREN AAN HET GELOOF OF DE LEVENSBESCHOUWING VAN LEVENSECHTE MENSEN

Voor vele facetten van het leven gaan kinderen met de volwassenen meedoen. Zo is de taal die kinderen spreken diegene die ze thuis horen. Ze bootsen hun omgeving na. Naast de ouders hebben ook leerkrachten en opvoeders veel invloed op hen, precies omdat ze hun vertrouwenspersonen zijn. Op school participeren de kinderen aan hun taal, hun gevoelens, hun waarden- en normbeleving, hun geloofsbeleving.

Op die wijze komen kinderen in contact met godsdienst of religie: ze participeren aan de religieuze beleving van de volwassenen. Daarom spreken we over participatief geloven.

Voor jonge kinderen is het belangrijk dat ze in contact komen met concrete mensen die hun godsdienst beleven en die hen erover vertellen. Soms gebeurt dat thuis, wanneer kinderen hun ouders zien bidden en meegaan naar vieringen. Dat gebeurt ook op school, wanneer bijvoorbeeld bijbelverhalen worden verteld en geloof uitdrukkelijk beleefd wordt.

De hele maatschappelijke ontwikkeling maakt dat sommige kinderen vaak alleen op school in contact komen met een godsdienst. Het blijft essentieel dat jonge kinderen godsdienstige rituelen zien beleven en eraan kunnen deelnemen. Volwassenen (in de klas: de juf of de meester) spreken iets of iemand aan die ze niet zien, spreken hun verlangens en emoties uit, danken iemand en zingen blij voor die persoon. Dat intrigeert kinderen ten eerste. Wanneer ze een vertrouwensband hebben met die volwassene, willen ze ook meedoen. Zo zetten ze hun eerste 'geloofspasjes'. Volwassenen nemen hen mee in de godsrelatie die zij beleven en laten hen het relationele daarvan ook meebeleven.

Kinderen staan ook wel eens onder de druk van hun loyaliteit met vader, moeder, broer of zus, vriendjes, leden van de dezelfde groep. Leerkrachten, en zeker de leerkracht die hun levensbeschouwelijke en religieuze groei behartigt, ondervinden dat, vooral in de types 1, 3 en 8.

Oudere kinderen nemen al wat afstand. In de loop van de lagere school gaan ze steeds losser staan van volwassenen. Bij kinderen met een licht mentale handicap is er een gelijkaardige, maar tragere ontwikkeling. Bij veel van die kinderen verloopt de lichamelijke groei heel wat vlugger dan hun mentale ontwikkeling. Dat leidt soms tot 'vroegrijpe' reacties en typische 'puberteits'conflicten. Ook 'godsdienst' is voor hen (zeker als ze vanuit een niet of anders-gelovig thuismilieu komen) niet evident. Die kinderen hebben nood aan authentieke leerkrachten, die rekening willen houden met hun gevoelens en die hen kunnen meenemen in hun zoektocht naar zinvol leven.

Niet alleen het basisvertrouwen speelt een belangrijke rol in de godsdienstige ontwikkeling, ook de aangeboren drang om te bevragen en te onderzoeken, die kinderen eigen is, is een motor van godsdienstige ontwikkeling. Uit zichzelf komen kinderen tot diepere levensvragen vanuit hun ervaringswereld. Hun vele 'waarom'-vragen zijn uiting van nieuwsgierigheid en verraden een drang om te begrijpen. Als jonge kinderen zien hoe volwassenen hun geloof beleven, maakt dat hen heel nieuwsgierig.

Kinderen maken kennis met het levensbeschouwelijke en groeien erin door mee te doen met volwassenen. Dat participatief geloven gebeurt niet omdat volwassenen het opdringen, maar wel omdat het eigen is aan jonge kinderen en aan traag lerende kinderen. Juist daarom willen we er ook kritische vragen bij stellen.

PARTICIPATIEF GELOVEN: KANSEN EN GRENZEN

Het feit dat jonge kinderen participatief geloven, biedt heel veel kansen maar heeft ook zijn grenzen.

Kansen liggen in het feit dat levensbeschouwelijke en religieuze opvoeding wordt gezien als een dimensie van de totale opvoeding. Ze heeft invloed op de totale ontwikkeling van de kinderen, zeker op hun sociale, emotionele en morele ontwikkeling. Kinderen kunnen op jonge leeftijd het 'mysterie' al meebeleven. Ze leren iets aanvoelen van solidariteit, altruïsme en verantwoordelijkheid. In gesprekken met elkaar en met de leerkracht ervaren ze dat er verschillen zijn in levensvisie. Die verschillen zijn juist de motor voor hun levensbeschouwelijke groei.

Het feit dat kinderen 'participatief leven' is een uitdaging voor de leerkracht. Ze hebben een 'zesde zintuig' om af te tasten wat een leerkracht belangrijk en goed vindt. Ze voelen aan of je beleeft wat

je vertelt. Ze voelen aan of God iets voor jou betekent. Dat kan je zien als een rijkdom. Het is anderszids ook confronterend. Die confrontatie stelt je voor de opgave om jezelf als mens en als gelovige kritisch te bevragen. Je eigen houding heeft immers consequenties voor de levensbeschouwelijke groei van de kinderen die je zijn toevertrouwd. Kinderen bevragen je en roepen op tot authenticiteit. Participatief geloven heeft echter ook grenzen. Zeker kinderen met een mentale handicap kunnen geen kritische afstand nemen van wat hen wordt aangereikt. Dat maakt hen sterk afhankelijk van de volwassene en van de inhoud die wordt aangereikt. Daarom moet levensbeschouwelijke opvoeding met de nodige omzichtigheid gebeuren. Geloven kan niet 'opgelegd' worden. Zowel het aanbod als de sfeer en de relatie waarbinnen een geloofsaanbod gebracht wordt, moeten grote openheid bevatten. Er kan geen druk liggen op de pedagogische relatie tussen kind en leerkracht. In de klas kan differentiatie aangewezen zijn. Je kan samen met de kinderen zoeken naar rituelen die hen verbinden, over de verschillen heen. Omwille van hun eigenheid worden de kinderen het best geholpen door een persoonlijke aanpak.

Na het vertellen van een evangeliieverhaal in de eerste klas komt een jongen zeggen dat zijn mama 'dat allemaal niet gelooft van die Jezus ..., en hij ook niet'. Hij voelt de verschillen tussen thuis en de klas duidelijk aan en zit ermee in de knoop. Het heeft geen zin dat te polariseren. Het kind is dan altijd de dupe. Eerder is het aangewezen het kind telkens opnieuw uit te nodigen om het goede van thuis en het goede van de klas te verwoorden.

Het belang van rituelen

Elke religie heeft eigen rituelen om met het transcendente om te gaan. In de meeste culturen hebben mensen steeds gezocht naar rituelen om hun relatie met god(en) te beleven en te structureren. Rituelen bieden ook veiligheid.

Ook de christelijke traditie heeft heel wat rituelen waarmee mensen doorheen de eeuwen hun persoonlijke godsrelatie hebben beleefd. Elke relatie vraagt taal en teken. Zo vraagt ook de relatie met Jezus en met God om uitgesproken te worden. Er is nood aan beelden en symbolen die de beleving van die relatie uitdrukken en verdiepen.

Het is niet verwonderlijk dat uit godsdienstpsychologisch onderzoek blijkt dat juist het meebeleven van rituelen voor kinderen heel belangrijk is voor hun levensbeschouwelijke en religieuze ontwikkeling. Kinderen, die uit zichzelf al heel ritualistisch zijn, vinden veiligheid in godsdienstige rituelen. Jonge kinderen kunnen die godsdienstige rituelen niet zozeer verstandelijk 'begrijpen', maar kunnen wel de emotionele beleving van volwassenen sterk invoelen en meebeleven. Het valt op dat kinderen met een mentale handicap sterk emotioneel kunnen invoelen bij de mensen met wie ze een sterke band hebben. Ook al zijn zij op andere vlakken 'trage leerders', op dat vlak zijn ze vaak 'meesterlijk'.

RITUELEN GEVEN KINDEREN KANSEN TOT PARTICIPEREN

Door rituelen worden jonge kinderen ingewijd in de omgang met God en met Jezus. Ze leren naar Hen luisteren en tot Hen spreken. Ze leren ook iets doen voor Hen. Zo krijgen ze de kans iets van Jezus' en Gods aanwezigheid te ervaren. Tegelijk worden ze ingeleid in de praktijk van een godsdienst. Door kinderen op die manier geloof te laten meebeleven, worden hen kansen geboden de diepere dimensie van het leven te leren kennen.

AFGESTEMD OP HUN LEEF- EN BELEVINGSWERELD

Het is belangrijk dat alles wat kinderen wordt aangereikt (o.a. de rituelen waarin je hen meeneemt) afgestemd is op hun leef- en belevingswereld. Dat geldt voor de rituelen en voor de verhalen die er bij horen.



Kinderen beleven hun relaties nog sterk egocentrisch. Dat tekent ook hun beleving van rituelen.

Alle kinderen hebben de behoefte aan versterking van hun 'basisveiligheid'. Op school leren ze omgaan met andere volwassenen en andere kinderen dan thuis. Telkens wordt hun basisveiligheid bevraagd. Het is een opdracht voor elke leerkracht telkens opnieuw hun basisvertrouwen te bevestigen en hen te helpen het uit te breiden.

In godsdienstlessen wordt er over God gesproken. Het eerste godsbeeld van jonge kinderen is vooral 'moederlijk' en 'vaderlijk': God zorgt voor je, Hij houdt van je. Dat is de basis waarop later ook andere aspecten van de godsdienst worden gebouwd (b.v. de ethische dimensie). Door het samen beleven van godsdienstige rituelen kan er een band groeien tussen de kinderen en Jezus, God en Maria. Maria kan (als moeder van Jezus) vrij snel een vertrouwensfiguur worden.

Voor een aantal kinderen is de relatie met vader en/of moeder problematisch. Het spreken over een moederlijke of vaderlijke God kan bij hen een contrastervaring oproepen. Dat contrast kan juist hun verlangen naar basisvertrouwen kanaliseren. Doordat rituelen kansen geven aan een woordenloze beleving kunnen ze kinderen gevoelig maken voor een God die vertrouwen schept.

IN EEN SFEER VAN VERTROUWEN EN VEILIGHEID

Om een sfeer van vertrouwen en veiligheid tot stand te brengen, wordt een kader gecreëerd waarbinnen kinderen de ruimte krijgen om tot stilte en gebed te komen, als ze daar klaar voor zijn. Het is wenselijk de godsdiensthoek in de klas daarvoor in te richten. Ook godsdienstige rituelen van anders-gelovige kinderen moeten tot hun recht kunnen komen. Zoniet voelen zij zich verweesd en kan er voor hen geen sfeer van vertrouwen en veiligheid zijn.

RITUELEN AL DOENDE BELEVEN

Wanneer bij kinderen een harmonieuze persoonlijkheidsontwikkeling niet zo evident is, spelen rituelen een des te grotere rol. Belangrijk is dat kinderen actief betrokken kunnen zijn bij die rituelen.

Kinderen met een mentale handicap hebben een langdurig leerproces door te maken om met gebaren, lichaamsbeweging, taal, ... te kunnen uitdrukken wat in hen omgaat en wat voor hen zinvol en waardevol is. Psychomotoriek is daarbij zeer belangrijk. Daarom is het aan te bevelen dat zij in die rituelen ook voldoende kansen tot bewegen krijgen (Sherborne, sacrale dans, ...).

Ontwikkeling wordt gestimuleerd door psychomotoriek

De motorische ontwikkeling is een heel belangrijke pijler voor de totale ontwikkeling van kinderen. Bewegingsopvoeding (een intentioneel en deskundig aanbod van bewegingsprikkels en -activiteiten) heeft een grote invloed op een zo harmonieus mogelijke persoonlijkheidsontwikkeling. Zeker bij kinderen met een mentale handicap is er een duidelijk verband tussen psychomotoriek en de totale ontwikkeling. Motoriek en beweging zijn de basis van het functioneren. Vanuit hun natuurlijk vermogen tot bewegen en hun natuurlijke bewegingsdrang, in combinatie met de zintuiglijke waarneming, leren kinderen communiceren met anderen en met de omringende wereld. Op die wijze leren ze spelenderwijze zichzelf en hun omgeving kennen. Ze leren zich bovendien, door vele contacten met mensen en dingen, situeren in de ruimtelijke en sociale omgeving.

Vanuit hun beweging ervaren ze dat ze hun omgeving kunnen beïnvloeden. Ze brengen hun omgeving in beweging. Ze krijgen door hun beweging zelfs greep op hun omgeving. Ook zo ontdekken ze dus dat ze over mogelijkheden beschikken. Waar ruimte is voor het beschikbare bewegingsrepertoire, groeit het besef iets te kunnen. Dat versterkt hun zelfvertrouwen.

Binnen die totale ontwikkeling is ook het levensbeschouwelijke te situeren. Het is aan te bevelen dat het levensbeschouwelijke op een actieve en ervaringsgerichte wijze wordt aangeboden en uitgewerkt. Kinderen met een mentale handicap hebben - meer dan andere kinderen - actieve ervaringskansen en participatiekansen met volwassenen nodig om levensbeschouwelijk te groeien. Het godsdienstaanbod dat in de klas wordt aangeboden, heeft beweging nodig. Ook levensbeschouwelijk leren ze 'al doende'.

Een kind leert als het zich socio-emotioneel goed voelt

In het uitdiepen van de levensbeschouwelijke en religieuze groei kan je niet voorbij het belang van het socio-emotioneel welbevinden. In dat belangrijk element van de totale ontwikkeling van kinderen zijn ze héél kwetsbaar. De aard van hun beperking raakt hen in de kern van hun zijn en in hun vermogens tot bewustzijn, zelfreflectie en sturing van emoties. Vanuit hun leef- en leeromgeving krijgen zij herhaaldelijk de boodschap dat zij niet beantwoorden aan verwachtingen en dat zij mislukken. Socio-emotioneel zwakkeren zijn het meest kwetsbaar.

Het is fundamenteel noodzakelijk dat de leerkracht zich afstemt op de socio-emotionele ontwikkelingsnoden van die kinderen. Vaak is het nodig tijd te investeren in het socio-emotioneel welbevinden, zoniet blokkeren kinderen en is er geen energie meer vrij om te leren. Daarvoor moet de belevingswereld van de kinderen - van vroeger en van nu - steeds de nodige aandacht krijgen. Die belevingen, die hun weerslag hebben op elke concrete activiteit, hebben een grote invloed op het leerproces.

Kinderen hebben beelden nodig

Het denkvermogen van de kinderen heeft nog een hele evolutie door te maken. Bij jonge kinderen lopen realiteit en fantasie nog in elkaar over. Wat ze niet begrijpen lossen kinderen vaak op met hun fantasie. Leerkrachten schrikken soms van de uitspraken die ze doen. Bijvoorbeeld stellen ze zich God als heel menselijk en tegelijk heel magisch voor.

Kinderen vragen prenten ter ondersteuning. Daar zijn meerdere redenen voor. Dat heeft vooral te maken met hun denkontwikkeling. Vooral kinderen met een mentale handicap denken eerder intuïtief. Het is alsof ze in stukjes en brokjes denken. De verschillende elementen zijn nog niet verbonden met elkaar. Toch zoeken ze naar een zekere objectiviteit. Vandaar hun voortdurende waarom- en hoe-vragen. Volwassenen geven daarop dikwijls antwoorden vanuit een logica die voor kinderen onbegrijpelijk is. Vandaar de steeds herhaalde vragen. Hun denkontwikkeling laat hen nog niet toe abstract te denken.

Hun nood aan visuele ondersteuning heeft ook te maken met wat je hen wil aanreiken. Wat je waarneembaar, bespreekbaar, uitwisselbaar wil maken, is voor hen heel abstract. Woorden over gevoelens zijn bijvoorbeeld voor de kinderen in aanvang abstracte termen. Ze gaan voor hen maar iets betekenen wanneer ze gekoppeld zijn aan hun concrete ervaringen. Daarom is het belangrijk dat volwassenen telkens dezelfde woorden gebruiken om over gevoelens te spreken en ze zo mogelijk te illustreren

met beelden. Zo gebeurt de uitdrukkelijke koppeling van concrete ervaringen met gevoelens of waarden. Beelden (afbeeldingen, prenten, foto's) slagen erin om vriendschap, vertrouwen, hulp, troost, verdriet, uitsluiting, zorg, tederheid, samenwerking, angst, ... herkenbaar én bespreekbaar te maken. Ook met lichaamstaal kan de leerkracht abstracte inhouden uitbeelden.

Beelden spelen eveneens een rol in de mogelijkheid én in de wijze waarop kinderen met Jezus kennismaken. De verhalen over Jezus worden ondersteund door de afbeeldingen die daarbij worden gebruikt, zeker afbeeldingen die de relatie tussen Jezus en mensen weergeven. Dergelijke prenten spreken kinderen aan omdat ze hun de mogelijkheid bieden zich in die relatie te verplaatsen.

Kinderen streven naar autonomie

Het valt op dat kinderen meedoen met volwassenen. Wel doet zich een duidelijke groei in hun karaktervorming voor. Ze willen steeds meer dingen zélf doen: hun drang naar autonomie wordt steeds duidelijker. Ze hebben zichzelf als individu ontdekt en eisen ruimte op voor het eigen 'ik'.

Alleen in een leerlinggerichte aanpak krijgt de beleving van de kinderen de volle ruimte. Het levensbeschouwelijk en religieus aanbod kan hen stimuleren tot het nemen van initiatief. Het kan hun zelfstandigheid zo maximaal mogelijk aan bod laten komen en kansen geven tot groeien. Om dat te kunnen realiseren hebben ze heel vaak behoefte aan een aanbod dat hen helpt hun omgeving te ordenen en ermee in dialoog te gaan. Wanneer zij initiatief kunnen nemen en zelfstandig taken aankunnen, komt dat tegemoet aan hun drang naar autonomie, zeker bij de oudere leerlingen. Daarom is het goed werkvormen aan te bieden waarin zij zelf actief moeten omgaan met je aanbod. In de keuze van werkvormen en ook in je leerkrachtstijl bied je aan kinderen ruimte om zich te positioneren ten opzichte van wat wordt binnengebracht.

Die aanpak erkent ook de reële levensbeschouwelijke verscheidenheid in de klas. Andersgelovige en niet-gelovige kinderen krijgen zo de kans om op een eigen en zelfstandige wijze met de inhoud om te gaan.

4. COMMUNICATIE

Levensbeschouwelijke en religieuze groei wordt bevorderd door communicatie op basis van een wisselwerking tussen de ervaringswereld van de leerlingen en van de leerkracht. De originaliteit van het vak godsdienst bestaat erin dat men in die wisselwerking ruimte wil laten voor het Woord van God. Voor gelovige christenen staat de inbreng van leerlingen en leerkracht onder de kritiek van Gods Woord.



Didactisch gezien is communicatie gericht op het bevorderen van kennis, vaardigheden en attitudes omtrent leven en geloven. Dat houdt o.m. in dat:

- leerlingen en leerkracht elk op hun eigen manier een belangrijke inbreng hebben in het communicatieproces, vanuit hun persoonlijke ervaringen, opvattingen, gevoelens en behoeften.
- leerlingen zich een taal eigen maken om de dialoog tussen godsdiensten en levensbeschouwingen aan te gaan. Door die dialoog zal op termijn hun beleving verdiept en/of hun keuzebekwaamheid bevorderd worden.
- het Woord van God beluisterd wordt. Bijbel en traditie getuigen van dat Woord. Het heeft een eigen dynamiek en kan mensen raken, hoe en waar ook. De Geest waait waar hij wil. Waar zo'n gelukkig moment (*kairos*) zich voordoet in de pedagogische eenheid, zal men dat tot bloei laten komen en valoriseren.
- leerlingen de christelijke geloofstaal horen en leren hanteren. Voor sommigen leidt dat zowel tot leren van geloofsuitdrukkingen als tot geloof leren uitdrukken.

Communicatie is hier bedoeld als een gebeuren waarbij de totale mens betrokken is. Ze doet een beroep op verbale en non-verbale expressievormen: lichaamstaal, lichaamsexpressie, muzische, dramatische en liturgische expressievormen. Voor vele kinderen is de non-verbale communicatie veel duidelijker en belangrijker dan de verbale. Communicatie is dus meer dan conversatie. Ook interactie en ontmoeting maken er wezenlijk deel van uit.

Een sfeer van vertrouwen is grondvoorwaarde om tot die communicatie te komen en ze vol te houden. Kinderen moeten en mogen ervaren dat ze aanvaard en graag gezien worden. Het is in die sfeer van vertrouwen dat ze kunnen kennismaken met het christendom en de mogelijke betekenis ervan voor hun leven. Iedere leerling zal op dat vlak een unieke weg gaan en de nodige tijd en steun krijgen om dat vertrouwen te verwerven.

Geloofscommunicatie

In *geloofscommunicatie* wordt men samen stil en drukt men een diepste overtuiging uit, die te maken heeft met wat men uiteindelijk als 'waar' en 'betrouwbaar' ervaart en waar men zijn leven op bouwt. Gelooft men bovendien nog dat mensen een gemeenschappelijke bestemming in zich dragen, dan heeft dat consequenties: men gaat dan door tot op de kern en het komt er voor alle gesprekspart-

ners op aan te ervaren en te weten wat uiteindelijk belangrijk, waar en betrouwbaar is.

Geloofscommunicatie is daarom niet vrijblijvend. Het is communicatie over wat men van levensbelang vindt. Men houdt samen halt bij de bronnen van het leven. Het gaat over wat mensen breekt of heelt, ziek of gezond maakt, verlamt of doet opstaan, vernietigt of tot leven wekt.

Dat wil echter niet zeggen dat men het eigen geloven als enige en exclusieve bron van waarheid moet voorhouden aan kinderen. Geloofscommunicatie is maar geloofwaardig als de gesprekspartners met even grote onbevangenheid andere vormen van geloven en zingeving kunnen tegemoet treden en naar waarde schatten. Vertrekkend vanuit het principe van gelijkwaardigheid tussen mensen, gaat een diepe geloofsovertuiging hand in hand met een diep respect voor niet en anders-gelovigen. Zoniet komt men in de buurt van onverdraagzaamheid en fanatisme. Voor christenen strookt dat niet met de criteria van menswaardigheid.

De boeiende wisselwerking tussen het eigene van het christendom, het gelovige engagement van de leerkracht en de ervaringswereld van de leerlingen (Woord – woord – woord) is een proces met vele verrassingen, dat door de leerkracht begeleid wordt, maar dat die leerkracht toch niet helemaal in handen heeft. Immers, wij durven geloven dat God zelf in dat proces aanwezig is. De kracht van zijn Geest kan in mensen heel wat teweegbrengen waar niemand onmiddellijk een zicht op heeft.

Geloofscommunicatie met kinderen

Vanuit hun eerste naïviteit leven kinderen mee met de leerkracht, zoals die uiting geeft aan overtuigingen in woord en daad. Door hun participatieve ingesteldheid is 'vrijblijvende communicatie' met kinderen eigenlijk bij voorbaat al onmogelijk. Men doet altijd, of men het nu wil of niet, aan 'geloofscommunicatie', omdat kinderen vanwege hun ontwikkelingsfase weinig afstand kunnen nemen van de overtuigingen en grondhoudingen van hun opvoeders. Ze worden er een stuk door 'gevormd', ten goede of ten kwade.

Anderzijds mag men kinderen niet tot meer dwingen dan wat ze zelf willen. Tegen de achtergrond van de pluralistische samenleving moet men daarop attent zijn. Volgende aandachtspunten zijn erop gericht om elk kind in zijn eigenheid te respecteren:

- Kinderen verdienen respect in de wijze waarop ze zelf betekenis en waarde geven aan ervaringen. Daarom is het nodig dat de leerkracht zich tracht in te leven in hun 'gevoelde betekenissen', die veelal bepaald worden door hun leefwereld. De 'ervaringsgerichte dialoog' speelt daarbij een belangrijke rol.
- De inbreng van elk kind moet zoveel mogelijk geplaatst worden tegen de achtergrond van zijn uniciteit als mens. Van daaruit kan die inbreng naar waarde geschat worden. De leerkracht moet op het spoor zien te komen van welke essentiële bijdrage elk kind te leveren heeft in het communicatieproces. Dat vraagt ernstige inspanningen, zeker als kinderen weinig communicatievaardig zijn.
- Kinderen zijn geen 'onbeschreven bladen'. Ze dragen overtuigingen en gezindheden met zich mee, opgebouwd door eigen ervaringen en door participatie aan de overtuigingen van hun eerste opvoeders. Ze hebben het recht daarin begrepen en gerespecteerd te worden.
- Men moet rekening houden met de verscheidenheid in de pedagogische eenheid. Ze kan geplaatst worden tegen de achtergrond van gemeenschappelijkheid en universele verbondenheid.

Die aandachtspunten zijn gefundeerd op een houding van respect. Kinderen nemen die houding van hun leerkracht over. Een klimaat van respect roept bij hen respectvol gedrag op. Hoewel ze er nog niet aan toe zijn om zich die houding op duurzame wijze eigen te maken, kunnen hun momentele houding en gedrag er wel door gestuurd worden. Alleszins doen ze participatieve ervaringen op van een sfeer van openheid en respect. Dat zal op termijn de communicatiebekwaamheid van de kinderen gunstig beïnvloeden.

Het communicatieproces beoogt geleidelijke verwerving en/of verdieping van inzicht, attitudes en vaardigheden op het vlak van zingeving en geloven. Kinderen hebben meer nodig om te kunnen groeien in vrijheid en autonomie dan oppervlakkige, nivellerende, vrijblijvende gesprekken waarin ieder zijn mening zegt. Daarbij dient men voldoende oog te hebben voor verschillende niveaus van communicatie.

Niveaus van communicatie

Om een verdiepende dynamiek gaande te houden is het aangewezen dat de leerkracht bewust verschillende niveaus van communicatie inbouwt. Men dient er wel rekening mee te houden dat kinderen maar kunnen voelen, denken en redeneren als ze concrete aanknopingspunten hebben en als het gaat om inhouden waarop ze zich sterk betrokken weten of die ze zelf beleven. Daarom is het vaak niet wenselijk om die communicatieniveaus alleen en altijd met de hele groep te doorlopen. Men kan soms beter werken in kleinere groepen van kinderen met eenzelfde betrokkenheid.

Woorden ondersteunen en verdiepen belevingen en ervaringen. Bij leerlingen in het buitengewoon onderwijs is dat niet altijd het geval. Zij voelen heel veel aan, maar kunnen dat niet altijd onder woorden brengen. Zij uiten zich veelal non-verbaal. Hun handelen is niet altijd door hun woorden gestuurd. Hun handelen is ook niet altijd gelijk aan de verwoording van hun handelen. Zij doen vaak niet wat zij zeggen. Zij komen ook moeilijk tot innerlijke dialoog. Begrippen, uitdrukkingen en verhalen helpen hen vaak niet om de werkelijkheid te ordenen, te verklaren en te voorspellen. Daardoor zijn leerkrachten in BLO vaak experts in het registreren en interpreteren van non-verbaal gedrag. Gelukkig maar.

Kinderen hebben iemand nodig die hen helpt zin te geven aan wat op hen af komt, aan wat zij ervaren, aan de wereld om hen heen. Zij hebben iemand nodig die benoemt, orde brengt, verklaart, wijst op verbanden en samenhang. Zo iemand helpt hen hun ervaringen te bevragen en te onderzoeken en brengt het nadenken daarover op gang. Die persoon staat tussen de kinderen en de werkelijkheid, niet om hen voor die werkelijkheid af te schermen, maar wel om de werkelijkheid begrijpelijk, doorzichtig, beheersbaar en hanteerbaar te maken.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen drie communicatieniveaus:

- a. het niveau van de ervaring,
- b. het niveau van de betekenisverlening,
- c. het niveau van de reflectie.

a. Het niveau van de ervaring:

stilstaan bij belevingen en ervaringen en die belevingen en ervaringen verrijken met elementen van religieus-godsdienstig leven. Tijd leren nemen om te bewonderen en tot verwondering te komen.

Communicatie op dit niveau:

- Kinderen drukken eigen gevoelens bij belevingen en ervaringen uit.
- Ze groeien stap voor stap in de bewustwording van belevingen en ervaringen en de betekenis ervan. Dat kunnen ze op een geschikte manier tot expressie brengen, ook op non-verbale wijze.
- Ze wisselen ervaringen uit. Sommige kinderen merken verscheidenheid op en respecteren die verscheidenheid.
- Religieus-godsdienstige ervaringskansen worden aangereikt in een atmosfeer van verbondenheid via snoezelen, verhalen, godsdienstige rituelen, enz.
- Kinderen leren het gemeenschappelijke in menselijke ervaringen aanvoelen en eventueel benoemen.

**b. Het niveau van de betekenisverlening:
in vrijheid de diepte van het christelijk geloof leren kennen en kunnen plaatsen naast
andere vormen van betekenisverlening**

Communicatie op dit niveau:

- Kinderen kunnen contact maken met hun eigen 'gevoelde betekenissen'. 'Gevoelde betekenissen' zijn betekenissen die zich direct vanuit de ervaringsstroom aanbieden en tot uiting komen in gevoelens en houdingen, b.v. angst in het donker. Zij kunnen onbewust sterke invloed uitoefenen op stemmingen en houdingen van kinderen. In het communicatieproces kunnen ze naar boven komen via allerlei vormen van expressie, mimiek en gedragingen, en ook via rollenspel en fantasiespel. De leerkracht kan kansen aangrijpen om kinderen te helpen om moeilijke gevoelens te verwerken.
- Kinderen zien in dat niet alle mensen (en niet alle kinderen in de pedagogische eenheid) dezelfde betekenis geven aan hetzelfde soort ervaringen. Dat doet zich gemakkelijk voor als er cultuurverschillen zijn. Het is een moeilijker te vatten en te accepteren vorm van verscheidenheid dan die op het eerste niveau. Het is belangrijk te erkennen dat die vorm van verscheidenheid soms problemen geeft, maar ook rijkdom inhoudt.
- Kinderen ondervinden op welke wijze christenen betekenis geven aan fundamentele levenservaringen. Het getuigenis van de leerkracht en contacten met concrete christelijke gemeenschappen in de omgeving kunnen het communicatieproces voeden. Verder zijn er ook verhalen (vooral bijbelverhalen) en geloofsrituelen waarin ervaringen gelovig worden geduid. In het christendom maakt Jezus Christus met woorden en daden duidelijk hoe fundamentele levenservaringen kunnen geplaatst worden in een heilsperspectief.
- Sterke ervaringen van kinderen kunnen, geplaatst in een religieus-godsdienstige context, mogelijk uitgroeien tot religieuze en/of godservaringen. Het communicatieproces kan zulke begenadigde momenten opleveren.

c. Het niveau van de reflectie op ervaring en betekenisverlening

Communicatie op dit niveau:

- Kinderen kunnen 'filosoferen', maar men moet rekening houden met het concrete stadium van ontwikkeling waarin ze zich bevinden. Ze gebruiken daarbij woorden of andere expressievormen. Allemaal staan ze op een of ander manier stil bij verwondering, verbazing, verontwaardiging, stil worden, genieten, enz. Ze kunnen terugblikken op concrete ervaringen en stilstaan bij de betekenis ervan voor henzelf en voor anderen. Op basis daarvan kunnen ze zich partieel uitdrukken over godsdienstige en andere gegevens. Het is belangrijk dat kinderen kansen krijgen om zich uit te drukken via hun eigen vertrouwde expressiemiddelen. Sommigen kunnen hun uitspraken leren onderbouwen met goede argumenten. Op die wijze krijgen ze meer inzicht en leren ze meer bewust vorm te geven aan een eigen mens, wereld- en godsbeeld.
- Op het niveau van de betekenisverlening is het belangrijk er rekening mee te houden dat alles een betekenis heeft voor de kinderen. De dingen krijgen echter pas betekenis wanneer ze zich aandienen in het eigen leven. Het leven en omgaan met die betekenissen kan pas in communicatie met anderen groeien.
- De aanwezige verscheidenheid in betekenisverlening in de pedagogische eenheid brengt voor sommige kinderen een dynamiek op gang om tegenstellingen te integreren op een hoger niveau. Het is de bedoeling dat die kinderen aanvoelen dat ze tot nieuwe inzichten kunnen komen door verder te bouwen op elkaars inbreng.

5. EEN GROEI PROCES

Het levensbeschouwelijke en het religieuze worden geïntegreerd in de totale groei van de kinderen. Daarom is het belangrijk een goed zicht te hebben op het groeiproces dat de kinderen doormaken. Men kan moeilijk een algemeen geldend groeiproces voorstellen. Ieder kind heeft zijn eigen mogelijkheden en zijn eigen grenzen en beperkingen. Niet voor niets wordt er gewerkt met individuele handlungsplannen. Daarom is het belangrijk dat de leerkracht aandacht heeft voor de eigen evolutie van elk kind.

Het leerproces gaat uiteraard samen met alle aspecten van het groeiproces. Leren is vooral 'leren leven'. Voor heel wat kinderen hoort kennis verwerven daar uiteraard bij; bij andere veel minder of niet. Veelal is het leerproces geen rechtlijnig gebeuren, maar een aaneenschakeling van momentane contacten, waarbij de groei en de evolutie pas op veel langere termijn merkbaar worden.

Het groeiproces wordt uitgetekend in drie fasen:

- verkennen en aanknopingspunten zoeken (assimilatie);
- verdiepen en confronteren (accommodatie);
- verwerken en integreren (integratie¹).

Niet alle kinderen van het buitengewoon lager onderwijs kunnen de drie fasen doorlopen. Wat mogelijk is, is afhankelijk van hun eigen mogelijkheden en de aard en de mate van handicap.



1. Met 'integratie' wordt hier bedoeld: wat geleerd werd verwerken en toepassen in de eigen levenssituatie.

De drie fasen van het groeiproces worden hier in schema gezet. Bij elke fase wordt verwoord wat de leerkracht kan doen om de betrokkenheid van de kinderen te verhogen in het groei- en leerproces, uiteraard telkens volgens de mogelijkheden en grenzen van elk kind.

BASISSHEMA VOOR EEN GROEIPROCES

Fase 1: verkennen en aanknopingspunten zoeken (assimilatie)

Elk leren is maar mogelijk wanneer men aanknopingspunten zoekt in de leefwereld en de belevingswereld van de kinderen en ze samen met hen uitgebreid verkent.

Dat gebeurt door contact te maken met de leefwereld en de belevingen van de kinderen, er stil bij te staan, hen te laten voelen, ruiken, horen, zien, luisteren, aanvoelen, meevoelen, in zich opnemen, herkennen, bewust worden, ...

Fase 2: verdiepen en confronteren (accommodatie)

In een aantal situaties is het mogelijk kansen tot verdieping te creëren en de kinderen te begeleiden in dat verdiepingsproces.

Dat gebeurt door kinderen te stimuleren het nieuwe te laten doordringen, verder te ontdekken, zich erin in te leven, er gevoelig voor te worden, er kennis mee te maken, er aandacht voor op te brengen, hen te confronteren, hen helpen om te begrijpen, te vergelijken, verschillen te zien, zich een beeld te vormen, voorbeelden te geven, taal te vinden om zich uit te drukken, in gesprek te gaan, ...

Fase 3: verwerken en integreren (integratie)

Aan sommige kinderen kan je kansen bieden tot verwerking en verankering. Zij kunnen participeren aan wat ze geleerd hebben, zich ermee identificeren, het waarderen, het bevragen en kunnen het nieuwe hanteren in hun leven, ...

Daartoe kunnen ze geholpen worden door vormen van verankering: wat ze geleerd hebben verwoorden, verbeelden, tot expressie brengen, ...

GERICHT OP LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI

6. DE LEERKRACHT ALS BEGELEIDER VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI

Participeren aan het leven van de kinderen

Kinderen met een handicap vragen een specifieke aanpak. Het is evident dat de leerkracht rekening houdt met de beginsituatie en met de specifieke eigenheden van elk kind. Hij ontvangt het kind waar het staat, in zijn eigen werkelijkheid.

Elke leerlingengroep is heel verscheiden. Er is bovendien verscheidenheid op meerdere vlakken. Vooreerst zijn er de verschillen die alle kinderen van elkaar onderscheiden: klein, groot, mager of dik, Daarnaast is er de eigen handicap van elk kind. Ook al hebben alle kinderen van een groep dezelfde of een gelijkaarde handicap, elk kind beleeft die situatie op zijn heel eigen wijze. Ook is er verscheidenheid op levensbeschouwelijk en religieus vlak, afhankelijk van de thuissituatie. Ook de thuissituatie kan verschillen: sommige kinderen zijn regelmatig thuis (elke dag of elke week), andere verblijven langere tijd in een leefgroep. En er komt heel wat verscheidenheid bij de leerlingen binnen uit de buitenwereld, o.a. via de media. Kinderen worden dagelijks geconfronteerd met de meest verscheiden meningen, beelden, indrukken, enz. Van de leerkracht wordt verwacht dat hij rekening houdt met die verscheidenheid.

Wanneer de leerkracht bij een kind nog geen of onvoldoende basisvertrouwen ervaart, moet hij vooreerst werken aan de opbouw van dat basisvertrouwen. Dat gebeurt o.a. door rekening te houden met de gevoelens van het kind en door ruimte te laten voor de beleving ervan. Een kind is blij, bang, boos, verdrietig, angstig, onrustig, ... In die situatie kan de leerkracht nabij zijn. Zo biedt hij naast rust en vertrouwen ook geborgenheid, vriendschap, houvast, troost, tederheid, ... Op die manier groeit verbondenheid die een kind de kans geeft te ontwikkelen.

Dat alles veronderstelt een goed empathisch vermogen: zich kunnen inleven in de gevoelswereld van elk kind. Die gevoelens zijn niet altijd duidelijk en rechtlijnig. Vaak zijn ze diffuus en verward. Het komt er op aan goed te kunnen luisteren en aandacht te hebben voor de verborgen boodschappen. Wat een kind hier-en-nu bezig houdt of zelfs beheerst, komt de klas binnen. Daar moet een leerkracht creatief op kunnen inspelen. Hij moet dat bovendien zinvol kunnen integreren in het klasgebeuren. Zo zijn leerkracht en leerlingen verbonden in een samen ontdekken van wat zinvol is op dat moment.



In zintuiglijke gewaarwordingen ervaren en beleven kinderen met een handicap meer dan met woorden alleen. De leerkracht werkt dus best met een heel palet van zintuiglijke prikkels: tasten, voelen, kijken, luisteren, proeven, ... Belevingsactiviteiten als zang, dans, expressie, toneel, ritmiek, verkenning naar buiten, verhalen, rollenspel, snoezelen, vieringen, rituelen, ... kunnen mekaar in ruime mate afwisselen.

De kinderen groeien en ontwikkelen op hun eigen ritme, stap voor stap. Ontwikkelen is zelfs niet altijd 'vooruitgaan'. Daarom wordt van de leerkracht verwacht dat hij zich afstemt op het eigen ritme van elk kind. Vaak zal hij de doelen die hij zich had vooropgesteld niet bereiken, omdat de kinderen er nog niet aan toe zijn. Dat is geen mislukking. Integendeel, alleen wie zich afstemt op het ritme van de kinderen, kan lukken in zijn opdracht. Dat sluit niet uit dat we de kinderen ook iets aanbieden waar ze nog niet helemaal aan toe zijn. We mogen hen ook uitdagen, optillen, meenemen in iets nieuws, maar geduldig en respectvol.

Participeren aan christelijk geloven

Jonge leerlingen participeren aan de beleving van hun leerkrachten. Dat is bij kinderen met een handicap zeker waar. Er is vaak een sterke band tussen hen en hun leerkracht(en). Dat kan problemen geven, als het gaat om levensbeschouwelijke en religieuze ontwikkeling.

Van de leerkracht wordt verwacht dat hij de kinderen begeleidt vanuit christelijk geloven. Vele kinderen worden thuis niet christelijk gelovig opgevoed. Er kunnen dus spanningen opduiken tussen wat thuis gewoon is en wat op school gebeurt. Dat vraagt van de leerkracht voortdurend respect voor de eigen levensbeschouwelijke situatie van elke leerling. Niemand, ook geen enkel kind, kan gedwongen worden te geloven. Omwille van de sterke band die mogelijk is tussen leerling en leerkracht, vraagt dat een blijvende delicate aandacht van de leerkracht.

De leerkracht wordt gezien als 'voorbeeld' en 'voorganger' in geloven. Kinderen kunnen in haar of hem de liefdevolle nabijheid van God ervaren, zoals die zichtbaar geworden is in Jezus. In die liefde komen de kinderen, de zwaksten, de armsten op de eerste plaats. Elke gelovige leerkracht is en blijft een zoeker, die zijn gelovig engagement en zijn betrokkenheid beleeft doorheen goede en kwade dagen. Het is belangrijk dat een leerkracht daarbij eerlijk is tegenover zichzelf en tegenover de leerlingen. Precies in mensen van vlees en bloed, die lukken en mislukken, die ook worstelen met God, met zichzelf en met medemensen, kunnen kinderen op een realistische manier gewaarworden wat christelijk geloven kan betekenen. Dat is een 'kader' waarbinnen levensbeschouwelijke groei mogelijk is.

Samenwerken met ouders

Een leerkracht staat niet alleen in zijn taak. Een vlotte samenwerking met ouders bewijst heel goede diensten. Het gesprek met ouders over hun kind, over zijn belevingen en over zijn levensbeschouwelijke en religieuze ontwikkeling is van onschatbare waarde. Leerkrachten delen op die manier de zorgen van de ouders. Vaak groeit er een sterke band. In sommige gevallen betekent de school ook veel in de begeleiding van ouders.

Uiteraard weten ouders dat hun kind ook r.-k. godsdienst volgt. Dat is niet altijd vanzelfsprekend. De schoolkeuze wordt vaak bepaald door de woonplaats van het gezin. Dat betekent dat ouders niet altijd de keuze hebben tussen scholen van verschillende netten. Wanneer hun kind in een vrije katholieke school terechtkomt, is het verplicht r.-k. godsdienst te volgen, ook al is het gezin niet gelovig. Daarom is het goed aan de ouders duidelijk te maken op welke manier in dat vak gewerkt wordt. Het is immers heel belangrijk dat ouders weten dat hun kind in niets gedwongen wordt, zodat zij ten volle kunnen vertrouwen in de leerkracht en de school.

Een aantal kinderen verblijft meer in een leefgroep van een MPI dan thuis. Ook in dat geval is het gesprek met de opvoeders heel belangrijk.

Samenwerken in team

Het vak r.-k. is één van de elementen van het opvoedingsproject van de school. Het hele schoolteam draagt dat opvoedingsproject. Het is belangrijk dat leerkrachten op die basis kiezen om een aantal waarden te realiseren. In vele scholen worden vanuit het opvoedingsproject pastorale activiteiten



opgezet: eerste communie, vormsel, begeleiding van ouders, ... In heel wat scholen wordt ook regelmatig vakoverschrijdend gewerkt. Het vak r.-k. godsdienst kan daar zinvol in geïntegreerd worden.

Voor kinderen met een handicap is de teambespreking des te belangrijker. Het individuele handlingsplan komt daar aan bod. De uitwisseling van informatie tussen de collega's die met een kind te maken hebben, kan alleen maar het kind zelf en de werking van elke collega ten goede komen. Uiteraard vraagt alles wat met levensbeschouwing te maken heeft – zoals trouwens alle persoonlijke gegevens over een kind – de nodige discretie en respect.

Het team is ook belangrijk voor de leerkracht. Die heeft vaak heel wat te dragen: pijn en onmacht bij wat kinderen doormaken, confrontatie met soms zware sociale en/of ethische problemen, confrontatie met lijden en dood, ...

Het is goed dat leerkrachten door het schoolteam worden gesteund en opgevangen. Heel wat gelovige leerkrachten vinden ook steun in hun verbondenheid met God, met Jezus en met andere gelovigen. Geloven biedt geen magische oplossingen voor moeilijke situaties. Een gelovige verbondenheid biedt wel kracht om met dergelijke situaties om te gaan.

Een boeiende opdracht

Door de 'buitengewone' situatie waarin zij werken, hebben de leerkrachten in het buitengewoon lager onderwijs een 'buitengewone' opdracht. Vaak wordt veel van hen gevraagd. Vele leerkrachten getuigen echter dat zij met hart en ziel hun opdracht vervullen. Zij tonen doorgaans een grote inzet. Zij vertellen ook over wat zij terugkrijgen: veel vriendschap en liefde van kinderen en ouders, vreugde omwille van de stappen die kinderen kunnen zetten, solidariteit in het team. In het buitengewoon lager onderwijs gaan dagelijks vele 'buitengewone' leerkrachten aan de slag.

II.

EEN GROTE VERSCHIEDENHEID

In het buitengewoon lager onderwijs komen dagelijks de meest verschillende kinderen. Elk kind heeft zijn eigen persoonlijkheid. Elk kind heeft eigen mogelijkheden en eigen beperkingen of handicap.

Er is een verdeling in 8 verschillende types van onderwijs:

Type 1	Kinderen met licht mentale handicap
Type 2	Kinderen met matige of ernstige mentale handicap
Type 3	Kinderen met ernstige emotionele en/of gedragsproblemen
Type 4	Kinderen met een fysieke handicap
Type 5	Kinderen die opgenomen zijn in een ziekhuis of op medische gronden verblijven in een preventorium
Type 6	Kinderen met een visuele handicap
Type 7	Kinderen met een auditieve handicap
Type 8	Kinderen met ernstige leerstoornissen

Soms is het duidelijk in welk type een bepaald kind het best wordt begeleid. Soms is dat niet zo duidelijk en moet de best mogelijke oplossing gekozen worden. In feite moet voor elk kind een begeleiding geboden worden die hem of haar het meest helpt om te groeien en zich te ontwikkelen.

Elke soort handicap vraagt een eigen aanpak en begeleiding. Daarom worden de componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei in de volgende bladzijden van dit raamplan voor elk type afzonderlijk toegelicht. Voor elk type volgt daarna ook een reeks aanwijzingen voor de praktijk van het godsdienstonderwijs.

Een bijzondere groep vormen de kinderen met autisme. In sommige scholen is er een afzonderlijke autiklas. In andere scholen zitten kinderen met autisme in de klas samen met andere kinderen. Omdat het omgaan met kinderen met autisme een heel specifieke aanpak vergt, worden de componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei ook speciaal voor die kinderen toegelicht. Ook daarna volgen een aantal aanwijzingen voor de praktijk.

De toelichting bij de componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei vraagt echter nog meer specificering. In het buitengewoon lager onderwijs wordt gewerkt met een individueel handlingsplan voor elk kind. Dat is uiteraard ook voor de lessen godsdienst noodzakelijk.

TYPE 1 - KINDEREN MET LICHT MENTALE HANDICAP

COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI		<i>Deze componenten zijn voorwaarden en aspecten van de groei van kinderen, in het bijzonder voor hun levensbeschouwelijke en religieuze ontwikkeling.</i>
A. Fundamentele bestaans-condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Vertrouwen ligt aan de basis van al wat nog moet volgen in het leven. Het moet op een natuurlijke wijze opgebouwd en versterkt worden. In het begin is het zeer broos en wankel. Kinderen moeten zichzelf leren kennen en aanvaarden. Dit kan maar via de mensen die zij ontmoeten. Bij sommige kinderen lukt het, bij andere niet.</p> <p>Kinderen moeten vertrouwen kunnen verwerven in zichzelf: 'ik ben iemand, uniek in de manier waarop ik omga met wat goed gaat en wat niet goed gaat, ik mag mij goed in mijn vel voelen, ik mag mij aanvaard weten zoals ik ben, om zo verder te kunnen groeien'.</p> <p>Heel wat kinderen hebben weinig vertrouwen in volwassenen, vanuit ervaringen van niet aanvaard te zijn, vanuit hun eigen mislukken en niet kunnen, vanuit herinneringen aan niet gehouden beloften, vanuit situaties van kindermishandeling, enz.</p> <p>Voor gelovige mensen gaan zelfvertrouwen, vertrouwen in de anderen en vertrouwen in de Ander samen.</p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>Vanuit het geloof in de eigen mogelijkheden kunnen kinderen een adequaat handelingsrepertoire ontwikkelen. Dat geloof groeit met kleine stapjes. Daartoe hebben kinderen een blijvende uitnodiging, blijvende bevestiging en waardering nodig. Soms is ook remediëring nodig, zonder dat men therapeut wil zijn. Sommige opvoeders werken met 'contractjes' van groei: duidelijke afspraken met de kinderen.</p> <p>Sociale vaardigheden vormen de basis voor relatiebekwaamheid en relatiegevoeligheid. Ook daaraan kan door verschillende mensen gewerkt worden: klastitularis, vakleerkracht, ... Wanneer dat gebeurt, is dat na enige tijd te merken op de speelplaats.</p> <p>Belangrijk is voor hen ook het ontwikkelen van vaardigheden en ingesteldheden met het oog op een kwalitatieve invulling van hun vrije tijd.</p> <p>Te vaak moeten leerlingen horen dat ze iets niet kunnen. Dan gaan ze op de toppen van hun tenen staan. Daarom is het nodig dat ze ook in kleine hoeveelheden mogen tonen wat ze kunnen?</p> <p>Het komt er ook niet op aan het goed te kunnen uitleggen. Non-verbale communicatie drukt vaak meer uit dan woorden.</p>
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	<p>Het is belangrijk dat kinderen leren omgaan met hun gevoelens: ze erkennen en ze uitspreken. Zichzelf voelen en beleven - b.v. in ritme en beweging - is vaak een hele confrontatie met zichzelf. Alleen zo kunnen ze zich een zo realistisch mogelijk zelfbeeld vormen.</p> <p>Een belangrijk terrein voor de persoonlijkheidsontwikkeling is de bewegingsopvoeding, gericht op de motorische ontwikkeling. Motoriek en beweging zijn de basis van het functioneren. Vanuit hun natuurlijk vermogen tot beweging en hun natuurlijke bewegingsdrang, leren kinderen communiceren met anderen en met hun omgeving. Op deze wijze leren ze spelenderwijs zichzelf kennen.</p> <p>Kinderen kunnen ook leren stil te staan bij zichzelf in conflictsituaties, in confrontaties, in probleemsituaties, zonder zich bedreigd te voelen. Zo kunnen ze ontdekken en leren welk effect hun gedrag heeft op anderen.</p> <p>Ook de aandacht en de zorg voor gezondheid, veiligheid en zelfhygiëne zijn belangrijk.</p>

	B.2 met anderen	<p>De leerkracht is belangrijk als positief voorbeeld voor de kinderen. Ook een goed klas-klimaat is belangrijk om tot communicatie te kunnen komen. Kinderen kunnen op die manier verbondenheid leren zien en selecteren: niet alle verbondenheid is opbouwend. Conflicten moeten uitgepraat worden, verbaal en non-verbaal. Het is niet voldoende te zeggen: "t is nu gedaan". Soms moet een conflict 'slijten', 'uitgeleefd worden'. Kinderen hebben het meestal moeilijk met relationele en sociale vaardigheden vanuit een gebrek aan basisvertrouwen. Vaak vinden ze ook de geschikte woorden niet om zich uit te drukken (o.a. over hun gevoelens).</p> <p>Sommige kinderen leven sterk mee met kinderen die het moeilijker hebben dan zij; andere zijn zeer hard voor mekaar en spotten met uiterlijkheden en handicaps. Veel is afhankelijk van factoren buiten de school: de omgeving, thuis, de voorziening of instelling. Belangrijk is ook wat mensen doen voor hen.</p>
	B.3 met gemeenschappen	<p>De klas is een belangrijke gemeenschap voor de kinderen. Voor sommigen is de leef-groep de eerste gemeenschap. Het klasklimaat is heel belangrijk. Kinderen kunnen veel betekenen voor mekaar. De klas of de leergroep zijn voor vele kinderen de eerste plaatsen waar ze dat mogen ervaren.</p> <p>Grottere gemeenschappen liggen moeilijker. Er moet ergens een gemeenschappelijk aanknopingspunt te vinden zijn: een wij-gevoel. Kinderen moeten iets concreets zien of het lukt niet. Het sociale ontwikkelingsgegeven gaat samen met de mentale capaciteit. Dat wij-gevoel is er bij feesten, in de bosklas, wanneer ze als school naar buiten komen. Groeps sfeer bindt hen samen. Ze gaan gemakkelijk mee in een massage-beuren: dan blijft er iets hangen als 'keitof'.</p> <p>Het zicht op andere groepen is beperkt. Ze willen er wel bij horen, maar ze kunnen het niet, o.a. omwille van hun beperkte mogelijkheden. B.v. voetbal is voor velen moeilijk; atletiek is beter.</p>
	B.4 met natuur en cultuur	<p>Vele kinderen hebben een beperkt beeld van de natuur. Daarom is het noodzakelijk de natuur op te zoeken. Velen kunnen goed omgaan met de natuur: dat geeft vertrouwen iets te kunnen. Ze vinden er een terrein om hun mogelijkheden te beleven. Ze kunnen zorgend omgaan. Ze kunnen er zichzelf vinden en vertrouwen krijgen. De natuur is een medium om verbondenheid te stimuleren. Goede eigenschappen komen naar boven als zij b.v. een dier koesteren.</p> <p>Cultuur is vaak afhankelijk van concrete ervaringen die ze zelf kunnen beleven. In hun omgang met natuur en cultuur wordt hun eigenheid merkbaar. Dat heeft gevolgen voor hun omgang met mensen.</p>
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad		<p>Het is niet eenvoudig te ontdekken wat goed is en wat kwaad, wat leven bevordert en opbouwt en wat leven afbreekt. Heel vaak wordt goed gelijkgesteld met 'wat voor mij goed uitkomt'. De waardebeleving uit zich in relatie tot zichzelf, hoe men zichzelf ervaart en aanvaardt, in relatie met de andere(n), in relatie met de natuur en de dingen, en in de diepere relatie met het transcendente.</p> <p>Om zichzelf te worden en in relatie te treden met anderen en met de omgeving is er een waardegebonden referentiekader nodig. Dat groeit maar zeer langzaam. Aanvankelijk is dat afhankelijk van de aanwezigheid van controle. De kinderen kunnen (nog) geen zelfstandige keuze maken. Ze kunnen zich nog niet inleven in anderen. Dat is een morele beperking. Veel gebeurt uit zelfbescherming en overlevingsdrang, om te passen in een groep en uit eigen belang (ook positief: groei, er baat bij hebben). Men is ook sterk afhankelijk van beïnvloeding van buitenaf.</p>
D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen		<p>Er zijn veel rituelen in de klas, b.v. bij het binnenkomen. Die geven structuur aan het samenleven. Die rituelen zijn niet te verwarren met regels, met 'moeten'.</p> <p>Er zijn ook rituelen die uitdrukken wat van binnen komt en/of hoe men verbondenheid beleeft. Die rituelen hanteren een vaak bijzondere taal. De taal van liederen, verhalen, ritme, beweging, muziek,... spreekt kinderen sterk aan. Ze drukt uit wat moeilijk onder woorden te brengen is. Ze kan een sfeer doen ontstaan waarin kinderen tot rust komen. De geloofstaal is van die orde. In vieringen kunnen kinderen voeling krijgen met de diepere dimensie van het leven en ook God op het spoor komen. Symbolen zijn soms moeilijk. Dat heeft te maken met een beperkt denkvermogen. Door symbolen aan te reiken, kunnen kinderen groeien in symboolgevoeligheid.</p>

Aanwijzingen voor de praktijk

- De projecten in deel 3 van dit raamplan zijn uitgewerkt op basis van type 1. De onderverdeling in aanvangsfase, middenfase en eindfase is ook door type 1 geïnspireerd. Leerkrachten in type 1 kunnen dus gemakkelijk kiezen in functie van de mogelijkheden van hun leerlingen. Hoeveel tijd zij besteden aan de uitwerking van een project is moeilijk in een raamplan te voorzien. Het hangt af van de mogelijkheden van de leerlingen. Toch is het de bedoeling dat de leerkrachten zorgen voor voldoende afwisseling. Wanneer men te lang met een zelfde project bezig blijft, zal het de kinderen niet meer boeien. In het team kunnen afspraken gemaakt worden enerzijds om te veel herhalingen te vermijden, anderzijds om samenwerking tussen leerlingengroepen mogelijk te maken.
- Een ontmoetende begeleidingsstijl is de beste basis voor de mogelijke levensbeschouwelijke en religieuze groei van de kinderen. Kinderen met een licht mentale handicap zullen heel concrete situaties levensbeschouwelijk meebeleven met de volwassenen. Dat vraagt van de volwassenen dat ze rustig aanwezig zijn en een sterke verbondenheid hier en nu nastreven. Het creëren van rust vraagt vooral aandacht voor jezelf, de situaties waarin je met de leerlingen vertoeft en de interacties die er plaats vinden. Als leerkracht ben je een belangrijk element van die situatie, niet enkel met wat je zegt, maar ook met je lichaamstaal, je gedragingen, je voorleven, je rituelen. Aan wie je bent kunnen de kinderen aanvoelen of je hen echt graag ziet.
- Vaste herkenbare rituelen zijn belangrijk. Doorheen dagelijkse momenten van stilte, bezinning en gebed wordt de leerlingen een herkenbaar religieus – godsdienstig kader aangereikt. Sfeer-elementen zijn daarbij zeer belangrijk: de sfeer wordt vaak sterker opgenomen dan de woorden die worden gesproken. Dergelijke momenten krijgen betekenis voor de leerlingen. In een sfeer van verbondenheid en nabijheid kunnen kinderen soms aanvoelen wat het betekent dat God er altijd is voor mensen en altijd luistert. Daarbij zal er respect zijn voor anders gelovige kinderen. Er wordt best gestreefd naar een vast stilteritueel of gebedsritueel waarin alle kinderen zich thuis kunnen voelen.
- Religieuze vieringen en pastorale activiteiten bieden kinderen extra kansen om verbondenheid mee te beleven. Wat je daarin als volwassene beleeft voelen zij affectief-emotioneel aan. Voor vele kinderen zijn dat vaak de enige ervaringen met een geloofsgemeenschap. Voor kinderen van type 1 gebeuren eerste communie en vormsel vaak in schoolverband. Die vieringen worden best opgevat als een écht schoolgebeuren, waarbij alle kinderen en volwassenen de feestvierende families ontvangen en omringen. Op die momenten is de school een concretisering van de kerk.
- In het leerproces worden de momenten van intens 'beleven' het liefst zo dicht mogelijk gevolgd door momenten van verwoorden en verdiepen. In concrete reacties op situaties of in gesprekken kunnen 'evidenties' bij leerlingen soms doorprikt worden. B.v. door in geplande én occasionele situaties stil te staan bij wat anderen voor hen doen, voor het 'gegeven zijn' van zorg, aandacht en liefde, ... neem je hen mee in een houding van verwondering en dank. Naar gelang van hun leeftijd en functioneren kan de verwerkingen van het aanbod persoonlijker gebeuren en kunnen de kinderen verder integreren wat ze meemaken.
- Symboliek of een dieper begrijpen van bijbelse taal zijn vaak (te) hoog gegrepen. Toch is het een uitdaging te blijven zoeken hoe de bevrijdende boodschap van het evangelie de leerlingen kan aanspreken en betekenis krijgen voor hen doorheen de uitwerking in de klas én de actualisatiemogelijkheden. De concrete uitwerking van bijbelverhalen kan hun symboolgevoeligheid doen toenemen en hen brengen tot een eigen omgaan met die verhalen.
- De jongste kinderen in type 1 (speelleerklas, brugklas of...) vragen om een specifieke aanpak, gelijkaardig aan die van de kleuterklas. In het 'Werkplan rooms-katholieke godsdienst voor de katholieke kleuterschool' vind je aanzetten om thematisch te werken en het godsdienstaanbod te integreren in je thema. De didactische tips geven houvast om in die groep een godsdienstaanbod uit te werken. Je werkt best met concrete en ervaringsgerichte momenten die inhoudelijk over hun beleveningen en hun ervaringen gaan. Via actieve werkvormen kunnen de kinderen dicht bij hun beleven komen: waarneming met de zintuigen (voelen, ruiken, luisteren, kijken, proeven), korte herkenbare

(bijbel)verhalen die inleving mogelijk maken, alle mogelijke vormen van dramatiseren door leerkracht én kinderen, muziek, lichaamsbeleving, ... Zo stimuleer je hen om zich in te leven. Voor de inhoud van je aanbod vormen de projecten voor de aanvangsfase in dit 'raamplan' dan weer goede visvijvers. Je vindt er elementen die op het niveau van de kinderen kunnen worden uitgewerkt.

- Een andere specifieke groep is de functionele klas of 'eindgroep': leerlingen die geen echte vooruitgang meer boeken op vlak van schoolse kennis, soms leermoe zijn, een grote behoefte hebben aan persoonlijkheidsbegeleiding en - soms - weinig sociaalvaardig zijn. Die leerlingen worden soms samengebracht in een groep waar projectmatig wordt gewerkt. De inhoud en uitwerking van het godsdienstaanbod kunnen bij die projecten aansluiten en erin geïntegreerd worden.



TYPE 2 - KINDEREN MET MATIGE OF ERNSTIGE MENTALE HANDICAP

COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI		<i>Deze componenten zijn voorwaarden en aspecten van de groei van kinderen, in het bijzonder voor hun levensbeschouwelijke en religieuze ontwikkeling.</i>
A. Fundamentele bestaans-condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Jonge kinderen met een mentale handicap bouwen vertrouwensrelaties op met die volwassenen die hen verzorgen, voeden, aanraken, knuffelen, ... Het zijn concrete ervaringen van 'bevrediging' van hun primaire noden en gevoelens. Veiligheid en welbevinden liggen immers aan de basis van - voor hen - vertrouwvolle relaties.</p> <p>Dat vertrouwen zal stelselmatig opgebouwd en versterkt moeten worden. In het begin is het zeer broos en wankel, zeker ten opzichte van andere kinderen. De vele concrete ervaringen van elke dag bepalen hoe zij zich voelen en hoe zij op anderen reageren. Ook door het aanraken van objecten, planten, dieren en mensen gaan ze hun basisvertrouwen verder opbouwen. Een verdere stap is hen leren/laten vragen om iets of hen laten kiezen uit meerdere mogelijkheden. Vanuit (basis)vertrouwen kan hun zelfvertrouwen groeien.</p>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	<p>Hun denkvermogen maakt het hen moeilijk een juist zicht te krijgen op hun eigen mogelijkheden en beperkingen. De zwakste kinderen zijn zich er niet of slechts vaag van bewust. Hun non-verbale communicatie drukt vaak meer uit dan woorden. Beter functionerende kinderen hebben het héél moeilijk daarover met elkaar te praten. In gesprekken valt het op dat ze eventueel wel een kijk hebben op de mogelijkheden en beperkingen van anderen in de groep maar niet van zichzelf.</p> <p>Als leerkracht werk je vooral individueel aan het versterken van hun zelfvertrouwen door hun mogelijkheden te benoemen en te waarderen. Je kan best gebruik maken van concrete situaties en letterlijke taal.</p> <p>Het bewust worden van hun beperkingen en er positief mee leren omgaan is een jarenlang proces. Daarbij is het belangrijk bewust om te gaan met hun voorstellingscapaciteit. Ouders én leerkrachten kunnen dat sterk ondersteunen door systematisch positieve mogelijkheden aan elkaar te melden in b.v. een heen-en-weer-schriftje. Wanneer daar in het bijzijn van het kind waardering voor komt, groeit dat kind in zijn mogelijkheden en in het zich bewust worden van zijn eigen mogelijkheden.</p>
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	<p>Kinderen met een zwaardere mentale handicap zijn sterk afhankelijk van hun mogelijkheden tot communicatie én van hun opvoeders in het al of niet bereiken van enige verbondenheid met zichzelf. Het jarenlang mogen ervaren 'ik ben uniek, ik mag mij goed voelen in mijn vel, ik mag er zijn zoals ik ben' kan de basis leggen tot een bewust beleven van zichzelf. Verder wordt het zelfbeeld opgebouwd door het zich bewust worden van eigen persoonlijke gevoelens en een aanbod om daarmee te leren omgaan. Dat vraagt een lichaamsbesef dat aanvankelijk sterk gekoppeld is aan lust- en onlustgevoelens. Als leerkracht kan je hier passende associaties laten groeien en die versterken door wederzijdse tevredenheidgevoelens.</p> <p>Bepalend voor de verbondenheid met zichzelf en de uitbouw van een realistisch zelfbeeld zijn het totaal functioneren en de mogelijkheden van het kind om zich te uiten, om in gesprek te gaan met anderen. Dat wordt gestimuleerd door lichaamsbeleving, basale ervaringen enz.</p>
	B.2 met anderen	<p>De beleving van 'wij samen' is voor veel kinderen moeilijk. De nabijheid van de ander verdragen is vaak al een hele opgave. Niet alle kinderen komen toe aan het 'kunnen samen werken', laat staan 'verbonden kunnen leven met anderen'.</p> <p>Omwille van het belang met anderen te kunnen samen leven worden in de school heel wat kansen gecreëerd. De leerkracht is belangrijk als positief voorbeeld voor de kinderen. Ook een rustig en goed klasklimaat is noodzakelijk. In groepen met beter functionerende kinderen gaat er veel aandacht naar het leren communiceren met elkaar. Kinderen hebben het meestal moeilijk met relationele en sociale vaardighe-</p>

		den. Vaak beschikken ze ook niet over de geschikte woorden om zich uit te drukken (o.a. over hun gevoelens). Het is een lang individueel én groepsproces, dat met hele kleine stappen evolueert naar een zich meer bewust worden van anderen: van veraf naar dichtbij in de ruimte, op de mat,... Het gaat van nabijheid ondergaan en verdragen naar om nabijheid vragen of voor die nabijheid kiezen. Dat alles gebeurt in allerlei dagelijkse activiteiten met bekende en minder bekende personen.
	B.3 met gemeenschappen	De klas is voor vele kinderen de eerste gemeenschap na het gezin. Daarom is het klasklimaat heel belangrijk. Daaraan wordt elke dag gewerkt. Belangrijk zijn de hoeveelheid en de intensiteit van de prikkels die daartoe bijdragen. Ook welke zintuiglijke kanalen daarbij aangesproken worden. Je kan vertrekken van enkelvoudige prikkels, gebeurtenissen die zich slechts richten tot een zintuig (het gehoor, het gezicht, de tast). Dat kan dan gebeurlijk uitgebreid worden tot het aanspreken van een tweede zintuig. De samenhang kan je zeer geleidelijk laten groeien. Op een aantal momenten van een schooljaar zijn er vieringen waarbij de hele school of een iets grotere groep samenkomt. Voor een aantal kinderen kan dat heel belastend zijn. Andere kunnen genieten van de sfeer bij zo'n samenkomen. Het is soms opvallend hoe rustig sommige kinderen worden tijdens een religieuze viering. De sfeer is daarbij vaak heel bepalend.
	B.4 met natuur en cultuur	Goede eigenschappen komen naar boven bij b.v. het koesteren van een dier. Een aantal kinderen kan genieten van geuren en kleuren uit de natuur, van het aanraken en verzorgen van dieren. De belevingen moeten heel concreet zijn en kinderen kansen bieden om positieve ervaringen op te doen. Wanneer je merkt dat een kind tevreden is, kan je het helpen om te groeien naar het genieten van wederzijdse tevredenheid, b.v. door het beurtelings aanraken, aaien, doorgeven,... De klemtoon ligt dan op het genieten, op verwondering en eventueel bewondering. Kinderen beleven dat alles sterk emotioneel.
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad		Kinderen met een ernstiger mentale handicap blijven voor hun moreel aanvoelen afhankelijk van volwassenen. Het proces van morele groei begint met het zich bewust worden dat er grenzen zijn, b.v. niets in je mond steken dat schadelijk is, andere kinderen geen pijn doen,... Volwassenen bepalen die grenzen. Belangrijk is die grenzen of richtlijnen heel concreet te visualiseren. Door die telkens te herhalen groeit een vaag besef van wat mag en niet mag. Wanneer kinderen keuzeactiviteiten krijgen (in materialen, hoeken, ...) wordt de transfer van 'afspraken' gestimuleerd. Probeer in je begeleiding zoveel mogelijk duidelijk en tijdig te belonen. Dat is constructiever dan straffen. Voor kinderen die op kleuterleeftijd functioneren blijft morele groei afhankelijk van de aanwezigheid van controle. In een later stadium kan men evolueren naar een gedrag in functie van beloning of straf door volwassenen. De kinderen kunnen zelf (nog) geen zelfstandige keuze maken. Morele groei is sterk afhankelijk van het empathisch vermogen. Het zich kunnen/ (nog) niet kunnen inleven in anderen is een morele beperking. Veel gebeurt uit zelfbescherming en overlevingsdrang, om te passen in een groep en uit eigen belang (ook positief: groei, er baat bij hebben). De kinderen zijn ook afhankelijk van beïnvloeding van buitenaf. Wanneer vaak gesproken wordt over wat kan en wat niet kan, leren ze zichzelf evalueren: zeggen wat goed en wat fout is. Door 'haalbare' beloningssystemen leren kinderen ook systematisch naar het positieve van anderen én van zichzelf kijken en worden ze uitgedaagd tot goed gedrag.
D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen		Er zijn veel rituelen in de klas, b.v. bij het binnenkomen, het begin van de dag, het eten, de verzorging, enz. De kinderen hebben een grote nood aan vaste rituelen die structuur bieden. Ook religieuze of christelijke rituelen kunnen de kinderen aanspreken. Rituelen waarbij muziek en/of liederen, bepaalde ritmes, beweging, kleuren en geuren gebruikt worden spreken hen sterk aan. Kinderen zijn zeer gevoelig voor sfeer (b.v. door muziek, kleuren, geuren). In rituelen worden waarden en houdingen door de volwassenen voorgeleefd en

aangebracht, b.v. verwondering, bewondering, dankbaarheid, ... Wanneer die houdingen en waarden uitgedrukt worden in een gebed, gaan kinderen er 'als evident' in mee.

De kennismaking met religieuze rituelen brengt de kinderen in contact met het transcendente, met God, met Jezus, met Maria, ... Door het meebidden en meebeleven met de leerkracht kunnen kinderen aanvoelen dat er 'Iemand' is die altijd luistert. Dat kan hen hoop en troost bieden.

Uiteraard is dat zeer delicaat. Men kan kinderen geen geloven opdringen. Daarom is het belangrijk dat de ouders op de hoogte zijn van het feit dat er samen met hun kinderen gebeden wordt.

Symboliek (op zich) is heel moeilijk. De kinderen blijven door hun mentale handicap hangen bij letterlijke betekenissen of de tekenwaarde van een symbool. Het valt wel op dat zij wel kunnen aanvoelen dat sommige symbolen een emotionele geladenheid hebben voor de volwassenen. Ze leven er soms sterk in mee.

Toch is er groei mogelijk. Het is aan te bevelen kinderen gevoelig te laten worden voor symboliek, mits er rekening wordt gehouden met hun grenzen. Daarom is er best bijzondere aandacht voor verband tussen gebruikte rituelen en symbolen en bepaalde gevoelens. Via passende concrete associaties kunnen de kinderen tekens en symbolen eenduidig leren gebruiken bij gevoelens als verdriet, blijheid, kwaadheid, angst. Dat vraagt een specifieke aanpak en systematiek.

Aanwijzingen voor de praktijk

- De projecten die in dit raamplan worden aangeboden, zijn bedoeld als vertrekbasis voor projecten in type 2. Leerkrachten weten zelf het best wat hun leerlingen aankunnen. In type 2 worden projecten soms gespreid over een langere periode (een maand, een trimester of een jaar). Het is dan wel noodzakelijk te zorgen voor voldoende afwisseling. Het is bovendien steeds mogelijk elementen uit verschillende projecten met elkaar te combineren binnen één groot kader.
- In de zwakste groepen kan dat betekenen dat er één jaarproject wordt uitgewerkt. In de sterkste groepen kan misschien gewerkt worden met maandprojecten voor godsdienst. Het is evident dat die projecten vooral de ervaringen en de belevingen van de kinderen als basis willen nemen. Vanuit observatie van de kinderen kan de leerkracht een keuze maken uit de projecten en die aanpassen aan de mogelijkheden van de groep en/of de individuele kinderen. Wat in de projecten van dit raamplan werd uitgeschreven zal de leerkracht ongetwijfeld inspireren en op weg zetten naar zinvolle concrete activiteiten.
- Een ontmoetende begeleidingsstijl is basis voor de mogelijke levensbeschouwelijke en religieuze groei van de kinderen. Kinderen met een ernstige mentale handicap zullen heel concrete situaties meebelevan met de volwassenen. Dat vraagt van de volwassenen dat ze rustig aanwezig zijn en een sterke verbondenheid 'hier en nu' nastreven. Het creëren van rust vraagt vooral aandacht voor jezelf, de situaties waarin je met de leerlingen vertoeft en de interacties die er plaats vinden. Als leerkracht ben je een belangrijk element van die situatie met je lichaamstaal, je gedragingen en rituelen. Kinderen voelen goed aan of je rustig bent of niet. Het is daarom belangrijk dat je jezelf regelmatig evalueert op dat punt.
- Een godsdienstaanbod bestaat uit concrete en ervaringsgerichte momenten die inhoudelijk aansluiten bij de belevingen en de basale ervaringen van de kinderen. Je kiest best voor actieve werkvormen die kinderen dicht bij hun beleving laten komen en die hen stimuleren zich in te leven: waarnemingen met de zintuigen (voelen, ruiken, luisteren, zien, proeven), korte herkenbare (bijbel)verhalen die inleving mogelijk maken, alle mogelijke vormen van dramatiseren door leerkracht én kinderen, muziek, lichaamsbeleving, Sherborne, ...
- Dat vraagt dat je bij elk project nagaat: welke associaties hebben de kinderen reeds gelegd met bekende elementen? Wat behoort tot hun ervaringswereld en wat niet? Wat is nieuw en voor wie? De weg naar het inleven is voor vele kinderen zeer moeilijk, gezien hun beperkt voorstellingsvermogen. Er is slechts een 'begrijpen', een 'aanvoelen' mogelijk als er een passend ritme gehanteerd

wordt om het nieuwe te 'grijpen', te 'voelen'. Kinderen moeten voldoende lang kunnen experimenteren om te kunnen ervaren wat precies de plaats en de functie is van het nieuwe in hun leven hier, nu en gebeurlijk later.

- Vaste herkenbare rituelen zijn belangrijk. Doorheen concrete gebedsmomenten wordt hen een herkenbaar religieus – godsdienstig kader aangereikt. Door dat met kinderen te doen kan het voor hen betekenis krijgen en kan er een aanvoelen, een meebeleven van transcendentie ontstaan. Een ritueel kan voor de kinderen betekenis krijgen. Ze kunnen God leren kennen als Degene die er altijd is en altijd luistert. Sfeerelementen zijn daarbij belangrijk. Kinderen nemen de sfeer vaak sterker op dan de woorden die worden gesproken.
- In religieuze vieringen en pastorale activiteiten kunnen kinderen verbondenheid beleven. Bij vieringen is het belangrijk aandacht te hebben voor de hoeveelheid en de intensiteit van de zintuiglijke prikkels. Zintuiglijke registratie is vaak zeer verschillend van kind tot kind. Wat je als volwassene in deze vieringen beleeft kunnen zij vooral affectief-emotioneel meebelevan. Voor heel wat kinderen zijn vieringen en pastoraal op school het enige contact met een geloofsgemeenschap.
- De meeste kinderen van type 2 die hun eerste communie doen en het sacrament van het vormsel ontvangen, doen dat in schoolverband. Die vieringen zijn voor hen en voor hun ouders en familie doorgaans heel belangrijk, ook al 'begrijpt' een 'buitenstaander' meestal niet wat dat precies voor hen betekent.
- In het leerproces worden momenten van beleven liefst zo dicht mogelijk gevolgd door korte momenten van verwoording en verdieping. Weinig wordt diepgaand of blijvend geïntegreerd. Soms mag je al blij zijn wanneer iets opnieuw herkend wordt. In concrete reacties op situaties of in gesprekken kunnen hun 'evidenties' soms doorprikt worden. Door in een aantal geplande én occasionele situaties stil te staan bij wat anderen voor hen doen, voor het 'gegeven zijn' van zorg, aandacht en liefde,... neem je hen mee in een houding van verwondering en dankbaarheid. Het natuurlijke 'egocentrisme' waarmee alle jonge kinderen in het leven staan kan zo doorgroeien naar een houding van aandacht voor anderen.
- Symboliek of een dieper begrijpen van bijbelse taal zijn vaak te hoog gegrepen. Toch is het een uitdaging te blijven zoeken hoe de bevrijdende boodschap van het evangelie de kinderen kan aanspreken. Een aangepaste uitwerking in de klas én eenvoudige actualisatie kunnen daartoe bijdragen.
- Voor rituelen en bijbelverhalen kan je terecht in het 'Werkplan rooms-katholieke godsdienst voor de katholieke kleuterscholen'. Je vindt er een ruimer aanbod van specifieke vakdidactiek die ook in type 2 kan aangewend worden.
- Een godsdienstaanbod is in type 2 zeker niet gemakkelijk. Heel wat leerkrachten genieten echter ten volle van de sfeer op sommige momenten en van de non-verbale reacties van de kinderen, meer dan van de woorden die gesproken worden.

TYPE 3 - KINDEREN MET ERNSTIGE EMOTIONELE EN/OF GEDRAGSPROBLEMEN

COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI		<i>Deze componenten zijn voorwaarden en aspecten van de groei van kinderen, in het bijzonder voor hun levensbeschouwelijke en religieuze ontwikkeling.</i>
A. Fundamentele bestaans-condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>De kinderen hebben bijna altijd een eigen geschiedenis met trauma's of moeilijk te genezen kwetsuren. Heel wat kinderen hebben weinig of geen vertrouwen in volwassenen, vanuit ervaringen van niet aanvaard te zijn, vanuit herinneringen aan niet gehouden beloften, vanuit situaties van kindermishandeling, enz. Het wantrouwen heeft zich vaak diep 'genesteld' en is hen eigen geworden uit zuiver zelfbehoud. Hun negatief gedrag is soms één smeekbede om aandacht. Vertrouwen ligt aan de basis van al wat nog moet volgen in hun leven. Het moet stelselmatig opgebouwd en versterkt worden. Dat groeit vanuit een constante eerlijke waardering en een authentieke mildheid van de opvoeders. Wie eerlijk waardering geeft aan een kind, nodigt het best tegelijk uit tot eerlijke zelfwaardering.</p> <p>In het begin is het vertrouwen zeer broos en wankel. Telkens opnieuw moet vertrouwen opgebouwd en uitgesproken worden. Kinderen vragen 'authentieke' volwassenen, bij wie woorden en daden samengaan. Dat vraagt van alle opvoeders een gelijkaardige aanpak en onderlinge verbondenheid. Dat vraagt eveneens een veilige en vaste structuur. Kinderen moeten zichzelf leren kennen en aanvaarden. Dat kan maar via de mensen die zij ontmoeten. Zelfvertrouwen, vertrouwen in de anderen en vertrouwen in de Ander gaan samen.</p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>Door de negativiteit die ze hebben ondervonden hebben de kinderen een heel laag zelfbeeld. Geloven in eigen mogelijkheden vraagt een langzaam groei-proces. Er is heel wat energie nodig om een positief zelfbeeld op te bouwen. Vanuit het geloof in de eigen mogelijkheden kunnen kinderen een adequaat handelingsrepertoire ontwikkelen. Dat geloof groeit met kleine stapjes. Daartoe hebben kinderen blijvende bevestiging en waardering nodig. Soms is ook remediëring nodig, zonder dat men therapeut wil zijn. Sommige opvoeders werken met 'contractjes' van groei: duidelijke afspraken met de kinderen.</p> <p>Sociale vaardigheden zijn vaak problematisch voor hen. Daardoor zien we een vaak gestoorde relatiebekwaamheid en relatiegevoeligheid. Daaraan zal door verschillende mensen gewerkt worden: de klastitularis, de vakleerkracht,... Men zal in nieuwe situaties of bij nieuwe inhouden bijzonder alert zijn om na te gaan of het nieuwe of het minder bekende geen bepaalde associaties oproept uit het verleden. Dat bepaalt immers vaak of kinderen al of niet gemotiveerd zijn met het 'nieuwe' iets aan te vangen of juist niet.</p>
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	<p>Vanuit een zelfbeschermingsreactie vermijden kinderen vaak de confrontatie met zichzelf. Hun ambivalente gevoelens zijn - ook voor zichzelf - vaak moeilijk te ontwarren. Zoals alle kinderen hebben zij nood aan veiligheid om bij zichzelf stil te staan. Op momenten dat ze dat toelaten worden ze vaak - opnieuw - geconfronteerd met hun eigen angst, agressiviteit (t.o.v. anderen of zichzelf), onmacht,... Bij een aantal kinderen weegt dat lijden te zwaar. Dat kan leiden tot zelfpijniging of (in extreme gevallen) zelfmoord.</p> <p>Het is een zeer moeizaam proces om tot een positief en realistisch zelfbeeld te komen. Daartoe is het belangrijk dat zij leren omgaan met hun gevoelens: ze erkennen en ze uitspreken. Zichzelf voelen en beleven - b.v. in ritme en beweging - is vaak een hele confrontatie met zichzelf. Heel belangrijk is dat zij hun gevoelens, die zij vooral via lichaamstaal uiten, leren omzetten in gevoelswoordenschat. Zich passend kunnen presenteren met zijn emoties is een van de prioritaire doelstellingen.</p>

	<p>B.2 met anderen</p>	<p>Vanuit geïndividualiseerde zelfexpressie met passende gevoelswoordschat groeien naar passende expressie in een groep is een moeizaam groeiproces. Om de kinderen te begrijpen in hun onhandigheid of destructiviteit is het belangrijk dat men voldoende nagaat of hun gedrag geen handelen is vanuit een gemis. Daarom zijn individuele ontmoetingen in authenticiteit en mildheid zo belangrijk. De groepsdruk of de drang om bij de groep te horen maken dialoog soms onmogelijk. Door hun verschillend functioneren zijn relaties met anderen - zowel volwassenen als leeftijdsgenoten - heel divers. Ze kunnen soms echt meevoelen met iemand in de groep, maar ze kunnen ook zeer hard zijn voor elkaar. Ze vragen om aandacht door negatief gedrag en vaak harde, stoere taal. Er is heel veel structuur nodig om hen als groep te laten functioneren. De leerkracht is belangrijk als positief voorbeeld. Dat vraagt een ontmoetende begeleidingsstijl, die rust creëert, de kinderen ondersteunt en vertrouwen geeft.</p> <p>Kinderen hebben het meestal moeilijk met relationele en sociale vaardigheden vanuit een gebrek aan basisvertrouwen. Ze zijn - meer dan andere kinderen - gevoelig voor blijken van positieve bevestiging en waardering ten opzichte van anderen. Vaak vinden ze ook de geschikte taal niet om zich uit te drukken (o.a. over hun gevoelens). Ze kunnen heel impulsief reageren. De felheid van hun reactie is afhankelijk van situaties die <i>nét</i> gebeurd zijn of die opgeroepen worden. Ook de gebruikte medicatie heeft een invloed. De momenten waarop er iets van 'verbondenheid met elkaar' te ervaren is zijn zeer zeldzaam. Je mag ze als leerkracht koesteren. Volwassenen met een vriendelijke blik, een positieve ingesteldheid en een opgewekt team bieden rust en stabiliteit, nl. een veilig gevoel niet het slachtoffer te worden van een willekeurige reactie op hun aanwezigheid of gedrag.</p>
	<p>B.3 met gemeenschappen</p>	<p>De klas, de leefgroep is voor vele kinderen de eerste gemeenschap na het gezin. Ze zitten soms zo vast in hun eigen situatie, dat er geen aandacht is voor de totaliteit van de klasgroep of voor de individuen waaruit die bestaat. Echte vriendschappen ontstaan zeer moeilijk. Het verblijf in een voorziening brengt hen soms wat dichter bij elkaar. Wanneer ze in de klas spreken over gemeenschappen als hun gezin, het internaat of de instelling gebruiken ze soms de meest grove taal om hun gevoelens volledig buiten spel te zetten.</p> <p>Grotere gemeenschappen liggen moeilijker. Er moet ergens een gemeenschappelijk aanknopingspunt te vinden zijn: een wij-gevoel. Een aantal kinderen kent dat niet. Andere kinderen kunnen dat wij-gevoel wel beleven bij (school/klas)feesten. Het zicht op andere groepen is vaak heel beperkt.</p>
	<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>Natuur én cultuur zijn voor hen vaak ongekende terreinen. Er is van thuis uit soms weinig vertrouwdheid met dieren, planten of bloemen. Op zich kunnen dieren een therapeutische werking hebben: kinderen leren zo voor iemand zorg te dragen, verantwoordelijkheid op te nemen en te dragen. Dat zal echter steeds ondersteuning vragen van opvoeders. Soms is hun gevoeligheid te merken aan het geboeid luisteren naar verhalen over het goede van de wereld en de schepping. Anderzijds blijkt ook dat ze hun agressie uiten op dieren en planten: dieren pijnigen, planten en bomen stukmaken,... Vaak is het pijnigen van dieren een vorm van macht uitoefenen zoals op hen macht is uitgeoefend. Ze zoeken een slachtoffer zoals zij slachtoffer (geweest) zijn van machtsmisbruik en mishandeling.</p> <p>De manier waarop ze met natuur omgaan is zeer situationeel en afhankelijk van hun totaal functioneren.</p> <p>Cultuurgegevens als muziek, sport, zich expressief uitdrukken bieden hen dan weer kansen om zichzelf te ontdekken.</p>

<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>De morele ontwikkeling loopt vaak vertraagd en/of afwijkend. Wat goed en kwaad is (lust en onlust) hebben sommige kinderen niet als 'evident' ervaren in de meest dichte ouderrelaties. De gratis gegeven liefde van ouders is dé basis waarop een diep basisvertrouwen ontstaat. Het gezag van ouders bepaalt wat mag en wat niet mag. Er worden grenzen getrokken. Ouders leven voor wat 'goed is' door hun concrete doen en laten. Voor een aantal kinderen in type 3 is die 'evidente' basis er niet. Niet alle ouders trekken altijd duidelijke grenzen. 'Toegeven uit gemakzucht' vraagt vaak om problemen. De kinderen maken soms mee dat beloftes (b.v. voor een goed rapport of gedrag) niet nagekomen worden. Dat maakt hen vaak verward en opstandig. Zoals alle kinderen streven ze naar lustbelevingen en voldoening van hun eigen momentane wensen. Daardoor botsen ze met de belangen van anderen en met regels en afspraken die zij 'moeten' naleven. Het 'waarom' van grenzen, regels en afspraken is hen vaak niet duidelijk. Vrij lang hebben zulke kinderen nood aan controle en vertonen zij gedrag in functie van de aan- of afwezigheid ervan.</p> <p>Voor alle kinderen is het 'zich kunnen inleven in anderen' een belangrijke stap in de morele ontwikkeling. Daardoor kan men nl. de intenties van een ander op het spoor komen. Eens kinderen door hebben dat je iets al of niet opzettelijk kan doen kijk je anders naar het gedrag van anderen. Die vorm van empathie vraagt heel wat van kinderen die zich heel moeilijk kunnen inleven in anderen. Inleving kan gestimuleerd worden met verhalen en spelmomenten. Hun gevoeligheid voor diepere waarden blijkt dan uit hun reacties op verhalen. Bij die verhalen blijft hun eigen concrete context op de achtergrond. Daarom zijn ze gemakkelijker aanspreekbaar voor goede dingen. De eigen concrete context en de confrontatie met hun eigen gedrag zijn soms te belastend.</p> <p>Vanuit een diep geloof in de groeimogelijkheden van kinderen is het belangrijk dat zij een waardevol aanbod en een waardevolle begeleiding krijgen. Bevestiging en menselijke warmte kunnen hen (terug) doen opstaan.</p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>De aanpak van de kinderen vraagt heel wat structuur. Rituelen bieden juist structuur. Religieuze rituelen bieden de kans om het transcendente binnen te brengen als een levende werkelijkheid. Gebed nodigt uit God als steeds aanwezig te leren kennen.</p> <p>Kleinere kinderen staan meer open voor rituelen. Grotere vinden dat vlug 'onnozel' en durven er niet voor uitkomen dat rituelen hen iets doen.</p> <p>Liederen, ritme en beweging spreken hen sterk aan. De kinderen zijn gevoelig voor sfeer (b.v. door muziek). Voorwerpen kunnen voor hen een symbolische betekenis hebben en hen troost of veiligheid bieden. Zij worden voor een aantal kinderen 'onafscheidelijk gezelschap'.</p> <p>Symbolen kunnen hen sterk aanspreken als ze betekenis hebben in hun leven. Verschillende christelijke symbolen zijn voor hen moeilijker omdat ze ver van hun beleving staan.</p>

Aanwijzingen voor de praktijk

- De projecten in dit raamplan vormen de basis voor de godsdienstlessen in type 3. Ze kunnen eventueel aangevuld worden aan de hand van gelijkaardige onderwerpen uit het leerplan voor het gewoon lager onderwijs. Immers, kinderen van type 3 kunnen vaak de inhoud van het gewoon lager onderwijs wel aan. Alleen wordt er meestal aan een trager tempo gewerkt door de vele les- en onderbrekingen. Het tempo wordt immers voortdurend bepaald door het emotioneel welbevinden van elke leerling afzonderlijk. Inhouden, interacties, herinneringen, associaties van vroeger en nu maken het welbevinden van zeer veel leerlingen heel kwetsbaar. Zowel naar inhoud als naar uitwerking staat het leven van de kinderen centraal. Precies daarin zijn de verschillen tussen gewoon onderwijs en type 3 merkbaar. Het is belangrijk te zorgen voor een goede afwisseling van projecten doorheen het schooljaar. Wat te lang duurt, gaat vlug vervelen.

- De meest aangewezen begeleidingsstijl bestaat uit rustig aanwezig zijn en een sterke mate van verbondenheid, hier en nu. Dat vraagt van de leerkracht een grote zelfkennis: zich steeds bewust zijn dat men in elke concrete situatie handelt vanuit eigen normen en waardebeseft. Ook een regelmatige zelfevaluatie is van groot belang: terugkijken naar en leren van wat voorbij is.
- Zowel de kinderen als de leerkrachten hebben baat bij een duidelijke structuur. Zo weet iedereen wat er te wachten staat. Tijdens godsdienstlessen kan je structuur bieden door een aantal vaste elementen: de wijze waarop de les begint, een vast gebedsritueel, soms een eigen schikking van banken of tafels, een vaste dagsluiting, enz. Een transparante begeleiding biedt hen nog meer houvast.
- Een vast element bij het binnenkomen kan de gevoelskalender zijn. Elk kind hangt zijn naam (of foto) bij een passend gevoelsgezichtje. Zo krijgt ieder kind zijn plaats, hoe het zich ook voelt. Bij het begin van de les kan duidelijk gemaakt worden dat alle kinderen welkom zijn, met verschillende achtergrond en gevoelens. Dat leert hen openstaan en begrip tonen voor kinderen die op die dag droevig, slecht gehumeurd, afwezig, blij of dromerig de klas binnenkomen. Door aandacht en tijd te geven aan die gevoelens kunnen ze loskomen van de eigen situatie die hen in beslag neemt.
- Wanneer de godsdienstles op het einde van de schooldag komt, kan er afgesloten worden met relaxatieoefeningen. Dergelijke dagsluiting maakt de kinderen rustiger en biedt structuur en veiligheid.
- Klassikaal werken is in een aantal groepen heel moeilijk. Een gesprek is niet steeds aangewezen als werkvorm. Je kan klassikale impulsen dus best afwisselen met momenten van individueel werken. Daarbij kan je ook inhoudelijk differentiëren.
- Actieve en communicatieve werkvormen - die vanuit de huidige visie op godsdienstonderwijs gepromoot worden - verlopen soms zeer moeizaam en zijn bijgevolg niet altijd aangewezen. Sommige leerlingen leven met een groot gemis. Dat gemis wordt soms opgeroepen wanneer men werkt met verhalen, muziek, sfeerelementen. Sommige kinderen reageren dan vanuit hun gemis aan het goede en het liefdevolle waaraan men precies via die werkvormen gestalte wil geven.
- Werkvormen als filosoferen, bibliodrama, enz. zijn soms niet haalbaar omdat ze een sterke interactiviteit van de kinderen vragen. In sommige groepen is dat emotioneel en naar inleving niet haalbaar of aangewezen. De eigenheid van de groep zal dus mee de werkvormen bepalen.
- Verhalen blijven 'werken'. Heel wat kinderen zijn gevoelig voor de positieve waarden en houdingen die hen in een verhaal worden aangereikt. Ook al kunnen ze die waarden niet in eigen leven herkennen, toch houden ze van die verhalen. Ze houden immers het geloof in 'het goede' en de 'hoop op beter' levendig. Een gesprek over die waarden en houdingen is dan soms weer moeizaam. Soms zijn handpoppen als hulpmiddel bruikbaar. Via een handpop durven ze zich gemakkelijker uitspreken. Ook kan je de kinderen laten tekenen of schilderen wat of wie hen in het verhaal aanspreekt. Hun vormgeving, de kleuren die ze gebruiken, enz. zijn soms veelzeggend! Je kan een kind altijd individueel begeleiden en uitnodigen zijn gevoelens uit te spreken.
- Tijdens individuele werkmomenten kan je gebruik maken van zachte (relaxerende) muziek. Dat stimuleert kinderen om rustig te werken.
- Werken in type 3 vraagt heel wat pedagogische inzichten én vooral vaardigheden. Als persoonlijkheid moet je sterk staan. Het vak godsdienst is niet steeds de makkelijkste opdracht omwille van zijn inhoud én uitwerking. Kinderen in type 3 vragen dat je van hen houdt en dat je een eindeloos geduld hebt om door hun negatief gedrag heen de gekwetste mens te zien. Ook authenticiteit is belangrijk. Daarvoor bestaan geen trucjes. Geduld en zich blijvend kwetsbaar opstellen vormen de beste basis, ook al wordt er ook misbruik van gemaakt: meestal behoren authenticiteit en geduld niet tot de ervaring van die leerlingen. Het is dan ook van belang dat elke leerkracht zich gedragen weet door het team.



TYPE 4 - KINDEREN MET EEN FYSIEKE HANDICAP

COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI		<i>Deze componenten zijn voorwaarden en aspecten van de groei van kinderen, in het bijzonder voor hun levensbeschouwelijke en religieuze ontwikkeling.</i>
A. Fundamentele bestaans-condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	De kinderen van type 4 ontwikkelen voldoende basisvertrouwen wanneer ze omringd worden met goede zorgen. Ondanks hun motorische handicap leren ze zich aan volwassenen toe te vertrouwen. Vaak schenken ze een groot vertrouwen.
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	Door hun motorische handicap worden ze voortdurend geconfronteerd met hun fysieke beperkingen. Ze ervaren dat volwassenen zich inzetten opdat ze zich maximaal kunnen ontplooiën (ook materiële aanpassingen om 'normaal' te kunnen leren). Ze ervaren ook dat volwassenen zich inzetten hen te leren omgaan met hun eigen beperkingen. Maar velen hebben het blijvend moeilijk met hun eigen handicap. Er is vaak weerstand tegen een gelovige houding van danken voor het leven of voor het eigen lichaam.
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	De kinderen komen moeizaam tot een realistisch zelfbeeld. Als kind schatten ze de gevolgen van hun handicap voor hun latere leven vaak niet correct in. Ze dromen soms van een weinig realistische toekomst. Pas op iets oudere leeftijd worden ze écht geconfronteerd met het feit dat hun toekomstdromen niet haalbaar zijn. Wel kunnen de meeste kinderen hun gevoelens uitdrukken. Gevoelsmatig kennen ze een vrij normale groei.
	B.2 met anderen	De kinderen kunnen zich sterk verbonden voelen met anderen. Ze komen tot échte vriendschappen en voelen zich sterk betrokken op de andere kinderen in de klas, de school of de leefgroep.
	B.3 met gemeenschappen	Met grotere gemeenschappen (andere dan gezin, school of klas) hebben deze kinderen beperkte ervaringen. Ze ervaren niet écht een verbondenheid met grotere groepen. Vieringen met de concrete gemeenschappen waartoe ze behoren (gezin, klas, school) ervaren ze als zinvol en deugdzaam, tenminste als ze er actief bij betrokken zijn.
	B.4 met natuur en cultuur	Verbondenheid met de natuur is geen evidentie door de beperktere kansen tot natuurbeleving. Hun handicap verhindert vaak een 'genieten met alle zintuigen' en beperkt het aantal natuurervaringen. Contact met de natuur wordt door de opvoeders soms minder aangeboden en 'gecultiveerd', precies omwille van de beperkingen van de kinderen. Nogal wat 'kansen tot natuurbeleving' worden vooral therapeutisch ingevuld (watergewinning, hippotherapie,...) in functie van het motorisch functioneren en niet direct om 'te genieten' of om 'religieuze verbondenheid' te stimuleren. In concrete situaties kunnen kinderen wel genieten van zon of regen, van kleuren en geuren in de natuur, van dieren en planten, van zand en gras, enz. De kinderen zijn sterk aangetrokken tot meerdere cultuurvormen. Muziek beluisteren en zelf musiceren (met aangepaste muziekinstrumenten), manuele werkvormen en het zelf creëren van 'kunst', film, enz. Ze hebben oog voor culturele en levensbeschouwelijke verschillen en tonen doorgaans een grote interesse en respect voor andere culturen en levensbeschouwingen.

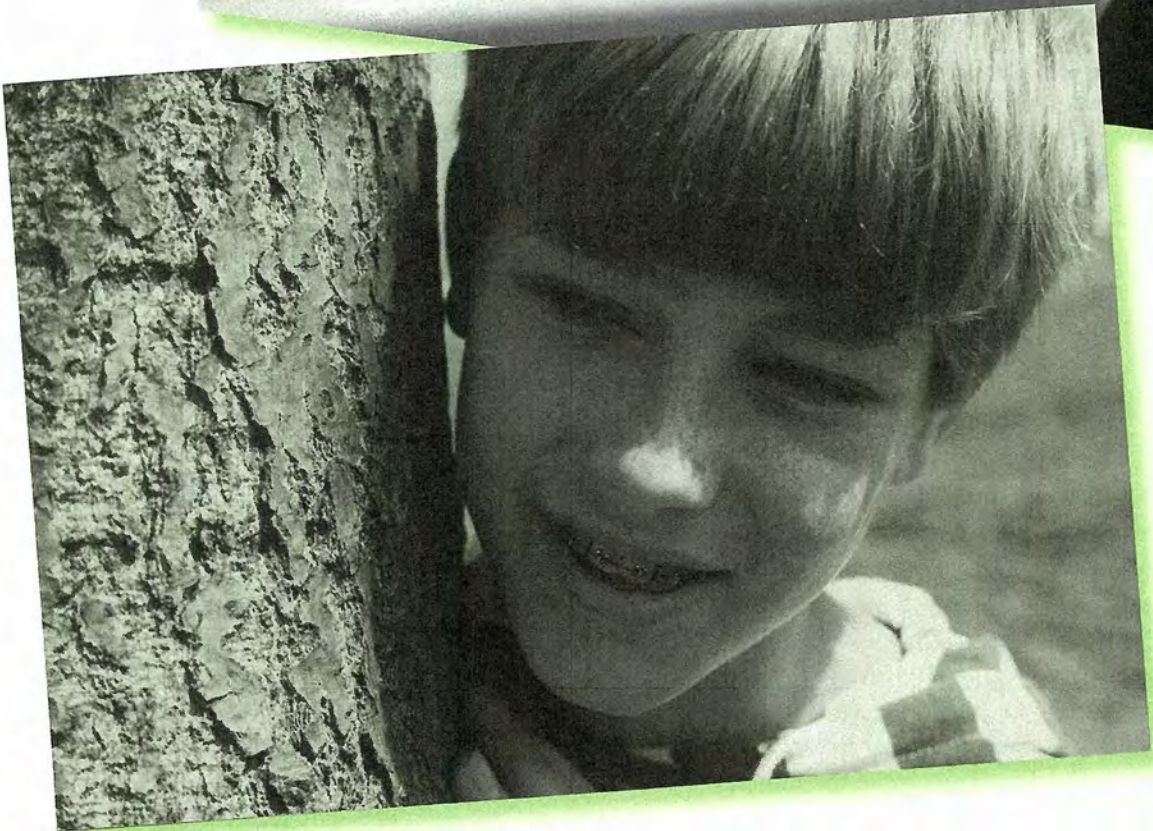
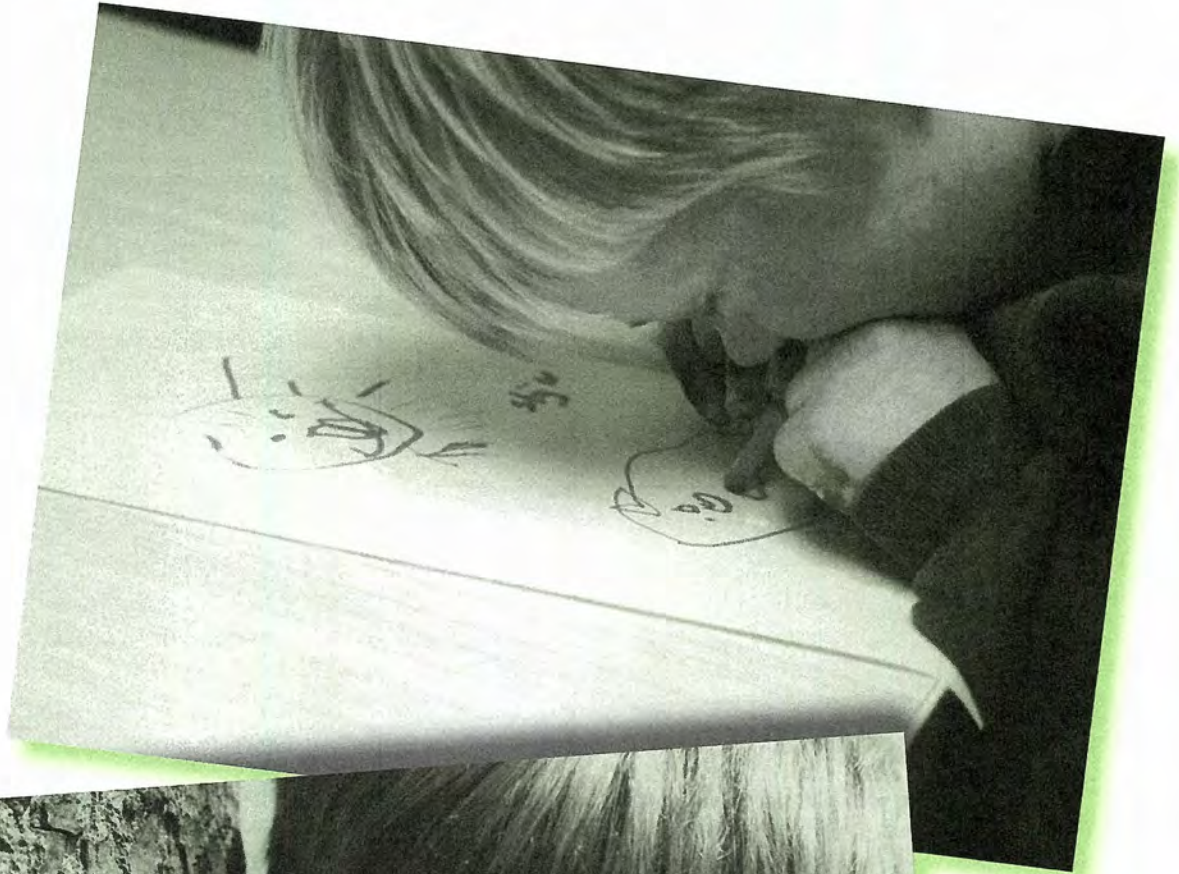
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Hun morele ontwikkeling verloopt zoals bij de meeste andere kinderen. Ze leren te onderscheiden wat goed en kwaad is. Wel stellen zij zich soms heel wat vragen bij het 'kwaad' van hun fysieke handicap. Ze zijn soms echt gevoelig voor zorg voor zwakkeren en kunnen verantwoordelijkheid opnemen.</p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>De kinderen komen open voor het religieuze en het godsdienstige door de 'geloofstaal' te leren. Zij komen Jezus en God op het spoor in verhalen en gebed. Zoals hun leeftijdsgenootjes nemen de jongste kinderen de geloofstaal lange tijd letterlijk en hebben ze het moeilijk met symboliek. Door de evolutie in hun denk- en taalontwikkeling komen ze tot een beter begrijpen van de geloofsverhalen. Oudere leerlingen stellen zich heel wat zinvragen en kunnen daar diepgaand over filosoferen. Bij hen is er soms weerstand tegen het godsbeeld in bijbelverhalen of gebeden. Vanuit hun eigen motorische beperkingen leeft de vraag waarom God niets aan hun situatie kan doen. Rituelen zijn belangrijk en bieden hun veiligheid. Van een sterk meebelevan kunnen ze groeien naar een persoonlijke godsrelatie.</p>

Aanwijzingen voor de praktijk

Het is goed onderscheid te maken tussen de kinderen met een motorische handicap die een 'normale' verstandelijke ontwikkeling doormaken en de kinderen met een meervoudige (motorische en verstandelijke) handicap.

KINDEREN MET EEN MOTORISCHE HANDICAP EN EEN 'NORMALE' VERSTANDELIJKE ONTWIKKELING

- Voor die kinderen kan de leerkracht werken vanuit het 'Leerplan rooms-katholieke godsdienst voor het lager onderwijs in Vlaanderen'. Men kan daarbij gebruik maken van de handboeken en de leermiddelen die op dat leerplan zijn gebaseerd. De 'verwante' projecten in dit raamplan kunnen specifieke elementen toevoegen.
- De kinderen kunnen gestimuleerd worden tot onderlinge communicatie. Sommige actieve, communicatieve werkvormen vragen wel enige aanpassing.
- Inhoudelijk kunnen zich - vanuit de handicap of (spier)ziekte - een aantal specifieke problemen stellen. Zo zullen een aantal onderwerpen uit het leerplan scherp confronterend zijn voor hun eigen lichaamsbeleving. Ook zinvragen rond dood en leven kunnen heel gevoelig liggen. In onderwerpen die te maken hebben met lichaamsbeleving komen twee aspecten aan bod: genieten van je lichaam en leren leven met je beperkingen. Het spreekt vanzelf dat die twee aspecten sterk confronterend zijn. Onderwerpen die handelen over verdriet, grenzen van het leven, leven tussen droom en werkelijkheid, dood,... zijn vaak emotioneel geladen. Die onderwerpen worden door vele kinderen zeer sterk beleefd en roepen vragen op i.v.m. eigen leven en dood. Het is belangrijk dat de leerkracht de draagkracht van elk kind aftast en steeds alert blijft voor de reacties tijdens en na de lessen. Soms zijn er aanpassingen nodig naar inhoud of naar werkvormen.
- Wanneer bijbelverhalen en geloofsinhouden aan de orde zijn, blijkt dat sommige kinderen worstelen met een godsbeeld en Jezusbeeld. Enerzijds spreken genezingsverhalen en andere wonderverhalen hen aan, anderzijds roepen die verhalen snel persoonlijke vragen op naar het 'waarom' van hun lichamelijke handicap. Het godsbeeld van die kinderen is – zoals bij hun leeftijdsgenootjes – nogal eens ingekleurd door 'almacht' in de zin van: 'God kan alles; dus kan Hij ook een gehandicapte gezond maken'. Een aantal bijbelverhalen (o.a. de wonderverhalen) versterken op het eerste zicht dat godsbeeld. Dat mag echter geen reden zijn om die verhalen niet te vertellen. Wel wordt verondersteld dat de leerkracht die verhalen 'doorvertaalt', zeker voor de jongste kinderen. Met de oudere kinderen in de lagere school kan men samen op zoek gaan naar de betekenis van de beel-



den in die verhalen. Dan kunnen genezingsverhalen, wanneer ze juist begrepen worden, sterke beelden aanreiken om met de kinderen te spreken over de kracht van geloven.

- De kinderen gaan vaak uit zichzelf 'diep' in op de onderwerpen. Ze kunnen vaak goed filosoferen. Ze gaan soms heel persoonlijk om met zinvragen. Als leerkracht mag je hen dus zeker stimuleren tot een reflecterende houding en tot diepgang bij het omgaan met zinvragen. Uiteraard bevreemdt dat de authenticiteit van de leerkracht. Kinderen vragen immers naar een persoonlijk standpunt, dat voor hen een houvast kan worden.
- Bij het voorbereiden en uitwerken van school- en/of klasvieringen kunnen de kinderen zeker sterk betrokken worden.

KINDEREN MET EEN MEERVOUDIGE HANDICAP

- Kinderen met een meervoudige motorische handicap zijn soms verwant met kinderen van type 1 of 2. Daarom is het nuttig na te lezen wat in dit raamplan over type 1 en 2 geschreven staat.
- De kinderen maken vooral kennis met de christelijke godsdienst door rituelen en door wat de leerkracht de klas aan 'geloven' binnenbrengt.
- Het belang van rituelen is dus zeer groot. De kinderen nemen daarbij vooral de sfeer op. Zij zullen meebelevend en meegenieten met de leerkracht.
- Voor de zwakste kinderen kunnen snoezelmomenten heel belangrijk zijn. Zij beleven er een sterke verbondenheid. Die verbondenheid kan zelfs een religieuze betekenis krijgen. Daarom is het belangrijk dat dergelijke momenten door de leerkracht in waarachtigheid worden aangeboden en beleefd.
- Een specifieke groep vormen de oudsten (13-14 jarigen) met een functioneringsniveau van een kleuter of peuter. Voor die groep is het belangrijk te zoeken naar materiaal dat zowel naar inhoud als naar uitwerking en bij hun leeftijd aansluit. Ook die kinderen vragen immers een godsdienstaanbod dat hen als pubers aanspreekt. De projecten in dit raamplan kunnen de basis vormen voor uitwerking op hun niveau en in functie van hun ervaringswereld.
- Deze kinderen komen moeizaam tot reflectie en tot een persoonlijk standpunt. Om in gesprekken diepgang te bereiken zal de leerkracht telkens de aanzet moeten geven. Door gerichte vraagstelling en door actualisatie kunnen de kinderen tot momenten van diepgang komen. Vaak is het doorbreken van het 'evidente' al een hele prestatie. Dat geeft de kinderen kansen tot aanvoelen van het transcendente.

TYPE 5 - KINDEREN DIE OPGENOMEN ZIJN IN EEN ZIEKENHUIS

COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI		<i>Deze componenten zijn voorwaarden en aspecten van de groei van kinderen, in het bijzonder voor hun levensbeschouwelijke en religieuze ontwikkeling.</i>
A. Fundamentele bestaanscondities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	Bij langdurige opname in Het ziekenhuis wordt het basisvertrouwen van kinderen sterk op de proef gesteld. Soms worden ze stil en sluiten ze zich af. Ze worden veeleisend voor hun ouders en familieleden. Soms wantrouwen ze verpleging en dokters. Het is mogelijk dat het veel tijd vraagt om een vertrouwensband met het kind op te bouwen, vooral wanneer je als leerkracht vreemd bent voor hen. Anderzijds zie je kinderen opleven omdat schoolse activiteiten hun dag in het ziekenhuis kleur geven. Kinderen die weten dat ze terminaal ziek zijn, kunnen heel diepe vragen stellen. Ze vragen in vertrouwen de waarheid te antwoorden. Je kan met hen filosoferen over diepe levensvragen. Hun vertrouwen in de wereld, in de mens en zijn mogelijkheden staan op het spel.
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	Hun ziekte en de gevolgen ervan (ziekenhuisopname, in bed moeten blijven, zich te ziek voelen om op te staan, beperkt worden in wat ze aankunnen,...) beperken vaak ernstig hun mogelijkheden. Kinderen zijn dan soms heel opstandig. Ze rebel-leren op hun eigen manier of worden apathisch en laten alles over zich heen gaan. Als godsdienstleerkracht kan je met hen individueel en zeer persoonlijk bezig zijn. Ze kunnen en mogen hun onmacht en hun verdriet uitspreken. Anderzijds ervaren ze 'het naar de klas komen' als iets wat hun deugd kan doen.
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	Nogal wat kinderen worden in een ziekenhuis sterker op zichzelf betrokken. Ze liggen er vaak alleen, ze beleven de ziekenhuisperiode alleen: broers en zussen, vrienden maken dat niet mee. Ze worden soms introverter dan voorheen. De kinderen worden vaak heen en weer geslingerd tussen heel tegenstrijdige gevoelens: hevige pijn en verdriet, angst en eenzaamheid, vreugde om bezoek en nabijheid, pijn van afscheid nemen en achterblijven. Wanneer je individueel werkt rond 'gevoelens' valt het op dat kinderen kiezen voor positieve gevoelens en gevoelens als verdriet en angst eerder mijden.
	B.2 met anderen	In een ziekenhuis is verbondenheid met anderen geen evidentie. Immers, de kinderen liggen vaak alleen in een kamertje. Hun vrienden uit de klas of van thuis mogen soms niet op bezoek komen. Bij langere opname kunnen contac-ten verwateren. Juist in de ziekenhuisschool ontmoeten ze andere kinderen en kunnen ze dingen samen doen. Er kan een nieuwe soort verbondenheid ont-staan met kinderen die in het ziekenhuis hun lotgenoten zijn, kinderen van dezelfde gang of klas, kinderen met eenzelfde ziekte, enz. Die verbondenheid is voor hen wel belangrijk. Ook de verbondenheid met de eigen familie (het eigen gezin, de grootouders, nichtjes en neefjes, ...) is in een aantal situaties niet zo makkelijk in stand te hou-den, b.v. in situaties van quarantaine, bij behandelingen die geen bezoek toe-laten, enz. Anderzijds ontstaat er soms door de constante aanwezigheid van vader en/of moeder een intensere ouder-kind relatie.
	B.3 met gemeen-schappen	De verbondenheid met een gemeenschap wordt vrij resoluut afgebroken door een langdurig verblijf in een ziekenhuis. De gemeenschapservaring van 'mijn gezin, mijn klas, mijn school' is moeilijk in stand te houden. Er kan wel een nieuwe verbondenheid groeien met de kinderen van het ziekenhuis, maar dan gaat het eerder over een klein groepje.

OF OP MEDISCHE GRONDEN VERBLIJVEN IN EEN PREVENTORIUM

	B.4 met natuur en cultuur	Verbondenheid met de natuur is moeilijk te realiseren in een ziekenhuis. Nogal wat kinderen missen er hun huisdieren en een 'normaal' beleven van de natuur. Intense cultuurbeleving (of een aantal facetten ervan) kunnen wél in een ziekenhuisklas. Het is zelfs iets waar kinderen sterk van kunnen genieten.
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad		Kinderen in een ziekenhuis worden geconfronteerd met pijn, langdurige behandelingen, afzondering, angstig uitkijken naar onderzoeksresultaten, enz. Hun 'gevoeligheid voor het goede' wordt hierdoor sterk op de proef gesteld. Dat uit zich vaak in negatief gedrag om aandacht te krijgen, om verwend te worden, enz. Ouders hebben het ook moeilijk hun kind iets te ontzeggen of grenzen te stellen. Een ziekenhuissituatie biedt anderzijds kansen tot het ontdekken van waarden als empathie en solidariteit. Soms ontstaan er nieuwe en diepe vriendschappen tussen de kinderen onderling. Langdurige ziekte en pijn vormen soms een harde confrontatie met het fysieke kwaad. De kinderen voelen dat kwaad in hun eigen lichaam. Dat kan veel vragen oproepen. 'Waarom? Waarom ik?'
D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen		De mate waarin je rond symboliek kan werken, wordt bepaald door de leeftijd en de achtergrond van elk kind individueel. Wel zie je dat een aantal vaste rituelen, beelden en verhalen juist kracht en troost bieden. Geloofsverhalen waar hoop uit spreekt, waar een geloof in Gods aanwezigheid en goedheid ter sprake komt, waar het goede het haalt op het kwade, kunnen soms sterk aanspreken. Een aantal kinderen stellen diepe levensvragen, vragen over dood en leven na de dood. Ze willen daarover praten met een volwassene of met elkaar. Het is belangrijk elk kind goed te observeren. Dan merk je hoe je het best met die dingen kan omgaan.

Aanwijzingen voor de praktijk

- In een ziekenhuis werk je vooral individueel. Dat vraagt vaak flexibiliteit, omdat tal van onderzoeken, therapieën en bezoek de lesactiviteiten doorkruisen.
- Inhoudelijk wordt het werk bepaald door de kinderen én de beginsituatie. Dat vraagt soms overleg met de klasleerkracht van de school waar het kind vandaan komt. Immers, er is kans dat het kind na een langere periode teruggaat naar zijn eigen klas. Dan kan je best werken in functie van die terugkeer.
- Voor kinderen die van een gewone lagere school komen is het vaak aangewezen te werken met materiaal (leerplan, handboek) van het gewoon lager onderwijs.
- De projecten die in dit raamplan worden aangereikt, kunnen ook als basis dienen. Er is daarbij immers veel ruimte en flexibiliteit voorzien. De keuze en de uitwerking van projecten kunnen sterk bepaald worden door de situatie en het functioneren van de kinderen.
- Kinderen stellen soms diepe vragen over lijden, dood en afscheid nemen. Daarin liggen kansen om kinderen levensbeschouwelijk te begeleiden in hun zoeken naar de zin van hun leven. Het is belangrijk vooral te luisteren naar wat ze zeggen en vragen. Nodig hen uit hun verhaal te vertellen, hun beelden te gebruiken. Soms willen ze ook heel wat van jou horen. De antwoorden die jij geeft, de beelden die jij gebruikt, de verhalen die jij vertelt zijn voor hen van groot belang. Voor sommige kinderen is het troostend te mogen horen dat ze bij God mogen thuiskomen. Het geloof dat Hij voor hen blijft zorgen in alle omstandigheden kan hen rust en vertrouwen schenken.

TYPE 6 - KINDEREN MET EEN VISUELE HANDICAP

COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI		<i>Deze componenten zijn voorwaarden en aspecten van de groei van kinderen, in het bijzonder voor hun levensbeschouwelijke en religieuze ontwikkeling.</i>
A. Fundamentele bestaanscondities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Kinderen met een visuele handicap moeten al van jongs af aan door de opvoeders gestimuleerd worden om te durven bewegen, hun omgeving tactiel te verkennen en dingen te manipuleren. Hun vertrouwen in de volwassenen is heel belangrijk omdat een omgeving vol geluiden vaak bedreigend en verwarrend is. Daarbij moet de volwassene het kind voldoende tijd geven en een gestructureerde ondersteuning. 'Exemplarisch' werken is noodzakelijk. Beter voldoende tijd nemen om één item uit te werken dan vluchtig tien gelijkaardige.</p> <p>Verbalisme (steeds willen praten over de dingen zonder ze echt doorleefd te hebben) is een veel voorkomend fenomeen. Ontwikkelen is meer dan 'spreken'. De dingen actief verkennen, maakt ze echt 'doorleefd' en 'beleefd'.</p> <p>Bij visueel gehandicapte kinderen met bijkomende autismespectrumstoornis is het opbouwen van een vertrouwensrelatie heel wat moeilijker. Een heel duidelijk gestructureerde aanpak is noodzakelijk.</p> <p>Kinderen met een visuele handicap moeten zichzelf leren kennen en aanvaarden. Ze maken meestal heel vlot verbaal contact. Het is echter belangrijk dat de opvoeder vanuit het vertrouwen dat het kind in hem stelt, alert blijft om dat vertrouwen zoveel mogelijk te verruimen naar actie-momenten (verkenning, dans, sport, ...).</p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>Door het vergroten van hun 'bewegend omgaan met de omgeving' zie je de kinderen bewust worden van hun identiteit en van hun eigen mogelijkheden. Door hun contact met anderen leren ze zichzelf kennen als een persoon met eigen mogelijkheden en beperkingen.</p> <p>De beperkingen door hun visuele handicap belemmeren hun normale ontwikkeling. Door hen meer en meer hun eigen mogelijkheden te laten ontdekken en ontwikkelen, door hen systematisch te bevestigen en te waarderen, kunnen zij een psychisch evenwicht vinden en zichzelf leren aanvaarden.</p>
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	<p>Kinderen kunnen vertrouwen krijgen in zichzelf: 'Ik ben uniek, ik mag mij goed in mijn vel voelen, ik mag er zijn zoals ik ben'. Daartoe is het belangrijk dat ze leren omgaan met hun gevoelens. Meerdere gevoelens leren kennen, benoemen en uitdrukken is voor hen een grote hulp. Door actief betrokken te worden bij het uiten van gevoelens leren ze zich een realistisch zelfbeeld te vormen. Voor de verbondenheid met zichzelf zijn kinderen aangewezen op anderen. Daarvoor moeten ze in inter-actie treden met anderen en met hun omgeving. Zo moeten vooral samen dingen kunnen doen!</p> <p>Kinderen kunnen ook leren stil te staan bij zichzelf in conflictsituaties, zonder zich bedreigd te voelen. Zo ontdekken ze het effect dat hun gedrag op anderen heeft. Ook kinderen met een visuele handicap kunnen dat efficiënt leren evalueren.</p>
	B.2 met anderen	<p>Kinderen kunnen een sterke verbondenheid ervaren binnen het gezin. Ouder(s), broer(s) of zus(sen) zijn vaak goed op hen ingespeeld en begrijpen hen. Voor leerkrachten, opvoeders en klasgenootjes is het een geleidelijk proces elkaar steeds beter te leren kennen en begrijpen en te leren samenleven. Op school sluiten ze vriendschappen en kunnen ze zich echt verbonden voelen met anderen. Een goed klasklimaat is belangrijk om elkaar te leren vertrouwen en om tot communicatie te komen. Vertrouwen groeit vooral door samen iets te ondernemen, door samen te exploreren, door tot actie over te gaan. Dat kan alleen als de basisveiligheid door de anderen bewaakt wordt en gegarandeerd. Daarbij stoot je op verschillen in gezinscultuur en in persoonlijkheidskenmerken van kind tot kind.</p>

	B.3 met gemeenschappen	De klas is voor vele kinderen de eerste gemeenschap na het gezin. Het klasklimaat en de ervaring dat ze veel voor elkaar kunnen betekenen, zijn heel belangrijk. Grotere gemeenschappen liggen moeilijker omdat er een gemeenschappelijk aanknopingspunt nodig is om te komen tot een wij-gevoel. Kinderen moeten iets samen kunnen beleven. Dat wij-gevoel is er bij feesten, vieringen, in de bosklas, op een sportdag, wanneer ze als school gezamenlijk naar buiten treden. Groepsfeer bindt hen samen. De gezamenlijke vieringen en bezinningen op school zijn voor dat wij-gevoel heel belangrijk.
	B.4 met natuur en cultuur	Visueel gehandicapte kinderen reageren heel verschillend op 'de natuur'. Sommige kinderen zijn heel gevoelig voor natuur- en cultuurbeleving. Andere ervaren de "buitenwereld" met al zijn drukte en onvoorspelbare geluiden als een bedreiging. Dieren kunnen heel beangstigend overkomen. Sommige kinderen durven ze niet eens aanraken (ook geen poes of een konijn, ...). Natuurbeleving en therapie met dieren kunnen anderzijds voor velen een diepe verbondenheid met 'leven' laten ontstaan. Ze vinden er een terrein om hun mogelijkheden te ontwikkelen door zorgend om te gaan. Ze kunnen er zichzelf vinden en vertrouwen krijgen. Wat cultuurbeleving betreft, kunnen kinderen met een visuele handicap – zoals ziende kinderen – genieten van kunst en van het zelf creëren van kunstvoorwerpen. Plastische uitdrukkingvormen stimuleren hen om actief vorm te geven, te bewegen en zo dichterbij hun eigen beleving te komen. Uiteraard zijn zij doorgaans zeer gevoelig voor muziek.
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad		Net zoals alle andere kinderen hebben ook kinderen met een visuele handicap nood aan opvoeders die hen helpen te groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad. Zij leren al doende wat mag en wat niet kan. Volwassenen zijn hier hun grote voorbeeld. Geleidelijk groeien ze op als jongeren met een eigen en persoonlijke waardengevoeligheid.
D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen		Vaste rituelen bieden veiligheid. Net zoals alle jonge kinderen hebben ze nood aan vaste rituelen bij het binnenkomen in de klas, bij het dagverloop, bij het afscheid nemen, ... Een vast gebedsritueel brengt het specifiek godsdienstige in de klas binnen. Het scheppen van een gebedssfeer gaat prima met auditieve sfeerelementen, zoals b.v. rustige muziek. Door hun sterke verbale mogelijkheden zijn kinderen met een visuele handicap zeer gevoelig voor de symboliek in de taal, in geloofsverhalen, ... Zij leven zich gemakkelijk in bijbelfiguren in. Door actief uit te beelden, met het lichaam te bewegen, contact te maken met medespelers leren ze op een actieve manier met bijbelverhalen omgaan en die actualiseren. Samen vieren is belangrijk om positieve ervaring op te doen. Schuldbelijdenis of voorbeden kunnen met symbolen ondersteund worden en met actief bewegend (dansend) zingen. Het actief uitbeelden van het evangelie maakt een sterke betrokkenheid mogelijk. Zo zijn ze niet alleen verbaal actief, maar zijn ze 'met hun hele zijn' aanwezig in een viering.

Aanwijzingen voor de praktijk

- De projecten in dit raamplan kunnen als basis dienen voor (maand-)projecten in de klas. Het is aan de leerkracht om een passende keuze te maken en te zorgen voor voldoende afwisseling in de loop van een schooljaar. Het is evident dat vooral de ervaringen en de belevingen van de kinderen het vertrekpunt vormen. Vanuit observatie van de kinderen kan je zorgen voor aanpassingen aan de groep of individuele kinderen. Hun leven kan dan vanuit christelijk perspectief belicht worden, het liefst zo concreet mogelijk.
- Kinderen die blind zijn of sterke gezichtsstoornissen hebben, vertonen wel eens meervoudige handicaps, zoals leerstoornissen, gedragsstoornissen, autisme, of een (licht) mentale handicap. De

meeste 'normaal begaafde' visueel gehandicapten worden immers doorgaans in het gewoon onderwijs geïntegreerd en genieten van GON-begeleiding. Een gedifferentieerde en individueel aangepaste aanpak zal dan ook meestal noodzakelijk zijn.

- Bij visueel gehandicapten staat 'exemplarisch onderwijs' centraal. Hun assimilatievermogen is beperkt. Het is daarom goed om één ding tegelijk heel goed te verkennen en uit te werken. Een reeks (gelijkaardige) impulsen zal dikwijls aanleiding geven tot verwarring.
- Deze kinderen zijn over het algemeen verbaal heel sterk. Praten is hun medium bij uitstek om contact te zoeken met anderen en met de buitenwereld, om hun isolement te doorbreken. Hun spreekvermogen is dan ook dikwijls heel goed ontwikkeld. Ze beperken zich veelal daartoe om 'hun leefwereld' te exploreren. Het is daarom goed hen te stimuleren om op een lichaamsactieve manier hun omgeving te verkennen. Zo haal je hen uit hun isolement. Laat kinderen dus niet op hun stoel zitten, praten en luisteren naar elkaar. Sterk hun vertrouwen om 'op te staan', te bewegen, zich te riseren om 'stappen te zetten in het onbekende'. Tactiel bezig zijn, tastend de wereld en de dingen verkennen verrijkt hun ervaring en sterkt hun vertrouwen. Het doorbreekt hun egocentrisme en sterkt hun vertrouwen in de leerlingen die met hen in de klas zitten.
- Beweging is daarom heel belangrijk. Laat hen een verhaal uitbeelden, laat hen dansen op muziek, ... Dat stimuleert hun psychisch evenwicht. Dat biedt mogelijkheden om hun vertrouwen uit te bouwen en om hun mogelijkheden en capaciteiten verder te ontwikkelen. Actief bezig zijn is noodzakelijk voor de aanvaarding van hun handicap. Ook en vooral op die manier kunnen ze komen tot integratie van de bijbelse boodschap.
- Breng vaste herkenbare rituele voorwerpen in je klas binnen. Een pop of een beeldje bijvoorbeeld, waarmee de kinderen kunnen uitdrukking geven aan hun gevoel-van-het-moment. Het 'weet hebben' dat bij het bidden een kaars brandt in hun midden geeft een goed gevoel. Ze zullen er dan ook zelf naar vragen – als vast ritueel – bij een klasgebed.
- De kinderen beschikken over een sterk 'verbeeldingsvermogen', dat zij tot expressie kunnen brengen. Hun spontane symboolgevoeligheid biedt veel kansen bij uitstek om hen affectief-emotioneel te betrekken in een viering. Door hun verbale sterkte ontwikkelen ze gemakkelijk een aanvoelen van 'de tweede taal', wat de leerkracht heel wat kansen geeft om dieper in te gaan op bijbelverhalen en om die te actualiseren.
- Wanneer bijbelverhalen en geloofsinhouden aan de orde zijn, blijkt dat sommige kinderen worstelen met een godsbeeld en Jezusbeeld. Enerzijds spreken genezingsverhalen en andere wonderverhalen hen aan, anderzijds roepen die verhalen snel persoonlijke vragen op naar het 'waarom' van hun lichamelijke handicap. Het godsbeeld van die kinderen is – zoals bij hun leeftijdsgenootjes – nogal eens ingekleurd door 'almacht' in de zin van: 'God kan alles; dus kan Hij ook een blinde laten zien'. Een aantal bijbelverhalen (o.a. de verhalen over de genezing van een blinde) versterken op het eerste zicht dat godsbeeld. Dat mag echter geen reden zijn om die verhalen niet te vertellen. Wel wordt verondersteld dat de leerkracht die verhalen 'doorvertaalt', zeker voor de jongste kinderen. Met de oudere kinderen in de lagere school kan men samen op zoek gaan naar de betekenis van de beelden in die verhalen. Dan kunnen genezingsverhalen, wanneer ze juist begrepen worden, sterke beelden aanreiken om met de kinderen te spreken over de kracht van geloven.
- Door hen actief te betrekken bij vieringen en door hen dingen te laten doen beleven ze sterk de groepsgebondenheid en het noodzakelijke wij-gevoel.

TYPE 7 - KINDEREN MET EEN AUDITIEVE HANDICAP

COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI		<i>Deze componenten zijn voorwaarden en aspecten van de groei van kinderen, in het bijzonder voor hun levensbeschouwelijke en religieuze ontwikkeling.</i>
A. Fundamentele bestaanscondities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Het leven in 'stilte' belemmert jonge kinderen in hun 'contactname' met anderen. Het maakt dat het opbouwen van een vertrouwensrelatie met opvoeders soms heel moeizaam verloopt. Het 'niet begrijpen' wat andere kinderen of volwassenen willen of vragen maakt dat kinderen met een auditieve handicap in eerste instantie afwachten of 'hun stekels uitzetten'. Een aantal kinderen met een specifiek taalprobleem hebben reeds vroeg de ervaring gehad door leeftijdsgenootjes uitgelachen te worden omwille van dat spraakprobleem.</p> <p>Bij een aantal kinderen gaat de auditieve stoornis soms samen met autistiform gedrag. Daar is de problematiek van het kunnen aangaan van een vertrouwensrelatie nog zwaarder.</p> <p>Eens kinderen geleerd hebben te communiceren en hun eigen belevingen uit te drukken, gaan zij anderen vlotter vertrouwen.</p> <p>Vertrouwen ligt aan de basis van al wat nog moet volgen in het leven. Het moet stelselmatig opgebouwd en versterkt worden. Kinderen moeten zichzelf leren kennen en aanvaarden. Dat kan maar via de mensen die zij kunnen vertrouwen. Zelfvertrouwen, vertrouwen in de anderen en vertrouwen in de Ander gaan samen.</p>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	<p>Er is een verschil tussen kinderen van dove of van horende ouders. Kinderen van dove ouders worden zich moeizamer bewust van hun eigen beperkingen. Zij leggen de communicatieproblemen soms bij de 'horenden' die hén niet verstaan. Zij verwachten de inspanningen voor communicatie van de 'horenden' en creëren soms een eigen 'dovencultuur'.</p> <p>Door het vergroten van hun communicatiemogelijkheden worden kinderen zich bewust van hun identiteit en hun eigen mogelijkheden. Zij leren steeds meer zichzelf kennen als een individu met eigen mogelijkheden én beperkingen. De beperkingen door hun auditieve handicap (ook b.v. evenwichtstoornissen) belemmeren hun normale ontwikkeling. Door hen meer en meer hun eigen mogelijkheden te laten ontdekken en ontwikkelen, door systematische bevestiging en waardering kunnen zij een psychisch evenwicht vinden en zichzelf leren aanvaarden.</p>
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	<p>Kinderen kunnen vertrouwen verwerven in zichzelf: 'ik ben uniek, ik mag mij goed in mijn vel voelen, ik mag er zijn zoals ik ben!'. Daartoe is het belangrijk dat zij leren omgaan met hun gevoelens. Waar zij ze aanvankelijk impulsief uiten helpt het kinderen wanneer ze meerdere gevoelens leren kennen, ze benoemen en ze uitdrukken. Zichzelf voelen en beleven is vaak een hele confrontatie met zichzelf. Alleen zo kunnen ze zich een zo realistisch mogelijk zelfbeeld vormen.</p> <p>Voor de verbondenheid met zichzelf zijn kinderen aangewezen op anderen. Hiervoor zullen ze moeten leren communiceren met anderen en met hun omgeving.</p> <p>Kinderen kunnen ook leren stil te staan bij zichzelf in conflictsituaties, in confrontaties, in probleemsituaties, zonder zich bedreigd te voelen. Zo kunnen ze ontdekken en leren welk effect hun gedrag heeft op anderen. Dit laatste is voor kinderen met een auditieve handicap vaak heel moeilijk.</p>
	B.2 met anderen	<p>Kinderen ervaren verbondenheid in hun gezin: met ouder(s), broer(s) of zus(sen). Deze zijn vaak goed op hen ingespeeld en begrijpen hen. Voor leerkrachten, opvoeders, klasgenootjes is het een heel proces om elkaar steeds beter te leren begrijpen en samen te leven. Door tal van ervaringen op school sluiten ze vriendschappen, kunnen ze zich in de klas of met anderen écht verbonden voelen. Een</p>

		<p>goed klasklimaat is belangrijk om tot communicatie te komen en te groeien in vertrouwen onder elkaar.</p> <p>Dove kinderen vinden steun bij elkaar, maar hebben het moeilijk met relationele en sociale vaardigheden vanuit hun communicatieve beperktheden. Vaak lukt het hen niet zich écht uit te drukken (o.a. over hun gevoelens). Verschillen in gezinscultuur en in de persoonlijkheidskenmerken spelen daarbij vaak een rol. Zo is het leren openstaan voor horende kinderen niet in elk gezin even belangrijk.</p>
	B.3 met gemeenschappen	<p>De klas is voor vele kinderen de eerste gemeenschap na het gezin. Daarom is het klasklimaat heel belangrijk. Kinderen kunnen veel betekenen voor mekaar. De klas is voor vele kinderen de eerste plaats waar ze dat mogen ervaren.</p> <p>Grotere gemeenschappen liggen moeilijker. Er moet ergens een gemeenschappelijk aanknopingspunt te vinden zijn, een wij-gevoel. Kinderen moeten samen iets concreets kunnen beleven. Dat wij-gevoel is er bij feesten, bij vieringen, in de bosklas, wanneer ze als school naar buiten komen. Een goede groeps sfeer bindt hen samen. De gezamenlijke vieringen op school zijn voor kinderen vaak de enige mogelijkheid om dat mee te maken.</p> <p>De relatie met de samenleving kleuren zij op een eigen wijze in. Ze verwachten terecht - dat de samenleving zich ook openstelt voor mensen die 'anders' zijn en ook inspanningen doet om vlot met hen om te gaan.</p>
	B.4 met natuur en cultuur	<p>Er is een duidelijke verscheidenheid in de reacties op 'natuur' in al zijn facetten. Voor een aantal kinderen is er op het vlak van natuur- én cultuurbeleving geen merkbaar verschil met horende kinderen. Voor andere kinderen vormt de 'buitenwereld' van wind, vliegende insecten, onverwachts opduikende honden, een oneffen bodem die niet makkelijk te stappen is als je evenwichtsmoeilijkheden hebt, enz. eerder een bedreiging. Natuurbeleving, therapie met dieren (om de communicatie) kan een diepe verbondenheid met het 'leven' laten ontstaan. De kinderen vinden er een terrein om hun mogelijkheden te beleven. Ze kunnen leren zorgend omgaan. Ze kunnen er zichzelf vinden en vertrouwen krijgen.</p> <p>Wat specifiek cultuurbeleving betreft kunnen kinderen met een auditieve handicap - zoals horende kinderen - genieten van kunst en ook zelf kunst creëren. Soms lukt het hen om via plastische uitdrukingsvormen dichterbij hun eigen beleving te komen.</p>
C.	Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad	<p>Net zoals alle andere kinderen hebben kinderen met een auditieve handicap nood aan opvoeders die hen helpen te groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad. Zij leren al doende wat mag en wat niet, wat zij waardevol vinden en wat niet, wat hen deugd doet en wat niet. Zij zullen zich daarvoor ook lange tijd afstemmen op volwassenen en geleidelijk opgroeien tot jongeren met een eigen persoonlijke waardegevoeligheid.</p>
D.	Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen	<p>Vaste rituelen bieden veiligheid. Net als alle jonge kinderen hebben ze nood aan vaste rituelen voor het binnenkomen, het dagverloop, het afscheid nemen, enz.</p> <p>Een vast gebedsritueel geeft houvast en brengt het specifiek godsdienstige in de klas binnen. Het creëren van een gebedssfeer is soms moeilijker doordat een aantal sfeer-elementen zoals b.v. rustige muziek, geen rol kunnen spelen. Zij hebben vooral nood aan duidelijke visuele prikkels.</p> <p>Door hun auditieve handicap hebben kinderen (en ook dove volwassenen) het moeilijk met tweede taal, spreekwoorden, humor met taalspel, abstracte taal en symboliek. Elke godsdienst gebruikt een vrij abstracte taal en een specifieke symboliek, o.a. in geloofsverhalen. Het valt op dat kinderen met een auditieve handicap vrij lang blijven hangen aan de letterlijke betekenis van bijbelverhalen. Waar horende kinderen rond de 10 jaar voeling krijgen met de symbolische laag van een tekst, komt dat voor hen veel later en soms maar gedeeltelijk. Anderzijds hebben zij evenveel mogelijkheden om zich non-verbaal in bijbelfiguren in te leven en zo toch meerdere aspecten van bijbelverhalen en bijbelfiguren op het spoor te komen. Hun expressiemogelijkheden (dramatiseren, zich beeldend uitdrukken, schrijfgesprekken, enz.) zijn even</p>

zovele kansen om een bijbelverhaal in hun leven te actualiseren. Samen vieren is belangrijk om positieve ervaringen op te doen. De symbolische betekenis van een aantal gebaren, teksten, enz., is voor hen vaak te hoog gegrepen. Zij voelen wel aan dat iets voor volwassenen (ouders, opvoeders, leerkrachten, directie, ...) een betekenis heeft, maar ze kunnen er zelf soms de diepgang niet van begrijpen. Vieringen met 'vereenvoudigde' boodschap, met visuele ondersteuning, met een sober aanbod van symboliek en taal én met actieve deelname van de kinderen zelf, kunnen hen sterk aanspreken.

Aanwijzingen voor de praktijk

- De projecten in dit raamplan kunnen de basis zijn voor (maand-)projecten in de klas. Het is aan de leerkracht om een passende keuze te maken en te zorgen voor voldoende afwisseling in de loop van een schooljaar. Uiteraard vormen vooral de ervaringen en de belevingen van de kinderen het uitgangspunt. Vanuit observatie van de kinderen kan je aansluiten bij de groep of het individuele kind. Het leven van de kinderen wordt dan vanuit christelijk perspectief benaderd.
- Het godsdienstaanbod bestaat uit concrete en ervaringsgerichte momenten die inhoudelijk handelen over hun belevingen en hun ervaringen. Je kiest het best voor actieve werkvormen, die de kinderen dicht bij hun beleven laten komen en die helpen die beleving uit te drukken. Empathie is heel belangrijk. Daarom is het aan te bevelen hen te stimuleren tot inleving in ervaringen en gevoelens van anderen (via verhalen, rollenspel, gesprek).
- Bijbelverhalen kunnen hun ervaringen verdiepen en een hoopvol perspectief aanbieden. De taal van die verhalen moet vaak wat vereenvoudigd worden. De bijbeltekst kan zo aangepast worden dat hij voor de kinderen begrijpelijk en uitnodigend is. Je kan best – zeker bij de jongste kinderen – van een bijbelverhaal slechts één hoofdgedachte tegelijk ontwikkelen. Zo 'verdrinken' zij niet in de veelheid aan betekenissen die de meeste bijbelverhalen kenmerken.
- Bijbelverhalen bieden doorgaans heel wat kansen tot inleving. Verschillende vormen van dramatisering en expressie zijn daarbij aangewezen. Die werkvormen maken communicatie over de inhoud van de bijbelverhalen mogelijk.
- Wanneer bijbelverhalen en geloofsinhouden aan de orde zijn, blijkt dat sommige kinderen worstelen met een godsbeeld en Jezusbeeld. Enerzijds spreken genezingsverhalen en andere wonderverhalen hen aan, anderzijds roepen die verhalen snel persoonlijke vragen op naar het 'waarom' van hun lichamelijke handicap. Het godsbeeld van die kinderen is – zoals bij hun leeftijdsgenootjes – nogal eens ingekleurd door 'almacht' in de zin van: 'God kan alles; dus kan Hij ook een dove laten horen'. Een aantal bijbelverhalen (o.a. de verhalen over de genezing van een dove) versterken op het eerste zicht dat godsbeeld. Dat mag echter geen reden zijn om die verhalen niet te vertellen. Wel wordt verondersteld dat de leerkracht die verhalen 'doorvertaalt', zeker voor de jongste kinderen. Met de oudere kinderen in de lagere school kan men samen op zoek gaan naar de betekenis van de beelden in die verhalen. Dan kunnen genezingsverhalen, wanneer ze juist begrepen worden, sterke beelden aanreiken om met de kinderen te spreken over de kracht van geloven.
- Vaste herkenbare rituelen zijn belangrijk. Daarbij mag veel aandacht gaan naar de sfeer. Die sfeer wordt immers vaak sterker opgenomen dan de woorden die worden gesproken. Doorheen concrete dagelijkse gebedsmomenten wordt een religieus-godsdienstig kader aangereikt. Dat heeft betekenis voor de kinderen. Er kan een aanvoelen en een meebeleven van transcendentie groeien. Kinderen kunnen God leren kennen als diegene die er altijd is. Een gebedsritueel zal best visuele ondersteuning krijgen. De kinderen kunnen uitgenodigd worden zich daarin ook persoonlijk uit te drukken, elk op zijn eigen manier.
- Pastorale activiteiten en religieuze vieringen zijn momenten waarop kinderen verbondenheid kunnen meebelevan in klas- én in schoolverband. Zij nemen affectief-emotioneel deel aan wat je als volwassene in pastoraal en vieringen beleeft. Voor sommige kinderen zijn dat de enige ervaringen met een geloofsgemeenschap. Opdat kinderen actief zouden kunnen deelnemen zijn er wel een aantal aanpassingen nodig. Die aanpassingen kunnen verder gaan dan het inschakelen van een doventolk.

De betrokkenheid van alle kinderen wordt er alleen maar groter door, zowel van de kinderen die actief zijn als van de kinderen die toekijken. Uiteraard is er bij die gelegenheden steeds respect nodig voor kinderen die thuis niet gelovig of in een andere godsdienst opgevoed worden.

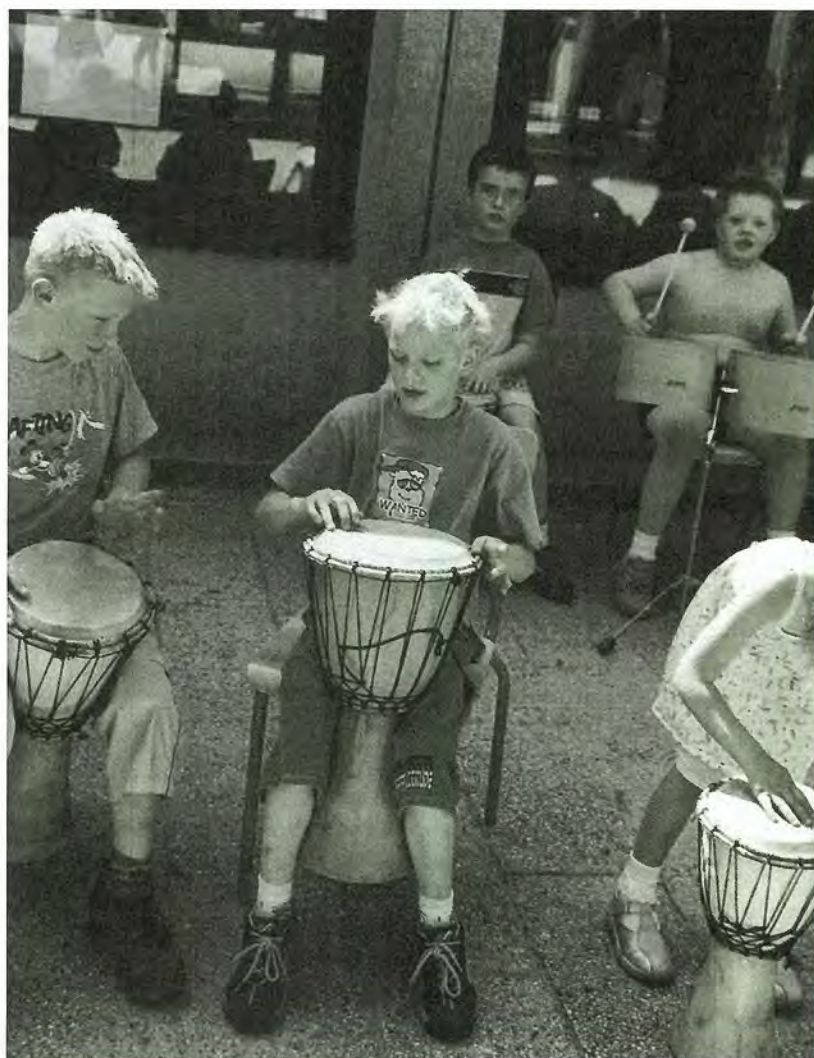
- In het leerproces zullen de momenten van beleving (verwerking en integratie) het liefst zo dicht mogelijk aansluiten bij korte momenten van verwoording en verdieping. Bij de jongste kinderen kan je nog geen sterke integratie verwachten. Bij oudere kinderen kunnen best aanzetten en kansen tot integratie gecreëerd worden. Doordat zij meermaals de kans krijgen en uitgedaagd worden uit te drukken hoe zij over iets denken en voelen, kunnen kinderen groeien in hun persoonlijke visie op leven en geloven.
- Als leerkracht zal je leren accepteren dat symboliek en een dieper begrip van bijbelse taal voor een aantal kinderen te hoog gegrepen is. Tegelijk is het een uitdaging te blijven zoeken hoe de bevrijdende boodschap van het evangelie hen kan aanspreken en voor hen betekenis krijgen. Bij de verwerking in de klas zijn er actualisatiemogelijkheden. Kinderen met een spraak- of gehoorstoornis hebben ook diep religieuze ervaringen en kunnen die aanvoelen of herkennen in een bijbelverhaal. Vereenvoudiging van de taal van een verhaal betekent dus niet dat het aanvoelen van de godservaring uit bijbelverhalen moet worden weggelaten.
- Elke leerkracht mag vaak echt genieten van de sfeer in godsdienstlessen en gebedsmomenten, van de non-verbale reacties van de kinderen en van de taal waarin zij zich uitdrukken.



TYPE 8 - KINDEREN MET ERNSTIGE LEERSTOORNISSEN

COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI		<i>Deze componenten zijn voorwaarden en aspecten van de groei van kinderen, in het bijzonder voor hun levensbeschouwelijke en religieuze ontwikkeling.</i>
A. Fundamentele bestaans-condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	Kinderen komen vaak pas in type 8 aan wanneer ze in het gewoon onderwijs 'gefaald' hebben. Hun leerstoornis was niet meteen duidelijk of ouders erkenden de leermoeilijkheden niet als 'ernstig genoeg' om de stap naar buitengewoon onderwijs te zetten. De ervaringen van 'niet kunnen' tasten in sterke mate hun zelfvertrouwen en hun vertrouwen in anderen aan. De kinderen uiten dat wel eens door op een negatieve manier aandacht te vragen of zich af te sluiten van de anderen. De eerste opdracht is dan ook vaak een vertrouwensrelatie opbouwen.
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	Deze kinderen hebben al vaak ondervonden dat ze intellectuele 'beperkingen' hebben. Ze hebben al meermaals ervaren niet zo goed te kunnen lezen of rekenen als andere leeftijdsgenootjes. De overstap naar een school voor buitengewoon onderwijs beklemtoont - in hun beleving - hun beperkingen. Anderen oordelen immers dat hun mogelijkheden onvoldoende groot zijn om in het 'gewoon onderwijs' te kunnen blijven. De kinderen doen die ervaringen op terwijl ze hun eigen zelfbeeld opbouwen. Precies dan hebben zij vooral waardering voor hun mogelijkheden nodig. Het werken aan de totale ontplooiing van elk kind, met oog voor andere vaardigheden en mogelijkheden dan de intellectuele, kan hen brengen tot een positief zelfbeeld. Kinderen ontdekken in type 8 soms voor het eerst nieuwe mogelijkheden. Dat helpt hen te leren omgaan met hun beperkingen.
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	Menselijke groei is nauw verbonden met het vermogen om contact te maken met zichzelf. Daardoor kan een kind zich een positief en realistisch beeld vormen van zichzelf. Dat opent de weg naar innerlijkheid.
	B.2 met anderen	In verbondenheid met anderen kunnen kinderen openbloeien. De kinderen in type 8 hebben het soms moeilijk met relationele en sociale vaardigheden vanuit een gebrek aan basisvertrouwen. Vaak vinden ze ook de geschikte woorden niet om zich uit te drukken (o.a. over hun gevoelens). De leerkracht is daarom belangrijk als positief voorbeeld. Een rustige begeleiding biedt ondersteuning om aan relationele vaardigheden te werken. In een goed klasklimaat kunnen conflicten, met steun van de leerkracht, worden uitgepraat. Sommige kinderen leven sterk mee met kinderen die het moeilijker hebben dan zij. Andere zijn zeer hard voor mekaar en spotten met uiterlijkheden. De kinderen van de school zijn vaak de enige groep leeftijdsgenootjes waarbij ze zich 'goed' voelen.
	B.3 met gemeenschappen	In verbondenheid met gemeenschappen leert een kind zien dat het niet enkel als individu leeft naast anderen, maar ook met en dankzij anderen. Als persoon maakt het deel uit van kleinere en grotere gemeenschappen. Dat is een rijkdom, maar ook een opgave. In een groep voelen kinderen met leermoeilijkheden zich soms 'te dom'. Een kind kan open komen voor het gemeenschapskarakter van het geloven. Het maakt daarbij ook kennis met de culturele en levensbeschouwelijke verscheidenheid van onze samenleving.
	B.4 met natuur en cultuur	In verbondenheid met de natuur ontdekt een kind dat het als levend organisme deel uitmaakt van een groter geheel. Mensen zijn door hun bijzondere vermogens in staat natuur om te vormen tot cultuur. Kinderen die het moeilijk hebben met leren, kunnen soms echte 'kunstenaars' zijn. Er kan openheid groeien voor scheppingsgeloof.

<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Het is voor de levensbeschouwelijke en religieuze groei van kinderen essentieel dat hun onderscheidingsvermogen voor goed en kwaad gevoed wordt. Op basis daarvan kunnen ze ontdekken wat verantwoordelijkheid tegenover mensen en God inhoudt.</p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Kinderen kunnen maar open komen voor het religieuze en het godsdienstige als ze ook leren denken en spreken in een 'geloofstaal'. Zo kunnen ze God op het spoor komen. Die geloofstaal is moeilijk voor hen. Ze is abstract en symbolisch. Toch kunnen de kinderen leren er op een zinvolle wijze mee om te gaan. Rituelen en vieringen vormen daarvoor goede aanknopingspunten.</p>



Aanwijzingen voor de praktijk

- In type 8 kan men werken vanuit het 'Leerplan rooms-katholieke godsdienst voor het lager onderwijs in Vlaanderen'. Men kan daarbij gebruik maken van de handboeken die op dat leerplan zijn gebaseerd. Er zijn dan wel aanpassingen nodig. Voor de uitwerking van een onderwerp is er doorgaans meer tijd nodig dan in een klas van het gewoon onderwijs. Er mag immers geen 'tijdsdruk' zijn om 'leerstof gezien te hebben'. De levensbeschouwelijke en religieuze groei van kinderen is het doel. Dat betekent dus dat men moet kiezen: minder onderwerpen in de loop van een jaar, snoeien in de aangeboden uitwerkingsmogelijkheden, aangepaste werkvormen, voldoende herhalingen, differentiatie, enz. In alle geval moet er 'tijd zijn' om levensbeschouwelijk te leren. Toch is het nodig te zorgen voor voldoende afwisseling.
- Zorg ervoor dat de leefwereld van de kinderen aan bod komt. Die leefwereld wordt vanuit christelijk perspectief benaderd. Het is ook evident dat, zeker in klassen

met enige levensbeschouwelijke verscheidenheid, ook andere godsdiensten en levensvisies worden verkend.

- De kinderen kunnen diepgaand ingaan op de onderwerpen. Ze kunnen leren filosoferen en persoonlijk omgaan met zinvragen. Je kan hen stimuleren tot een reflecterende houding en tot diepgang bij het omgaan met zinvragen. Dat bevraagt zeker de authenticiteit van de leerkracht. Kinderen vragen immers houvast en een persoonlijk standpunt.

KINDEREN MET AUTISME

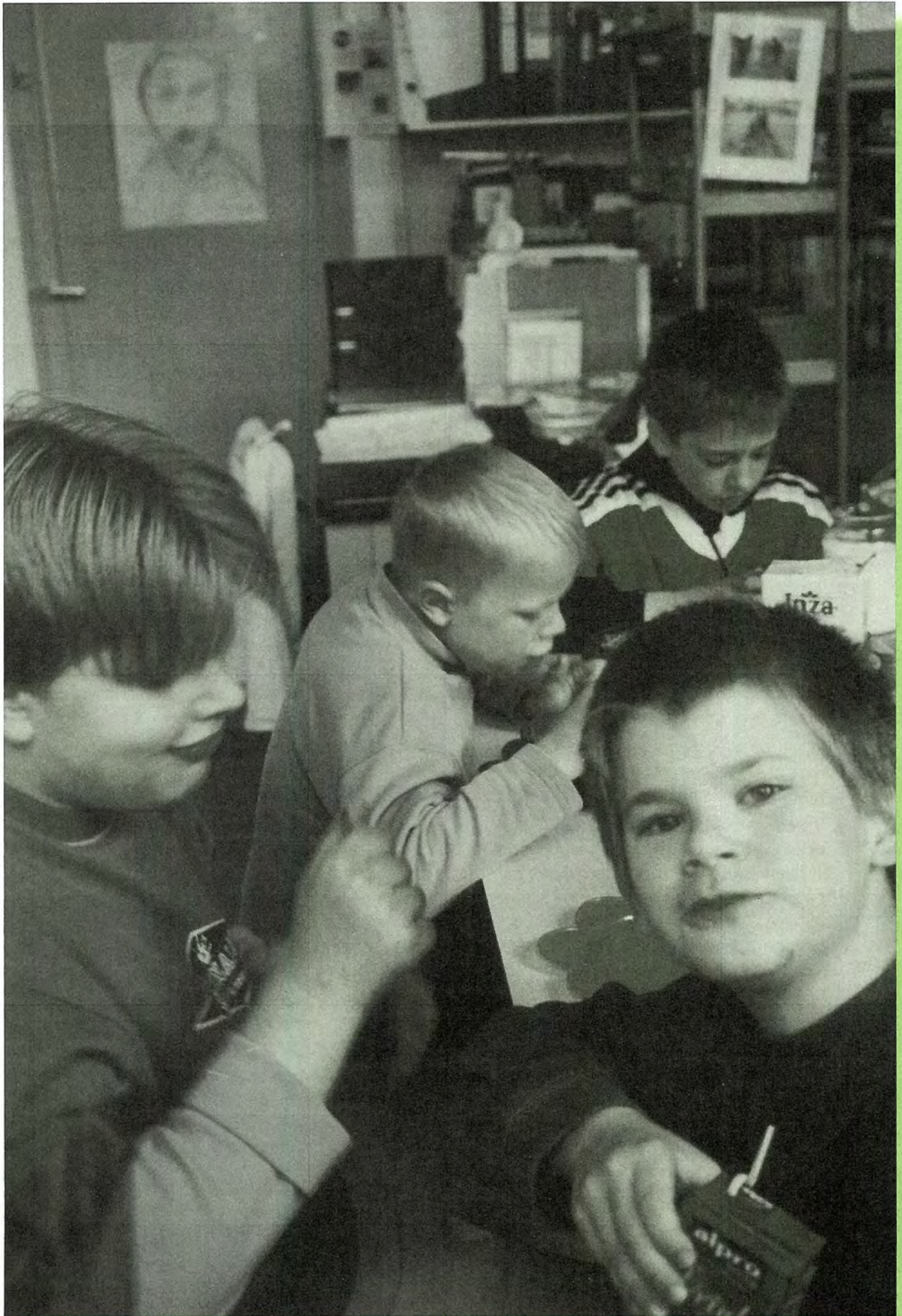
COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI		<i>Deze componenten zijn voorwaarden en aspecten van de groei van kinderen, in het bijzonder voor hun levensbeschouwelijke en religieuze ontwikkeling.</i>
A. Fundamentele bestaans-condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Kinderen met autisme vertrouwen bijna niemand. Wanneer er vertrouwen groeit, is het zeer broos: vertrouwen in personen, vertrouwen in sommige omstandigheden. Het is een hele weg.</p> <p>Vertrouwen groeit vanuit een sterke selectiviteit: vanuit overselectie leggen zij verbanden die anderen niet leggen. Het is de didactiek van de 'muizentripjes', van de associaties, van de letterlijkheid hier en nu.</p> <p>Kinderen met autisme worden heen en weer geslingerd tussen verlangen naar contact en afstoting. Ze leven in een wereld van chaos. De vraag naar helderheid is individueel zeer verschillend.</p> <p>Wat nieuw is, is leegte. De kinderen moeten eerst vertrouwen krijgen in de ruimte, in de dagelijkse taken, in een tijdschema,... pas daarna in personen. Niet alles ineens dus. Vertrouwen wordt gerealiseerd via een individuele aanpak, niet in groep.</p>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	<p>Kinderen met autisme kunnen op een bepaald domein uitblinken. Daar ligt de kans om zich te onderscheiden en zich thuis te voelen. Voor volwassenen is het echter niet zo eenvoudig om te zien wat ze kunnen of niet kunnen. Veel hangt soms af van het moment, van het 'hier-en-nu'. Daarom zijn keuzemogelijkheden belangrijk: zij kiezen voor wat hen vertrouwd is (veiligheid), niet voor iets dat hen in chaos brengt.</p> <p>Elk heeft zijn overlevingsrituelen wanneer het verkeerd loopt (b.v. wuiven met een schoenveter). Er is immers vaak geen taal om uit te drukken waarom ze zich niet goed voelen, behalve alleen die lichaamstaal. Dat is geen onwil, wel onkunde.</p> <p>Via een individuele aanpak moet nagegaan worden wat er voor dat kind anders is geworden. Het is een hele kunst om te weten wat het kind precies afwijkt. Een leerkracht die daarin slaagt, doet goed werk. Met dingen die mislukken kan er niet gewerkt worden.</p>
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	<p>Zelfwaardering en zelfbeeld groeien door die succeservaringen en beloning. Het bewust worden van de eigen binnenkant groeit stap voor stap, dia voor dia. Men neemt zichzelf nooit als referentiekader.</p> <p>Sommige kinderen voelen zich gevangen in hun lichaam. Je moet je als leerkracht daar steeds aan aanpassen. Het komt erop aan alert te zijn voor de signalen die ze zelf geven. Volwassenen moeten hun eigen denkwijze kunnen loslaten om binnen te treden in de beleving van de kinderen.</p> <p>Gevoelens moeten gekoppeld worden aan uiterlijke gedragingen en situaties. Verbondenheid met zichzelf is moeilijk. Dat lukt soms als men al volwassen is.</p>
	B.2 met anderen	<p>Verbondenheid met anderen leert men vanuit 'samen doen'. Het is gebonden aan concrete dingen (o.a. fysieke nabijheid) en duidelijke visualiseringen (foto's, pictogrammen). Dat wordt slechts zeer gedeeltelijk veralgemeend. Via een activiteit maakt men duidelijk wie men is en ziet men wie de ander is.</p> <p>Wanneer omgaan met anderen mislukt, wil men alleen zijn. Wanneer het lukt, wil men altijd samen zijn (succeservaring).</p> <p>Naar iemand kijken, bekeken worden, interactie, naast iemand zitten,... zijn allemaal moeilijke dingen. Ze vragen respect en geduld. Een volwassene moet kunnen wachten op de kinderen.</p>

	<p>B.3 met gemeenschappen</p>	<p>In de beleving van kinderen is er nog geen verbondenheid met een gemeenschap. Dat kan later komen, eventueel na positieve ervaringen. Ze kunnen stap voor stap ingroeien in een geleidelijke verbreding van de kring: liever iemand die zich bij hun kring aansluit, dan dat zij moeten binnenkomen in een voor hen vreemde kring. Het is al veel als ze zich goed voelen in de klas.</p> <p>Eerste communie en vormsel worden bij voorkeur in een bekende kring (de school) gevierd. Het aansluiten bij een parochiegemeenschap is heel moeilijk. Trouwens, het aanvoelen van een 'geloofsgemeenschap' is voor de meeste kinderen zo goed als onmogelijk.</p> <p>In allerlei gemeenschappen zitten veel mensen die niets weten over autisme en die kinderen met autisme - om verschillende redenen - niet aanvaarden. Wanneer men kinderen in dergelijke gemeenschap wil binnenbrengen, vraagt dat ook een voorbereiding en een aanpassing van die gemeenschap.</p>
	<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>Ervaringen met natuur kunnen boeiend zijn: een parkiet heeft b.v. steeds dezelfde kleur, hetzelfde kopje, dezelfde geur ..., terwijl mensen regelmatig andere kleuren aan hebben. Door hun 'overselectiviteit' kunnen zij soms verrassend reageren op wat zij zien. Zij zien soms details die anderen niet opvallen. Het is belangrijk na te gaan welk sensorisch kanaal op een bepaald ogenblik voor hen domineert. Natuur kan ook bedreigend zijn: wind, onweer, water,...</p> <p>In kunst zijn de kinderen bezig met details (selectiviteit). Ze bekijken kunst met veel concentratie. Dat is zeer vermoeiend.</p> <p>Vanuit hun selectie verwerken zij en kunnen zij ook reproduceren of zelf iets maken.</p>
<p>C. Groei in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Kinderen met autisme hebben geen zicht op zichzelf: "ik bijt niet, het zijn mijn tanden die bijten". Handelen zij uit dwangmatigheid of uit drang naar unieke sensorische waarnemingen?</p> <p>Er gebeuren dingen die niet goed zijn, maar daarom nog niet kunnen beoordeeld worden als moreel kwaad.</p> <p>Sociale vaardigheden kunnen heel langzaam opgebouwd worden vanuit concrete objecten, gevisualiseerd met foto's en pictogrammen. B.v. kan het negatieve aangeduid worden met een rood kruis en kan het positieve eraan gekoppeld worden in een groen kader.</p> <p>Ook normen moeten gevisualiseerd worden, b.v. door pictogrammen. Het is dan ook belangrijk dat ze dezelfde visualisering op verschillende plaatsen terugvinden.</p>	
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Symboliek vraagt zeer veel creativiteit in de visualisatie.</p> <p>Symbolisatie is te leren met muizentripjes: b.v. een kaars is een herkenningsteken van onthaal – een kaars op het altaar zegt dat je welkom bent. Men moet de linken stap voor stap ('teen voor teen') kunnen ervaren.</p> <p>Veralgemening vanuit mentale kracht is niet mogelijk.</p> <p>Wat doen zij met verhalen? Hoe worden die verwerkt? B.v. met steeds dezelfde muziek en basale stimulatie. Zo kunnen de kinderen tot rust komen. Zoniet maken beelden en verhalen alles nog moeilijker.</p> <p>Vieren is zinvol samen met mensen die voor hen betekenis hebben: in echte nabijheid dus.</p>	

Aanwijzingen voor de praktijk

- De projecten in dit raamplan kunnen beschouwd worden als 'visvijvers', waarin de leerkracht elementen vindt die kunnen uitgewerkt worden met de kinderen. Dat is een hele opgave. Ieder kind reageert immers op zijn eigen manier. Een leerkracht moet zich eigenlijk aanpassen van kind tot kind. Ook al is een godsdienstles doorgaans een groepsgebeuren, bij kinderen met autisme wordt best geïndividualiseerd. Wat in de klas aan bod kan komen, is dus in sterke mate afhankelijk van de mogelijkheden van de kinderen.

- Verwondering kan er zijn, b.v. tijdens een wandeling in de natuur, wanneer zij herkenbare dingen (details) zien. Als het regent, een druppel op een blaadje: wow! De leerkracht kan de eigen verwondering op de kinderen overbrengen. Dat is een vorm van imitatie. Daar kan men later naar teruggrijpen (als herinnering). Men kan er niet op verder bouwen. Er kan langzaam aan wel enige ontwikkeling te zien zijn, maar dan veel later.
- Voor kinderen met autisme is alles - ook een mens - in de eerste plaats object. Het is nodig dat zij vertrouwen krijgen in die 'objecten' rondom hen. Dat begint bij de ruimte: die kan steeds dezelfde blijven. Men kan er steeds dezelfde muziek laten klinken. Mensen vormen soms een probleem: ze kunnen er dag na dag anders uitzien.
- Het is goed dat elke verandering op voorhand wordt aangekondigd, het liefst visueel, b.v. aan de hand van een foto. Zo kan de komst van een nieuwe leerling in de klas voorbereid worden. Het kleinste niet vertrouwde element kan immers een bedreiging vormen. Het opgebouwde vertrouwen kan van de ene moment op de andere verdwenen zijn wanneer er iets totaal nieuws opduikt.
- Rituelen zijn daarom zeer belangrijk: een kaars, steeds dezelfde muziek, een doos met iets herkenbaars voor basale stimulatie, een onthaalritueel, ... brengen rust en stilte.
- Samen vieren (o.a. gebedsvieringen, liturgie, ...) vraagt om aanpassing aan de kinderen. Een viering wordt dan ook stap voor stap opgebouwd en voorbereid met hen. Op het moment zelf worden geen nieuwe elementen meer toegevoegd. Wanneer alle elementen vertrouwd zijn, kunnen de kinderen echt genieten van het vieren.
- Daarom is het belangrijk dat de kinderen die hun eerste communie en hun vormsel willen vieren, dat kunnen doen in de vertrouwde kring van de school. Daar kan dergelijke viering op de gepaste manier worden voorbereid. Een voorganger die niet vertrouwd is met de kinderen, moet ook op voorhand contact nemen met hen.
- Verhalen zijn zeer moeilijk. Kinderen met autisme denken immers niet op de manier van een video, maar op de manier van een diareeks: beeld na beeld (zoals in 'Tik tak'). Samenhangend denken is voor hen onmogelijk. Verhalen moeten dan ook stap voor stap opgebouwd worden, b.v. zoals in een 'snijderbank'. In verhalen moet de realiteit herkenbaar zijn: een schaap, een herder,... Object en afbeelding moeten aan elkaar gekoppeld worden. Zo kan een pictogram aangebracht worden. Dat is leren verwijzen.
- 'Lezen naar herkenning' is dus nauwelijks mogelijk. Een totaalbeeld bij een verhaal is onmogelijk. Men moet werken met fragmenten. Prenten kunnen daarbij helpen. Verschillende sensorische elementen (aanraken, kijken, ...) helpen ook. Alleen auditief werken (enkel vertellen) is voor hen heel moeilijk.
- Bij een verhaal kan men tot gesprek komen. De oudste leerlingen kunnen eventueel komen tot actualisatie van een verhaal. Men werkt dan met details, zoals b.v. bij het verhaal van Noach: vechten mag niet, een regenboog heeft 7 kleuren, ... Men kan er soms een aandachtspuntje, een werkpuntje uit halen, b.v. vechten mag niet, op de speelplaats, als je met een bal speelt, aan tafel, ... Het is belangrijk dat men als volwassene rekening houdt met het eigene van het auti-denken. Men moet b.v. alles zeer concreet kunnen zien, veel herhalen en lang bij iets durven stilstaan.
- Alles moet in voor hen herkenbare situaties aangebracht worden. Transfer naar een andere situatie lukt vaak niet, soms wel. Een transfer wordt enkel mogelijk wanneer hij regelmatig door een volwassene wordt voorgedaan.
- Geloven veronderstelt een zeker abstractievermogen. God kan je niet voorstellen. Daarom is de link met God niet vanzelfsprekend. Jezus is concreter. 'Jezus ziet mij graag' kan aangebracht worden via mensen die ze kennen: b.v. zoals mama mij aait, ...
- Een kapel kan een herkenbare plaats zijn: daar is het rustig, daar wordt over Jezus verteld, ... Het is belangrijk daar het aantal prikkels beperkt te houden (een 'sensorisch dieet'). Stap voor stap kan er een nieuw element ingebracht worden.
- Het interpreteren van lichaamstaal en het uitdrukken van gevoelens vormen een moeilijk probleem. Dat vraagt jaren geduld.
- Meer dan ooit is herhaling op zijn plaats in het werken met kinderen met autisme. Door regelmatige herhalingen kunnen nieuwe elementen voor sommigen bekend en vertrouwd worden.



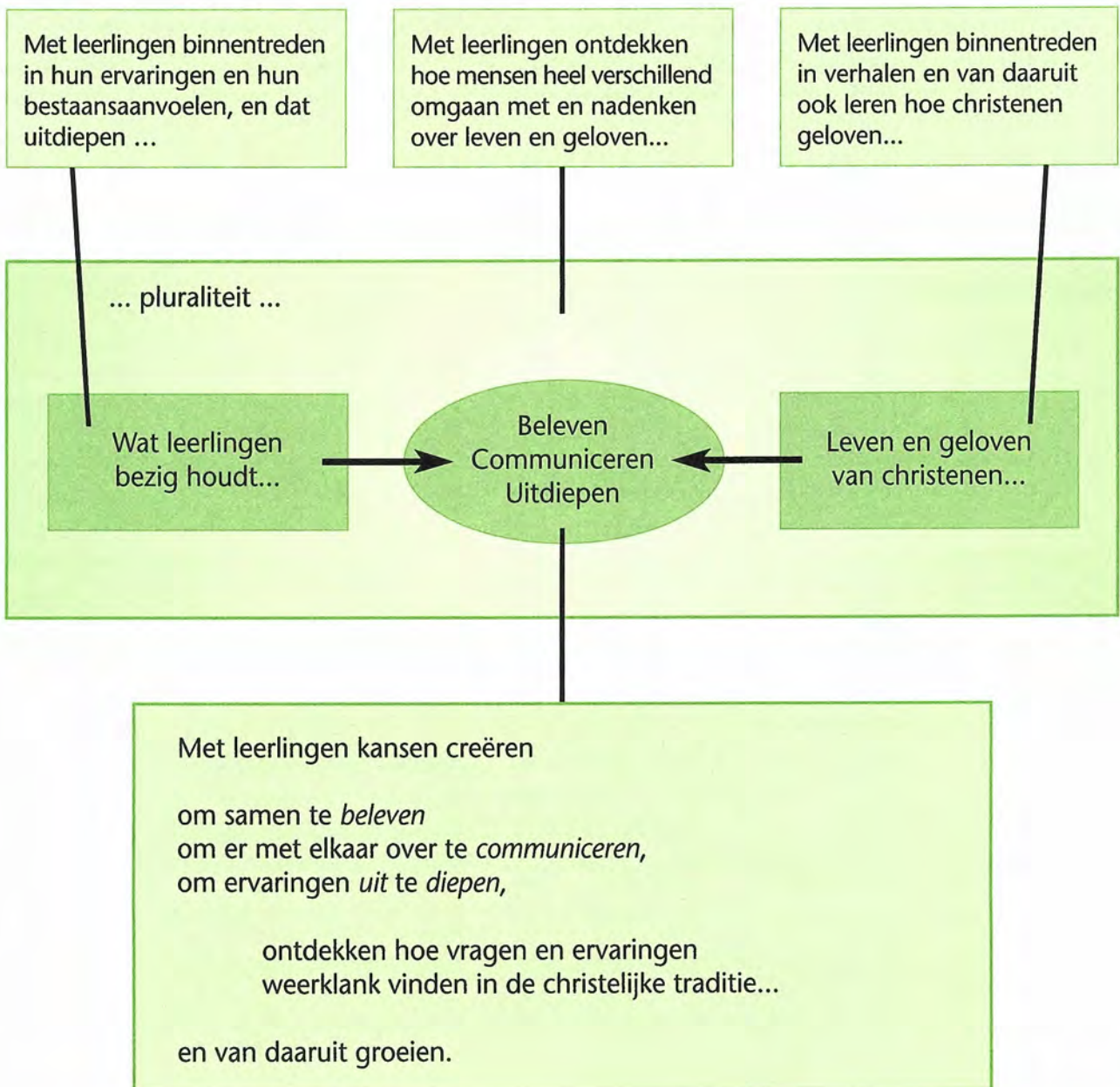
III.

PROJECTEN

In dit derde deel wordt een reeks projecten aangeboden. Elk project is opgebouwd rond een of ander aspect van de werkelijkheid waarin de kinderen leven. In elk project vind je elementen van een christelijke benadering van die werkelijkheid. De werkelijkheid van de kinderen en de christelijke benadering ervan situeren zich in een context van pluraliteit.

DE ACHTERGROND VAN DE PROJECTEN

Hoe die projecten zijn samengesteld en wat de bedoeling ervan is, is in volgend schema uitgeschreven:



UITWERKING

Elk project werd uitgeschreven in het schema van de componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei. Op die manier is duidelijk hoe verschillende componenten van die groei aan bod kunnen komen bij het werken rond die aspecten van de werkelijkheid.

Een project kan met behulp van concrete leermiddelen uitgewerkt worden tot een reeks godsdienstlessen. Het is de bedoeling om de werkelijkheid van de kinderen bespreekbaar te maken en te benaderen vanuit christelijk perspectief.

De projecten kunnen op verschillende manieren uitgewerkt worden:

- De leerkracht kan kiezen voor een project dat loopt gedurende een beperkt aantal weken. De duur is afhankelijk van de mogelijkheden van de kinderen. Hoelang kunnen kinderen werken rond een zelfde onderwerp?
- Een project kan in de klas uitgewerkt worden gedurende de duur van een heel trimester (in type 2 zelfs langer). Er kunnen immers zoveel aspecten aan bod komen, er kan gewerkt worden met een grote verscheidenheid van leermiddelen en in veel verschillende werkvormen, men kan verschillende projecten met elkaar combineren, zodat het toch niet eentonig wordt voor de kinderen.
- Een project kan geïntegreerd worden in het geheel van de werking van de school, aansluitend dus bij andere leergebieden als taal, wereldoriëntatie, muzische vorming, sociale vaardigheden, enz.
- Het is belangrijk projecten te kiezen in onderlinge afspraak met alle collega's van de verschillende leerlingengroepen. Op die manier worden overlappingen vermeden. Op die manier kan er ook samengewerkt worden.
- Men kan kiezen om twee of meer projecten samen te voegen.
- In deel 2 van dit Raamplan vind je voor elk type meer specifieke aanwijzingen gegeven.

EEN RAAMPLAN

Het is onmogelijk projecten aan te bieden die onmiddellijk uitvoerbaar zijn in de klas. Daarvoor is de verscheidenheid in het buitengewoon onderwijs te groot. Er zijn niet alleen de 8 types. Binnen elk type is er nog een groot verschil tussen de ene school en de andere, de ene leerlingengroep en de andere. In vele gevallen is er nog een grote verscheidenheid binnen een zelfde leerlingengroep. Leerkrachten werken niet zo maar met individuele handelingsplannen. Zij moeten zich aanpassen aan de mogelijkheden en beperkingen van elke individuele leerling.

Ieder project moet dus aangepast worden. Je kan een project bekijken als een 'visvijver'. Je haalt er uit naar boven wat mogelijk is en haalbaar voor die bepaalde groep, voor die concrete kinderen, in sommige gevallen zelfs gedifferentieerd voor elk kind.

Bij de uitwerking van elk project is het belangrijk de levensbeschouwelijke en religieuze groei van de kinderen als uitgangspunt en als doel te nemen. De achtergrond van waaruit de projecten zijn uitgeschreven, maakt duidelijk wat belangrijk is:

- Wat leerlingen bezig houdt:
met leerlingen binnentreden in hun ervaringen en hun bestaansaanvoelen, en dat uitdiepen.
- Leven en geloven van christenen:
met leerlingen binnentreden in verhalen en van daaruit ook leren hoe christenen geloven.
- In een wereld van verscheidenheid:
met leerlingen ontdekken hoe mensen heel verschillend omgaan met en nadenken over leven en geloven.
- Met als doel:
met leerlingen kansen te creëren om samen te *beleven*, om *ervaringen uit te diepen* en om te ontdekken hoe vragen en ervaringen weerklank vinden in de christelijke traditie. Van daaruit kunnen leerlingen groeien op levensbeschouwelijk en religieus vlak.

In alle groepen zijn er kinderen met verschillende religies of levensbeschouwingen. Die verscheidenheid zal aan bod moeten komen. Het is immers belangrijk dat de leerlingen leren omgaan met die verscheidenheid en dat zij respect kunnen opbrengen voor andere levensbeschouwingen en godsdiensten dan die waarin zij zelf opgroeien. Met die bedoeling wordt de reeks projecten in dit raamplan gevolgd door een schema met elementen uit de Islam, die in de andere projecten kunnen toegevoegd worden, wanneer dat wenselijk en nuttig is, b.v. omdat kinderen uit de Islam in de groep aanwezig zijn.

Voor het uitschrijven van de projecten werd type 1 als basis genomen. Er is daarbij onderscheid tussen drie fasen in de ontwikkeling van de kinderen: aanvangsfase, middenfase, eindfase. Hoe die fasen omschreven worden staat te lezen in het schema op de volgende bladzijde:



et was eens
een gewoon
man die is op
reis het is een
lange tocht en
die man krijgt
dorst die is noo
dagen op
ped hij
is moe en
plots zijn er
twee toversze
slaan half
dood en die man
heeft veel pijn
en veel bloed
eruit

COMPONENTEN VAN LEVENSBESCHOUWELIJKE EN RELIGIEUZE GROEI		Aanvangsfase	Middenfase	Eindfase
A. Fundamentele bestaans-condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	Opbouwen van veiligheid via ontmoeting met mensen die structuur aanreiken.	Geborgenheid, welbevinden.	Plezier in het leren, Welbevinden.
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	Psychomotorische ontwikkeling. Opbouw lichaams-schema. Oriëntatie in tijd en ruimte. Denk ontwikkeling. Omgaan met lukken en mislukken.	Sociaal-relatieve ontwikkeling. Probleemoplossende vaardigheden. Expressieve en creatieve vaardigheden en beleving.	Sociale redzaamheid. Taakgerichte efficiëntie. Inzicht en denk-ontwikkeling.
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	Luisteren en spreken. Denk ontwikkeling. Openheid voor uitdagingen. Expressieve en creatieve vaardigheden.	Expressieve en creatieve vaardigheden en beleving.	Zelfredzaamheid. Zelfstandigheid.
	B.2 met anderen	Sociaal-emotionele ontwikkeling. Herstel van relatie. Communicatieve ontwikkeling. Luisteren en spreken als basis voor het stimuleren van taal-ontwikkeling.	Sociale vaardigheden. Relationele ontwikkeling.	Relatiegevoeligheid en relatiebekwaamheid.
	B.3 met gemeenschappen		Vaardigheden binnen leef- en arbeidssituaties.	Sociale integratie.
	B.4 met natuur en cultuur	Leergierigheid. Proces- en taakgerichtheid. Basisculturele vaardigheden.	Praktische en beroepsgerichte vaardigheden, technieken, attitudes.	Taakgerichte efficiëntie en effectiviteit. Cultuurgevoeligheid. Culturele aanspreekbaarheid.
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad		Ontwikkeling van inzichten en attitudes.	Ontwikkeling van een waardegebonden referentiekader.	Sociale verantwoordelijkheid. Waardegebonden referentiekader.
D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen		Gevoeligheid voor rituelen en sfeer.	Deelnemen aan rituelen. Ontwikkeling van een waardegebonden referentiekader.	Waardegebonden referentiekader.

De projecten worden aangeboden in één van die drie fasen. Dat geeft echter alleen maar een eerste richting aan. Het is aan de leerkracht om te oordelen of en in welke mate een project geschikt en haalbaar is voor leerlingen die in de aangegeven fase zitten. Soms kan men b.v. voor leerlingen in de aanvangsfase werken met elementen van een project uit de middenfase; of men kan een project van de middenfase uitwerken voor leerlingen in de eindfase. De wijsheid en de ervaring van de leerkracht hebben het laatste woord bij de keuze.

De projecten om te werken rond het 'liturgisch en pastoraal jaar' werden niet in een fase ingeschreven. Immers, met alle leerlingen wordt gewerkt rond de – voor hen - voornaamste feesten van het jaar (Allerheiligen en Allerzielen, Kerstmis, Pasen) en rond Maria.

Hier volgt dan het overzicht van de projecten.

Aanvangsfase	Middenfase	Eindfase
A 1 Goed dat ik er ben !	M 1 Jij en ik – anders is ook gewoon	E 1 Jij en ik, gelukkig in de wereld
A 2 God, wie ben Je ? De goede Herder	M 2 God, wie ben Je ? Als de barmhartige vader	E 2 God, wat wil Je ? De barmhartige Samaritaan
A 3 Ik voel mij vandaag zo ...	M 3 Zo voel ik mij ook soms	E 3 Stil worden – gebed – bezinning
A 4 Ik leef van kop tot teen!		
A 5 Ik – wij, wij samen	M 4 Onze klas, onze school	E 4 Groeien in liefde en tederheid
A 6 Help jij mij een beetje ?	M 5 Opnieuw beginnen	E 5 Verzoening
A 7 Waw, hoe mooi die natuur	M 6 Natuur: seizoenen, aarde, vruchtbaarheid	E 6 Natuur, gave en opgave
A 8 Brood	M 7 Licht	E 7 Vuur – vormsel
A 9 Water en aarde		
A 10 Jezus		E 8 Geloofsboeken
A 11 Noach	M 8 Jozef, zoon van Jakob	E 9 Mozes – Exodus
	M 9 Feesten en symbolen, bij ons en bij de burens	E 10 Andere godsdiensten, verhalen en symbolen
Liturgisch en pastoraal jaar		
LPJ 1	Allerheiligen – Allerzielen	
LPJ 2	Kerstmis	
LPJ 3	Pasen – Dood en leven	
LPJ 4	Maria	

- De **gewoon gedrukte teksten** in de projecten bieden ideeën die in verband met het onderwerp kunnen uitgewerkt worden.
- De **schuin gedrukte teksten** geven aanwijzingen om die ideeën met de kinderen uit te werken.

Het feit dat de projecten uitgeschreven staan in het schema van de componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei, betekent niet dat aan elk van die componenten afzonderlijk moet gewerkt worden. De gegevens moeten tot één geheel verwerkt worden.

Wel is het belangrijk dat de leerkracht nagaat of alle componenten voldoende aan bod komen in een project. Dat kan door de concrete uitwerking, zoals ze in de klas gebeurt (gebeurd is) kort in te schrijven in een blanco schema. Dat kan voor de leerkracht een interessante vorm van zelfevaluatie zijn. Een soortgelijke evaluatie kan ook gebeuren voor een langere periode (een trimester of zelfs een heel schooljaar). Op die manier kan een leerkracht nagaan of er op een evenwichtige manier gewerkt is aan de verschillende componenten van levensbeschouwelijke en religieuze groei.

Voor die evaluatie kan je het schema van volgende bladzijde kopiëren.

PROJECT		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	
	B.2 met anderen	
	B.3 met gemeen- schappen	
	B.4 met natuur en cultuur	
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad		
D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen		

PROJECT A1 GOED DAT IK ER BEN!		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Wanneer kinderen mekaar (beter) leren kennen kan er vertrouwen groeien of wantrouwen. Alleen wanneer ze elkaar leren waarderen krijgt het vertrouwen de bovenhand.</p> <p>Uit talloze verhalen blijkt hoe Jezus van mensen houdt en hen waardeert. In het bijzonder is Hij een kindervriend (Mc. 10, 13-16 - Lc. 18, 15-17).</p> <p><i>De houding van de leerkracht heeft als bedoeling vertrouwen op te bouwen. Aan de hand van contactspellen en gesprek leren de kinderen elkaar kennen. Elk kind kan iets goed: ieder zijn eigen kroontje. Een klasritueel kan daartoe bijdragen. Het kan in en met de groep opgebouwd worden: hoe zeggen we elkaar goeie morgen? Hoe laten we iemand zien dat we blij zijn dat hij/zij er is? Er kan ook een gebedsritueel opgebouwd worden: de kinderen die het wensen, zeggen ook aan God 'goeie morgen'. Hij is er altijd voor mensen: ze kunnen altijd met Hem praten. Kinderen leren Jezus kennen: Hij ziet elk kind, elke mens graag.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	<p>Elke mens is wie hij/zij is: met mogelijkheden en beperkingen. Ieder kind heeft de opdracht dat te ontdekken: Hoe zie ik eruit? Hoe zie jij eruit? Wat kan ik? Wat kan jij? Wie zichzelf leert kennen, kan ook wegen vinden om te groeien: om mogelijkheden te ontplooiën en met beperkingen te leren omgaan. Daarvoor is het goed te bevestigen wat elk kind goed kan.</p> <p>God houdt van mensen zoals ze zijn en helpt hen te groeien.</p> <p><i>De leerkracht kan werken met een rituelendoos, waarin o.a. pluimen zitten. Als leerlingen iets goed doen, krijgen ze een pluim. Zo worden hun mogelijkheden bevestigd. In gebed kunnen kinderen – als ze dat wensen - God aanspreken als iemand die van mensen houdt zoals ze zijn, met wat ze (goed) kunnen én met wat ze niet (goed) kunnen. Ze kunnen God vragen hen te helpen om te groeien.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Kinderen kunnen zichzelf leren kennen vanuit hun plaats in de klasgroep. Het is daarom belangrijk dat zij zicht krijgen op hoe ze zich in die groep voelen.</p> <p><i>Via allerlei expressievormen kunnen de leerlingen stil worden bij de eigen gevoelens: ik ben blij dat ik er ben, ik voel mij nog onwennig, ik ben een beetje bang, ... Bij het ont-haal krijgen de kinderen ruimte om zich daarover uit te drukken. Innerlijke gevoelens kunnen expressief uitgedrukt worden met kleuren. Die kleuren kunnen eventueel gebundeld worden voor de hele groep en een plaats krijgen in de klas. Eventueel kan men van daaruit tot gebed komen.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>In een klasgroep leren kinderen omgaan met andere kinderen en met volwassenen. Met sommigen is men gelukkig, met anderen heeft men het moeilijk. Mensen werken en zorgen voor elkaar: zij hebben elkaar nodig.</p> <p>Uit verhalen over Jezus kan men opmaken hoe Hij omging met andere mensen. Jezus had ook vrienden nodig die met Hem wilden meewerken. Het verhaal van de roeping van de leerlingen vertelt daarover (Mc. 1, 16-20 - Lc. 5, 1-11).</p> <p><i>Via meerdere werkvormen kan men voor mekaar uitdrukken: ik ben blij dat jij er bent. Zo leert men een ander positief benaderen. Inspiratie daarvoor kan gevonden worden in verhalen over Jezus en in andere verhalen. Het is goed dat kinderen kunnen vertellen over hun vrienden: mensen die hen duidelijk maken dat het goed is dat zij er zijn.</i></p>
	B.3 met gemeen- schappen	<p>Het is voor kinderen niet zo eenvoudig te ontdekken dat ze tot een groep of gemeenschap behoren. De klas is daarvoor een ideale oefenplaats.</p> <p><i>De groeps sfeer in de klas kan opgebouwd worden door alle kinderen te laten aanvoelen wat hen met elkaar verbindt. Zo ervaren ze dat ze bij de groep horen. Dat kan gevisualiseerd worden, b.v. door een ketting waarbij ieder kind een schakel is. Dat is een mogelijke aanzet tot symboliek: als de schakels van de ketting een verschil-</i></p>

	<p><i>lende kleur hebben, vormen zij samen een mooi kleurrijk geheel. Een andere visualisatie is de 'klastrein': op elke wagon wordt een foto van een leerling aangebracht; op de locomotief de foto van de leerkracht. In een klasviering kunnen de leerlingen uitdrukken en ervaren dat hun klasgroep voor hen een dragende gemeenschap is.</i></p>
B.4 met natuur en cultuur	<p>Gelovige mensen zien God als Schepper. Ze geloven dat ze hun leven van God ontvangen hebben. Zij zien Gods scheppingskracht ook in de wonderen van de natuur. In de natuur kan het echter ook verkeerd lopen: ziekte, lijden, tegenslag, dood. Mensen geloven dat God hen liefheeft en draagt, ook in moeilijke omstandigheden. Jezus gebruikte natuurbeelden om te zeggen hoe belangrijk mensen zijn: jullie zijn het zout der aarde (Mt. 5, 13), jullie zijn als licht (Mt. 5, 14-16).</p> <p><i>Sommige leerlingen kunnen hun eigen leven als een geschenk ervaren. Andere vinden het misschien een lastige opdracht. Het is goed als zij zich gedragen weten door mensen, door God, ...</i></p> <p><i>De natuurelementen die Jezus gebruikte, kunnen concreet uitgeprobeerd worden: wat is het effect van zout, van gist? De leerlingen kunnen uitzoeken met welke natuurelementen zij kunnen uitdrukken dat zij de moeite waard zijn.</i></p>
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad	<p>De parabel van de talenten vertelt hoe elke mens mogelijkheden heeft. Het wordt pas goed als mensen hun talenten ook goed gebruiken voor elkaar.</p> <p><i>Die gedachte uit de parabel van de talenten wordt bij voorkeur aangebracht en geïllustreerd met verhalen en/of via de poppenkast.</i></p> <p><i>Iedere leerling kan er mee voor zorgen dat het 'goed' wordt in de klas. Daartoe worden afspraken gemaakt. Wanneer het moeilijk is, kan er gepraat worden. Dat lukt misschien niet zo van de eerste keer. Men kan elkaar opnieuw kansen geven.</i></p> <p><i>De klasafspraken kunnen gevisualiseerd worden.</i></p>
D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen	<p>Het is belangrijk dat mensen hun waardering voor mekaar uitdrukken: woorden, beelden, symbolen, kleuren,... Gelovige mensen betrekken ook God daarbij: Hij houdt van elke mens. Dat wordt uitgedrukt in gebed en liturgie. Ook daar worden symbolen en tekens gebruikt.</p> <p><i>Kinderen kunnen een taal verwerven die uitdrukt hoe ze andere mensen waarderen. Die taal kan groeien in de klasgroep. Er kan een eigen klasritueel opgebouwd worden.</i></p> <p><i>Het mag ook af en toe eens gevierd worden dat het goed is dat ieder er is, zeker bij speciale gelegenheden: een verjaardag, iemand die terugkomt na ziekte,... In dergelijke viering kan de verbondenheid met God uitdrukkelijk aan bod komen via gebeden, tekens en symbolen.</i></p>



PROJECT A2 GOD, WIE BEN JE? DE GOEDE HERDER!		Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Jezus is voor christenen de goede Herder (Joh. 10, 11) die elke mens liefheeft. Aan Hem kunnen mensen zich toevertrouwen.</p> <p><i>Kinderen zijn erom bekommerd wie zorg draagt voor hen, wie hen eten en drinken geeft, wie zorgt voor een veilig bed, wie hen graag ziet. Die bekommernis kan uitgesproken worden. Men kan samen spreken over mensen aan wie ze zich kunnen toevertrouwen: mensen als 'goede herders'.</i></p> <p><i>Regelmatig kan men vragen om en/of danken voor alle mensen die voor hen zorgen (vooral de 'herders').</i></p>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	<p>De goede Herder houdt van al zijn schapen. Als er eentje ontbreekt, gaat hij het zoeken (Lc. 15, 3-6). Geen enkel schaap wordt in de steek gelaten.</p> <p><i>Het is goed dat kinderen zicht krijgen op de mensen die voor hen zijn als 'goede herders': Wie houdt van mij zoals ik ben, met mijn goede en mijn minder goede kanten? Wie zou mij zoeken als ik verloren loop?</i></p> <p><i>Evenzeer is het belangrijk dat ze op hun hoede zijn voor mensen die niet zijn als een goede Herder. Een gesprek daarover is natuurlijk zeer delicaat.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Jezus vertelt het verhaal van de goede Herder voor elke mens: jij wordt door God graag gezien. God draagt je leven.</p> <p><i>Wanneer kinderen zich bemind weten door mensen, kunnen ze aanvoelen wat de liefde van God kan betekenen. Zo kunnen ze ontdekken dat zij de moeite waard zijn om graag gezien te worden: door mensen, door God ...</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Dat een mens door God graag gezien wordt, wordt duidelijk in en door concrete mensen.</p> <p><i>In de liefde van ouders, opvoeders, leerkrachten, ... kunnen kinderen de liefde van God vermoeden of aanvoelen.</i></p> <p><i>Zij kunnen ook leren hoe ze zelf herder kunnen zijn voor mekaar.</i></p>
	B.3 met gemeen- schappen	<p>Schapen leven niet op hun eentje. De Herder houdt de schapen samen als één kudde. Die kudde brengt veiligheid.</p> <p>Ook mensen horen bij elkaar: als schapen van één kudde.</p> <p><i>Kinderen kunnen nagaan in welke 'kudde' zij zich geborgen en veilig voelen. Ze kunnen hun 'plaatsje in de kudde' visualiseren (kleien, schilderen, ...).</i></p>
	B.4 met natuur en cultuur	<p>Een goede herder doet heel wat voor zijn schapen. Hij zorgt ervoor dat ze hebben wat nodig is om te leven: gras en ander voedsel, water om te drinken, een veilige schuilplaats voor de nacht, ...</p> <p>Jezus gebruikt dat beeld uit de natuur om de mensen een godsbeeld aan te reiken: God is als een goede Herder.</p> <p>Er zijn nog andere natuurbeelden om over God te spreken: de adelaar die zijn jong op zijn vleugels opvangt als het valt (Ex. 19, 4), God als de zachte bries (1 Kon. 19, 12) ...</p> <p><i>Indien het mogelijk is kan men kennismaken met een echte herder en ontdekken hoe die voor zijn schapen zorgt. Ook andere beelden uit de natuur kunnen concreet geëxploreerd worden (eventueel via videobeelden).</i></p> <p><i>Vanuit de verwondering voor wat in de natuur gebeurt, kan gezocht worden waarom mensen in God geloven en wat God voor mensen kan betekenen.</i></p> <p><i>Sommige kinderen geloven in God, andere hebben het moeilijk om zelf te geloven. Geloof kan nooit opgedrongen worden.</i></p> <p><i>Met natuurelementen (b.v. schapenwol) kan een groepswork gemaakt worden over wat de kinderen belangrijk vinden in een goede herder.</i></p>

<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Wanneer mensen iets fout doen, wordt wel eens gezegd dat zij 'verloren schapen' zijn. Voor God mag elke mens telkens opnieuw herbeginnen. Hij zoekt diegenen op die iets fout deden en geeft ze kansen, telkens en telkens opnieuw.</p> <p><i>Kinderen groeien in het besef dat zij fouten maken. Soms kunnen zij zich dan voelen als een verloren schaap. Het is belangrijk dat zij mogen ondervinden dat er mensen zijn die hen niet veroordelen, maar hen wel nieuwe kansen bieden. Zulke 'goede herders' helpen hen te groeien in het goede.</i></p> <p><i>De kinderen kunnen uitgenodigd worden situaties uit te tekenen waarin ze zich voelen als het verloren schaap. Aan de hand van die tekeningen kan men komen tot gesprek en/of een gebedsmoment (eventueel i.v.m. vergeving en verzoening).</i></p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Het verhaal van de goede herder biedt heel wat mogelijkheden tot gesprek en andere vormen van expressie. Daartoe zijn er verschillende werkvormen.</p> <p><i>Bibliodrama is een rijke werkvorm om verschillende aspecten aan de orde te brengen: beleven hoe het voelt om door de goede Herder verzorgd te worden, beleven hoe het voelt dat iemand naar je op zoek gaat, aanvoelen wat 'nieuwe kansen' betekenen,...</i></p> <p><i>In een viering kunnen de kinderen danken voor alle mensen die voor hen zorgen. Er is ook de mogelijkheid om God te danken als 'goede Herder' en om te vragen dat er herders zouden zijn voor kinderen/mensen die zorg nodig hebben.</i></p>



PROJECT A3 IK VOEL MIJ VANDAAG ZO...		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Christenen geloven dat God van elke mens houdt. Mensen houden van elkaar. Voor gelovige mensen zijn de liefde van God en de liefde tussen mensen met elkaar verbonden. Wanneer mensen zich bemind voelen, kan er vertrouwen groeien, zowel in mensen als in God.</p> <p><i>De leerlingen verkennen gevoelens van vertrouwen, zich goed en veilig voelen. Wanneer beleven ze die gevoelens? Bij welke mensen? Wat is er voor nodig? Vanuit concrete ervaringen van liefde en vertrouwen kunnen ze op het spoor komen van wat het betekent: je mag bij God thuiskomen en Hem alles vertellen.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>Gevoelens zijn er nu eenmaal, of ze nu aangenaam zijn of niet. Het is belangrijk dat men zichzelf aanvaardt, met de gevoelens die er zijn. Daarvoor is het nodig dat mensen je aanvaarden met die gevoelens. God houdt van elke mens, welke gevoelens er ook overheersen.</p> <p>Wanneer men zich goed voelt, kan er veel. Wanneer men zich niet goed voelt, loopt er vaak heel wat verkeerd. Veel hangt af van hoe men met gevoelens omgaat, hoe men ze uit.</p> <p><i>Wanneer gevoelens bespreekbaar zijn, kan ook duidelijk worden welke gevoelens je stimuleren en welke gevoelens je afremmen. Op die manier kunnen leerlingen leren omgaan met de eigen gevoelens en de gevoelens van anderen.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Het is niet zo eenvoudig eigen gevoelens te zien en te aanvaarden. Stille en rust helpen om dicht bij je gevoel te komen.</p> <p><i>Door gevoelens te herkennen in verhalen, in strips, op foto's, in filmbeelden, in lichaamstaal, ... kan men leren eigen gevoelens onder ogen te zien en te aanvaarden: ik voel me blij, bang, boos, verdrietig, jaloeers, opgelucht, schuldig, teleurgesteld,... Wanneer die gevoelens kunnen uitgesproken worden, kunnen leerlingen leren er rustig en stil bij te worden. Dan kunnen die gevoelens ook uitgedrukt worden (in lichaamstaal, in muzische werkvormen, in stilte, in gebed, ...).</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Gevoelens kunnen mensen dichterbij elkaar brengen. Gevoelens kunnen mensen ook uit elkaar drijven. Het is belangrijk elkaars gevoelens aan te voelen en mogelijk ter sprake te brengen. Daartoe is een veilige sfeer nodig. Die sfeer wordt mogelijk wanneer men zich gesteund weet door iemand in wie men veel vertrouwen heeft. Jezus was een gevoelig man, die liefdevol met anderen meeleefde. Dat blijkt uit de ontmoetingsverhalen en de genezingsverhalen in de evangeliën.</p> <p><i>Wanneer in de groep een veilige sfeer opgebouwd is, kunnen gevoelens bij anderen herkend en benoemd worden. Leerlingen kunnen een woordenschat verwerven om dat mogelijk te maken. Ze kunnen leren rekening te houden met anderen in het uiten van gevoelens.</i></p>
	B.3 met gemeen- schappen	<p>In een grotere gemeenschap komen gevoelens niet zo vlug aan bod. Er is te weinig veiligheid. Kleinere gemeenschappen (thuis, leefgroep, klas, ...) kunnen wel plaats zijn waar gevoelens aan de oppervlakte kunnen en mogen komen.</p> <p><i>Het is belangrijk te werken aan een sfeer van vertrouwen en veiligheid in de klasgroep.</i></p>
	B.4 met natuur en cultuur	<p>De natuur is voor vele mensen een hulp bij het omgaan met hun gevoelens. In de natuur kunnen mensen soms ongeremd hun gevoelens uiten: verdriet, boosheid, spanning,... Aan een huisdier kan je soms kwijt wat je niet aan mensen durft te zeggen.</p> <p><i>Wanneer leerlingen de kans krijgen in natuur te vertoeven, kunnen ze ontdekken hoe zij daar tot rust kunnen komen. Ze kunnen leren gevoelens toe te vertrouwen aan een boom, water, de stilte, een huisdier, ...</i></p>

<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Gevoelens kunnen heel sterk zijn. Daardoor zijn ze soms moeilijk te beheersen. Op die manier kunnen mensen het leven voor elkaar moeilijk maken. Daarom is het belangrijk dat mensen leren hun gevoelens te uiten op een gecontroleerde manier. Dat is een groeiproces dat veel tijd en geduld vraagt.</p> <p><i>In rollenspel kunnen een aantal modellen van omgaan met gevoelens uitgeprobeerd worden. Op die manier kunnen leerlingen ontdekken wat sommige uitingen van gevoelens veroorzaken bij anderen. Stap voor stap kunnen zij leren daarmee rekening te houden in hun eigen werkelijkheid.</i></p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Gevoelens kunnen met beelden aangegeven worden (b.v. de axenroos). Zo kunnen rituelen ontwikkeld worden die het makkelijker maken met gevoelens om te gaan en gevoelens een plaats te geven.</p> <p>Verhalen (ook bijbelverhalen) vertellen over mensen met gevoelens en over de betekenis en het effect van die gevoelens in hun relaties met andere mensen.</p> <p><i>Via verhalen (ook evangelieverhalen) kunnen leerlingen leren zien welke gevoelens meespelen in het gedrag van mensen en in hun relaties. Er kan een (beeld-)taal aangereikt worden waardoor gevoelens 'ter sprake' kunnen komen.</i></p> <p><i>Via rituelen kunnen leerlingen leren gevoelens in de groep te brengen.</i></p> <p><i>Ook aan God, Jezus, Maria,... kunnen gevoelens toevertrouwd worden, zowel in persoonlijk gebed als in een celebratie of viering. Leerlingen kunnen daar de kans toe krijgen.</i></p>

PROJECT A4
IK LEEF VAN KOP TOT TEEN!

Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...

<p>A. Fundamentele bestaans-condities</p>	<p>A.1 Vertrouwen versus wantrouwen</p>	<p>Via mijn lichaam breng ik boodschappen over aan anderen. Door mijn houding kan ik anderen aantrekken of afstoten. Een lichaamshouding kan troosten maar ook kwetsen. Een knuffel, een schouderklop, een zoen,... kunnen deugdzaam en zelfs genezend zijn. Met mijn lichaam kan ik soms aanvoelen of ik een ander kan vertrouwen of niet. Is dat wel altijd zo? Als mensen te vertrouwen zijn geven ze mij ook zelfvertrouwen. De taal van de handen kan zeer expressief zijn.</p> <p>Als Jezus bij mensen komt die aan de kant zitten of moeilijkheden hebben, spreekt zijn lichaamstaal 'boekdelen'. Hij raakt kleine en 'gebogen' mensen aan, van buiten én van binnen: kinderen (Mc. 10, 16), zieken (Mc. 7, 33), blinden (Mt. 19, 29), lammen (Mc. 2, 1-12), de kromgebogen vrouw 'Lc. 13, 1-13), ... Dat contact met Jezus geeft die mensen terug vertrouwen in zichzelf én in het leven.</p> <p><i>Kinderen kunnen lichaamstaal bekijken en interpreteren: bij elkaar, op foto's en video-beelden, ... Ze kunnen ook eigen gevoelens uitdrukken, b.v. met hun handen: open, gesloten, gebalde, slaande, vragende, gevende, strekende, troostende,... handen. Er kan zelfs een ritueel groeien rond 'handen', waardoor de leerlingen in eenzelfde groep kunnen duidelijk maken hoe ze zich voelen. Met dat ritueel kunnen ze ook uitdrukken hoe ze de houding van iemand anders interpreteren (b.v. iemand uit een verhaal).</i></p>
	<p>A.2 Mogelijkheden versus beperkingen</p>	<p>Met mijn lichaam kan ik héél veel: het beweegt van kop tot teen. Het is goed te ontdekken wat ik allemaal kan met mijn lichaam. Er zijn ook dingen die ik zou willen kunnen, maar die ik (nog) niet kan. Dat kan heel pijnlijk zijn.</p> <p>Soms heb ik deugd aan mijn lichaam en soms niet.</p> <p><i>Het is belangrijk dat kinderen leren spreken over hun eigen lichamelijke mogelijkheden en beperkingen. Ze kunnen fier zijn op wat ze kunnen. Ze kunnen ook de frustratie van het niet-kunnen uiten. Kinderen reageren ook op wat een ander wel of niet niet goed kan. Ze kunnen elkaar 'een pluim geven'.</i></p> <p><i>Kinderen kunnen dankbaar zijn voor hun lichaam en hun mogelijkheden. Gelovige kinderen kunnen daarbij God danken, omdat mensen zoveel kunnen met hun lichaam, met hun hele mens-zijn (scheppingsgedachte). Het is wel belangrijk daarbij geen magisch godsbeeld te hanteren.</i></p> <p><i>Kinderen kunnen ook groeien in aandacht voor het verzorgen van hun eigen lichaam.</i></p>
<p>B. Verbondenheid</p>	<p>B.1 met zichzelf</p>	<p>Mijn lichaam - zoals het is - is van mij. Mezelf graag zien begint met mijn lichaam te aanvaarden en te beleven als een wezenlijk deel van mezelf. Soms wil ik het wel anders; dan zit ik in mijn lichaam 'gevangen'.</p> <p>Met mijn lichaam kan ik contact maken met mensen, mij kenbaar maken. Het ver-raadt wat er diep in mij gaande is: vreugde, verdriet, angst, verwondering, bewondering, pijn, jaloezie, eenzaamheid,... Alles wat rondom mij gebeurt neem ik op één of andere manier in mij op via mijn lichaam.</p> <p>Aanvankelijk uiten kinderen hun gevoelens direct en spontaan, vaak zonder daarbij oog te hebben voor anderen. Gevoelens (zowel positieve als negatieve – er zijn geen slechte gevoelens) zijn er nu eenmaal en ze willen naar buiten komen. De wijze waarop ze geuit worden kan wel goed of slecht zijn voor mezelf of voor anderen.</p> <p>In verhalen over Jezus spelen gevoelens een rol: blijdschap als Hij anderen ontmoet, boosheid op sommige farizeeërs of schriftgeleerden, in de tempel (Lc. 19, 45-48), verdriet bij de dood van Lazarus (Joh. 11), angst (in het lijdensverhaal, Mc. 14, 32-33).</p> <p><i>Kinderen kunnen hun eigen gevoelens leren (her-)kennen in concrete situaties, b.v. in verhalen of in wat zich in de klas voordoet. Zo leren ze hun eigen gevoelens benoemen. Langzaam kunnen ze leren erover met anderen te praten.</i></p> <p><i>Het 'schildpadritueel' kan helpen om stil te worden bij de eigen binnenkant: hoe voel ik mij vanbinnen? Wanneer er in de klas een goed afgeschermd en rustige 'schildpadhoek' is, kunnen kinderen daar stil worden bij zichzelf.</i></p> <p><i>Ook aan God kunnen kinderen laten weten hoe ze zich voelen. Lichaamstaal kan uitdrukken wat er binnenin omgaat, b.v. gebedshoudingen als knielen, diep buigen, het hoofd buigen, rechtop staan, neerzitten,...</i></p>

<p>B.2 met anderen</p>	<p>Wat kan ik, wat kan jij, wat lukt ons samen beter dan alleen? Mensen verschillen in hun lichamelijke mogelijkheden en grenzen: meisjes/jongens, lichaamsbouw, handicap, leeftijd,...</p> <p>Samen sporten en spelen, lichamenlijk 'samenleven' doet genieten in respect voor wat ieder kan én ook niet goed kan. Het is nodig ook stil te staan bij het mislukken van 'samenspel': waarom is het zo moeilijk als iets een ander lukt en mij niet? Waarom wil men de beste, de eerste zijn? Lichaamstaal helpt in communicatie met anderen.</p> <p>Een aantal evangelieverhalen (ontmoetingsverhalen en genezingsverhalen) vertellen hoe Jezus deugddoend en genezend nabij is bij mensen: Hij staat stil, haalt mensen uit hun isolement, raakt hen aan, legt hen de handen op, geeft hen zijn warmte (geloof) door, maakt zich dienstbaar en klein (voetwassing) als voorbeeld voor zijn volgelingen,... Zijn nabijheid helpt mensen vooruit, brengt hen terug in de samenleving, geeft hen terug toekomst. Jezus heeft een grote zorg voor wie (lichamelijk) niet mee kan. Hij kijkt naar wie mensen zijn (naar hun mogelijkheden), niet naar uiterlijke dingen of naar beperkingen.</p> <p>Jezus ziet een kromgebogen vrouw (Lc. 13, 10-17) en geneest haar. Ze vraagt zelfs niets; haar zien is voor Jezus voldoende.</p> <p>Met dezelfde blik ziet hij hoe een arme weduwe maar één klein muntstukje in het offerblok gooit (Lc. 21, 1-4). Hij doet ook zijn leerlingen kijken: niet de buitenkant maar de intentie, het geloven is belangrijk.</p> <p>Hij stelt de barmhartige Samaritaan tot voorbeeld (Lc. 10, 25-37). Die man 'ziet' het lijden van de gewonde en laat zich erdoor raken. Zo word je de naaste van een ander.</p> <p><i>Kinderen kunnen verschillende vormen van lichaamstaal verkennen en hanteren (ge-laatsuitdrukkingen, gebaren, tekens, houdingen, ...) Ze kunnen samen ontdekken hoe men zich via lichaamstaal door anderen gesteund, gekwetst, getroost of bemoedigd weet. Al doende ontdekken ze ook wat men via lichaamstaal voor anderen kan betekenen: snoezelen, massage,...</i></p> <p><i>Het is belangrijk ook stil te staan bij lichamenlijke nabijheid: wanneer en bij wie is die nabijheid deugddoend (een kus, een knuffel, een schouderklopje, een kruisje, ...)? Lichamenlijke nabijheid kan ook bedreigend zijn wanneer ze niet door liefde gedragen wordt. Wat vind ik fijn, wat niet of wanneer niet?</i></p> <p><i>Met de leerlingengroep kan een ritueel opgebouwd worden om elkaar via lichaamstaal te bevestigen, kansen te geven. Dat is kijken zoals Jezus.</i></p>
<p>B.3 met gemeenschappen</p>	<p>In verschillende godsdiensten drukken gelovige mensen met hun lichaam uit dat ze zich verbonden weten met God. Rond die gebaren vormen ze gemeenschap. Zo is ook de lichaamstaal in de eucharistie gemeenschapsvormend: brood breken en delen, dezelfde herkenbare houdingen en gebaren,...</p> <p><i>Kinderen kunnen de lichaamstaal in sacramenten leren kennen. Ze kunnen ook rituelen van andere godsdiensten verkennen (b.v. gebedshouding bij moslims, reinigingsrituelen, ...).</i></p> <p><i>In de groep kan samen met de leerlingen een (gebeds)ritueel en/of een viering opgebouwd worden met aandacht voor verscheidenheid van gebedshoudingen. Men kan zoeken naar een vorm waarin de levensbeschouwelijke en religieuze verscheidenheid van de kinderen gerespecteerd wordt.</i></p>
<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>In de natuur leeft en beweegt er heel wat. Wat kunnen dieren met hun lichaam dat ik (niet) kan? Wat kan ik als mens dat dieren niet kunnen?</p> <p>Er zijn dieren die ik graag dichtbij me heb: hun nabijheid kan veiligheid bieden. Elke cultuur heeft een specifieke omgangstaal en/of lichaamstaal (b.v. verschillen in begroeting). Soms zijn er opvallende versieringen van het lichaam.</p> <p>Er zijn mensen die met hun lichaam heel speciale dingen kunnen (circusacrobaten, clowns, steltenlopers, sportmensen, ...).</p> <p><i>Die verscheidenheid kan verwondering oproepen. Gelovige mensen kunnen zo tot bewondering komen voor God (scheppingsgedachte): wat zijn mensen toch knappe wezens?! Wie het wenst, kan God danken voor het eigen lichaam.</i></p>

<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Met mijn lichaam kan ik positieve dingen doen (spelen, sporten, bewegen, ...). Ik kan genieten van mijn lichaam. Ik kan mij in positieve lichaamstaal uiten naar anderen. Ik kan ook minder positieve lichaamstaal 'spreken': schoppen, slaan, bijten, roepen, schelden, mezelf pijn doen,...</p> <p>Binnen in mezelf heb ik gevoelens die op zich nooit slecht zijn, maar die ik zowel op een positieve als een negatieve manier kan uitdrukken.</p> <p><i>Het is belangrijk dat kinderen ontdekken wat ze als goed en deugddoend beleven aan hun lichaam, waar ze van kunnen genieten. Doorheen positieve ervaringen van lichamelijke nabijheid kunnen ze gevoelig worden voor mooie en goede dingen.</i></p> <p><i>Samen met de langzame groei in socio-emotionele én relationele ontwikkeling groeit ook de morele ontwikkeling.</i></p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>In de Bijbel staan heel wat verhalen waar het lichaam of specifieke lichaamsdelen een rol spelen.</p> <p><i>Met de kinderen kan de symboliek uit deze verhalen op een zinvolle manier uitgewerkt en geactualiseerd worden.</i></p> <p>Handen Wie raakt Jezus aan? Hoe raakt Hij mensen aan? Door wie laat Hij zich aanraken? Jezus en de kinderen (Mt. 19, 13-15). Maria Magdalena wast Jezus' voeten (Lc. 7, 36-50). Met zijn handen breekt en deelt Hij het brood onderweg (Mt. 15, 32-39) en in het verhaal van het Paasmaal (Lc. 22, 14-20).</p> <p><i>Kinderen kunnen ontdekken wat Jezus' handen zeggen over zijn omgang met mensen. Ze kunnen vergelijken met wat zij met hun handen doen.</i></p> <p style="text-align: center;">●●●●●</p> <p>Voeten Naar wie gaat Jezus? Wie gaat met Hem mee? Een roepingsverhaal als Lc. 5, 1-11. De parabel van de barmhartige Samaritaan (Lc. 10, 25-37) vertelt hoe mensen wel of niet naar mekaar toe lopen. Het Emmaüsverhaal (Lc. 24, 13-35) vertelt over wie meegaat door het leven, wie het hart verwarmt, wie deelt van wie hij is,...</p> <p>Een zendingsverhaal: als je op stap gaat, neem je niets mee (Lc. 10, 3-9). Vrouwen trekken met Jezus mee en zorgen voor Hem (Lc. 8, 1-3). Parabels over op zoek gaan naar het verloren schaap en de verloren drachme (Lc. 15, 3-10), de verloren zoon (Lc. 15, 11-24): in die verhalen zit een dynamiek van op het verkeerde pad raken en gezocht worden, van vinden en terug naar huis keren. Samenkomen brengt vreugde. Genezing van een lamme (Mt. 9, 1-8 en Lc. 5, 17-26). In de adventsperiode: Maria op bezoek bij haar nicht Elisabeth, Maria en Jozef op weg naar Betlehem en herders op tocht naar Jezus (Lc. 1 en 2).</p> <p><i>Kinderen kunnen bewust stilstaan bij het feit dat ze kunnen bewegen, dat ze kunnen staan, stappen, lopen? Ze kunnen er dankbaar om zijn.</i> <i>Wanneer kinderen ontdekken wat mensen op weg zet, kunnen ze nagaan wat hen doet in beweging komen.</i> <i>Waarom komen mensen samen om Jezus dichtbij te weten?</i></p> <p style="text-align: center;">●●●●●</p> <p>Ogen Ziet God ons wel? Aan Mozes zei Hij: Ik heb de ellende van mijn volk gezien (Ex. 3, 7). Hoe kijkt Jezus naar mensen? Wie kijkt Hij aan? Wie ziet Hij zoals ze zijn, zoals ze kunnen zijn? Waarom veranderen mensen als Jezus hen aankijkt? Mogelijke verhalen: Genezing van de kromgebogen vrouw (Lc. 13, 10-17): Jezus ziet die vrouw en geneest haar. Ze vraagt het zelfs niet. Haar zien is voor Jezus voldoende. Jezus ziet Zacheüs (Lc. 19, 1-10). De penning van de weduwe (Lc. 21, 1-4): Jezus vraagt de leerlingen of ze gezien</p>

hebben wat daar gebeurt. Niet de buitenkant, maar de binnenkant is belangrijk. De parabel van de barmhartige Samaritaan (Lc. 10, 25-37): het lijden zien raakt diep vanbinnen en laat iemand 'naaste' worden.

De lamp van het lichaam is het oog. Wanneer dus het oog helder is, zal heel het lichaam verlicht zijn (Lc. 11, 34).

"Gij zijt het licht van de wereld" (Mt. 5, 14-16).

Kinderen kunnen verkennen wat er met/in hen gebeurt als ze de ander écht zien. Kunnen zij dankbaar zijn om hun ogen?



Oren

Jezus hoort mensen roepen. Hij laat zich raken en geneest hen:

Bartimeus (Mc. 10, 46-52), de twee blinden (Mt. 20,29-34), de Kananese vrouw (Mt. 15, 21-28).

Over horen en wel of niet luisteren: de 2 zonen (Mt. 21, 28-31) en de onwillige genodigden (Mt. 22,1-14).

Kinderen kunnen verkennen wat er gebeurt als ze écht luisteren naar mensen. Hoe worden ze geraakt?

Kan ik blij zijn om mijn oren, om mijn gehoor, om wat of wie ik hoor?



Mond

De mond spreekt waar het hart van overloopt (Mt. 12, 34-35). Een goed mens brengt uit zijn schat van goedheid goede dingen te voorschijn.

Hoe spreken we over armen? Jezus wil zijn leerlingen naar de binnenkant van mensen laten kijken: het penningske van de weduwe (Mc. 12, 41-44).

Genezing van de stomme (Mt. 9,32-34). Jezus maakt dat mensen meer zichzelf worden en zich gaan uitdrukken, zich kenbaar maken aan de wereld. Hij geeft mensen stem – hun eigen stem.

Met mijn mond kan ik eten en drinken, maar ook graag zien, door te spreken. De wijze waarop ik spreek zegt of ik iemand graag zie of niet.



Hart

Het hart is symbool voor de liefde. Over liefde is heel wat te doen in de evangeliën.

Mt. 6,21: waar uw schat is, daar zal ook uw hart zijn.

Mt. 13, 45-46: het rijk der hemelen lijkt op een parel.

Mt. 18, 1-5: worden als kinderen met een gelovig hart.

Mt. 6, 24-34: maak je geen zorgen om het uiterlijk; God zorgt voor ons, zoals Hij ook goed zorgt voor vogels en planten.

Mt. 22, 36-40: het eerste gebod: God beminnen met heel je hart, je ziel, je verstand en de ander als jezelf.

Lc. 10, 25-37: de barmHARTige Samaritaan: als je je laat raken tot diep in je hart, word je naaste van mensen en werk je aan echt leven.

Kinderen zijn gevoelig voor liefde: Wie heeft mij lief? Wie helpt mij lief te hebben? Wie kan en wil ik liefhebben? Voor wie wil ik zorgen en wie geeft mij daartoe de kracht? Aan wie kan ik kracht vragen als ik dreig het op te geven? Hoe draag ik zorg voor mijn eigen hart? Laat ik mezelf graag zien? Kan ik geloven in Gods kracht? Aan de hand van bovenstaande verhalen kunnen die vragen behandeld worden.

PROJECT A5 Ik - WIJ, WIJ SAMEN		Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Samen iets doen is maar mogelijk als er vertrouwen is. Dat vertrouwen is niet vanzelfsprekend. Sommige kinderen komen maar moeilijk uit hun schelp. Vertrouwen is maar mogelijk wanneer men liefde mag ondervinden. 'Samen'werken en 'samen'leven in vertrouwen zijn zeer bevestigend en stimulerend voor ieder. Het is echter een lange weg, zeker voor kinderen die het moeilijk hebben.</p> <p>Vertrouwen in God is ook maar mogelijk als men op een of andere manier de liefde van God mag ondervinden.</p> <p><i>Via spel kan 'vertrouwen op de ander' worden uitgetoetst. Wanneer leerlingen worden bevestigd en gewaardeerd om wat ze goed kunnen, kan het vertrouwen groeien dat zij iets betekenen voor anderen. Daarvoor is er veel tijd en veel geduld nodig.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>Mensen zijn allemaal verschillend en dat is goed. Ieder heeft zijn mogelijkheden en zijn grenzen. Wat de ene niet kan, kan de ander wél. Door samenwerking kan men meer dan wanneer men alleen bezig is.</p> <p>Christenen geloven dat God van elke mens houdt. Hij waardeert elke mens met zijn mogelijkheden én zijn beperkingen.</p> <p><i>Het is belangrijk oog te hebben voor de verscheidenheid die in een groep aanwezig is. Wanneer elke leerling gewaardeerd wordt om zijn eigen mogelijkheden, kan de onderlinge waardering in de groep groeien. Leerlingen moeten ook kunnen ondervinden dat hun grenzen en beperkingen hen niet kwalijk worden genomen. Zo kunnen ze ontdekken dat ze 'samen' meer kunnen, precies omdat ze zo verschillend zijn.</i></p> <p><i>Die verscheidenheid komt tot uiting in het dagelijks leven van de klasgroep. Ze kan echter ook opgeroepen worden, b.v. in spelvormen waar samenwerking voor nodig is. Wanneer leerlingen zich aanvaard weten met hun mogelijkheden en grenzen, kan ter sprake gebracht worden dat God hen op dezelfde manier waardeert en liefheeft.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Aanvankelijk zijn kinderen vooral op zichzelf gericht. De confrontatie met anderen kan aanvankelijk bedreigend zijn. Toch is ze nodig opdat een mens zichzelf zou kunnen ontdekken.</p> <p><i>Het is belangrijk dat de leerlingen leren stilstaan bij zichzelf vanuit de ontmoeting met anderen. Ik leef niet alleen; hoe voel ik mij in de groep? Hoe stel ik me op tegenover anderen? Ik ontdek positieve dingen in mezelf door de anderen. Ook kan de groep meer als ik erbij ben, ook als iets eens niet lukt.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Mensen kunnen veel betekenen voor elkaar. Doorheen het concrete 'samen doen' kan verbondenheid ontstaan.</p> <p>Jezus riep zijn leerlingen op om te zijn als gist in deeg, als zout voor de aarde, als een licht (lamp) op de tafel. Zo benadrukte Hij hun betekenis voor anderen. 'Wanneer je de ander een pluim geeft, kan hij/zij vliegen'.</p> <p><i>In tal van concrete (spel)situaties en gesprekken kunnen leerlingen ervaren hoe belangrijk en deugdzaam het is om iets 'samen' te doen. Dat samen kan extra benadrukt en bevorderd worden: samen zingen, samen bewegen, dansen en sporten, samen feesten en vieren, ...</i></p> <p><i>Het waardevolle van het 'samen met anderen' verdient uitgesproken te worden, b.v. bij het onthaal in de klas, in kringgesprekken. Ervaringen worden op die manier geduid en gekaderd. Zo leert ieder de waarde van het 'samen' beter aanvoelen.</i></p> <p><i>De waardering voor de ander kan in symbolen uitgedrukt worden (b.v. een pluim geven).</i></p>
	B.3 met gemeen- schappen	<p>Als vele mensen samen werken wordt veel mogelijk. Dromen worden waar als mensen zich samen inzetten.</p> <p>Jezus had een droom: het Rijk van God, de hemel op aarde. In vele parabels en gelijkenissen houdt Hij mensen voor dat het Rijk Gods gebeurt waar mensen zich inzetten voor anderen, als er liefde is voor elkaar. Het Rijk Gods vergelijkt Hij met een kostbare parel, een schat, een stevig gebouwde huis,...</p>

	B.3 met gemeenschappen	<p><i>De klasgroep is een goed 'oefenterrein' voor het leven in gemeenschap. Het is daarom belangrijk dat met de leerlingen wordt gesproken over dat 'samenleven': de vreugde en de moeilijkheid ervan.</i></p> <p><i>Een visualisering van wat de groep samen 'probeert' te doen kan het gemeenschapsgevoel versterken.</i></p>
	B.4 met natuur en cultuur	<p>Ik ben als mens niet het enige schepsel: er zijn andere mensen, ook dieren, planten en materie. Ik ben een klein deeltje van Gods schepping.</p> <p><i>De verbondenheid met de natuur doet heel wat leerlingen deugd. Zij kunnen ervan genieten.</i></p> <p><i>Die verbondenheid kan uitgedrukt worden door samen iets te maken met natuurelementen: een 'kunstwerk' van de groep.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Goed doen voor anderen komt niet vanzelf. Kinderen kunnen er zich van bewust worden hoe het voelt wanneer anderen voor hen goed doen. Ook samen met anderen goed doen stimuleert om het ook alleen te proberen.</p> <p>De evangeliën vertellen hoe Jezus goed was voor de mensen rondom hen. Zijn voorbeeld heeft veel mensen geïnspireerd. De navolging van Jezus' voorbeeld heeft soms hele bewegingen op gang gebracht: Pater Damiaan en de zorg voor leprozen, moeder Theresa en de zorg voor armen, stervenden en daklozen, Don Bosco en de zorg voor kansarme kinderen en jongeren.</p> <p><i>In de klasgroep kan erover gesproken worden hoe het voelt wanneer mensen goed doen voor elkaar. Verhalen over Jezus, over mensen die Jezus navolgden of navolgen, kunnen dat aanvoelen verder uitdiepen. Daaruit kunnen leerlingen inspiratie en motivatie halen om zelf goed te doen. Daarbij is het belangrijk dat het goede bevestigd wordt: pluimen geven aan elkaar.</i></p>	
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Er is heel wat symboliek rond 'samen'leven en 'samen'werken: schakels van een ketting, schapen in een kudde, verschillende bloemen in dezelfde tuin,... In 1 Kor. 12, 12-31 wordt het beeld ontwikkeld van mensen die elkaar kunnen aanvullen zoals de verschillende ledematen van één lichaam.</p> <p><i>Het 'wij-gevoel' in de klas kan in symbooltaal uitgedrukt en bevorderd worden: een pluim geven, een (kom uit je) schelp, ...</i></p> <p><i>In een vertrouwd ritueel kan aandacht geboden worden aan het 'samen' van de klas: een gebaar, een lied, een gebed,...</i></p>	

PROJECT A6
HELP JIJ MIJ EEN BEETJE?

Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...

<p>A. Fundamentele bestaans-condities</p>	<p>A.1 Vertrouwen versus wantrouwen</p>	<p>Leerlingen voelen zich vaak onzeker: 'ik kan dat niet!' of 'ik durf dat niet!'. Hun zelfvertrouwen is niet altijd sterk genoeg: ze hebben heel veel ondersteuning nodig. Door kleine succeservaringen bouwen ze hun vertrouwen in zichzelf en anderen op. Soms maken ze zich te veel afhankelijk van de begeleiding van volwassenen. Door hen te leren ook hulp aan leeftijdsgenoten en andere kinderen te vragen, wordt hun zelfstandigheid gestimuleerd en groeit hun zelfvertrouwen.</p> <p><i>In concrete klassituaties kunnen 'niet kunnen' en 'niet durven' ter sprake komen. Leerlingen kunnen leren hun twijfel uitspreken of ze iets alleen kunnen. Ze kunnen ook leren kijken naar wat hen niet goed lukt. Daarvoor is in de groep uiteraard een sfeer van respect en onderling vertrouwen nodig. Zo kunnen leerlingen tot het besef komen dat ze iets kunnen als ze hulp durven vragen aan elkaar en als ze iets samen doen. Verhalen, liederen, rollenspellen zijn aangewezen middelen.</i></p>
	<p>A.2 Mogelijkheden en beperkingen</p>	<p>Kinderen ervaren dikwijls dat ze iets niet alleen kunnen. Ze kunnen het er heel moeilijk mee hebben. Door iets samen te doen vergroot de kans dat het wel lukt. Samen werken is echter niet eenvoudig. Succeservaringen zijn daarom heel belangrijk.</p> <p><i>Het is aangewezen heel wat concrete spelsituaties te organiseren, die voor de leerlingen - in samenwerking met een klasgenoot - met succes op te lossen zijn. Tegelijk zullen extra aandacht en begeleiding nodig zijn om leerlingen met hun beperkingen te leren omgaan, iets opnieuw te proberen, moed te houden, enz. In een stilteritueel rond niet lukken, opnieuw proberen, blijven geloven in je zelf, ... kunnen leerlingen tot rust komen en hun eigen mogelijkheden en beperkingen onder ogen leren zien.</i></p>
<p>B. Verbondenheid</p>	<p>B.1 met zichzelf</p>	<p>Veel leerlingen hebben een negatief zelfbeeld. Daar kan verandering in komen wanneer ze ontdekken wat ze kunnen, wanneer ze geloven dat ze niet alles alleen moeten kunnen, wanneer ze tot besef komen dat samenwerken voor iedereen waardevol is. Op die manier leren ze zichzelf zien als 'de moeite waard'.</p> <p><i>Met de leerlingen van gedachten wisselen over de vraag of je alles alleen kan of moet kunnen. Zo leren ze de plaats van anderen in hun leven waarderen, én leren ze zien dat anderen heb ook nodig hebben om te leven. Tevens wordt zo het vermogen tot empathie ingeoeffend: voel ik aan dat iemand anders mijn hulp vraagt? Begrijp ik die hulpvraag? Ga ik erop in of niet?</i></p>
	<p>B.2 met anderen</p>	<p>De sociale vaardigheid om hulp te vragen en te aanvaarden vraagt om uitdieping. Door samen iets te doen kunnen vriendschap en kameraadschap ontstaan. Er gebeurt dus meer dan 'elkaar helpen'.</p> <p>In het verhaal van de roeping van de leerlingen (Lc. 5, 1-11) vraagt Jezus hulp en samenwerking. Jezus houdt zijn vrienden ook niet voor zichzelf: Hij zal ze uitzenden om zijn boodschap te verkondigen en zijn werk verder te zetten.</p> <p>In genezingsverhalen blijkt vaak hoe mensen elkaar helpen: de lamme wordt door 4 vrienden bij Jezus gebracht (Mc. 2, 1-12). Jezus ziet wat er gebeurt en helpt de lamme.</p> <p>In het verhaal over de genezing van de kromgebogen vrouw (Lc.13,10-17) wordt zelfs geen hulpvraag gesteld. Het 'gebogen zijn' van de vrouw is duidelijk. Jezus 'ziet' haar, raakt haar aan, is nabij en neemt het voor haar op.</p> <p><i>Leerlingen ervaren dat het nodig is hulp te vragen en samen te werken. Via concrete situaties, verhalen, ... kunnen de leerlingen 'samen' iets aanpakken en/of oplossen. Het is belangrijk dat ze zich dan afvragen wat er precies in de groep gebeurd is. Bijbelverhalen kunnen (o.a. door bibliodrama) uitgediept worden en geactualiseerd in klas- en schoolsituaties. Het resultaat van dat werk kan gevisualiseerd worden. Het kan ook in een klasritueel verwerkt worden. In het project A 10 (Jezus) staan tal van verhalen over hoe Jezus anderen helpt.</i></p>

<p>B.3 met gemeen- schappen</p>	<p>De meeste leerlingen voelen niet dat ze in een grotere gemeenschap thuishoren. In de klas, thuis, op school,... is het voor hen wel fijn als mensen elkaar hulp vragen, hulp aanvaarden en samenwerken. Zo groeit een hechtere groep. Een concrete en kleine 'overzienbare' groep is de beste plaats om gemeenschapsgevoel te ontwikkelen.</p> <p><i>De aandacht van de leerlingen kan op dat 'groepsgevoel' gevestigd worden. Ze kunnen uitspreken hoe zij zich in de groep voelen.</i></p>
<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>Versillende beelden spreken over samenwerking: als jij me helpt ben je voor mij als een (hoek)steen waarop ik kan bouwen, als een stok die me steun geeft en recht houdt, als een vogel die me op zijn vleugels draagt, ... Die beelden worden ook wel voor God gebruikt: Hij die ons draagt, recht houdt, houvast biedt, ...</p> <p>Andere beelden: je verdient een pluim (als je helpt), je bent kei-tof, kom eens uit je schelp, ...</p> <p><i>Die beelden kunnen heel concreet gemaakt worden. Ze kunnen een plaats krijgen in het dagelijks leven van de klasgroep. Op die manier leren leerlingen spontaan symboliek hanteren.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Samenwerken is goed. Het is echter niet altijd gemakkelijk. Er zitten ook moeilijke kantjes aan. Bevestiging (een pluim, een knipoog, een schouderklopje, een woordje van waardering, ...) doet groeien.</p> <p><i>De leerlingen kunnen - met veel geduld - gevoelig gemaakt worden voor het goede van samenwerken en hulp bieden. Ze kunnen uitspreken wat ze ervaren: hoe goed het voelt om iets goed te doen voor een ander.</i></p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>In de evangeliën worden veel verhalen verteld over mensen die Jezus om hulp vragen, o.a. genezingsverhalen. Die verhalen hebben een eigen taal. Ze moeten goed gelezen en verstaan worden.</p> <p><i>Kinderevangelien vragen (God) hulp in heel concrete situaties. Door daarover in gesprek te gaan kunnen de leerlingen aanvoelen dat God geen concrete oplossingen 'tovert', maar werkzaam is in wat mensen voor elkaar betekenen.</i></p> <p><i>In ritueel, stiltemoment en viering kan stilgestaan worden bij mislukken, iets niet alleen kunnen, toch blijven proberen, hulp vragen en krijgen, samenwerken, vriendschap, (God) danken om mensen die ons helpen, ...</i></p>

PROJECT A7 WAW, HOE MOOI DIE NATUUR		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Contact met de natuur kan vertrouwen geven, maar kan ook onzeker maken. De natuur is soms gevaarlijk. Door contact met de natuur kunnen kinderen vertrouwen in zichzelf opbouwen (b.v. hippotherapie).</p> <p>Gelovigen uit verschillende godsdiensten zien de natuur als 'schepping'. Gelovigen uit de joods-christelijke traditie zien zichzelf als geschapen door God. Dat geeft vertrouwen: God draagt het leven en bewaart het, door alles heen.</p> <p>Zo was ook Jezus' scheppingsgeloof. "Kijk naar de vogels in de lucht en de bloemen op het veld. Als God zo voor ze zorgt, hoeveel te meer dan voor ons, mensen?" (Mt. 6, 25-32 en 10, 28-31).</p> <p><i>Wanneer leerlingen in contact komen met natuur (b.v. tijdens een natuurwandeling), kan hun verwondering gewekt worden. Die verwondering kan verder meege dragen worden wanneer zij op school aan het werk gaan met natuurlijke materialen. Op die manier wordt bij hen vertrouwen opgebouwd in wat mooi en goed is. Het (vooral manipulatief) werken met de oerelementen water en aarde is daarbij aangewezen.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>De natuur kan een écht wonder zijn en heeft heel veel mogelijkheden. Tegelijk maakt de natuur ook vele slachtoffers (b.v. bij natuurrampen).</p> <p>Als mens kan ik met de natuur niet doen wat ik wil. Ik moet leren respect te hebben voor de natuur.</p> <p><i>Het is goed dat de leerlingen beide aspecten van de natuur leren aanvoelen: positief en negatief, mogelijkheden en grenzen. Op die manier leren ze zorgzaam omgaan met de natuur. Het is ook een oefenterrein om eigen mogelijkheden en grenzen af te tasten.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Elke mens is een onderdeel van de natuur: kind van 'moeder aarde'. Gelovige mensen voelen zich ook 'kind van God'. Dat komt duidelijk tot uiting in het zonneli ed van Franciscus (broeder zon en zuster maan ...).</p> <p><i>Door contact met natuur kunnen leerlingen zichzelf leren zien als een onderdeel (kind) van 'moeder natuur', Gods natuur. Via stilte in de natuur kunnen ze bij zichzelf komen: zich goed voelen of voelen wat niet goed gaat. Dergelijke momenten kunnen aanleiding zijn tot bezinning, gebed, celebratie.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Vanuit de verwondering voor de natuur of eventueel ook de angst kunnen mensen onderlinge verbondenheid ontdekken. Mensen vinden bij elkaar een gelijkaardig aanvoelen.</p> <p>Er bestaan heel veel mooie dierenverhalen die het hebben over hoe dieren en mensen met elkaar omgaan. En in b.v. de axenroos worden gevoelens aan dieren gekoppeld.</p> <p><i>Leerlingen kunnen samen op ontdekkingsstocht gaan in de natuur. Daarbij is tijd nodig voor het leren overwinnen van weerstand en vervreemding. In groep kunnen leerlingen uiten wat hen verwondert, wat hen treft, wat hen bang maakt, hoe ze van natuur kunnen genieten. De aandacht kan getrokken worden op het feit dat ze vaak gelijkaardige gevoelens en belevingen hebben. Via verhalen over dieren kunnen leerlingen zicht krijgen op hun eigen omgang met elkaar.</i></p>
	B.3 met gemeen- schappen	<p>De natuur brengt soms mensen samen tot een gemeenschap. B.v. abdijen zijn vaak gebouwd in een prachtige natuurlijke omgeving.</p> <p><i>Leerlingen kunnen op zoek gaan naar wat mensen boeit om samen gemeenschap te vormen op een bijzondere plaats in de natuur. Eventueel kunnen ze in een abdij op bezoek gaan en daar aanvoelen wat de natuur voor die mensen betekent.</i></p>



	<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>De natuur biedt heel veel mogelijkheden tot verwondering. Daaruit zijn allerlei kunstwerken ontstaan: beeldende kunst, verhalen, muziek, liederen, ... Verschillende bijbelverhalen spreken over de natuur, b.v. het verhaal van Noach met de dieren, twee aan twee in de ark. Jezus verbleef graag in de natuur. Hij ging met zijn leerlingen op weg, zocht de stilte op, ... Hij gebruikte heel wat beelden uit de natuur in zijn parabels. In verschillende volkeren en culturen wordt de natuur als 'heilig' beschouwd.</p> <p><i>Het is belangrijk dat leerlingen leren genieten van de natuur. Via verschillende kunstwerken kunnen ze ontdekken hoe mensen de natuur ervaren hebben. Wat betekent het dat mensen de natuur als 'heilig' beschouwen? Via verhalen (o.a. bijbelverhalen) kunnen ze het scheppingsgeloof van mensen en van Jezus op het spoor komen. In muzisch werken met natuurelementen kunnen leerlingen hun eigen verwondering en waardering voor de natuur uitdrukken.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>De natuur is vaak overweldigend, maar is ook kwetsbaar. Het is belangrijk dat mensen er zorg voor dragen.</p> <p><i>Leerlingen kunnen zich bewust worden van de kwetsbaarheid van de natuur. Zij worden opgeroepen om er zorg voor te dragen in de eigen directe omgeving. Dat kan aanleiding geven tot concrete afspraken en engagementen.</i></p>	
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Joden en christenen gebruiken beelden uit de natuur om over God te spreken, b.v. vuur, wolk, zachte bries, arend, ... De natuur nodigt mensen uit tot stilte en dankbaarheid.</p> <p><i>Leerlingen leren danken voor het mooie dat er in de natuur is en voor wat mensen aan goede dingen kunnen doen (of maken). Ze verkennen de beeldspraak die uit de natuur is genomen om over God te spreken. Ze krijgen de kans om God te danken voor alle moois in de natuur. Daartoe kan in de klas en/of in de school een ritueel of een viering opgebouwd worden, waarin de beleving van de leerlingen herkenbaar is.</i></p>	

PROJECT A8 BROOD		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Brood staat voor alles wat ik 'brood-nodig' heb: mijn basisbehoefte aan voedsel, onderdak, affectie, ...</p> <p><i>Die symboliek is niet vanzelfsprekend voor kinderen. Hij moet dus concreet opgebouwd en gevisualiseerd worden.</i></p> <p><i>Daarbij komt ter sprake: Wie zorgt voor mij? Wie is me zo vertrouwd als 'brood om van te leven'? Wie geeft me 'brood'? Met wie kan ik de tafel delen? Met wie eten we samen aan tafel? De verbondenheid met ouders, broers en zussen, ... kan heel verschillende vormen aannemen en is voor sommige kinderen een heel gevoelig onderwerp.</i></p> <p><i>Sommige mensen bidden: "geef ons heden ons dagelijks brood". Wat betekent dat?</i></p>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	<p>Kinderen ervaren de spanning tussen wat zij 'verlangen' (menen broodnodig te hebben, o.a. onder invloed van media en reclame) en wat ze krijgen in 'hun' concrete situatie. Wat op tafel komt is bepaald door hun ouders en opvoeders én door hun leefomstandigheden.</p> <p><i>Die realiteit moet zeker ter sprake komen, opdat de kinderen leren omgaan met die spanning en opdat ze leren aanvaarden dat niet alles mogelijk is. Zo kan er gevoeligheid groeien voor wat écht broodnodig is en wat bijzaak is.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Ieder mens heeft nood aan plaatsen waar men 'thuis' mag zijn en waar men 'aan tafel kan gaan'. Het gaat dan om meer dan een tafel of brood. Brood, voedsel is symbool van wat waardevol en wezenlijk is in het (samen)leven: groeikracht, inzet, samenwerking, liefdevolle zorg voor elkaar.</p> <p><i>Kinderen kunnen het belang en de waarde aanvoelen en verwoorden van '(samen) aan tafel gaan'. Ze kunnen de symboliek ontdekken van 'brood om van te leven'.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>In onze cultuur is samen aan tafel gaan belangrijk. Iedereen heeft nood aan mensen bij wie men 'thuis' kan zijn en met wie men de tafel deelt.</p> <p>In de evangeliën wordt vaak verteld hoe Jezus met mensen aan tafel was: b.v. met de leerlingen (Joh. 21, 4-14), met tollenaars en zondaars (Lc. 5, 27-39), met vrouwen (Lc. 8, 1-3), met Zacheüs (Lc. 19, 1-10). Het verhaal van het laatste avondmaal van Jezus met zijn leerlingen (Lc. 22, 14-20) heeft in de Kerk een bijzondere betekenis gekregen als oorsprong van de eucharistie.</p> <p><i>De leerlingen verkennen hoe mensen samen zijn bij de maaltijd: in hun eigen gezin, in het gezin van klasgenoten en in groepen waar zij verblijven (op vakantie, op kamp, in een instelling of tehuis, ...). De eigen ervaringen van verbondenheid aan tafel komen daarbij concreet aan bod.</i></p>



	<p><i>Eventueel kan men uitbreiden naar maaltijden, eetgewoonten en basisvoedsel in andere culturen.</i></p> <p><i>Het sacrament van de eucharistie wordt verkend als een samenkomen van christenen rond de tafel van Jezus. Tijdens een bezoek aan een kerk of een kapel kunnen de kinderen kennismaken met de altaartafel en de voorwerpen die in de eucharistie gebruikt worden.</i></p>
B.3 met gemeenschappen	<p>Bij een maaltijd delen mensen niet alleen voedsel maar ook ervaringen en verbondenheid. Op die manier groeien (leef)gemeenschappen.</p> <p>De eucharistie is een belangrijk sacrament van verbondenheid in het leven van katholieken. In de eerste communie worden kinderen in die gemeenschap opgenomen.</p> <p><i>De kinderen voelen aan en verwoorden hoe zij verbondenheid beleven rond een tafel.</i></p> <p><i>Zij kunnen zich mogelijk uitgenodigd voelen om met elkaar en met Jezus brood en leven te delen in de eucharistie.</i></p> <p><i>Zij kunnen verkennen hoe kinderen in verschillende culturen en levensbeschouwingen vieren dat zij groeien en dat zij mogen deelnemen aan belangrijke gebeurtenissen in hun leefgemeenschap.</i></p>
B.4 met natuur en cultuur	<p>Er moet heel wat gebeuren voor er 'brood' is: de weg van graankorrel tot brood. De invloed van de natuur op het telen van voedsel is nog steeds zeer groot, vooral in landen van de Derde Wereld. Het groeiproces en de oogst kunnen mislukken. Wanneer dat gebeurt, heeft dat zware gevolgen: hongersnood voor veel mensen.</p> <p><i>Het is goed dat kinderen het hele proces 'van graankorrel tot brood' concreet leren kennen.</i></p> <p><i>Het is ook belangrijk dat zij ontdekken dat zo'n proces niet vanzelfsprekend lukt in heel wat landen. Er is een grote tegenstelling tussen overvloed en luxe in onze samenleving (hoeveel verschillende soorten brood zijn er niet?) en de grote schaarste wanneer in andere landen de graanoogst, de rijst- of maniokoogst mislukt of als er droogteperiodes zijn. Ze leren zien hoe dat bedreigend is voor het basisvoedsel van vele mensen.</i></p> <p><i>Daaruit kan opgemaakt worden hoe waardevol voedsel is. Dat is een reden om er zorg voor te dragen en geen voedsel te verkwisten. De ongelijke verdeling van voedsel in de wereld kan een oproep zijn tot delen.</i></p>
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad	<p>Goede dingen ervaren en zelf mogen doen is voor kinderen 'brood-nodig'. Het verhaal van Jezus' ontmoeting met Zacheüs (Lc. 19, 1-10) illustreert dat: Jezus haalt Zacheüs uit zijn boom (isolement); door zijn verrassende houding geeft Hij Zacheüs de kans zich te bekeren (om te keren).</p> <p><i>De kinderen kunnen nagaan bij wie ze dergelijke houding mogen ervaren. Op school kunnen ze uitgedaagd en ondersteund worden om zelf goed te doen voor anderen: zijn als 'brood' voor elkaar.</i></p>
D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen	<p>De symboliek van brood, brood delen (met anderen), samen maaltijd houden, aan tafel gaan, ... is uitvoerig aanwezig in onze cultuur. Ze geeft ook betekenis aan de eucharistie.</p> <p><i>Die symboliek kan op verschillende manieren in de klasgroep gebracht worden. Kinderen kunnen op die manier ook de betekenis van de eucharistie verkennen.</i></p> <p><i>Die symboliek kan uitdrukkelijk aan bod komen in een viering met de klasgroep of met de school. In die viering kan gedankt worden voor het dagelijks brood en voor de mensen die 'zijn als brood' voor de kinderen.</i></p> <p><i>De kinderen die het wensen kunnen ook God danken voor de mensen die hen brood geven, die met hen aan tafel gaan en het leven delen.</i></p> <p><i>In sommige scholen wordt eerste communie gevierd. De kinderen die daarvoor kiezen worden er speciaal op voorbereid. Het is dan belangrijk na te gaan wat die eerste communie precies kan betekenen voor die kinderen. Het is eveneens belangrijk dat de school zich bezint over wat een eerste communie betekent in het leven van de school: een eerste communie kan niet herleid worden tot 'enige' communie. Heeft de eucharistie een wezenlijke plaats in het schoolleven?</i></p>

PROJECT A9
WATER EN AARDE

Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...

<p>A. Fundamentele bestaans-condities</p>	<p>A.1 Vertrouwen versus wantrouwen</p>	<p>Water is er. Het is je vertrouwd. In ons stukje van de wereld gebruik je elke dag heel veel water: om te drinken, jezelf en je kleren te wassen, je tanden te poetsen, het huis schoon te maken, de auto te wassen, groenten te spoelen,... In water kan je ook spelen en zwemmen. Alle leven komt uit het water. Op andere plaatsen in de wereld is water niet zo vanzelfsprekend en is het zeker niet voor iedereen als drinkbaar water beschikbaar. Daar is water oorzaak van ziekte en dood.</p> <p>Aarde is er. Je speelt in en met zand, je wroet of graaft in de aarde, je vindt diertjes die in die aarde leven, je loopt en leeft op de aarde,... Met aarde en water samen kan je kastelen bouwen op het strand of modder maken.</p> <p>Water en aarde zijn voor de kinderen heel vertrouwd. Toch gaan ze er niet allemaal op dezelfde wijze mee om. Heel wat kinderen hebben schrik van water of maken hun handen niet graag vuil in de aarde. Dat is ook een werkelijkheid.</p> <p>Voor gelovige mensen is God de Schepper van de aarde en van het water (Gen. 1). Het scheppingsgeloof houdt vertrouwen in dat het leven van Godswege uiteindelijk sterker is dan alles wat leven kan bemoeilijken of vernietigen.</p> <p>Het verhaal van de storm op het meer sluit daarbij aan. In dat verhaal zijn de aanwezigheid en de houding van Jezus illustratie van dat vertrouwen.</p> <p>Ook Islamgelovigen danken Allah als Schepper van alles wat er is.</p> <p><i>Door de leerlingen in contact te brengen met water en aarde kan je vlug aanvoelen hoe vertrouwd ze ermee zijn. Sommige leerlingen genieten ervan en leven zich onmiddellijk uit; anderen reageren met angst of afwijzing. Het is belangrijk dat goed aan te voelen. Pas dan kan je er zinvol rond werken.</i></p> <p><i>Wie water en aarde als goed en genietbaar beleven, kunnen er ook voor danken.</i></p> <p><i>Gelovige leerlingen krijgen de kans om God te danken via lichaamstaal, een individueel of gezamenlijk 'kunstwerk' van die mooie aarde, met een eigen spontaan dankgebed of een lied voor het water en de aarde.</i></p> <p><i>Wie het moeilijk heeft met water en aarde, kan op zoek gaan naar vertrouwen, precies door de nabijheid van andere mensen. Door het scheppingsverhaal en het verhaal van de storm te vertellen en met meerdere werkvormen uit te werken, kunnen leerlingen aanvoelen dat Jezus' aanwezigheid zijn vrienden rustig maakt. Jezus' kracht brengt mensen door de storm heen.</i></p>
	<p>A.2 Mogelijkheden en beperkingen</p>	<p>Water en aarde geven leven, maar kunnen ook verwoesten en doden (storm, overstroming, vervuild water, aardbeving, vulkaanuitbarsting, ...). Zowel het water als de aarde zijn grotendeels overgeleverd aan de mensen: of zij er zorg voor dragen of niet.</p> <p><i>Leerlingen verkennen hoe water leven geeft en wat er groeit op en dank zijn de aarde. Anderzijds ontdekken zij ook op welke manier water en aarde het leven moeilijk of zelfs onmogelijk maken.</i></p> <p><i>De leerlingen kunnen groeien in het besef dat iedereen mee zorg te dragen heeft voor de aarde en het water: niet verspillen, netjes houden, opruimen, ... In de klas kan die zorg de vorm krijgen van een concreet engagement, waarrond afspraken gemaakt worden.</i></p>
<p>B. Verbondenheid</p>	<p>B.1 met zichzelf</p>	<p>Door om te gaan met water en aarde kan men zichzelf beter leren kennen. In de beleving komen gevoelens naar boven.</p> <p><i>Leerlingen kunnen uitspreken hoe zij zich voelen als zij in contact komen met water en aarde. Ze vertellen waarom water en aarde belangrijk zijn voor hen.</i></p> <p><i>Wie het wenst kan daarvoor dank zeggen aan God.</i></p>
	<p>B.2 met anderen</p>	<p>Een mens leeft niet alleen. Hij deelt de aarde met anderen. Mensen kunnen daarbij voor elkaar bondgenoten of concurrenten zijn.</p> <p>Gelovige mensen vinden in de Schepping sporen naar de Andere, God.</p> <p><i>In het samen spelen in en met water kunnen de leerlingen mekaar ervaren als bondgenoten of concurrenten. Hoe gaan ze om met die spanning?</i></p> <p><i>Er kan ook gesproken worden over wie God voor hen is.</i></p>

<p>B.3 met gemeenschappen</p>	<p>Door het doopsel worden mensen opgenomen in een groep die zich christen en kerk noemt. Christenen worden gedoopt door overgieten met water of door onderdompeling. Ook in andere godsdiensten zijn er rituelen waarin water een belangrijke rol speelt (b.v. de rituele reiniging in Islam, de Ganges als heilige rivier voor Hindoes, ...).</p> <p><i>De leerlingen kijken samen naar foto's of een video van een doopsel: wat gebeurt er? wat doen mama en papa, meter en peter? wat doet de priester? Bij verschillende onderdelen wordt het gemeenschapsaspect verduidelijkt: gedoopt worden als opname in de gemeenschap van gelovigen. Indien mogelijk kan men een doopselviering bijwonen. Ook in andere godsdiensten worden waterrituelen verkend als rituelen die verbondenheid met een gemeenschap uitdrukken.</i></p>
<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>Water geeft leven aan planten en dieren, aan alles in de natuur. Elke mens heeft water nodig. Het gebruik van water is erg vanzelfsprekend geworden maar is dat niet overal op deze wereld. (hongersnood door droogte, vervuild water). De aarde heeft heel veel mogelijkheden. Ze geeft ons voedsel, kleurenpracht, onvergetelijke schoonheid. Anderzijds houdt de aarde ook gevaar en dreiging in.</p> <p><i>De verkenning van water en aarde kan bij de leerlingen verwondering teweeg brengen. Daarom is het goed die aspecten te verkennen die een bijzondere interesse van de leerlingen meedragen (b.v. vanuit een hobby, een reis, ...)</i> <i>Door het doorbreken van de vanzelfsprekendheid kan er ook een gevoeligheid groeien voor mensen en volkeren die te lijden hebben omwille van water en aarde.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Mensen kunnen genieten van de aarde en van het water. Anderzijds is er ook lijden en pijn door water en aarde. Beide aspecten – goed en kwaad – wisselen mekaar voortdurend af. De mens heeft dat meestal niet in handen. De schepping 'overkomt' hem ook. Toch kan de mens ook iets bepalen: zijn zorgzaam omspringen met het water en met de aarde maakt mogelijk dat het goede ervan de bovenhand haalt. Die zorg is voor gelovige mensen een deelname aan Gods scheppingswerk.</p> <p><i>De leerlingen bespreken de twee aspecten van water en aarde: het goede en het kwade. Ze zoeken mogelijkheden om het goede te bevorderen en het kwade te verminderen. Daarbij kunnen afspraken gemaakt worden voor een eigen engagement, zowel persoonlijk als in klasverband. Gelovige leerlingen kunnen hun zorg ontdekken als een deelname aan Gods schepping. Ze kunnen daarbij God om kracht vragen.</i></p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Rond water en aarde bestaan heel wat rituelen in verschillende culturen en godsdiensten. De meest bekende zijn wellicht het doopsel en de zegening met water.</p> <p><i>Aan de hand van verhalen maken de leerlingen kennis met verschillende rituelen. Ze trachten te ontdekken welke betekenis die rituelen hebben voor mensen. Ze bevragen zichzelf om te zien in welk ritueel ze zich kunnen herkennen. De betekenis van het doopsel en van een zegen met water komt zeker aan bod. Met die rituelen, waarin ze zichzelf herkennen, kan een celebratie opgebouwd worden, waarin water en aarde 'gevierd' worden. Daarbij kan dankbaarheid een belangrijk thema zijn.</i></p>

PROJECT A10 Jezus		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Jezus en de kinderen: moeders brachten hun kinderen bij Jezus omdat ze hem vertrouwden. Jezus beschaamt dat niet: Hij zet kinderen centraal (Lc. 18, 15-17).</p> <p><i>Kinderen hebben mensen nodig bij wie ze zich goed/veilig voelen, aan wie ze zich kunnen toevertrouwen. Soms moeten ze ook kunnen uitspreken dat ze zich niet goed/veilig voelen bij iemand.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	<p>Jezus kijkt naar de mogelijkheden van mensen en spreekt die ook aan: in parabellen en gelijkenissen laat Hij dat aanvoelen: de talenten (Mt. 25, 14-30), het mosterdzaadje (Mc. 4, 30-33).</p> <p>Jezus roept mensen om met Hem mee te werken (Mc. 1, 16-20): mensen met mogelijkheden en beperkingen.</p> <p><i>Het is nodig dat kinderen ontdekken dat ze heel wat kunnen. Ze hebben mensen nodig die hen helpen hun mogelijkheden te zien en te ontplooien. Het is minstens even belangrijk te leren omgaan met wat ze (nog) niet kunnen.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Jezus wordt geboren bij Maria en Jozef (Lc. 2, 1-20). De twaalfjarige Jezus maakt heel wat mee in de tempel (Lc. 2, 41-52).</p> <p><i>"Bij wie mag ik 'thuis' komen/zijn?" is voor elk kind een belangrijke vraag. Voor heel wat kinderen is dat een delicaat onderwerp, dat toch wel met omzichtigheid ter sprake kan komen.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Vele mensen veranderen door de ontmoeting met Jezus. Dat is duidelijk in tal van ontmoetingsverhalen en genezingsverhalen:</p> <p>Hij haalt mensen uit hun isolement: Bartimeüs (Mc. 10, 46-52), Zacheüs (Lc. 19, 1-10), melaatsen (Mc. 1, 40-45 en Lc. 17, 11-19), ...</p> <p>Hij helpt mensen op te staan (de lamme: Mc. 2, 1-12) uit hun miserie.</p> <p>Hij opent hun de ogen en oren en geeft hen terug perspectief in hun leven (Mc. 8, 22-26 en Mc. 7, 31-37).</p> <p>Jezus veroordeelt mensen niet maar geeft telkens opnieuw kansen: Zacheüs (Lc. 19, 1-10), de zondige vrouw (Joh. 8, 1-11).</p> <p>Er waren ook mensen die niet van Jezus hielden: ze hebben Hem laten sterven.</p> <p>De leerlingen van Jezus geloven dat Hij ook na zijn dood bij hen gebleven is: Hij leeft, Hij is verrezen (verrijzenisverhalen).</p> <p>De leerlingen nemen die houding van Jezus over en beleven zo hun geloof in de verrijzenis: waar mensen hier en nu uit de gebrokenheid van het leven opstaan en gaan leven.</p> <p><i>Via bovenstaande verhalen kunnen kinderen ter sprake brengen welke mensen ervoor zorgen dat ze zich goed en veilig voelen, welke mensen hen troosten als ze verdriet hebben, wie hen helpen als iets niet lukt, wie af en toe eens een beetje bij hen komt zitten om te luisteren (nabijheid geeft moed), wie hen helpt iets te begrijpen (zien en horen), wie helpt iets te proberen als ze het alleen niet durven. Op die manier kunnen zij de houding van Jezus herkennen en exploreren.</i></p> <p><i>Door stil te staan bij wie voor hen zorgen, kunnen zij er ook waardering voor opbrengen. Ze leren ook dankbaar zijn omdat anderen zoveel voor hen doen.</i></p> <p><i>Sommige mensen die voor hen zorgden, zijn al overleden. Vanuit de vergelijking met de leerlingen van Jezus, die geloofden dat Hij met hen verbonden bleef na zijn dood, kunnen kinderen leren geloven dat zij verbonden blijven met mensen die van hen hielden en die al gestorven zijn.</i></p>

	<p>B.3 met gemeenschappen</p>	<p>Jezus heeft vele mensen gezocht (geroepen) om Hem te helpen om die goede boodschap door te vertellen en verder te beleven. Dat wordt duidelijk in roepingsverhalen (Mc. 1, 16-20) en zendingsverhalen (Lc. 9, 1-6). De leerlingen van Jezus vormden gemeenschap: zo is de kerk ontstaan (zie het boek Handelingen).</p> <p><i>De kinderen kunnen op zoek gaan hoe zij vanuit waarden die ook voor Jezus en zijn leerlingen belangrijk waren, met elkaar iets goeds/groots kunnen opbouwen in de klas, in de school, in het gezin, in de leefgroep.</i> <i>Wanneer er Moslimkinderen in de klas zitten, is het belangrijk te kijken hoe in de Islamgemeenschappen op een ander manier gesproken wordt over Jezus dan in een christelijke gemeenschap.</i></p>
	<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>Jezus' scheppingsgeloof: kijk naar de vogels in de lucht en de bloemen op het veld. Als God zo voor ze zorgt, hoeveel te meer dan voor ons, mensen (Mt. 6, 19-34)? Jezus verbleef graag in de natuur (met zijn leerlingen op weg, in de stilte, ...). Hij gebruikte heel wat beelden uit de natuur in zijn parabellen, zoals over de zaaier en het zaad (Mc. 4, 1-20.26-32).</p> <p><i>Vele kinderen houden van mooie natuur. Ze kunnen ervan genieten en tot verwondering en bewondering komen. Dat is voor sommigen een weg naar scheppingsgeloof. Ze kunnen hun verwondering uiten door muzisch te werken met natuurelementen.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Jezus haalt Zacheüs uit zijn boom (isolement). Door zijn verrassende houding geeft Hij Zacheüs de kans zich te bekeren (Lc. 19, 1-10).</p> <p><i>Het is belangrijk dat kinderen nieuwe kansen krijgen, als zij iets fout doen (deden). Zo kunnen ze leren nieuwe kansen te geven als anderen fout zijn. Ze kunnen ook aangemoedigd worden de eerste stap te zetten om het terug goed te maken, wanneer er een conflict ontstaan is.</i></p>	
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>De bijbelverhalen worden hierboven aangegeven.</p> <p><i>Kinderen kunnen de kans krijgen om</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>iets aan Jezus toe te vertrouwen,</i> • <i>in gebed iets aan Jezus te vertellen of te tonen,</i> • <i>(God) te danken voor de mensen die voor hen zorgen zoals Jezus voor anderen zorgde,</i> • <i>samen (feest) te vieren,</i> • <i>te danken voor het mooie dat er in de natuur is,</i> • <i>te danken voor wat mensen aan goede dingen kunnen doen (of maken).</i> <p><i>In de groep kan een ritueel gezocht en afgesproken worden om het terug goed te maken na een ruzie (b.v. 2 stukken van een hart die terug samen komen of 2 stenen die terug in de rituelendoos komen als de ruzie is bijgelegd).</i></p>	

PROJECT A11
NOAH (GEN. 6-9)

Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...

A. Fundamentele bestaans-condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Noach vertrouwt op God, ook als die een grote overstroming voorspelt en vraagt een heel groot schip te bouwen.</p> <p>Noach zelf, zijn vrouw en kinderen zijn ook te vertrouwen. God gaat met hen door omwille van hun groot vertrouwen in Hem.</p> <p>Aan het eind van het verhaal komt alles goed met de wereld en met Noach. De regenboog is symbool van Gods verbond met de mensen. Dat symbool wettigt een groot vertrouwen in God. Hij draagt zorg voor mens en wereld.</p> <p><i>Kinderen zien heel wat ellende rond zich: agressie, mishandeling, ruzie, geweld, natuurvervuiling, oorlog,... Ze maken soms heel wat mee van dichtbij. Ze worden er soms door overspoeld als door een zondvloed. Dat is voor hen vaak een hinderpaal voor echt vertrouwen.</i></p> <p><i>Via spellen en verhalen kunnen de leerlingen uitgenodigd worden zich uit te spreken over wat ze beleven: mensen die ze vertrouwen, mensen die hen vertrouwen, mensen die hun vertrouwen geschonden hebben, wantrouwen,... En wat betekent voor hen vertrouwen in God?</i></p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>In de boot is er een grote verscheidenheid. Mensen en dieren zijn op elkaar aangevoelen. Om te kunnen samenleven moet er respect zijn voor elke mens, voor elk dier. Ieder mens, ieder dier heeft eigen mogelijkheden. Wanneer die samengelegd worden, is er een rijkdom aan boord.</p> <p><i>De grote verscheidenheid kan aan de hand van prentenboeken en illustraties van het Noachverhaal opgeroepen worden. In een fantasiegesprek kan nagegaan worden wat de leerlingen zouden meenemen in de ark. Welke mogelijkheden zou ieder kunnen meebrengen om het samen vol te houden in de ark? Die mogelijkheden kunnen gevisualiseerd worden.</i></p>
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	<p>Noach stuurt een duif uit om te weten te komen of het water gezakt is. De duif komt terug met een groen takje: een teken van leven.</p> <p><i>Leerlingen kunnen hun eigen 'groene takjes' benoemen: hun tekens van leven. Indien het Noachverhaal aan bod komt in de veertigdagentijd, kunnen de groene takjes een extra betekenis krijgen op Palmzondag.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Wekenlang samen op de boot zitten om de overstroming te trotseren is een sterk beeld voor verbonden leven met elkaar: Noach en zijn familie en de dieren zijn samen in de ark gestapt en varen zonder het einddoel te kennen. Ze kunnen enkel vertrouwen op elkaar en op God. Ze moeten samenwerken.</p> <p><i>Verbondenheid, samenwerking, onderling vertrouwen,... kunnen door de leerlingen beleefd worden in heel concrete doe-activiteiten. Die verbondenheid kan elke dag herhaald en uitgediept worden in een (onthaal-, stilte-,...) ritueel op basis van het verhaal van Noach.</i></p>
	B.3 met gemeenschappen	<p>Het Noachverhaal vertelt over de rechtschapenheid en de overlevingskracht van een familie.</p> <p>Het verhaal komt voor in de 3 openbaringsgodsdiensten: Jodendom, Christendom en Islam.</p> <p><i>De leerlingen leven in familieverband, in een leefgroep, in een klasgroep,... Niet in elk van die 'gemeenschappen' is er voor hen levenskracht te vinden. Daarom moet er met de nodige gevoeligheid over gesproken worden. Misschien kan wel nagegaan worden waar zij hun (overlevings-)kracht vinden.</i></p>
	B.4 met natuur en cultuur	<p>Het Noachverhaal bevat heel veel elementen van natuur en cultuur: het water dat verwoestend is en vruchtbaarheid mogelijk maakt, de vele diersoorten, een boot die op het water blijft drijven ondanks de storm en de woeste wind, de duif met het groene takje, de regenboog, aan land gaan en opnieuw beginnen,... Het Noachverhaal herneemt de schepping.</p>

	<p><i>Aan de hand van die elementen kunnen de kinderen de natuur exploreren, stilstaan bij hun verwondering, de symboliek aanvoelen,... Verschillende natuurbeelden kunnen zo een religieuze betekenis krijgen.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Het Noachverhaal spreekt over goed en kwaad. Dat gebeurt in de beeldtaal van de oudheid: God straft slechte mensen en redt de goede. Dat godsbeeld kan nu niet meer functioneren. Christenen geloven in een God van liefde en vergeving, die alle mensen wil redden.</p> <p><i>Het verhaal kan wel oproepen hoe kwaad heel wat ellende veroorzaakt en schade toebrengt en hoe goede mensen trachten er samen het beste van te maken.</i></p> <p><i>Bibliodrama is een mogelijkheid waardoor de leerlingen zich kunnen identificeren met Noach, zijn familieleden, dieren, de ark, het water, ... Op die manier kan er heel wat ter sprake komen: goed en kwaad, rechtschapenheid, trouw aan anderen en aan God, mensen die het voor elkaar opnemen, beproeving, hoop, opnieuw mogen beginnen, God die trouw blijft aan mensen, ... Leerlingen zullen misschien de meest verrassende onderwerpen aansnijden.</i></p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Het verhaal bevat een heel rijke symboliek: de storm, de ark, de regenboog, de duif, het groene takje, de dieren, ...</p> <p><i>Het is goed langere tijd met dit verhaal te werken. Het kan zelfs een kaderverhaal worden, waarbinnen heel wat elementen aan bod komen. Kinderen kunnen zo gevoelig worden voor 'geloofstaal', niet alleen door die taal aan te voelen, maar ook door er zichzelf in uit te drukken.</i></p> <p><i>Het verhaal kan bespreekbaar maken hoe geloof en vertrouwen mensen hoop geven voor de toekomst, zelfs in uitzichtloze situaties. Het verhaal kan ook ter sprake brengen hoe mensen daarbij steunen op God.</i></p> <p><i>Rond het Noachverhaal kan heel wat expressie gebeuren (beeldend, muzikaal, woordkunst, ...). Er kan gevierd worden in korte momenten of in een grote viering.</i></p>



PROJECT M1 JIJ EN IK - ANDERS IS OOK GEWOON		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaanscondities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>In alle relaties tussen mensen is er spanning tussen gelijkheid en verschil. Het is een opdracht te leren omgaan met de verschillen. Zo leren mensen zichzelf beter kennen. Vertrouwen groeit wanneer mensen zichzelf vinden in relaties: in vriendschap, in kameraadschap, in opvoedingsrelaties.</p> <p><i>De leerlingen leren de verschillen zien tussen mensen als gewoon. In en door die verschillen leren ze kijken naar zichzelf.</i></p> <p><i>Wanneer ze ervaren dat ze in concrete relaties mogen zijn wie ze zijn, ondanks de verschillen met de andere, geeft dat vertrouwen. Dat vertrouwen in elkaar wordt concreet ter sprake gebracht via situaties van samen werken en spelen. De leerlingen spreken hun gevoelens daarbij uit. Zo ontdekken ze dat ze sterk genoeg zijn om met de verschillen te kunnen omgaan.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	<p>Mensen verschillen in hun mogelijkheden. Dat is een hele rijkdom. Die verschillende mogelijkheden nodigen uit tot samenwerken. Zo vullen mensen elkaar aan. Soms kijken mensen alleen naar hun eigen mogelijkheden en naar de beperkingen bij een ander. Het komt erop aan bij iedereen mogelijkheden en beperkingen te zien. Zoniet leidt dat tot negatieve reacties: vooroordelen, uitsluiting, onverdraagzaamheid, zelfpijniging, ...</p> <p><i>De leerlingen gaan concreet op zoek naar: wat kan ik, wat kan jij, waarin lijken we op elkaar, waarin verschillen we? Al spelend ontdekken ze dat verschillen uitnodigen tot samenwerking. Te midden van alle verschillen gaan ze op zoek naar elementen van overeenkomst.</i></p> <p><i>Leerlingen realiseren zich welk beeld ze hebben van zichzelf en van de anderen: zie ze telkens mogelijkheden en beperkingen, of is dat beeld eenzijdig? Welke gevoelens hebben ze daarbij?</i></p>
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	<p>Ieder mens heeft diep in zich een beeld van zichzelf en van de anderen. Het is belangrijk dat beeld te (durven) zien en de gevoelens erbij te onderkennen. Zo kan men leren ermee om te gaan. Dat is de basis van respect voor zichzelf en voor anderen.</p> <p><i>Leerlingen leren stil worden bij hun zelfbeeld en bij het beeld dat ze hebben van anderen. Ze leren zien welke gevoelens het 'anders zijn van anderen' oproept. Om dat mogelijk te maken worden ze uitgenodigd zich uit te drukken (met woorden of met andere middelen).</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Elke mens verschilt van elk ander: afkomst, lichaamsbouw, kledij, taal, gewoontes, cultuur, godsdienst, talenten, verwachtingen, leefsituatie, voorkeuren, ... Verschillen zijn soms leuk: kinderen zijn vaak nieuwsgierig naar wat ze niet kennen. Verschillen zijn soms bedreigend en lokken dan wel eens scherpe reacties (pestgedrag) uit. De Bijbel heeft verhalen over mensen die meestal als 'anders' of 'vreemd' worden gezien: het boek Ruth, ontmoetingsverhalen over Jezus met 'anderen' als de Syrofenicische vrouw (Mc. 7, 24-30), melaatsen (Mc. 1, 40-45), zieken (Mt. 14, 35-36), de honderdman (Mt. 8, 5-13), de Samaritanen (b.v. Lc. 10, 25-37), ... en het verhaal van Cornelius (Hand. 10).</p> <p><i>Leerlingen ervaren hoe mensen reageren op het anders zijn van mensen. Ze maken kennis met concrete vormen van ontmoeten, uitsluiten, negeren, samenwerken, tegenwerken, (on)verdraagzaamheid, ...</i></p> <p><i>In Bijbelverhalen ontdekken ze hoe God en Jezus mensen inspireren in hun omgaan met anderen. Aangewezen daarbij zijn beelddidactiek, bibliodrama en andere muzische werkvormen.</i></p> <p><i>Ze ontdekken dat op een christelijke manier omgaan met anderen inhoudt dat men kiest voor ontmoeten in plaats van voor uitsluiten.</i></p>

	<p>B.3 met gemeenschappen</p>	<p>Mensen worden in hun doen en laten bepaald door de gemeenschap waarin ze leven: het gezin, de leefgroep, de school, de klas, de sportclub, de buurt, de religieuze gemeenschap, ... Die gemeenschappen zorgen soms voor verschillende interpretaties van de werkelijkheid.</p> <p>Bepaalde figuren komen zowel in de Bijbel als in de Koran voor. Wel worden in beide boeken verschillende accenten gelegd.</p> <p><i>Leerlingen ontdekken welke de invloed is van thuis, school, buurt, media, sport, ... in het kijken naar 'anderen'.</i></p> <p><i>Ze bespreken een aantal verschillen in godsdienst en godsdienstbeleving. Verhalen over Abraham, Mozes, Maria en Jezus uit de Bijbel en de Koran worden met elkaar vergeleken.</i></p> <p><i>Aanvoelen dat verscheidenheid een rijkdom met zich kan meebrengen.</i></p>
	<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>Verschiedende godsdiensten en culturen leven in de samenleving naast elkaar. Soms zijn ze ook in de school of de klas aanwezig.</p> <p><i>Leerlingen hebben aandacht voor verschillende culturen en godsdiensten, zeker als die in de eigen klas aanwezig zijn. De verschillen worden benoemd en besproken. Er wordt ook gezocht naar overeenkomsten. Videobeelden, verhalen en prentenboeken kunnen daarvan prachtige voorbeelden geven.</i></p> <p><i>Er wordt gezocht naar een evenwicht tussen opkomen voor de eigenheid van elk en het respect voor anderen. Het respect voor de waardigheid van elke mens kan ondersteund worden met enkele artikelen uit de 'Universele verklaring van de rechten van de mens' en de 'Universele verklaring van de rechten van het kind'.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>De verschillen tussen mensen, groepen, culturen, ... vormen een rijkdom. Het is echter niet vanzelfsprekend ermee te kunnen omgaan. Wanneer dat niet lukt, zijn er spanningen en conflicten.</p> <p>In morele groei is het leren omgaan met (soms ondergaan van) datgene wat aan de ander niet te veranderen is en waar ik last van heb.</p> <p><i>De leerlingen zoeken hoe ze zelf de verscheidenheid van mensen als een rijkdom kunnen beleven. Dat kan 'geoefend worden' in concrete relaties op school en thuis. Ze hebben daar zeker ondersteuning en begeleiding bij nodig. Het is belangrijk dat ze zich kunnen uitspreken hoe zij verschillen ervaren en beleven: als rijkdom of als bedreiging. Leerlingen mogen horen dat die 'sociale vaardigheid' moet groeien doorheen vele oefenkansen. Ze kunnen het als positief ervaren dat ze de tijd en de kansen krijgen om te groeien.</i></p>	
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Verhalen uit de Bijbel nodigen uit de eigen actuele situatie te bekijken en te bespreken. Ze illustreren hoe alle mensen gezien worden als kinderen van God. Het unieke van elke mens wordt er geduid als een geschenk van God.</p> <p><i>De leerlingen werken met bijbelverhalen om hun eigen situatie te leren zien. Ingaan op de motivatie van Jezus kan hen dichter bij hun eigen houding brengen.</i></p> <p><i>Het ervaren van de rijkdom van de verschillen kan leiden tot gebeds- en/of bezinningsmomenten waarin verschillende verhalen, symbolen, rituelen, ... aan bod komen.</i></p>	

PROJECT M2
GOD, WIE BEN JE?
ALS DE BARMHARTIGE VADER

Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...

A. Fundamentele bestaans-condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Jezus gebruikt vaak het beeld van 'Vader' om over God te spreken. Hij spreekt Hem aan met 'abba': een liefkozend woord dat 'lieve papa' betekent. Het beeld van God als Vader roept bij de kinderen hun eigen vader- en moederbinding op. Die relatie zal ook de 'onbewuste' invulling van hun Godsvoorstelling bepalen.</p> <p>In het verhaal van "De barmhartige vader" (Lc. 15, 11-32) gaat het over een heel controversiële vader. Wanneer bij de Joden een kind zijn erfdeel opeist en ermee vertrekt, betekent dat dat hij alle banden met zijn vader verbreekt. De voorstelling van de vader in het verhaal van Lucas is dan ook ongewoon, zelfs choquerend voor de toehoorders. De vader wacht zijn zoon op, wil van geen verontschuldiging horen, richt een feest in en geeft zijn zoon een feestkleed, een ring en sandalen. Daarom wordt hij de 'barmhartige' Vader genoemd. Voor de toehoorders is het duidelijk dat Jezus het over God heeft.</p> <p><i>Misschien zijn het verhaal én het beeld van een barmhartige God ook bij leerlingen een confrontatie met hun eigen vader- of moederbeeld. Het biedt zeker de mogelijkheid God voor te stellen als een 'barmhartige Vader', die anders is dan andere vaders of moeders en tegelijk op hen lijkt.</i></p> <p><i>Met de leerlingen kan een gesprek groeien vanuit vragen als: wie geeft me telkens opnieuw nieuwe kansen? wie gelooft in mij? wie houdt van mij? wie heeft vertrouwen in mij? Vele kinderen herkennen dat in hun relatie met hun ouders en andere familieleden. Zij zijn en blijven 'zoon/dochter' van 'vader/moeder'. Voor sommige kinderen kan het een pijnlijke confrontatie worden, wanneer zij geen ervaring hebben van 'barmhartige' ouders. Het komt er op aan te zien wie dan wel voor hen zijn als een 'barmhartige vader'.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	<p>Het verhaal getuigt van mildheid voor de beperkingen en de mislukkingen van elke mens. Voor God mag een mens zijn zoals hij is. Wie fouten maakt, wie anderen pijn doet (ouders, broers en zussen, klasgenoten, vrienden, ...) krijgt nieuwe kansen.</p> <p><i>Die boodschap mag hoopvol zijn voor de leerlingen: ze mogen telkens opnieuw hun beperkingen en mislukkingen onder ogen zien en uitspreken. Er zijn mensen die hen nieuwe kansen geven. Ook God laat hen niet in de steek.</i></p> <p><i>Vanuit mislukkingen kan men leren, vanuit spijt en berouw kan de bereidheid groeien om het anders te gaan doen.</i></p>
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	<p>De jongste zoon vindt zichzelf in de loop van het verhaal. De houding van de vader draagt daartoe bij. Zo leert hij ook zijn vader kennen en waarderen.</p> <p><i>Het verhaal kan een antwoord brengen op de vraag: wie is God (voor mij)? Elke leerling kan met die vraag aan het werk gaan. In rust en stilte kunnen ze dicht bij zichzelf komen en stil staan bij de vraag naar God. Sommige leerlingen geloven in God. Ze kunnen zich afvragen of God voor hen is als een barmhartige Vader. Andere leerlingen geloven niet in God, maar hebben wel een bepaald beeld van God meegekregen. Ze kunnen dat godsbeeld vergelijken met het godsbeeld uit het verhaal.</i></p> <p><i>De leerlingen kunnen uitgenodigd worden om vanuit hun diepste aanvoelen te schilderen, te tekenen, te kleien, ...wie God voor hen is.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Mensen spreken en denken zeer verschillend over God. Sommigen geloven in God, of Allah, of Jahwe, of geloven helemaal niet in God. God wordt zeer verschillend voorgesteld.</p> <p>In het verhaal van Lucas kijken de jongste zoon en de oudste zoon zeer verschillend naar hun vader. Elke toehoorder of lezer van het verhaal vormt ook zijn eigen beeld van de vader.</p> <p><i>Via bibliodrama kunnen leerlingen die verschillende beelden op het spoor komen. Ze kunnen zich inleven in de verschillende personages. Misschien zouden zij hun 'rol' anders invullen dan Lucas. Zijn ze boze of barmhartige vaders/zonen? In een nagesprek kunnen de leerlingen stilstaan bij hun eigen beleving.</i></p>

B.3 met gemeenschappen	<p>God als 'barmhartige Vader' is een specifiek christelijk godsbeeld dat je in het Jodendom en Islam nauwelijks of niet zal vinden. In de Islam is het ondenkbaar over Allah als vader te spreken. Wel spreken ze over de vergevingsgezindheid van Allah. Als God 'Vader' is dan voelen christenen zich als broers en zussen in hetzelfde geloof. De 'Vader' brengt mensen samen in één gemeenschap.</p> <p><i>De leerlingen kunnen zich al dan niet christen voelen. Wie zich christen noemt kan zijn verbondenheid met andere christenen uitspreken in het 'onzevader'. In een viering kunnen zij samen God als vader/moeder danken , aanspreken, ...</i></p>
B.4 met natuur en cultuur	<p>Het beeld van de barmhartige Vader en de verloren zoon is onderwerp van meerdere schilderijen. Ieder schilderij toont een bepaald beeld van de vader (en van de man).</p> <p><i>Samen met de leerlingen een aantal schilderijen bekijken, vergelijken, bespreken, ... Ze kunnen zelf een 'levend schilderij' spelen en inleven. Ze kunnen ook een eigen schilderij of tekening maken bij het verhaal van Lucas.</i></p>
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad	<p>De 'verloren' zoon is herkenbaar in elke mens die fouten maakt. Ook de oudste zoon is niet vreemd aan vele mensen. De vader kan mensen inspireren voor hun manier van omgaan met de fouten en tekorten van anderen.</p> <p><i>Beide zonen kunnen de leerlingen helpen eigen tekorten en fouten onder ogen te zien. De vader kan helpen om aan te voelen hoe het goed doet als anderen je niet vastpinnen op je fouten , op je 'sterke taal', op je harde kantjes, In andere kinderen en volwassenen die niet boos blijven, in mensen die je nieuwe kansen geven, kan je God aanvoelen en beleven. De w(b)armhartigheid waarmee Hij met mensen omgaat nodigt uit om zo met anderen om te gaan. Hoe voelt het aan als je anderen vergeeft of nieuwe kansen geeft?</i></p>
D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen	<p>Lucas plaatst in zijn hoofdstuk 15 een aantal gelijkenissen over 'het verlorene' samen: het verloren schaap, de verloren drachme en de verloren zoon. Telkens opnieuw legt hij de klemtoon op de barmhartigheid en de vreugde van God als mensen zich bekeren.</p> <p><i>Dat beeld van God als vader kan uitgediept worden. Hoe voelen de leerlingen het aan? Kunnen zij zich zoon of dochter voelen? In een viering die de leerlingen zelf mee opbouwen, kan over die God gesproken worden en tot Hem gebeden.</i></p>



PROJECT M3
ZO VOEL IK MIJ SOMS OOK

Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...

A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Kinderen worden soms overrompeld door hun eigen gevoelens. Inzicht in de veelheid en de verscheidenheid van gevoelens helpt om ze minder te 'ondergaan' en ze te kunnen hanteren en begrijpen. Daarom is het nodig gevoelens te herkennen bij zichzelf en bij anderen. Zo kunnen kinderen zelfvertrouwen opbouwen.</p> <p><i>Zich inleven in gevoelens in spelsituaties en ze ook benoemen: opluchting, onzekerheid, jaloezie, eenzaamheid, durf, verantwoordiging, fierheid, onmacht, ... Iedereen de kans geven te vertellen in welke situaties men zich zo voelt. Dat biedt herkenbaarheid: ik ben niet alleen met dat gevoel, anderen voelen mij aan, ik kan mijn gevoel in een groep uitspreken.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>Mensen mogen zich blij en fier voelen omwille van de eigen mogelijkheden. Anderzijds zijn er ook gevoelens van onmacht, teleurstelling en verdriet omwille van eigen falen, onmacht, beperkingen en mislukkingen. Gevoelens moeten ook geuit worden, weliswaar op een aanvaardbare wijze.</p> <p>In een groep kunnen kinderen die verschillende gevoelens tegelijkertijd voorkomen. Daardoor ontstaat soms jaloezie of naijver.</p> <p><i>Via verhalen en rollenspel kunnen bovengenoemde gevoelens worden herkend en bespreekbaar gemaakt. Het is belangrijk dat kinderen ze ook mogen uiten/uitspreken. Op die manier leren ze omgaan met hun eigen mogelijkheden en beperkingen.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Mensen zonderen zich soms af om met hun gevoelens in het reine te komen. Soms kunnen ze pas daarna hun gevoelens uitspreken. Jezus zoekt ook vaak stille plekken op. Hij deelt zijn gevoelens met God, die Hij 'Vader' noemt. Zijn leerlingen vragen hem wat Hij dan aan God zegt, hoe Hij bidt. Dan leert Hij hen het Onze Vader te bidden (Mt. 6, 9-13).</p> <p>Juist voor zijn arrestatie is Jezus alleen aan het bidden in de Hof van Olijven (Mc. 14, 32-42). Hij voelt zich eenzaam en is bang voor wat moet komen. Ook Hij spreekt uit dat Hij dat liever aan zich zag voorbij gaan. Toch vlucht Jezus niet uit die situatie weg.</p> <p><i>Voor sommige leerlingen is een natuurlijke omgeving (een boom om in te kruipen, een eigen plek in de struiken of langs water) hun veilige plek waar ze met hun gevoelens alleen kunnen zijn. Leerlingen kunnen vertellen over hun 'stille plek', over wat ze daar beleven, over het effect van dat alleen zijn. Op die manier kunnen ze ook in de klasgroep bepaalde gevoelens uitspreken en van mekaar beluisteren. Bovengenoemde verhalen over Jezus kunnen hen inspireren.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Wanneer meerdere mensen in eenzelfde situatie gelijkaardige gevoelens hebben, kan dat een sterke verbondenheid creëren.</p> <p>Zo voelen mensen zich ook met God en Jezus verbonden, omdat ze bij hen ook gevoelens herkennen.</p> <p>In heel wat Oud-Testamentische verhalen worden aan God gevoelens toegeschreven: tedere zorg en liefde voor mensen, b.v. als Adam en Eva de tuin van Eden verlaten (Gen. 3), als de Israëlieten honger en dorst hebben tijdens de exodus (Ex. 16), ontgoocheling in de mens bij het begin van het Noachverhaal (Gen. 6), verantwoordiging om het leed dat zijn volk in Egypte wordt aangedaan (Ex. 3, 7-8), ... Jezus' godsbeeld spreekt van een tedere, zorgende God die een voorkeur heeft voor de kleinen en de gekwetsten. In Jezus' omgang met mensen, in de ontmoetingen en genezingen kunnen mensen die God aanvoelen en beleven, b.v. tollenaars en zondaars (Lc. 5, 27-32), een zondige vrouw (Lc. 7, 36-50), het dochtertje van Jairus (Lc. 8, 40-42.49-56), Zacheüs (Lc. 19, 1-10).</p> <p><i>Vanuit concrete (spel)situaties, verhalen, muziek, lichaamsbeleving, ... kan een gesprek gevoerd worden over gevoelens en kan het zich inleven in anderen gestimuleerd worden. Dat biedt de leerlingen een kader om zicht en vat te krijgen op relaties tussen mensen. Door bibliodrama bij verhalen over God en over Jezus komen leerlingen heel verschillende gevoelens op het spoor. Ze kunnen die gevoelens in een nagesprek verwoorden en actualiseren in eigen situaties.</i></p>

<p>B.3 met gemeenschappen</p>	<p>Kinderen hebben tijd nodig om aan te voelen dat ze tot een bepaalde gemeenschap behoren. Er zijn in een schooljaar momenten of situaties waarbij de meeste leerlingen van een zelfde klas dezelfde gevoelens kennen: een schoolfeest, een kerstviering, start van een schooljaar, verdriet bij een overlijden, ...</p> <p><i>Een gesprek over een activiteit of een viering met heel de school kan leerlingen bewust maken van het feit dat ze dezelfde of gelijkaardige gevoelens hebben op bepaalde momenten. Het feit dat ze met velen een gevoel kunnen delen kan het besef doen groeien hoe goed het is tot een bepaalde groep of gemeenschap te behoren..</i></p>
<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>Natuur kan bij kinderen heel verschillende gevoelens oproepen. Vanuit onwennigheid met dieren of planten hebben kinderen soms angst. Dat kan zich b.v. uiten in agressie tegenover dieren of vernieling van planten en bomen.</p> <p>Dieren hebben ook gevoelens: ze kunnen b.v. blij zijn iemand te zien, ze kunnen bang zijn, ...</p> <p>Kinderen vertrouwen soms hun gevoelens tot aan een geliefd huisdier. Dat is vaak hun troost en toeverlaat. Ze voelen er zich veilig bij.</p> <p>Verbondenheid met natuurelementen kan sterke religieuze gevoelens oproepen: verbondenheid met de wereld, met God, ...</p> <p>In een klasgroep kunnen culturele verschillen samenkomen. Soms is dat ook een verschillend omgaan met gevoelens. Zo zijn er een aantal moslimlanden waar jongens geleerd wordt verdriet niet te uiten, en waar men lijden als de wil van Allah aanvaardt.</p> <p><i>In verschillende vormen van natuurbeleving – zowel in de klas als thuis en elders - komen bij de leerlingen gevoelens naar boven. Die gevoelens kunnen besproken en geduid worden. Er kan ook nagegaan worden hoe verschillend gevoelens soms beleefd en geuit worden in verschillende culturen.</i></p> <p><i>Leerlingen kunnen ook ontdekken dat dieren ook gevoelens hebben. Dat bevordert respect voor en verbondenheid met dieren.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Empatisch invoelen is een belangrijke stap in de morele ontwikkeling. Het vergt heel wat tijd vooraleer kinderen aan echte empathie toe zijn.</p> <p>Gevoelens vragen om geuit te worden. Soms zijn gevoelens zo sterk dat men zelf geen controle meer heeft over de uiting ervan. Stap voor stap kan men leren omgaan met het uiten van gevoelens.</p> <p>Kinderen mogen groeien in het verwoorden en uitdrukken van hun gevoelens. Daartoe hebben ze begeleiding nodig. Zo kunnen ze ervaren dat hun gevoelens er gewoon zijn, dat ze niet 'fout' zijn en dat ze vragen om geuit te worden.</p> <p><i>Empathie kan gestimuleerd worden in rollenspel. Leerlingen kunnen in het begin vooral spontaan rollen kiezen waar ze de gevoelens en/of reacties van aanvoelen. Dan kunnen er perspectiefwissels komen, waardoor ze zich moeten inleven in een andere rol en andere gevoelens.</i></p> <p><i>Via verhalen kunnen leerlingen ontdekken dat gevoelens 'eruit moeten'. Zo kunnen ze zien dat er gepaste en ongepaste uitingen zijn. Ze kunnen daar zelf over nadenken en trachten in te schatten wat het effect is van sommige uitingen van gevoelens.</i></p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Er bestaan heel wat lichaamstekens en symbolen waarmee mensen hun gevoelens uitdrukken. Ook in reclame en media zien de leerlingen allerlei beelden die gevoelens oproepen of associëren met bepaalde situaties.</p> <p>Gelovige mensen kunnen met hun gevoelens terecht bij God: in gebed, in een viering, ...</p> <p><i>Men kan in de klas symbolen zoeken voor bepaalde gevoelens, b.v. een hart, een vuist, ...</i></p> <p><i>Er kan een onthaalritueel opgebouwd worden, waarin de kinderen aanwezig mogen komen zoals ze zijn, met hun gevoelens.</i></p> <p><i>Men kan een vast ritueel zoeken om aan te geven dat een gevoel 'er uit wil' en dat men daarbij ondersteuning wil.</i></p> <p><i>In een vast gebedsritueel kunnen leerlingen de kans krijgen ook aan God te vertellen hoe ze zich voelen. In een viering kunnen ze God om steun en kracht vragen.</i></p>

PROJECT M4 ONZE KLAS, ONZE SCHOOL		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Op school en vooral in de klas brengen de leerlingen veel tijd door. Het is dus belangrijk dat zij daar in vertrouwen kunnen leven en werken. De sfeer en de manier van omgaan met elkaar zijn daarvoor sterk bepalend.</p> <p>Mensen die geloven in een liefdevolle God, trachten iets van dat geloof in hun dagelijks werk te beleven. Dat kan inspirerend zijn voor de manier van omgaan met elkaar in lessen godsdienst; dat kan ook inspirerend zijn in de uitwerking van een christelijk opvoedingsproject.</p> <p><i>Het is goed dat in de groep kan gesproken worden vanuit vragen als: Hoe voel ik me in de klas, de school? Voel ik me daar goed en veilig of ben ik op mijn hoede? Kunnen we goed samenwerken? Wordt de goede sfeer ook wel eens verstoord? Wordt er gepest? ... Hoe gaan wij met elkaar om: met vrienden, met wie ik niet zo leuk vind, met wie 'anders' is, met de juffen en de meesters, met wie hier schoonmaakt, met de directie, ...? Kan ik vertrouwen geven? Krijg ik vertrouwen van anderen? Ben ik dat vertrouwen waard? Ook kan stilgestaan worden bij de gedachte: God houdt van iedereen; Hij vertrouwt mij; Hij laat mij niet in de steek, ook niet als het met andere mensen moeilijk loopt. Kinderen kunnen uiteraard zeer verschillend reageren op die gedachte.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	<p>Elk kind heeft zijn talenten. Elk kind is ook beperkt. In een klas kan dat duidelijk worden.</p> <p><i>Kinderen kunnen aandacht hebben voor elkaars mogelijkheden. Dat kan gestimuleerd worden door activiteiten in de klas, waarbij kinderen zich kunnen uitleven via hun sterke kanten. De leerlingen kunnen zo ervaren hoe het is als elk kind zijn talenten gebruikt. Vanuit de waardering voor ieders talenten kan men ook leren omgaan met elkaars beperkingen. Het is ook mogelijk dat kinderen jaloers zijn op wat anderen kunnen of hebben. Ook dat kan bespreekbaar gemaakt worden.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>In een groep krijgen kinderen de kans zichzelf beter te leren kennen en hun mogelijkheden te ontwikkelen.</p> <p><i>Het is belangrijk dat elk kind geholpen wordt om zichzelf te leren zien: wie ben ik in deze klas, hier op school?</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Een klas is een oefenplaats voor kinderen om met anderen te leren omgaan. Een klasgroep kan langzaam evolueren van een verzameling losse eilandjes naar echte verbondenheid. Een aantal bijbelse beelden kunnen daarbij inspireren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De vergelijking van de wijnstok en de ranken (Joh. 15, 1-8). • Samen op tocht gaan (Exodus). • Samen in één boot zitten en de storm trotseren (Lc. 8, 22-25). • Het verhaal van Jozef en zijn broers (Gen. 37-50) Dat verhaal staat ook in de Koran. Zie ook: project M 8. <p><i>De leerlingen kunnen samen zoeken hoe zij de klas willen hebben: Losse eilandjes of een vriendengroep? Verbondenheid zoals bij de wijnstok en de ranken: wie is onze wijnstok? Samen op tocht gaan: er zijn voortrekkers en achterblijvers. Hoe gaan we daarmee om? Hoe verkennen we nieuwe wegen? Wat als iemand bang is, zoals in de storm? Wie draagt en steunt ons? Wie vangt ons op? Ook het verhaal over Jozef en zijn broers kan doen nadenken over verbondenheid met elkaar. Hoe gaan we om met iemand die het goed heeft, die goed doet: zijn we jaloers, sluiten we die uit? Soms is het een moeilijke tocht en gaan we stukken afzonderlijk. Wat betekent: God blijft trouw aan mensen en brengt hen opnieuw samen?</i></p>

<p>B.3 met gemeenschappen</p>	<p>De klas en de school vormen voor de meeste kinderen de eerste (leef-)gemeenschappen na het gezin.</p> <p><i>Leerlingen kunnen hun ervaringen met die gemeenschappen uitspreken en delen met elkaar.</i></p> <p><i>In klasvieringen (en schoolvieringen) kunnen ze kansen krijgen om deze gemeenschap(pen) ook mee te maken als gelovige gemeenschappen. Ook dan is het belangrijk dat ze die ervaringen kunnen uitspreken en delen.</i></p>
<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>Kennis maken met de natuur (dieren, planten, bomen, landschap, water, ...) is voor kinderen vaak heel aangenaam. Ze ontdekken langs die weg een speciale verbondenheid met al wat leeft. Die verbondenheid kan rust brengen. Sommige kinderen worden precies onrustig in de natuur.</p> <p>De school is voor vele kinderen de enige kennismaking met kunst. Ze krijgen er ook de gelegenheid om zelf creatief aan het werk te gaan en 'kunst' te creëren. Het verkennen van andere culturen kan heel boeiend zijn.</p> <p><i>Er kunnen kansen geboden worden om met natuurelementen (zeker dieren) in en rond de klas en de school bezig te zijn. De leerlingen kunnen geholpen worden om hun eigen beleving daarbij te zien.</i></p> <p><i>In het beschouwen van kunst kunnen leerlingen open komen voor schoonheid en creativiteit. In hun eigen 'kunstwerken' kunnen ze eigen talenten ontdekken en ontplooien. De waardering daarvoor helpt hen om te groeien.</i></p> <p><i>Andere culturen kunnen verkend worden vanuit de concrete invalshoek: hoe gaan kinderen in andere steden, landen, continenten naar school? Er kan een eigen verbondenheid groeien met die kinderen.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>De klas, de school, de speelplaats, zijn oefenplaatsen voor spontaan moreel gedrag. Kinderen hebben nog veel begeleiding, sturing en structuren nodig om te kunnen groeien. Ze kunnen nog niet de transfer maken naar spontaan moreel gedrag zonder duidelijke structuur. Vandaar het belang om binnen de klas te blijven structuur bieden en oefenkansen te geven om te leren samenwerken, om respect te hebben voor anderen, om tolerant te zijn als anderen 'moeilijk' doen. Dat is een lang proces.</p> <p><i>De sterkste stimulans is de bevestiging van positief gedrag. In tal van concrete situaties kunnen leerlingen uitgedaagd worden om na te denken hoe ze iets 'samen' op een goede manier aanpakken. Ze kunnen eigen houdingen en reacties leren bekijken en ontdekken wat door anderen als positief wordt ervaren. Duidelijke afspraken bieden de noodzakelijke structuur om mogelijk te maken dat leerlingen een aantal omgangsvormen (en de achterliggende waarden) kunnen aanleren. Het is goed met leerlingen stil te staan bij de zin en de diepere waarden van normen en afspraken.</i></p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Bovengenoemde bijbelverhalen bevatten beelden die te gebruiken zijn om de waarde van samenwerken, respect en waardering voor elkaar, vredevol samenleven te visualiseren.</p> <p><i>Aan de hand van beelden en elementen uit verhalen kan het eigen klas- en schoolleven besproken en uitgediept worden.</i></p> <p><i>Die beelden kunnen een plaats krijgen in de onthaal- en klasrituelen: je bent elke dag welkom, je mag zijn wie je bent, wij willen je leren kennen zoals God je bedoeld heeft. Klas- en schoolvieringen bieden leerlingen kansen om zich als gemeenschap te ervaren.</i></p>

PROJECT M5
OPNIEUW BEGINNEN

Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...

<p>A. Fundamentele bestaans-condities</p>	<p>A.1 Vertrouwen versus wantrouwen</p>	<p>Vergeving is een uiting van intens liefhebben en vertrouwen. Vele leerlingen worstelen met een gebrek aan vertrouwen in zichzelf en in hun relaties met ouders, leeftijdsgenoten, leerkrachten, ... Wanneer mensen elkaar kwaad aandoen, wordt het vertrouwen geschonden. Geschonden vertrouwen vormt meestal een obstakel om te kunnen vergeven. Christenen geloven dat God vergeving schenkt aan ieder mens die ervoor openstaat.</p> <p><i>In spelsituaties kan uitgeprobeerd worden hoe het voelt om fouten te maken en dan opnieuw te mogen herbeginnen. Zo kunnen leerlingen ontdekken dat echt vertrouwen bestaat en dat ze écht opnieuw mogen beginnen.</i></p> <p><i>In verhalen en getuigenissen kunnen ze ontdekken dat christenen daarvoor steun vinden in hun geloof in God. Hij houdt van alle mensen en is steeds bereid vergeving te schenken.</i></p> <p><i>In tekens van verzoening kunnen ze vertrouwen aanvoelen van anderen in hen en van hen in anderen: een handdruk, een zoen, een verontschuldiging, een briefje of een tekening, ...</i></p>
	<p>A.2 Mogelijkheden versus beperkingen</p>	<p>Soms lopen dingen fout tussen mensen, zonder dat men dat eigenlijk wil. Het is 'sterker dan jezelf'.</p> <p>Vergeving kan je vergelijken met het genezen van een wonde. De wonde blijft niet meer open, verettert niet meer, groeit langzaam dicht en geneest op die manier. Maar vaak blijft er een litteken over, dat je herinnert aan het geleden of ondergane kwaad. Dat maakt vergeving soms moeilijk. Soms voel je je machteloos, wanneer het gebeurde je niet loslaat en zeker wanneer de ander zich niet wil verzoenen of niet kan vergeten. Soms lukt verzoening helemaal niet.</p> <p>Het verhaal van Jozef en zijn broers vertelt over Jozefs bereidheid tot verzoening, zelfs na alle kwaad dat zijn broers hem aandeden (Gen. 45).</p> <p><i>De leerlingen mogen horen dat 'een stap naar verzoening' voor niemand gemakkelijk is. Dat kan bevrijdend werken: niet alleen zij hebben er moeite mee.</i></p> <p><i>Via verhalen kunnen ze stilstaan bij het gevoel bekeken te worden en vastgespijkerd te worden omwille van vroegere fouten.</i></p> <p><i>De ervaring dat dingen soms fout lopen zonder dat je het wil en de ervaring dat iets niet meer goed komt kunnen bespreekbaar worden.</i></p> <p><i>Het verhaal van Jozef kan als een rode draad door dit project lopen. Het kan in meerdere stappen verteld worden. Tussendoor kunnen de leerlingen uitgedaagd worden om hun eigen reactie te geven als mogelijk vervolg van het verhaal. Nadien kunnen ze zich confronteren met het verloop van het bijbelverhaal zelf.</i></p>
<p>B. Verbondenheid</p>	<p>B.1 met zichzelf</p>	<p>Mensen kunnen leren naar en in zichzelf te kijken, b.v. naar de eigen gevoelens en bedoelingen bij een bepaalde handeling of uitspraak. Er kan angst zijn, onzekerheid, kwaad opzet, twijfel, ... Soms is het effect van iets helemaal anders dan wat de bedoeling was.</p> <p>Het verhaal over het verraad van Petrus na Jezus' arrestatie (Lc. 22, 54-62) illustreert hoe angst kan leiden tot ontrouw en verraad.</p> <p><i>Leerlingen leren zichzelf observeren: wat was het opzet van mijn handelen of spreken? Wil ik de ander pijn doen of is die pijn onverwacht? Was ik te bang om het voor anderen op te nemen of was ik bang voor de gevolgen? Aan de hand van verhalen kunnen ze hun eigen persoon beter leren kennen en leren doorzien.</i></p>
	<p>B.2 met anderen</p>	<p>Kinderen leren zich stilaan verplaatsen in de huid van de ander. Die perspectiefwissel is nodig om te kunnen inschatten wat eigen gedrag bij een ander teweegbrengt.</p> <p>Vergeven is een fout niet langer aanrekenen en met de ander opnieuw willen beginnen. Wie zelf de eerste stap zet, nodigt de ander uit om het terug goed te maken.</p> <p>Vergeving is maar mogelijk als eerst schuld wordt bekend en uitgesproken. Voor een slachtoffer kan de schuldbekentenis van de dader heel bevrijdend zijn. Eindelijk wordt hij als 'slachtoffer' erkend. Dat betekent niet dat hij automatisch en gemak-</p>

	<p>kelijk zal kunnen vergeven. De feiten worden immers niet 'onder de mat geveegd', maar de scherven van kwaad en pijn worden onder ogen gezien. Uiteindelijk vinden slachtoffer en dader in de vergeving een manier van omgaan met de scherven, die niet langer hun relatie kwetst en snijdt.</p> <p>Jezus leerde zijn leerlingen vergeven: tot 70 maal 7 maal (Mt. 18, 21-35). In zijn ontmoeting met mensen die fout geweest waren toonde Hij hoe mensen tot verzoening en vergeving kunnen komen: Zacheüs (Lc. 19, 1-10), de woordeloze spijtbetuiging van de zondige vrouw die Jezus' voeten zalfte (Mt. 26, 6-13) en de kromgebogen vrouw (Lc. 13, 10-17). Jezus neemt het voor hen op en geeft hen nieuwe kansen.</p> <p><i>Via concrete (spel)situaties kan nagegaan worden wat ruzies en conflicten soms aan pijn veroorzaken. Er kan stilgestaan worden bij de ervaring dat vergeving vragen en schenken niet gemakkelijk is.</i></p> <p><i>In de verhalen over Jezus kunnen de leerlingen wegen naar verzoening ontdekken voor zichzelf.</i></p>
B.3 met gemeenschappen	<p>Een gemeenschap kan maar echt goed 'leven' als er telkens weer stappen naar verzoening gezet worden.</p> <p><i>Leerlingen kunnen mooie en moeilijke ervaringen in gemeenschappen met elkaar bespreken. Hoe kunnen zij thuis, in de klas, in de school elkaar nieuwe kansen geven? Wat betekent het voor een groep als iets wordt uitgepraat, als een ruzie wordt bijgelegd?</i></p>
B.4 met natuur en cultuur	<p>De symboliek van een wonde die langzaam geneest is voor de leerlingen bekend.</p> <p><i>De leerlingen verkennen die symboliek: ze gaan na wat er gebeurt wanneer ze gewond zijn, wat de genezing van een wonde bevordert en wat de genezing vertraagt. Ze voelen aan dat een litteken zichtbaar blijft, maar geen pijn meer doet.</i></p> <p>Zo ontdekken ze hoe ze elkaar nieuwe kansen kunnen geven.</p>
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad	<p>Leren omgaan met conflicten en met 'fouten maken' is groeien in sociale en morele vaardigheden.</p> <p><i>Vanuit spel- en klassituaties kunnen de leerlingen ervaren/aanvoelen dat het goed voelt als je nieuwe kansen krijgt en/of geeft. Ze kunnen leren nieuwe kansen te vragen en te geven. Daarbij kunnen afspraken rond rituelen of pictogrammen een goede hulp zijn. Met rituelen of pictogrammen stilstaan bij opnieuw beginnen, nieuwe kansen geven en krijgen, in de ondersteuning en bevestiging van anderen en van de leerkracht ervaren dat opnieuw beginnen deugdzaam kan zijn.</i></p>
D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen	<p>Rituelen en pictogrammen kunnen uitdrukken wat men niet gemakkelijk zelf onder woorden brengt, b.v. zich verontschuldigen, vergeving vragen, een nieuwe kans vragen, vergeving schenken, een nieuwe kans bieden.</p> <p>God zelf past dat toe in de symboliek van de regenboog aan het eind van het Noachverhaal (Gen. 9, 9-17). De regenboog is een teken dat God en mens het opnieuw met elkaar wagen.</p> <p>Het 'onzevader' spreekt ook over vergeving.</p> <p><i>Een mogelijk ritueel kan zijn: het gebroken hart. Wanneer er ruzie is of als er iets fout loopt krijgt elk kind een deel van een hart. Als het uitgepraat is, bijgelegd is, komen de kinderen met de beide delen van het hart terug bij de leerkracht en maken het gebroken hart weer heel. Zo iets kan echter niet geforceerd worden.</i></p> <p><i>In een celebratie, een verzoeningsviering en/of het verzoenings sacrament krijgen leerlingen de kans om vergeving te vragen en te schenken en om verzoening te vieren.</i></p> <p><i>De leerlingen zoeken naar de betekenis van de woorden: 'vergeef ons onze schuld, gelijk ook wij vergeven aan onze schuldenaren'.</i></p>

PROJECT M6 NATUUR: SEIZOENEN, AARDE, VRUCHTBAARHEID		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans-condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>De wisseling van de seizoenen: na elke winter wordt het terug lente, alle bomen en planten barsten na een 'doodse' periode terug open, ... Die jaarlijks terugkerende ervaring kan de basis zijn voor een dieper vertrouwen in het 'leven'.</p> <p>Gelovige mensen wortelen dat vertrouwen in God, de Schepper die leven geeft.</p> <p><i>De leerlingen bekijken de wisseling van de seizoenen zo concreet mogelijk, b.v. door het bekijken van de boom die doorheen het jaar voortdurend verandert. Ze kunnen de boom bekijken, ernaar luisteren, hem betasten, hem iets vertellen, hem tekenen, ... Er kan verwondering gewekt worden over het 'leven'.</i></p> <p><i>Op die manier kunnen leerlingen aanvoelen dat de natuur vertrouwen inboezemt, zelf na moeilijke perioden.</i></p> <p><i>Aan de hand van scheppingsteksten (Gen. 1-2, Ps. 8, ...) kunnen ze aanvoelen waarom gelovige mensen God danken voor de groeikracht in de natuur, voor de vruchtbaarheid, voor nieuw leven. Die God is te vertrouwen: Hij schenkt 'leven'.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>In de natuur gebeuren ook erge dingen. Maar na een natuurramp, na b.v. een droogteperiode, zie je dat ze zich herstelt. Het nieuwe is geen herhaling van het oude, maar toch is het de moeite waard. Ook dat is voor mensen bron van vertrouwen.</p> <p>Leven groeit langzaam. Dat staat vaak in tegenstelling met het ongeduld van moderne mensen die alles vlug-vlug willen bekomen.</p> <p><i>De leerlingen kunnen in de klas 'groeï' meemaken. Ze kunnen b.v. zaden zaaien en verzorgen en geduldig wachten tot ze groeien. Zo ervaren ze dat je vaak heel lang (naar kindernormen) moet wachten voor een plant bloeit of vruchten voortbrengt. Het ongeduld van de leerlingen, hun 'hier en nu - denken' wordt daardoor op de proef gesteld. Gelijkaardige ervaringen (mogelijks nog sterkere) heb je met dieren op school of in de klas. Jongen die geboren worden (hamster, cavia, vissen, kuikens, ...) moeten lang verzorgd worden voor ze 'groot' zijn. Het vraagt van de leerlingen toewijding, zorg, geduld. Tegelijk kunnen ze op die manier hun eigen mogelijkheden verder ontdekken.</i></p> <p><i>De leerlingen kunnen ook stilstaan bij het herstel van de natuur na een ramp en daarin de vruchtbaarheid van de aarde herkennen.</i></p>
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	<p>Intense natuurervaringen kunnen je dichterbij jezelf brengen.</p> <p><i>Door contact met elementen als aarde en water, door contact met dieren of planten krijgen leerlingen kansen om bij zichzelf stil te staan. Een 'natuurhoek' of een dier in de klas, waar ze zich alleen kunnen terugtrekken, biedt daartoe kansen. Hierbij kunnen ze aangezet worden om te tekenen of te schrijven wat ze voelen of denken als ze daar alleen zijn.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>In de natuur neemt de mens een bijzondere plaats in. Het Paradijsverhaal (Gen. 2, 4b-25) vertelt erover: God maakt de mens uit het stof van de aarde. Hij geeft aan de mens een medemens (man – vrouw). Dat verhaal vertelt niet hoe de mens is ontstaan, maar geeft ons een beeld om de relatie God – mens – aarde bespreekbaar te maken. Het laat de nabijheid tussen mensen en de nabijheid van God bij de mens aanvoelen. In dat verhaal krijgt de mens de opdracht om de aarde te verzorgen.</p> <p><i>De leerlingen lezen en bespreken het Paradijsverhaal. Aan de hand van prentenboeken of kunstwerken kan het verder uitgediept worden.</i></p> <p><i>Door samen met of in aarde te werken, door samen dieren en/of planten te verzorgen, kunnen leerlingen zich 'samen' verantwoordelijk voelen voor 'leven op aarde'.</i></p>

<p>B.3 met gemeenschappen</p>	<p>Het werk in de natuur vraagt dat mensen samenwerken, de krachten bundelen. In heel wat godsdiensten leidt dat ook naar samen feesten, b.v. na het binnenhalen van de oogst. Een oogstfeest is een 'dankfeest' om de gaven van 'moeder aarde'. Op heel wat oogstfeesten is er een stoet of een processie. In christelijke gemeenschappen is er soms een eucharistieviering om God te danken.</p> <p>De aarde is er voor alle mensen. Maar niet alle mensen hebben even veel geluk: de aarde is niet overal even vruchtbaar. Daardoor is er honger. Dat is een uitdaging en een opdracht voor de 'menseid'.</p> <p>Bij natuurrampen zie je hele gemeenschappen (landen, bevolkingsgroepen) spontaan hulp bieden. Grote groepen mensen leven mee met de slachtoffers.</p> <p><i>Via filmbeelden, foto's, verhalen, ... ontdekken de leerlingen hoe mensen met velen samenwerken, o.a. om de oogst binnen te halen. De bespreking daarvan kan uitgediept worden naar 'samen feesten' met het hele dorp omdat de oogst gelukt is.</i></p> <p><i>De leerlingen staan stil bij de voedselsituatie op aarde. Niet iedereen heeft voldoende te eten: hoe komt dat? Wat kunnen mensen daaraan doen? Delen mensen/landen van hun 'overschotten'? Leerlingen kunnen eventueel gemotiveerd worden om aan een 'voedselproject' deel te nemen.</i></p>
<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>Mensen leven dagelijks van de vruchten van de aarde: voeding, grondstoffen, energie, nabijheid van mensen, dieren, ... Die vruchten van de aarde worden door mensen bewerkt tot ze bruikbaar, hanteerbaar zijn.</p> <p>Franciscus van Assisi beleefde in die vruchtbaarheid een sterke verbondenheid met alle schepselen (zie: het Zonnelied). In zijn intense beleving van de natuur voelde hij God heel dichtbij als 'Schepper'.</p> <p><i>De leerlingen kunnen gevoelig worden voor het wonder van de vruchtbaarheid in het vele dat de aarde biedt. Dat kan o.a. door actief bezig te zijn met aarde: graven, spitten, modder maken, afdammen, spelen met zand, planten van bloembollen, zaaien, ...</i></p> <p><i>Op een creatieve manier kunnen ze hun waardering uitdrukken voor de vruchtbaarheid van de aarde, vooral gebruik makend van elementen uit de schepping (klei, bloemen, bladeren, vruchten, ...).</i></p> <p><i>De leerlingen trachten de intense natuurbeleving van Franciscus van Assisi aan te voelen. Vanuit die natuurbeleving kunnen ook zij zich verbonden voelen met de andere schepselen: dieren, planten, natuurelementen. Dat kan uitgediept worden aan de hand van verhalen, prenten, video, natuurbeleving, ... Ze kunnen hun eigen beleving muzisch uitdrukken.</i></p> <p><i>Door intense natuurexploratie (bosklas/zeeklas/uitstap/...) kunnen sommige leerlingen aanvoelen dat zij Gods schepsel zijn. Daarbij kunnen ze zich verbonden voelen met andere schepsels: mensen, dieren, planten, bomen, natuurelementen, ...</i></p> <p><i>Men kan dieper ingaan op de symboliek van 'vruchtbaar zijn': hoe kan ik 'vruchtbaar zijn' voor anderen? Wat heb ik anderen te bieden? Hoe en wanneer zijn anderen vruchtbaar voor mij?</i></p>
<p>C. Groei in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Mensen kunnen genieten van de goede en de mooie dingen op aarde. Gelovige mensen zien de aarde als Gods schepping. Vanuit hun verwondering kunnen ze danken.</p> <p>De aarde is vruchtbaar, maar niet elke mens heeft voldoende te eten. Daardoor is er veel ellende. Toch heeft elke mens recht op voldoende voedsel, kledij, ...</p> <p><i>Leerlingen kunnen leren genieten van lekkere vruchten die de aarde ons schenkt: vruchten, groenten, ... Ze kunnen verwonderd zijn bij wat goed en mooi is. Ze krijgen de kans om ervoor te denken.</i></p> <p><i>Het is belangrijk dat zij ook gevoelig worden voor het onrecht van wereldwijde armoede en hongersnood.</i></p>

D.
**Open komen voor symboliek:
geloofstaal, rituelen,
vieringen**

Het wonder van de vruchtbare aarde boeit mensen met verschillende godsdiensten en levensbeschouwingen. Dat hebben ze uitgedrukt in verhalen, beelden, rituelen, dansen, ...

Het Paradijsverhaal (Gen. 2, 4b-25) biedt een gelovige duiding van het wonder van de vruchtbaarheid van de aarde.

Jezus gebruikt beelden van vruchtbaarheid in de gelijkenissen over de zaaier, de boer die slaapt en het mosterdzaadje (Mc. 4, 1-20. 26-29 en 30-33) om zijn boodschap over het Rijk Gods te brengen.

De leerlingen verkennen hoe volkeren hun verwondering over de vruchtbare aarde op zeer verschillende manieren hebben beleefd en uitgedrukt in verhalen, beelden, rituelen, dansen, ...

Ze trachten de symboliek van Jezus in de parabels over het zaad te begrijpen in functie van een samenleven van mensen naar Gods bedoeling.

Een aantal beelden uit het Paradijsverhaal worden verkend en uitgediept: de mens door God geboetseerd 'uit stof van de aarde', de mens die planten en dieren een naam mag geven, de vruchten van de schepping die bestemd zijn voor de mens (dit betekent: elke mens).



PROJECT M7 LICHT		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Sommige mensen staan graag in de schijnwerpers (fier om wat ze kunnen). Anderen worden precies afgeschrikt als zij in de belangstelling komen (schaamte, stotteren, blozen, ...). Licht is voor hen bedreigend.</p> <p>De symboliek van licht en donker ontsluit veel van de fundamentele bestaanscondities van kinderen. Welke kleuren gebruiken zij spontaan? Hoe reageren zij in het donker? ... Het is dankbaar om rond die symboliek te werken.</p> <p><i>Spelen met licht en donker: stil worden in een donkere ruimte en de duisternis laten inwerken, dan één kaars aansteken, daarna telkens één meer. De kinderen verwoorden hoe zij dat beleven.</i></p> <p><i>De symboliek kan dan in een verder gesprek uitgediept worden: welke mensen zijn voor jou licht of duister? In welke situaties (bij welke mensen) heb jij je 'licht'/ blij, gelukkig gevoeld? In welke situaties (bij wie) heb jij je 'duister'/ bang, boos of verdrietig gevoeld? Die situaties kunnen gevisualiseerd worden.</i></p> <p><i>Inkleuren van mandala's.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	<p>Christenen geloven dat achter de donkerste wolk de zon nog schijnt (verrijzenisgeloof). Dat geloof en die hoop geven mensen de kracht om ook in moeilijke omstandigheden door te zetten.</p> <p><i>Met de kinderen 'filosoferen' over 'hopen tegen beter weten in', 'de duisternis voor zoveel mensen', ... Daaruit kan een gesprek groeien over: wat geeft jou terug moed als het moeilijk is? Waar durf je op hopen? ...</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Elke mens heeft eigen gevoelens in de beleving van licht en donker: welbehagen, warmte of koude, vreugde of verdriet, angst, ...</p> <p><i>Stilstaan bij de gevoelens van leerlingen vanuit hun ervaringen van licht en duisternis. Die gevoelens kunnen opgeroepen worden via verhalen, spelvormen, ...</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Mensen kunnen een 'licht' zijn voor andere mensen (Mt. 5, 14).</p> <p>In de Bijbel zijn er heel wat verhalen over 'lichtfiguren': David, Mozes, Jezus, Maria, ... God zelf en Jezus worden voorgesteld als 'Licht'.</p> <p>In alle tijden – ook vandaag – zijn er mensen (nodig) die licht zijn voor anderen door hun inzet voor armen, vluchtelingen, kinderen, door hun zorg voor het milieu, ...</p> <p><i>In bijbelse verhalen ontdekken dat mensen geloven dat God begaan is met hen en als een licht met hen meegaat. In verhalen over bijbelse figuren nagaan wat het betekent: licht zijn voor je medemensen.</i></p> <p><i>De leerlingen kunnen stilstaan bij de mensen die licht zijn voor hen: wat betekent dat concreet?</i></p> <p><i>De symboliek van 'licht zijn voor elkaar' kan verder besproken en uitgediept worden en zelfs gevisualiseerd.</i></p> <p><i>Welke mensen zijn vandaag 'lichtfiguren'? Wat doen zij? Waarom doen mensen dat? Er kan ook gezocht worden hoe de leerlingen zelf 'licht' kunnen zijn voor anderen.</i></p>
	B.3 met gemeen- schappen	<p>De symboliek van licht is ook sterk in gemeenschappen. Religieuze gemeenschappen bouwen vieringen en feesten rond licht: christenen vieren Pasen, joden hebben het Chanoeka feest, hindoes het Diwalifeest, ...</p> <p>In sommige pijnlijke omstandigheden steken mensen spontaan kaarsjes aan, zelfs op straat, b.v. na een terreurdaad of wanneer iemand verongelukt is. Die kaarsjes zijn uitdrukking van een gemeenschapsgevoel en van solidariteit met de slachtoffers en hun familie.</p> <p>Sommige mensen laten een kaars branden bij de foto van een dierbare overledene. Die kaars spreekt van verbondenheid over de dood heen.</p> <p><i>De symboliek van licht kan uitgediept worden: in verschillende culturen en godsdiensten, in pijnlijke omstandigheden, in verbondenheid met overledenen.</i></p>

		<p><i>De leerlingen kunnen zelf kaarsen maken voor vieringen met de klas of de school. Ze kunnen die kaarsen laten branden om hun verbondenheid uit te drukken met iemand die ziek is, iemand die het moeilijk heeft, een overledene, ...</i></p>
	<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>Licht (vuur) is één van de oerelementen. Vuur roept warmte, licht, gezelligheid, leven op, maar is ook bedreigend. De eerste scheppingsdaad van God in het scheppingsverhaal is: 'Er moet licht zijn' (Gen. 1, 3-5). Licht speelt een grote rol in de kunst: schilderijen, moderne kunstaacts, ...</p> <p><i>De kinderen kunnen verschillende natuurlijke lichtbronnen (zon, maan, sterren, vuur, ...) verkennen. Ze kunnen ook nagaan welke lichtbronnen door de mens gecreëerd zijn (kaars, olielamp, elektrisch licht, vuurtoren, ...). Ze kunnen gevoelig worden voor wat kunstenaars met licht gedaan hebben. Op die manier verkennen zij de symboliek van 'licht'.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Gemakkelijk wordt gezegd dat mensen licht moeten zijn voor elkaar. Dat betekent: goed zijn voor elkaar. Licht zijn voor anderen vraagt inzet en engagement. Duisternis wordt meestal gelijkgesteld met kwaad. Leerlingen ervaren ook duisternis in hun leven.</p> <p><i>Licht zijn voor elkaar: wat roept dat op? Hoe zou je willen dat anderen met jou omgaan? Kan/wil ik licht zijn voor anderen? Wat vraagt het om zo met anderen om te gaan? Wat is mijn draagkracht, kan ik dit waarmaken (met ondersteuning)? Wie kan me daarbij helpen, ondersteunen, kracht geven, inspireren? Welke mensen van vandaag? Inspireert Jezus mij daarbij, of Mohammed, of ...? Ervaringen van duisternis: wat zijn donkere momenten in mijn leven? Hoe ga ik daarmee om? Wie helpt me dat te dragen? Wat of wie betekent 'in mijn eigen donkere situaties' licht? Welke mensen helpen mij daarbij? Kan ik steun vinden bij Jezus, bij Mohammed, bij ...? Een klas kan een engagement opnemen om licht te zijn voor anderen, b.v. naar aanleiding van een advents- of vastenactie.</i></p>	
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Het Johannesevangelie begint niet met een geboorteverhaal maar met een proloog. Die poëtische tekst stelt de geboorte van Jezus voor als 'het Licht dat komt in de duisternis'. Jezus wordt ook het 'Licht van de wereld' genoemd. Johannes gebruikt 'Licht' als symbool voor de manier waarop mensen in Jezus doen en spreken God aanwezig hebben geweten. In tal van ontmoetingsverhalen en genezingsverhalen wordt dat geïllustreerd. B.v. voor de blinde verandert er heel wat door de ontmoeting met Jezus: Jezus raakt hem aan, spreekt hem als volwaardig aan, en opent hem de ogen; hij kan terug 'zien'. Die lichtsymboliek komt terug in verschillende christelijke feesten, vooral Kerstmis en Pasen.</p> <p>In de advent worden 4 kaarsen geplaatst op een krans van groene takken. Jezus wordt als licht voor de wereld voorgesteld.</p> <p>Tijdens de paasnacht wordt de paaskaars ontstoken aan een houtvuur buiten. De priester en de hele gemeenschap gaan dan met een kaars in processie de donkere kerk binnen. Ook daar speelt de symboliek. De duisternis van Jezus' lijden en dood worden verdreven door het licht van de paaskaars als symbool van Leven en verrijzenis, als teken van aanwezigheid van God.</p> <p>De symboliek van de paaskaars komt terug in elke eucharistie, bij een begrafenis, bij een doopsel (de doopkaars wordt aan de paaskaars aangestoken). Heel wat mensen hebben ervoor gekozen om Gods Licht te laten stralen in de wereld. Een aantal van die mensen worden 'heiligen' genoemd. God roept 'gewone' mensen, begeestert hen, geeft hen kracht. Gods blijde boodschap is er een van hoop, van Licht voor hen.</p> <p><i>De bijbelse symboliek van 'licht' kan verkend worden aan de hand van verschillende verhalen en teksten. Sommige leerlingen zullen erdoor aangesproken worden, andere minder of niet. Ook de symboliek van licht in een aantal christelijke feesten (en liturgie) kan men uitdiepen, o.a. met beeld- (video-)materiaal.</i></p>	

De leerlingen kunnen met elkaar spreken over die symboliek van licht in projecten rond Kerstmis en Pasen.

In de klas kunnen ze een sfeervolle 'licht'viering uitbouwen.

De diepere inspiratie van 'lichtfiguren' kan besproken en uitgediept worden: hoe zij 'licht' zijn voor medemensen, uit bekommernis of liefde, vanuit een inspirerend voorbeeld, vanuit hun Godsgeloof. Door dat concreet te illustreren en te actualiseren wordt dat voor de leerlingen herkenbaar: mensen met een warm hart, die oog en oor hebben voor anderen, die aandacht geven, die pijn verlichten, ... Deze menselijke kwaliteiten zijn herkenbaar in ouders, leerkrachten of opvoeders, broers of zussen, oma of opa, andere hulpverleners, ... Bij sommige van die mensen kunnen de leerlingen de inspiratie van Jezus Christus herkennen.



PROJECT M8
JOZEF, ZOON VAN JAKOB

Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...

Het verhaal van Jozef (Gen. 37-50) bevat heel wat elementen: personen, symbolen, gebeurtenissen, ... Hieronder worden die elementen aangegeven in relatie met een component van levensbeschouwelijke en religieuze groei.

A. Fundamentele bestaanscondities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>De VADER / het KLEED (Gen. 37)</p> <p>In het Jozefverhaal vormt de spanning tussen vertrouwen en wantrouwen een hoofdthema. Jozef geeft blijk van een zeer sterk basisvertrouwen, ook al botst hij op extreme situaties. Hij is de lievelingszoon van zijn vader, maar tegelijk moet hij afrekenen met jaloezie van zijn broers. Ze gooien hem in een put, waar hij uit gered wordt. Dan wordt hij als slaaf meegenomen naar Egypte. Jozef kan ook daar het vertrouwen van mensen in zijn omgeving winnen. Daardoor wordt hij onderkoning. Doorheen alles blijkt ook vertrouwen van en in God.</p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>De PUT (Gen. 37, 18-24)</p> <p>Jozef wordt beperkt in zijn vrijheid en in zijn mogelijkheden: pesterijen van zijn broers, in een put gegooid, verkocht als slaaf, verraad. Een jongen wordt groot met vallen en opstaan. Zo wordt hij volwassen, wijs en machtig.</p>
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	<p>DROMEN (Gen. 40-41)</p> <p>Jozef ontvangt dromen, die constructieve boodschappen bevatten, gericht op wijsheid, levenskracht en toekomst. Via die dromen wordt hij een zegsman van Jahwe. Uit Jozefs houding blijkt dat hij een zeer diep vertrouwen in zichzelf heeft.</p>
	B.2 met anderen	<p>DE VROUW VAN POTIFAR (Gen. 39)</p> <p>Jozef gaat niet gelijk welke relatie aan met een ander. Hij richt zijn gedrag vanuit wat God wil. Daarom is hij 'Godvrezend' (wijs + vroom).</p> <p>De BEKER in de graanzak (Gen. 44)</p> <p>Er is een voortdurende spanning tussen wantrouwen, verraad, conflict en zoeken naar herstel van vertrouwen. Jozef speelt een geniepig spelletje met zijn broers. Uiteindelijk toont hij zich toch vergevingsgezind. De historie met de beker illustreert dat Jozef eerzuchtig is. Zo reageert hij tegen zijn broers, die jaloers en geweldig waren tegenover Jozef en leugenachtig tegenover hun vader.</p>
	B.3 met gemeenschappen	<p>De TROON van Jozef als de onderkoning (Gen. 41-47)</p> <p>Jozef kan een constructieve rol spelen in de opbouw van een gemeenschap. Hij zorgt voor de toekomst, ondanks de hongersnood in Egypte. Binnen zijn eigen familie zorgt hij voor herstel van de banden die verbroken waren door verraad.</p>
	B.4 met natuur en cultuur	<p>ZEVEN MAGERE, ZEVEN VETTE KOEIEN (Gen. 41)</p> <p>De natuur geeft en neemt: hongersnood wegens droogte, anderzijds rijkdom dankzij overvloed en vruchtbaarheid. Met deze grilligheid van de natuur moet de mens leren omgaan.</p>
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad		<p>VERRAAD, VERGEVING, VERZOENING (Gen. 37)</p> <p>Jozef lijdt onder de jaloezie van zijn broers. Maar hij bijt zich niet vast in wraakgevoelens. Hij blijft zich openstellen voor het diepere zelf, voor anderen, voor de toekomst, ondanks uitzichtloosheid. Hij durft zich toevertrouwen aan een 'dieper weten' (de dromen), dat komt van God. 'Goed leven' is leven zoals God van de mensen verwacht. Dat blijkt uit de houding van Jozef tegenover de vrouw van Potifar.</p>

D.

Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen

DE KLEREN MAKEN DE MAN

- het klee van de vader: uitdrukking van liefde (Gen. 37, 3)
- naakt in de put: verworpen zijn (Gen. 37, 23-24)
- als slaaf gekleed: miskening van eigen mogelijkheden
- het gewaad van de onderkoning: de diepste levenskrachten breken door

Jahwe blijft trouw. In de dieptepunten van het leven liggen kiemen vevat, die een nieuwe toekomst voorbereiden. Dat is een mooie illustratie van de uitspraak: 'God schrijft recht op kromme lijnen.' Hij leidt de mensen op hun levensweg. Een prachtige zin die de betekenis van heel het verhaal samenvat is Gen. 45, 7-8a.

Wat hierboven is uitgeschreven, is op de eerste plaats bedoeld als informatie voor de leerkracht. Die leerkracht kan zien welke gedachten de leerlingen kunnen aanspreken. Met die gedachten kan het verhaal van Jozef in de klas verteld worden.

Door het verhaal van Jozef te vertellen worden de leerlingen gebracht bij wat ze zelf beleven en aanvoelen. Verschillende aspecten van hun leven kunnen aan bod komen. Het is belangrijk dat de leerlingen kunnen uitdrukken wat het verhaal hen doet. Niet alleen woorden, maar ook en vooral zelfs andere expressievormen kunnen daarbij aangewend worden.



PROJECT M9 FEESTEN EN SYMBOLEN, BIJ ONS EN BIJ DE BUREN		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Feesten en symbolen vormen een herkenbare en betrouwbare kern van gemeenschappen en groepen, zeker ook van geloofsgemeenschappen. Eraan deelnemen, meegaan in de diepere betekenis ervan, betekent 'erbij horen'. Dat kan een gevoel van geborgenheid oproepen. Voorwaarde is wel, dat er vrije wil is van deelname en dat men die deelname als positief en zinvol ervaart. Zoniet werkt het averechts.</p> <p><i>Kinderen vieren graag. Hun eigen leven en hun bezig zijn in klas en school bevatten vele aanknopingspunten om te vieren. Op die manier kunnen zij vertrouwen verwerven: hun leven is de moeite waard, het is 'goed', vaak ondanks zoveel.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	<p>Je kan als persoon niet bij alles en iedereen horen. Je kan wel openstaan voor symbolen, feesten en rituelen van andere groepen en gemeenschappen. Ze brengen ons bij de verschillen tussen mensen. Het is niet altijd eenvoudig om als buitenstaander symbolen, feesten en rituelen van andere gemeenschappen, culturen of religies op hun waarde te schatten.</p> <p><i>Kinderen merken in het dagelijks leven, in de media, in de school en in de klas dat er grote verschillen zijn tussen mensen, culturen, religies, gemeenschappen. Het is een uitdaging er respectvol mee te leren omgaan. De interreligieuze dialoog - voor zover ze mogelijk is in de klas - kan op dat vlak 'grensverleggend' werken.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Ieder heeft eigen ervaringen rond feesten, symbolen, rituelen. Wat is deugdzaam, wat minder? Het is de moeite om er stil bij te staan.</p> <p>Hoe vieren wij met onze groep (klas, school, thuis, leefgroep, ...)? Hebben wij symbolen en rituelen, waarin we ons samenhangingsgevoel uitdrukken?</p> <p><i>Kan ik meevieren met de katholieke geloofsgemeenschap? Hoe voel ik mij daarbij? Vier ik mee met andere geloofsgemeenschappen? Hoe ervaar ik dat? Voel ik mij er bijhoren? Kan ik meedoen? Krijg ik een eigen plaatsje in het geheel? Wat betekent dat voor mij?</i></p>



<p>B.2 met anderen</p>	<p>Meedoen met anderen, echt participeren aan vieringen en feesten schept verbondenheid. Wanneer men niet het gevoel heeft er bij te horen, hoewel men aanwezig is (moet zijn), schept dat afstand.</p> <p><i>Hoe kinderen aanwezig zijn in een viering, bij een feest, kan ter sprake komen. Het aanvoelen van verbondenheid of afstand kan uitgedrukt worden. Leerlingen kunnen leren respect op te brengen voor het gemeenschapsgevoel bij anderen, ook wanneer men er zelf niet echt bijhoort.</i></p>
<p>B.3 met gemeenschappen</p>	<p>Symbolen, rituelen en feesten zijn opbouwend voor een (geloofs)gemeenschap. Dat kan o.a. op school blijken bij vieringen.</p> <p><i>Kinderen kunnen ontdekken dat mensen zich echt goed kunnen voelen als actief, participierend en vierend lid van een (geloofs-)gemeenschap. Zij kunnen dat zelf ook beleven. De viering van eerste communie en vormsel biedt daartoe een uitstekende gelegenheid. Maar in een klas en in een school zijn ook andere redenen om te feesten, te vieren. Dat zijn gelegenheden om de kinderen de ervaring van een gemeenschap te bieden.</i></p>
<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>Heel wat symbolen komen uit de natuur: water, voedsel, licht, de zon, bloemen, ... Dergelijke symbolen vinden we soms terug in verschillende levensbeschouwingen of religies.</p> <p><i>Het kan boeiend zijn na te gaan welke betekenis die symbolen hebben in verschillende situatie of omstandigheden.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Vieringen, feesten kunnen mensen goed doen. Men voelt zich gedragen door een gemeenschap, men voelt zich op zijn plaats, men vindt kracht in het samenzijn. Wanneer men zichzelf goed voelt, kan men ook gemakkelijker goed doen voor anderen. In deugdlozende samenkomsten vindt men de motivatie daarvoor.</p> <p>Er bestaan ook gemeenschappen en groepen die hun symbolen en rituelen opbouwen met negatieve waarden zoals geweld, racisme, terrorisme, enz. Ze oefenen soms een aantrekkingskracht uit op jongeren, die zich niet goed voelen in de samenleving of die uitdrukkelijk op zoek zijn naar een uitlaatklep voor hun agressie, frustraties of teleurstellingen.</p> <p><i>Het is belangrijk dat kinderen en jongeren kunnen praten over wat ze meemaken, wat hen aantrekt, wat hen afschrikt in groepen en gemeenschappen. Wanneer ze in dat gesprek echt zichzelf mogen zijn, worden ze 'begrepen' in hun kwetsbaarheid. Het is vooral belangrijk dat ze de kans krijgen om een plaats te vinden in gemeenschappen die een positieve uitstraling hebben. De school kan daarbij een belangrijke rol spelen.</i></p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Elke levensbeschouwing of religie, elke groep of gemeenschap heeft zijn eigen symbolen, feesten en rituelen.</p> <p>De katholieke kerk: sacramenten, het liturgisch pastoraal jaar, het vieren van heiligen, de bijbel, bedevaartplaatsen (Lourdes, Rome, ...), het kerkgebouw, een kapel, het kruis, het altaar, brood en wijn, water, ...</p> <p>De islam: het vrijdaggebed, de ramadan, het suikerfeest, de koran, de moskee, bedevaart naar Mekka, ...</p> <p>Het jodendom: sabbat, Pasen, de synagoog, Jeruzalem, de schrift, een gebedsmantel, gebedsriemen, ...</p> <p>De vrijzinnigheid: de fakkel, het lentefeest, ...</p> <p>Ook andere groepen en gemeenschappen hebben hun symbolen, rituelen en vieringen: de jeugdbeweging, de sportclub, de school, de klas, ...</p> <p><i>Sommige kinderen worden in hun dagelijks leven met die feesten, symbolen en rituelen geconfronteerd. Wanneer erover gesproken wordt in de klas, kunnen ze ook geduid worden. Het is belangrijk dat er respect en waardering groeit voor elementen van andere levensbeschouwingen en religies. Zo kunnen ook symbolen en rituelen besproken worden waar sommige leerlingen zelf aan deelnemen, thuis, op kamp met een jeugdbeweging, op school, ...</i></p>

PROJECT E1 JIJ EN IK, GELUKKIG IN DE WERELD		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaanscondities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	Basisvertrouwen is een voorwaarde om gelukkig te zijn. <i>Met de kinderen kan gekeken worden naar personen door wie zij voldoende 'gedragen' worden om gelukkig te zijn. Ze kunnen leren contact te maken met rijke 'gevoelde betekenissen' die passen in een zinvol perspectief. Sommige kinderen kunnen goed aanvoelen hoe voor vele gelovige mensen de verbondenheid met God bron is van vrijheid en geluk.</i>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	Omgaan met eigen beperkingen, eigen falen en mislukken is niet zo eenvoudig. Kinderen blijven gemakkelijk hangen in een negatief zelfbeeld. De Bijbel vertelt over de mens als 'beeld en gelijkenis van God' (Gen. 1, 27). <i>Kinderen kunnen leren met een tikkeltje gevoel voor humor om te gaan met eigen grenzen en beperkingen. Op die manier kunnen ze leren relativeren wat mis loopt. Gelovige kinderen kunnen zichzelf leren zien 'door de ogen van God': een mens naar zijn 'beeld en gelijkenis'. Het is belangrijk dat de kinderen vrede leren vinden met wat het leven hen biedt. Dat is evenwel een lange weg te gaan.</i>
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	Voor veel kinderen is het moeilijk gelukkig te zijn in zichzelf, met zichzelf. Ze hebben vaak moeite met alleen zijn. Het leven van vele kinderen is getekend door angst. Het is niet altijd gemakkelijk om te onderscheiden wat hen echt gelukkig maakt en wat slechts schijn is. <i>Kinderen kunnen leren contact te maken met hun gevoelens, gedachten, verbeelding. Ze kunnen leren genieten van hun eigen gedrevenheid en creativiteit. De symboliek 'op zand' of 'op rots' gebouwd (Mt. 7, 24-27) kan helpen bij de vraag: wat maakt mij gelukkig? Het is een hele weg hun persoonlijk geluk te leren zien als een gave, als iets waar zij dankbaar om kunnen zijn.</i>
	B.2 met anderen	Andere mensen worden gemakkelijk ervaren als degenen die mijn geluk begrenzen of in de weg staan. Soms zijn kinderen jaloers op het geluk van anderen en is het moeilijk hen 'het licht in de ogen' te gunnen. Kinderen voelen zich soms als op een eilandje met een kleine kring van mensen die rechtstreeks 'moeten' bijdragen tot hun geluk. <i>Het is belangrijk te leren zien hoe de toewijding van velen aan de basis ligt van mijn geluk. Zo wordt mijn persoonlijk geluk verbonden met het geluk van mijn medemensen. Langs die weg kunnen kinderen leren blij te zijn om het geluk van anderen en er deugd aan beleven anderen gelukkig te maken.</i>
	B.3 met gemeenschappen	Geluk kan ik-gericht of gemeenschapsgericht beleefd worden. Een voorbeeld: de parabel van de 'onwillige genodigden' (Lc. 14, 16-24). De 'volgelingen' van Jezus stemmen heel hun leven af op verbondenheid met God en de medemensen, de zwaksten en kleinsten eerst. Daartoe worden zij geroepen. Roeping is niet vanzelfsprekend, zoals blijkt uit het verhaal van de rijke jongeling (Mc. 10, 17-22). Toch zien mensen roeping als een weg die hen gelukkig maakt (zie: Filippus en de Ethiopiër in Hand. 8, 26-40). <i>In roepingsverhalen (bijbelse en hedendaagse) kunnen de leerlingen ontdekken dat 'roeping' een bron van geluk kan zijn, niet alleen persoonlijk, maar ook voor de gemeenschap waarin men leeft. In voorbereiding op Pinksteren kan stilgestaan worden bij mensen die 'begeesterd' worden door de droom van God, zoals Jezus die in woord en daad uitgedrukt heeft. Kinderen kunnen tot besef komen dat ook zij actief die droom van God kunnen helpen realiseren binnen een (geloofs-)gemeenschap? Zoiets kan ook hen gelukkig maken.</i>

<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>Jezus verwijst naar vogels in de lucht en bloemen op het veld om te spreken over de liefde, de warmte en de nabijheid van God in heel de schepping, zijn aanwezigheid in het goede, het ware en het schone, zijn diepste liefde voor de mens (Mt. 6, 25-32).</p> <p>Maar is het eveneens nodig te zien dat de wereld onaf is: er is onrechtvaardigheid. Voor sommige mensen is dat een reden tot wanhoop.</p> <p><i>Kijken met verwondering, ontroerd kunnen zijn door het schone, het ware en het goede in natuur en cultuur. Kinderen kunnen daar soms spontaan gelukkig om zijn. Ze kunnen ook verontwaardiging, pijn en verdriet voelen omwille van onrecht. Het is niet goed als zij zich zouden opsluiten in een klein droomwereldje van rozengeur en manschijn.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Streven naar geluk kan zowel bron van goed als bron van kwaad zijn. Het paradijsverhaal (Gen. 2-3) vertelt over de 'hoogmoed': zichzelf boven God willen stellen, zelf heer en meester willen zijn over leven en geluk, goed en kwaad, los van het grote geheel. Dat wordt 'zonde' genoemd in de bijbel.</p> <p><i>De leerlingen kunnen op zoek gaan naar vele voorbeelden - veraf en dichtbij - van mensen die goed en kwaad teweegbrengen. Samen kunnen ze nagaan waarom dat zo is. Op die manier kunnen ze stap voor stap de band ervaren tussen verantwoordelijkheid en geluk. Ook kunnen ze leren zien dat de wereld nood heeft aan mensen met een 'groot hart'.</i></p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Wanneer mensen geluk vinden in verbondenheid met God en medemensen, vieren ze dat in rituelen en sacramenten. Sacramenten zijn als 'kristallisatiepunten' waarin grote momenten van geluk, maar ook van verdriet, pijn en gemis, kunnen uitgedrukt en beleefd worden in verbondenheid met mensen en met God.</p> <p><i>De leerlingen kunnen de kans krijgen om aan dergelijke rituelen en vieringen deel te nemen. Het is dan wel belangrijk dat zij aanvoelen dat een ritueel of een viering aansluit bij wat zij zelf beleven.</i></p>



PROJECT E2 GOD, WAT WIL JE? DE BARMHARTIGE SAMARITAAN		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Elke mens is de moeite waard. Dat is de basis voor zelfvertrouwen. Ieder mens kan dus iets betekenen voor een ander. Een mens ontdekt dat niet zomaar uit zichzelf, maar door de waardering van anderen. Mensen geven elkaar vertrouwen, vooral door iets te doen voor elkaar.</p> <p>Meestal voelen mensen zich niet onmiddellijk 'op hun gemak' bij vreemden. Je moet eerst iemand wat leren kennen vooraleer er vertrouwen groeit. Wat mensen voor elkaar betekenen kan (culturele, religieuze en andere) verschillen relativeren. In de parabel van de barmhartige Samaritaan (Lc. 10, 25-37) is het de 'vreemde', de 'ongelovige' die de gekwetste helpt. De priester en de leviet lopen voorbij. Wie wekt vertrouwen bij de gekwetste?</p> <p><i>De leerlingen mogen ondervinden dat zij de moeite waard zijn. Dat wordt mogelijk als zijn gewaardeerd worden door de volwassenen (thuis, op school, in de leefgroep, ...). Daarom is het goed dat zij leren zien wie hen waardeert en waarom.</i></p> <p><i>De leerlingen kunnen zelfvertrouwen opbouwen door te zien wat zij voor een ander kunnen betekenen. Het is dus goed concreet na te gaan wat zij kunnen doen en hoe zij daarin gewaardeerd worden.</i></p> <p><i>Via directe contacten en via verhalen kunnen leerlingen ontdekken waarom iemand als 'vreemd' voorkomt en hoe er ook met een 'vreemde' een vertrouwen kan groeien.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	<p>Elke mens heeft mogelijkheden. Met die mogelijkheden kan men iets betekenen voor anderen. Geen enkel mens kan alles; men is beperkt.</p> <p>De Samaritaan kan aan de gewonde man ook maar geven van wat hij bij zich heeft: tijd en aandacht, wijn en olie, stof om een wonde te verbinden, een rijdier, geld. Hij kan ook niet alles. Daarom brengt hij de gewonde naar een herberg.</p> <p><i>Leerlingen kunnen zich bewust worden van hun eigen mogelijkheden. Dat kunnen zij visualiseren met het beeld van een rugzak. 'Wat heb ik in mijn bagage zitten?'</i></p> <p><i>Het is goed dat het besef groeit dat zij beperkt zijn en niet alles (moeten) kunnen. Zij kunnen leren een beroep doen op anderen.</i></p> <p><i>Om hun menselijke mogelijkheden kunnen ze dankbaar zijn. Dat kan eventueel in een korte gebedsviering uitgedrukt worden.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Om God en anderen te kunnen liefhebben moet men eerst zichzelf liefhebben. Ieder mens heeft dat te leren. De parabel van de barmhartige Samaritaan is een mooie illustratie van 'je naaste liefhebben als jezelf'.</p> <p><i>Stilstaan bij: jezelf graag zien, wat betekent dat? Hoe kan je dat doen? In concrete situaties kunnen de leerlingen zoeken wat het betekent 'jezelf lief te hebben'. Wanneer dat moeilijk is, kunnen ze nagaan wat ze voor anderen (willen) doen en zich afvragen of ze dat ook voor zichzelf willen.</i></p> <p><i>Op basis daarvan kan men nagaan hoe men anderen concreet kan liefhebben.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>In het verhaal van de barmhartige Samaritaan wordt het woord 'naaste' op twee verschillende manieren gebruikt. De wetgeleerde vraagt: 'wie is mijn naaste'. Jezus vraagt: 'wie is de naaste geworden van ...?' De houding en het gedrag van de Samaritaan illustreert wat het is 'de naaste worden van iemand'. Die Samaritaan wordt 'barmhartig' genoemd. Barmhartigheid is een houding die voortkomt uit een innerlijke bewogenheid 'warm'-hartigheid.</p> <p>De parabel is Jezus' antwoord op de vraag van de wetgeleerde: 'hoe kan je eeuwig leven' verwerven?' Eeuwig leven is leven dat sterker is dan alles wat het leven bemoeilijkt of zelfs doodt. Dat is een gelovige benadering van 'de naaste zijn' en 'barmhartigheid'.</p> <p>De Samaritaan is voor Joden 'een andere', een vreemde, een heiden. Dat hindert de Samaritaan niet om een gekwetste man te helpen.</p> <p><i>Uit de parabel kunnen de leerlingen de betekenis opmaken van 'de naaste worden' en 'barmhartigheid'. Via verhalen en spelsituaties kan die betekenis verder uitgediept worden.</i></p>

		<p><i>Ze kunnen uitzoeken welke mensen voor hen 'naasten' zijn, wie barmhartig is en waarom. Ook 'vreemden', mensen die 'anders' zijn, kunnen 'naasten' zijn.</i></p> <p><i>Zo kunnen zij zicht krijgen op de wijze waarop zij met anderen omgaan: als naasten, barmhartig? Welke is hun innerlijke bewogenheid ten aanzien van mensen?</i></p> <p><i>'De naaste worden' en 'barmhartigheid' kunnen persoonlijk uitgedrukt worden met muzische werkvormen. Het is belangrijk leerlingen dat ook in vieringen en rituelen te laten meebelevén. Daar kunnen ze gestimuleerd worden om hun aanspreekbaarheid persoonlijk uit te drukken.</i></p>
	B.3 met gemeenschappen	<p>Mensen voelen zich thuis in hun eigen vertrouwde kring of gemeenschap. Jezus laat in de parabel aanvoelen dat je ook 'naaste' kan worden van iemand die niet direct tot je eigen leefgemeenschap behoort. Het feit dat men iets kan (moet) doen voor de ander helpt de kloof te overbruggen.</p> <p><i>In welke gemeenschappen voelen de leerlingen zich thuis? In welke gemeenschappen voelen ze zich niet op hun gemak? Waarom? Hoe kijken ze vanuit hun eigen veilige groep naar een andere groep?</i></p> <p><i>In de klas of de school kan een concreet project opgezet worden rond die problematiek.</i></p>
	B.4 met natuur en cultuur	<p>De tegenstelling tussen twee culturen (Joden en Samaritanen) ligt aan de basis van de parabel. Er is een onderling misprijzen, dat overstegen wordt door de bereidheid van de Samaritaan om de naaste te worden van de gekwetste man.</p> <p><i>De leerlingen gaan na hoe ook nu mensen van verschillende culturen mekaar misprijzen. Ze zoeken hoe dat misprijzen ook nu kan overstegen worden.</i></p>
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad		<p>De morele laag is belangrijk in dit evangelieverhaal. Elke figuur illustreert hoe mensen goed doen of kwaad:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de rovers maken iemand tot slachtoffer; • de priester en de leviet gaan voorbij omdat ze hun eigen taak goed willen vervullen, maar laten zo het slachtoffer aan zijn lot over; • de Samaritaan helpt de gewonde man. <p><i>De leerlingen kunnen zich inleven in de verschillende personages:</i></p> <p><i>Wie is rover? Wanneer is iemand rover?</i></p> <p><i>Wie is de gewonde? Wie is slachtoffer van de houding en het gedrag van andere mensen?</i></p> <p><i>Wie is als de priester en de leviet? Wie is zo met zichzelf bezig dat hij in een boog om de anderen heen loopt?</i></p> <p><i>Wie is als de Samaritaan? Wie heeft tijd en aandacht voor anderen? Wie helpt anderen?</i></p> <p><i>De leerlingen kunnen ontdekken dat ze zichzelf wel in elke rol kunnen herkennen, zij het uiteraard op verschillende momenten. Het is goed dat ze dan bij zichzelf nagaan wat er in hen omgaat (houdingen, gevoelens, ...).</i></p> <p><i>Aan de hand van concrete inleefsituaties met een open einde kunnen de leerlingen uitgedaagd worden na te denken hoe ze kunnen reageren: een taak opnemen of niet. Zo leren ze het appèl om 'goed te doen' aan te voelen in concrete situaties.</i></p>
D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen		<p><i>Het bijbelverhaal kan grondig uitgediept worden door gebruik van meerdere werkvormen (lezen, bibliodrama, kringgesprek, muzische expressie, lied, ...)</i></p> <p><i>Leerlingen kunnen het verhaal actualiseren door van de diverse personages in hun leven een collage te maken of door ze te tekenen. Dat kan uitgangspunt van gesprek zijn.</i></p> <p><i>De leerlingen krijgen de kans om in een viering te danken voor de 'Samaritanen' die ze kennen. Ze kunnen ook God vragen om kracht om zelf ook 'naaste' te kunnen zijn van iemand anders.</i></p>

PROJECT E3 STIL WORDEN - GEBED - BEZINNING		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Jezus zocht de stilte op om dicht bij zijn Vader te zijn. Hij kon er tot rust komen. Gelovige mensen zoeken de stilte op. Zij weten zich door God gedragen. God is voor hen een onophoudelijke bron van liefde.</p> <p><i>Leerlingen kunnen leren wennen aan de stilte en aan het alleen zijn. Ze kunnen er rust vinden, ze kunnen zich laten dragen door de stilte, er van genieten.</i></p> <p><i>De leerlingen kunnen ook een sfeer van eerbied ervaren wanneer mensen bidden.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>Er is een hele eigen wereld van gewaarwordingen in de stilte. Wie thuis kan komen in de stilte en in het alleen zijn, wordt weerbaarder. Stilte werkt op die manier 'grensverleggend'.</p> <p>De wereld laat echter weinig ruimte voor stilte en inkeer. Vele kinderen zijn vreemd van de stilte. Daardoor kunnen ze zich ongemakkelijk voelen wanneer het stil is.</p> <p><i>Wanneer kinderen bij zichzelf kunnen opmerken hoe moeilijk ze het hebben met stilte en daarover nadenken, is dat al een eerste stap. Geduldig, stapje voor stapje kunnen ze de stilte ontdekken. Dat kan voor hen een rijke wereld doen opengaan.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Mensen kunnen hun verbondenheid met God beleven door inkeer en gebed. Bidden kan zijn: loven, klagen, danken, vragen, smeken, aanklagen, ... Zo bouwen mensen een eigen innerlijk leven uit. Dat beleven ze als een hele rijkdom.</p> <p><i>De kinderen kunnen de waarde ontdekken van stilte en bezinning, de rijkdom van een eigen innerlijk leven. Daartoe kunnen ze b.v. contact maken met hun eigen ademhaling, het kloppen van hun hart. Ze kunnen zich concentreren op een lichaamsdeel. Ook kinderen kunnen genieten van die rustige aanwezigheid bij zichzelf. Ze kunnen zich bewust worden van eigen gevoelens en gedachten, en er met zichzelf over 'in gesprek' gaan. Ook kunnen ze gevoelens en gedachten of gebeurtenissen uit hun leven toevertrouwen aan de lucht, het water, een boom, ... en – als ze gelovige zijn – aan God. Door op die manier hun eigen leven dieper aan te voelen, gaan ze hun eigen unieke persoonskern, de 'ziel' in zichzelf ontdekken.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Wanneer er stilte valt als mensen samen zijn, kan dat wijzen op onwennigheid en spanning. Maar er is ook stilte die verbondenheid uitdrukt. Stilte kan je delen met elkaar. Je creëert samen een 'bad van stilte'.</p> <p><i>Dat kan ook met de leerlingen gebeuren, b.v. door ademhalingsoefeningen, door Sherborne – oefeningen, door zich samen te laten meedrijven op een fantasieverhaal, door samen te zingen, samen te bidden, ... Het kunnen even zovele manieren zijn om elkaars en Gods nabijheid te ervaren.</i></p> <p><i>Kinderen kunnen ook ontdekken wat bidden betekent, door verhalen van en over bid-dende mensen.</i></p>
	B.3 met gemeen- schappen	<p>In verschillende godsdiensten voelen gelovige mensen in gebed de aanwezigheid van God aan. Er zijn verschillende manieren om dat te doen, o.a. door samen te bidden. Christenen bidden samen in sacramentele en andere liturgische vieringen.</p> <p><i>De leerlingen kunnen ontdekken hoe mensen zich doorheen gebed verbonden voelen met een geloofsgemeenschap en met God. Ze kunnen er zich zelf ook bij betrokken weten, o.a. door het kennen van gemeenschapsgebeden.</i></p>
	B.4 met natuur en cultuur	<p>Mensen kunnen stil worden bij een tekst, een beeld, een foto, muziek, ... De verschillende godsdiensten hebben hun eigen gebedsrituelen. Er zijn verscheidene gebedshoudingen: knielen, handen vouwen, buigen, ...</p> <p><i>De leerlingen kunnen kennismaken met verschillende vormen waarin mensen stil worden en bidden. Ze krijgen ook de kans om zich die vormen die hen aanspreken eigen te maken.</i></p>

<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Bidden is verbondenheid beleven: met God, met mensen, met de natuur. Die verbondenheid breekt het gebed open. Men is niet enkel met zichzelf bezig. Soms kunnen kinderen blijven steken in een te egocentrisch ingekleurd godsbeeld. God wordt gezien als een soort Sinterklaas, aan wie men de vervulling van de eigen verlangens kan vragen. Dat godsbeeld biedt geen perspectief. Men loopt er enkel ontgoochelingen door op. Echt bidden is vertrouwwol bidden: aanvoelen dat God altijd nabij is, doorheen goede en kwade dagen.</p> <p><i>Kinderen kunnen ontdekken dat christelijk bidden betekent: zich verbonden voelen met alle mensen als zusters en broeders en met God, die alle mensen graag ziet. Zij kunnen – als zij dat wensen – in dat bidden groeien.</i></p> <p><i>Geloven en bidden kunnen niet onder dwang gebeuren. Kinderen moeten zich vrij kunnen voelen om al dan niet mee te bidden. Zo kunnen ze ook respect en waardering leren opbrengen voor de verscheidenheid tussen mensen in hun manier van zich bezinnen en bidden.</i></p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>In de bijbel wordt verteld hoe Mozes bidt (b.v. Ex. 15, 1-18; 17, 4-6; 34, 4-9). In de evangeliën wordt gesproken over het bidden van Jezus (b.v. Mc. 1, 35-39; Lc. 11, 1-8; Lc. 18, 9-14).</p> <p>Christenen bidden niet alleen tot God en Jezus, maar ook tot Maria en anderen heiligen als voorsprekers bij God.</p> <p><i>De leerlingen kunnen via bijbelverhalen kennismaken met het bidden: b.v. wanneer, waarom, waar en hoe bidt Jezus?</i></p> <p><i>Ze kunnen eigen gebeds- en/of bezinningsrituelen bedenken.</i></p> <p><i>Een sfeervol hoekje in de klas kan een goede plaats zijn om samen of alleen tot bezinning of gebed te komen.</i></p> <p><i>De leerlingen kunnen verbondenheid beleven rond religieuze symbolen.</i></p>

PROJECT E4 GROEIEN IN LIEFDE EN TEDERHEID		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Wanneer je bemind wordt, geeft dat vertrouwen. Je kan je dan echt leren toevertrouwen aan een ander. Wanneer je echter in dat vertrouwen bedrogen wordt, worden wantrouwen en angst sterker dan vertrouwen. Vriendschap is voor kinderen en jonge mensen heel belangrijk, maar ligt tevens heel gevoelig.</p> <p><i>Het is noodzakelijk de leerlingen goed aan te voelen in hun vertrouwen of wantrouwen. Dat is een uitgangspunt dat alle contact en communicatie bepaalt. Het is belangrijk dat elke leerling erop kan vertrouwen dat anderen echt van hem/haar houden. Vanuit dat vertrouwen kan men zelf van iemand (leren) houden en durft men zich toevertrouwen. Aan de hand van verhalen (in woord en beeld) kunnen leerlingen uitgenodigd worden hun eigen beleving van vriendschap onder ogen te zien en ter sprake te brengen.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden versus beperkingen	<p>Niet iedereen kan je vriend of lief zijn. Soms hou je afstand. Soms voel je dat anderen je op afstand houden. De beleving van relaties roept verlangens en verwachtingen op, maar kent ook grenzen. Wie gelukkig kan zijn om een vriendschapsrelatie, maakt ook momenten van eenzaamheid en pijn mee.</p> <p><i>Kinderen leren dat houden van elkaar niet betekent: alles van mekaar mogen verwachten en verlangen. Ze leren ook grenzen accepteren in hun omgang met anderen. Dat leerproces loopt niet vanzelf, maar kent lukken en mislukken. Gesprekken over 'soaps' op TV, waar lukken en mislukken van relaties in beeld wordt gebracht, kan uitnodigen tot gesprek over de eigen beleving.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>De opdracht voor elk kind is zichzelf graag leren zien als jongen of als meisje. Daartoe is het nodig dat kinderen leren praten over hun gevoelens. Over gevoelens van verliefdheid en tederheid wordt vaak stoer en/of lacherig gedaan. Toch zijn die gevoelens ook bij kinderen soms ingrijpend en verdienen ze aandacht. Relaties kunnen ook verbroken worden. De pijn en het verdriet die daarvan het gevolg zijn, moeten ook ernstig genomen worden.</p> <p><i>Kinderen leren hun eigen gevoelens van verliefdheid en tederheid herkennen en erkennen. Ze leren er bedachtzaam mee omgaan en passend te uiten. Kinderen leren ook omgaan met disillusies, pijn, afscheid, verlies. Teksten van liederen of gedichten over liefde en verliefdheid kunnen goede hulpmiddelen zijn. In muzische expressie kunnen kinderen soms uitdrukken wat ze niet onder woorden kunnen brengen. Ook stilte, meditatie, bezinning, ... kunnen kinderen helpen dicht bij zichzelf te komen. Sommige kinderen kunnen in gebed hun gevoelens ook toevertrouwen aan God, Jezus of Maria.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Vriendschap, verliefdheid, liefde, tederheid zijn heel belangrijk in de groei naar relatiebeleving. De waarde ervan kan ook door kinderen aangevoeld worden. In de samenleving worden die waarden nogal eens op een 'luchtige' toon benaderd of zelf belachelijk gemaakt. Het is noodzakelijk dat kinderen leren onderscheid maken tussen 'losse' contacten, echte vriendschap en relaties waarin men 'gebruikt' wordt. In relaties komen ook spanningen en ruzies voor. Het is niet eenvoudig daarmee om te gaan. Gelovige mensen beleven liefde vaak als een geschenk van God en een speciale vorm van verbondenheid met God (zie: 1 Joh. 4, 7-12). In vele ontmoetingen heeft Jezus dat geloof beleefd.</p> <p><i>Kinderen leren zien dat vriendschap, verliefdheid, liefde, tederheid heel zinvolle waarden zijn. Zo leren ze warme, diepe en tedere vriendschap waarderen. In een open en respectvolle sfeer leren ze over hun gevoelens praten met anderen. Daar durven ze laten zien wat er bij hen leeft. Zo leren ze aan iemand hun gevoelens uitspreken zonder beslag te leggen op de ander. Ze ontdekken dat ze gelukkig zijn als iemand hen liefdevol aankijkt en aanraakt. Het is ook belangrijk dat ze leren aanvoelen wat ze niet willen in contact met een ander. Zo leren ze 'neen' zeggen als een poging tot toenadering hen stoort. Zo leren ze ook een 'neen' van de ander verdragen als ze zelf toenadering zoeken. Ook spanningen en ruzies kunnen ter sprake komen zodat de kinderen ook daarbij</i></p>

	<p><i>een passende houding leren vinden.</i> <i>Aan het hand van verhalen over Jezus' ontmoetingen met allerlei mensen, kunnen de leerlingen ontdekken hoe de liefde van God concreet wordt.</i></p>
B.3 met gemeenschappen	<p>Vele mensen drukken hun liefde voor elkaar uit in een verbintenis tegenover de burgerlijke gemeenschap, de kerk, God: burgerlijk huwelijk, samenlevingscontract, kerkelijk huwelijk. Anderen kiezen gewoon voor samenwonen.</p> <p><i>De kinderen leren verschillende vormen kennen waarin mensen hun liefde voor elkaar in contract vastleggen voor de burgerlijke gemeenschap.</i> <i>Ze staan ook stil bij de motieven die mensen hebben om enkel samen te wonen, zonder wettelijke verbintenis.</i> <i>Ze leren ook de betekenis van het kerkelijk huwelijk kennen. Daartoe kunnen ze b.v. teksten van sacramentele huwelijksvieringen doornemen en vergelijken.</i></p>
B.4 met natuur en cultuur	<p>Er zijn vele soorten van liefdesrelaties. Niet alle liefdesrelaties zijn seksuele relaties. Er zijn meerdere soorten van seksuele relaties: mensen van verschillend geslacht, mensen van hetzelfde geslacht, monogamie, polygamie, ...</p> <p>Sommige mensen kiezen vrij om celibatair te leven.</p> <p>De beleving van vriendschap en liefde kan verschillen van cultuur tot cultuur. Liefde en tederheid zijn vaak door kunstenaars uitgedrukt, in vele verschillende kunstvormen.</p> <p><i>De kinderen leren aan de hand van getuigenissen en verhalen verschillende vormen kennen waarin mensen hun vriendschap en hun liefde beleven. Ze leren ook kritisch kijken naar sommige relatievormen.</i> <i>Ze verkennen gewoonten, gebruiken en rituelen in verband met relaties in verschillende culturen en godsdiensten. Ook daarbij zijn verhalen en getuigenissen van groot nut. Ook kunstwerken (beelden, schilderijen, foto's, filmfragmenten, ...) kunnen uitgangspunt vormen voor dergelijk gesprek. Het is belangrijk dat kinderen leren aanvoelen wat smaakvol is.</i></p>
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad	<p>In een vriendschaps- of liefdesrelatie kunnen mensen elkaar gelukkig maken en doen groeien. Ze kunnen elkaar ook kleineren en kapot maken. In een liefdesrelatie dragen mensen een grote verantwoordelijkheid tegenover elkaar. Wederzijds respect en trouw vormen een goede voedingsbodem voor liefde.</p> <p>Kinderen maken soms de meest verscheiden toestanden mee in hun eigen gezin: zowel liefde als onenigheid, zowel trouw als ontrouw. Deze materie ligt uiteraard zeer gevoelig. Doorgaans aanvaardt een kind niet dat een buitenstaander (b.v. de leerkracht of een medeleerling) een oordeel uitspreekt over zijn ouders, ook niet als het onder de relatie tussen zijn ouders vaak te lijden heeft.</p> <p><i>Die problematiek kan aan bod komen via verhalen. Zo kunnen kinderen woorden vinden om uit te drukken wat ze soms zelf meemaken aan mooie en moeilijke dingen. Het is belangrijk op de eerste plaats te leren zien wat er gaande is, zonder er onmiddellijk een oordeel aan vast te knopen. Ook via spelsituaties (b.v. rollenspel) kunnen allerlei situaties en problemen in relaties ter sprake gebracht worden.</i></p>
D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen	<p>Mensen die van elkaar houden drukken dat soms uit in heel eigen tekens en symbolen. Het bijbelboek Ruth vertelt over verstoten worden, vriendschap en solidariteit. Het Hooglied bespreekt de relatie tussen man en vrouw als metafoor voor het liefdesverbond tussen God en mens.</p> <p>De tien geboden (Ex. 20, 1-17) bieden richtingaanwijzers voor relaties tussen mensen. Katholieke gelovigen bezegelen hun onderlinge liefde in het sacrament van het huwelijk.</p> <p><i>De kinderen hebben aandacht voor de tekens en symbolen die ze zelf gebruiken in hun relaties met anderen.</i> <i>Aan de hand van bijbelverhalen verkennen ze de diepere grond van liefde en vriendschap. Voor gelovige kinderen kan die diepere grond een plaats worden om God te leren kennen.</i> <i>De symboliek en de betekenis van het sacrament van het huwelijk wordt besproken. Men kan ook stil staan bij allerlei vormen van feesten en vieringen rond relaties (b.v. zilveren en gouden bruiloft), ook in andere culturen.</i></p>

**PROJECT E5
VERZOENING**

Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...

A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Vergeving gebeurt wanneer je de ander niet (meer) ten kwade duidt wat hij/zij gedaan heeft of wat gebeurd is. Men wil niet blijven vastzitten aan de fout die iemand gemaakt heeft. Vergeving is iemand opnieuw vertrouwen schenken. Het is best mogelijk dat vergeving slechts in één richting gebeurt, wanneer slechts één van beide betrokkenen tot vergeving bereid is.</p> <p>Verzoening is een wederzijdse act van vertrouwen tussen mensen: elkaar van harte 'een zoen' kunnen geven na een ruzie of een conflict. Soms zien mensen elkaar daarna nog liever dan voordien, juist omdat verzoening moeite gekost heeft. Verzoenen kan maar, als het conflict en het proces van elkaar vergeven heeft geleid tot een diepere kennis van elkaar en van zichzelf. Daaruit ontstaat dan een diepere vorm van verbondenheid.</p> <p>Christenen geloven dat God altijd bereid is tot vergeving en verzoening. Hij wil altijd opnieuw het vertrouwen in mensen herstellen. Het beeld van de regenboog in het zondvloedverhaal is daarvan een teken (Gen. 9, 9-17). Jezus draagt die vergevende liefde van God uit.</p> <p><i>De leerlingen kunnen de betekenis van de regenboog in het zondvloedverhaal vatten als een beeld van vertrouwen van God in de mensen.</i></p> <p><i>In de parabel van de barmhartige vader en de verloren zoon (Lc. 15, 11-32) kunnen ze ontdekken hoe de vader vertrouwen geeft aan zijn jongste zoon, terwijl de oudste zoon dat vertrouwen weigert. In die vader kunnen gelovige leerlingen de houding van God leren kennen: ook God staat op de uitkijk, klaar om mensen in zijn armen te sluiten en feest te vieren als ze er zelf klaar voor zijn om zich naar Hem te richten.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>Verzoening is niet afdwingbaar. Mensen komen er maar toe als ze er zelf klaar voor zijn. Het is als een 'gave', die mensen kunnen ontvangen als ze hun best doen om mekaar te vergeven. Niet alle conflicten lopen uit op verzoening. Het kan pijnlijk zijn om te ervaren dat anderen soms niet klaar zijn om zich met jou te verzoenen. Het kan ook pijnlijk zijn voor anderen als jij je niet met hen kan verzoenen.</p> <p><i>Het verhaal van Jozef en zijn broers (Gen. 45) vertelt over verzoening. De leerlingen kunnen vanuit dat verhaal hun eigen vermogen en onmacht tot verzoening bekijken.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Liefde is de bron van vergeving en verzoening. Wie zichzelf vergeving kan schenken kan ook anderen vergeven. Men moet zichzelf en de ander graag genoeg zien om een eerste stap naar verzoening te zetten.</p> <p><i>Het is belangrijk dat leerlingen leren spreken over eigen onmachtgevoelens op dat vlak. Wat houdt hen tegen? Wat hebben zij nodig om tot vergeving te komen? Ze kunnen ook ontdekken hoe gelovigen God om hulp vragen om in het reine te komen met zichzelf en anderen. In de klas kunnen ze de kans krijgen om verzoening ook in gebed ter sprake te brengen.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Vergeving en verzoening dragen een positieve kracht in zich. Mensen kunnen daardoor soms beter met elkaar opschieten. Verzoening leidt ook tot dankbaarheid.</p> <p><i>De leerlingen kunnen die positieve kracht van vergeving en verzoening ontdekken, b.v. door het beluisteren van (levens)verhalen. Zo leren ze zien hoe daardoor trouw en duurzaamheid mogelijk worden in een relatie.</i></p>
	B.3 met gemeen- schappen	<p>Heel wat gemeenschappen hebben rituelen van verzoening. In de kerk is er het sacrament van vergeving en verzoening. Maar ook eenvoudige rituelen zijn belangrijk: elkaar een hand of een zoen geven.</p> <p><i>De leerlingen ontdekken dat in het sacrament van vergeving en verzoening God vergeving schenkt en dat mensen zich met elkaar verzoenen. Ze leren elementen van het sacrament kennen: de schuldbelijdenis, een woord van vergeving, mogelijk herstellen wat fout was.</i></p> <p><i>Vergeving en verzoening kunnen gevierd worden in een celebratie of in het sacrament van verzoening.</i></p>

	<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>De natuur herstelt zich soms op een wondere manier, wanneer er iets verkeerd is gelopen, b.v. na een storm of een aardbeving. Het is alsof de natuur zich opnieuw verzoent met het leven.</p> <p>Mensen hebben verzoening vaak in kunstwerken uitgedrukt. Er zijn veel afbeeldingen van de verzoening tussen de vader en de verloren zoon.</p> <p><i>De leerlingen kunnen in de natuur (foto's, videobeelden, ...) en in kunstwerken aspecten van vergeving en verzoening ontdekken en bespreken.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Een ruzie die blijft aanslepen, draagt niet bij tot het geluk van beide partijen. Toch is vergeving vragen en schenken soms heel moeilijk. Wanneer men een fout niet langer aanreken en met de ander opnieuw wil beginnen, maakt dat gelukkig. Dan is er opnieuw vrede en vriendschap.</p> <p><i>Het is goed dat leerlingen hun machteloosheid kunnen uitspreken als vergeving moeilijk is, als men zelf wel, maar de ander geen vergeving wil schenken. Ze kunnen leren hoe ze mekaar gelukkig kunnen maken door een 'teken van verzoening' te stellen.</i></p>	
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Het sacrament van verzoening is in de katholieke kerk een belangrijk gebeuren. Maar ook in een klas kan een (niet sacramenteel) verzoeningritueel plaats vinden, dat heel zinvol kan zijn. Daarnaast zijn er nog andere symbolen van verzoening, b.v. een handdruk, een zoen, een omarming, ...</p> <p><i>De leerlingen kunnen uitgenodigd worden in de klas een verzoeningsritueel te beleven, dat voorbereid is vanuit hun concrete situatie. Als zij dat wensen kunnen zij deelnemen aan de viering van het sacrament van verzoening.</i></p> <p><i>Ze kunnen persoonlijke symbolen zoeken bij elk stapje in de richting van vergeving en verzoening.</i></p>	

PROJECT E6
NATUUR, GAVE EN OPGAVE

Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...

A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Gelovige mensen zien de kosmos als schepping. Ze erkennen dat er een voorgegeven zin herkenbaar is in natuur en cultuur: God heeft de wereld geschapen met een positieve bedoeling. Dat is de kern van het scheppingsgeloof: zich als mens toevertrouwen aan een transcendente zin. Men kan er zich met zijn eigen leven aan toevertrouwen. Dat is de grote uitdaging van het scheppingsgeloof.</p> <p>Temidden van de kwetsbaarheid van de natuur zei Jezus: 'maak je geen zorgen' (Mt. 6, 25-32 en Mt. 10, 28-31).</p> <p><i>Verwondering om en verlangen naar het goede, het ware en het schone kunnen religieuze ervaringen worden, die een dieper zinzpectief doen vermoeden. Dat geeft vertrouwen. Daarvoor ruimte creëren is een 'must'.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>Heel wat mensen hebben moeite met het scheppingsgeloof omwille van het kwaad dat aanwezig is in de wereld. 'Hoe kan je geloven in een God die zoveel zinloze ellende toelaat?' vraagt Dostojewski zich af, samen met velen. Die vraag is voor kinderen in BLO soms heel concreet en persoonlijk: zij botsen vaak hard aan tegen allerlei vormen van pijn, mislukking, onrechtvaardigheid, onmacht. Het vraagt soms een lange, geduldige weg van geloofsverdieping om God als schepper niet te zien en te beleven in termen van een almachtsgod. God wil het kwaad niet, maar kan het ook niet verhinderen zoals mensen dat zouden willen, omdat het fundamenteel samenhangt met de diepste zin van de schepping, nl. kansen creëren voor vrijheid, liefde en verantwoordelijkheid.</p> <p><i>Het heeft geen zin om die dingen enkel verstandelijk voor te houden aan gekwetste en kwetsbare kinderen. Verhalen, liederen, psalmen en gebeden waarin klacht en protest, maar ook een onverwoestbaar geloof doorklinkt in de liefde die het wint op allerlei vormen van kwaad, verdriet en pijn, hebben meer zeggingskracht.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Wie ben ik? Wat betekent het, geschreven te zijn in de palm van Gods' hand? Kan ik 'mee-voelen' hoe God telkens weer, met onvermoeibare liefde elke mens de levensadem inblaast? (het oudste scheppingsverhaal: Gen. 2, 4b-25). Hoe kan ik deel uitmaken van een groter alomvattend perspectief? Wat zou God in mij gezien hebben? Hoe droomt Hij mij? Hoe wordt mijn leven zinvol en rijk, in verbondenheid met God en met het grote geheel?</p> <p><i>Al doende kunnen kinderen een bruisende activiteit en creativiteit ontdekken in zichzelf en in de wereld.</i></p> <p><i>Ze krijgen de kans om eigen zin-ervaringen uit te drukken op een concrete, tastbare, muzische manier.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Wanneer mensen zich samen ergens voor inzetten, kan de diepste vormen van verbondenheid ontstaan: b.v. samen een gezin stichten, zich samen met anderen inzetten voor één of andere vorm van het goede, het ware en het schone. Daaruit komt cultuur voort. Zo vormt zich menselijke geschiedenis.</p> <p><i>In de klas en in de school kunnen kinderen die vorm van 'samenhorigheid' beleven. Zo krijgen ze kansen om te groeien en zichzelf te worden in verbondenheid. Dat is een belangrijk proces, dat echter veel tijd vraagt.</i></p>
	B.3 met gemeen- schappen	<p>Mensen vormen gemeenschappen en groepen rond allerlei soorten van 'projecten': b.v. in verband met wetenschap, techniek, milieu, mensenrechten, kunst, media, geloof, sport ...</p> <p><i>Het is belangrijk dat leerlingen dergelijke groepen en gemeenschappen leren kennen en de waarde ervan kunnen aanvoelen en inzien.</i></p>

	<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>Wie de natuur kan zien als schepping van God, ontdekt dat mensen er volop van mogen genieten, maar ook, dat zij er met zorg mee moeten omgaan. Mensen zijn tot meer in staat dan andere levende wezens, zowel in positieve als in negatieve zin. Zij zijn als enigen onder de levende wezens geschapen 'naar het beeld en de gelijkenis' van God. Mensen kunnen heel veel weten, zien, beseffen en begrijpen. Daar gaat ook een grote verantwoordelijkheid mee samen.</p> <p><i>Kinderen voelen zich vaak sterk verbonden met de natuur. Zij kunnen er zich in uitleven. Zij kunnen er zowel positieve als negatieve gevoelens in kwijt. Wanneer zij het goede, het waardevolle en het mooie in de natuur ontdekken, kunnen zij ook leren er voor te zorgen.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Elke mens is in staat zowel goed als kwaad te doen. Wanneer hij kiest voor het kwaad, krijgt hij van God steeds weer kansen om opnieuw te beginnen. Verhalen in de Bijbel vertellen hoe de mens toegerust wordt om zijn verantwoordelijkheid op te nemen: het scheppingsverhaal van de zeven dagen (Gen. 1, 1 – 2, 4a), het paradijsverhaal (Gen. 2, 4b-25) en verder alle mythologische verhalen (Gen. 1-12). In verbondenheid met andere mensen kan men ontdekken wat goed is en wat kwaad (mens en medemens in Gen. 2, 22-25).</p> <p><i>Waar staat 'de boom van de kennis van goed en kwaad' in mijn leven? Hoe heb ik weet van goed en kwaad (geweten)? Wie helpt mij erbij? Hoe ga ik ermee om?</i></p>	
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>De twee scheppingsverhalen (Gen. 1 en 2), de verdere mythologische verhalen (Gen. 3-12), scheppingspsalmen (b.v. ps. 8, ps. 23), teksten over Jezus' geloof en vertrouwen (Mt. 6, 25-32 en Mt. 10, 28-31), ... kunnen helpen om te groeien in scheppingsgeloof en vertrouwen.</p> <p><i>Kinderen kunnen elementen uit de natuur aanbrengen (reëel of op foto) om uit te drukken wat die natuur voor hen betekent. Zij kunnen op die manier ook iets uitdrukken over wie ze zelf zijn en/of hoe ze zich voelen. Met die elementen kan een ritueel of een viering opgebouwd worden.</i></p>	

PROJECT E7 VUUR - VORMSEL		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	Vuur is aantrekkelijk en beangstigend. Het is levensnoodzakelijk en levensbedreigend. Vele betekenissen worden aan vuur gekoppeld: liefde, warmte, gezelligheid, licht, bedreiging, vernietiging, loutering, zuivering, ... <i>De leerlingen kunnen de warmte aanvoelen van een vertrouwvolle omgeving en de kilte waar dat vertrouwen ontbreekt.</i>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	Het sacrament van het vormsel wordt soms omschreven als het sacrament van christelijke volwassenheid. Dat is natuurlijk overdreven. Wel voelen heel wat vormelingen zich 'groot'. Ze laten zich oproepen tot engagement en ze nemen dat engagement vaak ook heel ernstig op. <i>Het is belangrijk dat kinderen hun mogelijkheden leren kennen en gebruiken. Ze leren zich stilaan engageren vanuit die mogelijkheden.</i>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	Mensen spreken soms van een innerlijk vuur: gedrevenheid, enthousiasme, geestdrift. <i>In wat ze graag doen kunnen leerlingen hun innerlijk vuur op het spoor komen. Zo leren ze zichzelf beter kennen.</i>
	B.2 met anderen	Mensen vinden gezelligheid rond het vuur: kampvuur, open haard, barbecue, ... In die gezelligheid groeien toewijding, respect, trouw, verbondenheid (agapè). Vuur is in onze cultuur ook symbool voor liefde, hartstocht, passie (eros). <i>Via verhalen kunnen de leerlingen het verschil tussen 'agapè' en 'eros' aanvoelen. Ze kunnen er ook voorbeelden aan toevoegen uit hun eigen leven.</i>
	B.3 met gemeen- schappen	De Geest van God wordt in de Bijbel voorgesteld als een vuur (Hand. 2, 1-39). Die geest vormt de gemeenschap van leerlingen van Jezus. In het sacrament van het vormsel engageren mensen zich in die gemeenschap. Zij ontvangen daarbij de kracht van de Geest. In het sacrament van het vormsel krijgen de vormelingen een eigen plaats in de christelijke gemeenschap. In een aantal BLO-scholen gebeurt de vormselviering op school. <i>Met de leerlingen kan gezocht worden naar: wat brengt hen samen met de andere mensen? Hoe voelen zij zich verbonden in een groep, een gemeenschap? Wat drijft hen daarbij?</i> <i>Leerlingen die wensen gevormd te worden, zoeken samen op welke manier zij hun plaats vinden in de grote geloofsgemeenschap. Het is belangrijk dat de school zich dan kan aanbieden als (geloofs)gemeenschap.</i>
	B.4 met natuur en cultuur	Vuur is één van de vier oerelementen: de Grieken probeerden vanuit dat element het hele universum te verklaren. In alle culturen heeft vuur wel een bijzondere betekenis. <i>Ervaringen met vuur oproepen: haardvuur, kampvuur, smeltoven, brand, vulkaan, kaarslicht, fakkeltocht, ... Er kan gezocht worden naar wat mensen - de leerlingen fascineert in vuur.</i>
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad	Vuur is symbool voor zowel het goddelijke als het demonische: de nabijheid van God in het brandend braambos (Ex. 3) en in een vuurzuil (Ex. 13, 21-22), vergoddelijking van de zon, beelden van hel en vagevuur, ... Wanneer mensen zich inzetten voor andere mensen, voor een gemeenschap, voor een bepaald doel, zegt men soms dat zij 'vol vuur' zitten. Wanneer mensen verliefd worden en van elkaar houden, zegt men dat zij 'geraakt zijn door het vuur van de liefde'.	

	<p><i>De leerlingen gaan na wanneer zij zelf 'in vuur en vlam staan' om iets goeds te doen, wanneer zij 'vurig' zijn.</i></p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Heel wat gemeenschappen (religieuze en andere) hebben vuurrituelen: wierook branden, lijkverbranding bij de hindoes, brandoffers, rituelen rond de zon, kaarsprocessies, fakkeltocht, Sint-Jansvuur, Sint-Maartensvuur, ... In de katholieke liturgie zijn er de doopkaars, het paasvuur, de paaskaars, wierook, ...</p> <p>Er bestaan ook niet godsdienstige rituelen: de olympische vlam, de vlam op het graf van de onbekende soldaat, ...</p> <p>Wanneer leerlingen op school gevormd worden, gebeurt de voorbereiding voor hen in een eigen groep 'vormselcatechese', waarbij mensen van school en MPI en ouders betrokken worden.</p> <p><i>Sommige symbolen en rituelen kunnen een plaats krijgen in de klasgroep. Aan de hand van dergelijke symbolen en rituelen kunnen de leerlingen de symboliek van vuur verkennen. Zij kunnen zoeken wat die symboliek in hun eigen leven betekent.</i></p> <p><i>De vormselvoorbereiding is natuurlijk op de eerste plaats belangrijk voor de vormelingen zelf. Maar ook de school, het MPI en de ouders kunnen best in die voorbereiding betrokken worden.</i></p> <p><i>De vormselviering op school mag voor de betrokken kinderen een feestelijk gebeuren worden, waarin zij hun geloven op een eigen manier kunnen beleven en uitdrukken. Het is wenselijk dat die viering ook als een belangrijk gebeuren van de school wordt beleefd.</i></p>

PROJECT E8 GELOOFSBOEKEN		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Boeken kunnen een bijzondere betekenis hebben in het leven van mensen: ze kunnen iemand helpen om 'groot' te worden, ze kunnen iemand helpen om oriëntatie en zin te vinden.</p> <p>Voor een gelovige is het 'heilig boek' van zijn godsdienst (Bijbel, Koran, ...) een diepe inspiratiebron. Het kan een 'rots' zijn waar zijn of haar leven op gebouwd is.</p> <p><i>Kinderen vertellen over de boeken waar zij echt iets aan hebben. Ze zoeken uit wat het precies betekent: er iets aan hebben.</i></p> <p><i>Ze maken kennis met de Bijbel en de Koran en trachten te achterhalen wat die boeken betekenen voor zoveel mensen.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>De taal van heilige boeken is doorgaans moeilijk, zeker voor kinderen. Dat is een hinderpaal.</p> <p><i>De kinderen kunnen langzaam aan vertrouwd worden met de taal en de stijl van verhalen en teksten uit heilige boeken. Op die manier leren zij de rijkdom in die boeken zien en waarderen.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Mensen halen inspiratie uit boeken en verhalen in hun zoektocht naar zichzelf, ook uit heilige boeken. Daarom wordt bijvoorbeeld in de liturgie voorgelezen uit de Bijbel.</p> <p><i>Kinderen kunnen vertellen in welke boeken en/of verhalen zij zichzelf herkend hebben en hoe die dan een invloed hadden op hun leven. Ze lezen of beluisteren getuigenissen van mensen die door evangelieverhalen werden geïnspireerd en zoeken uit wat precies inspiratie gaf. Op die manier kunnen zij zich verwonderen over de diepte en de wijsheid die vervat liggen in bepaalde boeken en verhalen.</i></p> <p><i>Zo kunnen zij verstaan waarom gelovigen een sterke band ervaren met hun heilig boek.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Mensen in allerlei culturen, vertellen elkaar verhalen om hun levenswijsheid door te geven, van generatie op generatie. Die verhalen en boeken kunnen mensen in beweging zetten. Ze hebben een invloed op het verloop van de geschiedenis.</p> <p><i>Kinderen lezen 'wijze' verhalen uit verschillende culturen en gaan na hoe die verhalen mensen in beweging hebben gezet.</i></p>
	B.3 met gemeen- schappen	<p>De Thora is het boek van de joodse gemeenschap. Het verbond tussen Jahwe en Israël ligt erin uitgedrukt.</p> <p>In de Koran ontdekt de moslim dat Allah de éنية God is.</p> <p>In de evangelies ontdekken christenen hoe God mensen doet opstaan, ook uit de dood en hoe dat zichtbaar geworden is in Jezus, de Levende Heer.</p> <p>Er zijn gemeenschappelijke dingen in de verschillende heilige boeken, maar er zijn ook diepgaande verschillen. Die boeken zijn niet tot elkaar te herleiden, net zomin als de godsdiensten, waar ze de kern van vormen.</p> <p><i>Kinderen verkennen hoe belangrijk een heilig boek is voor een geloofsgemeenschap. Gelovige kinderen maken dat concreet vanuit hun eigen ervaringen. Wederzijds begrip vormt een grote uitdaging, maar is soms ook moeilijk, juist vanwege de verschillen.</i></p> <p><i>De leerlingen leren de evangelisten Marcus, Matteüs, Lucas en Johannes kennen.</i></p> <p><i>Er wordt gezocht naar raakpunten tussen christenen, joden en moslims.</i></p> <p><i>Waar het mogelijk is kan een dialoog opgezet worden over de raakpunten en de verschillen. Het is een oefening in interreligieuze dialoog.</i></p>
	B.4 met natuur en cultuur	<p>Heilige boeken hebben een lange ontstaansgeschiedenis.</p> <p>Vanuit heilige boeken is er heel wat kunst ontstaan: beeldende kunst, kaligrafie, glasramen, muziek, poëzie, toneel, ...</p> <p><i>De kinderen leren de Bijbel en de Koran kennen als boek: ontstaan, samenstelling, bedoeling, auteurs, ...</i></p> <p><i>In verschillende uitingen van kunst gaan ze op zoek naar de 'heilige' inspiratie.</i></p>

<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Heilige boeken spreken over wat goed is voor mensen. Ze verdienen daarom heel veel respect. In naam van heilige boeken is er echter ook veel leed veroorzaakt.</p> <p><i>De kinderen beseffen waarom respect voor heilige boeken op zijn plaats is. Ze ontdekken bijbelse wortels van allerlei vormen van maatschappelijke dienstbaarheid, b.v. in advents- en vastenacties. Ze bespreken ook voorbeelden van misbruik van heilige boeken, b.v. door fundamentalistische benaderingen die leiden tot onverdraagzaamheid en fanatisme.</i></p>
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Heilige boeken hebben een bijzondere plaats wanneer mensen samenkomen om te bidden en te vieren. Die boeken en verhalen zijn meestal geschreven in de taal van beelden en symbolen.</p> <p><i>Door het lezen van verhalen kunnen kinderen open komen voor de 'geloofstaal' in heilige boeken. Ze ontdekken de plaats en het belang van de Bijbel in de liturgie, in het pastoraal liturgisch jaar, in enkele sacramenten. Er kan een klasritueel opgebouwd worden rond de heilige boeken die voor de leerlingen belangrijk zijn: de Bijbel, de Koran. Het is belangrijk dat kinderen zich altijd vrij voelen om zelf geloofstaal en -symbolen te hanteren.</i></p>

PROJECT E9 MOZES - EXODUS		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i> Het Exodusverhaal bevat heel wat elementen: personen, symbolen, gebeurtenissen,... Hieronder worden een aantal elementen aangegeven in relatie met een component van levensbeschouwelijke en religieuze groei.
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	DE PLATTE BRODEN zijn uitdrukking van hoop en vertrouwen in zeer penibele omstandigheden. Zie ook de cedermaaltijd. WATER In het geboorteverhaal van Mozes: het mandje wordt gedragen door het water. Zo wordt Mozes gered (Ex. 2). Ook bij de doortocht door de Rietzee redt het water.
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	DE VLEESPOTTEN EN DE SLAVERNIJ WOESTIJN, SCHAARSTE, HONGER EN DORST, MAAR OOK BEVRIJDING EN HET BELOOFDE LAND ALS TOEKOMSTVISIOEN In Egypte kent het leven sterke tegenstellingen: er is voedsel, maar er is ook slavernij. Ook de Egyptenaren botsen op grenzen, ondanks hun macht: de plagen. Voor hen is het water beeld van de destructieve krachten in een samenleving die draait op uitbuiting en macht. De Israëlieten gaan een weg van grote beperkingen. Ze worden wel geleid en beschermd door Jahwe. Ze hebben toekomst: het beloofde land.
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	HET BELOOFDE LAND De Israëlieten blijven geloven in een toekomst ondanks de zwaarste beproevingen. Dat is een uiting van geloof in de waarde van het eigen leven.
	B.2 met anderen	DE TIEN GEBODEN (Ex. 20, 1-17) Wanneer mensen leren om te gaan met elkaar op een rechtvaardige en betrouwbare basis, scheidt dat duurzame banden. Conflicten ontaarden dan niet in een zinloze escalatie van wraak en weerwraak.
	B.3 met gemeen- schappen	DE BERG SINAI: het verbond met Jahwe (Ex. 24) Vanuit verbondenheid met Jahwe is de joodse gemeenschap gegroeid. De eigenheid van die gemeenschap ligt in het verbond met Jahwe. De tien geboden worden ervaren als hét geschenk bij uitstek van Jahwe. Gemeenschap vormen rond de tien geboden biedt bescherming naar binnen (zie hierboven) en bescherming naar buiten.
	B.4 met natuur en cultuur	DE WOESTIJN, HET MANNA, HET WATER Maar ook: DE PLAGEN IN EGYPTE (Ex. 7, 14 – 11, 10) De natuur draagt een rijkdom in zich, die in staat is aan mensen te geven wat ze nodig hebben. Die natuur kan echter ook heel 'hard' zijn voor levende wezens, ook voor mensen. Mensen lijden honger en dorst. Een manier om niet ten onder te gaan aan de woestheid van de natuur is: sterke samenhang en solidariteit. Dat zijn twee belangrijke pijlers van de cultuur van het volk. Mensen moeten niet alles voor zichzelf bijeenhamstern, maar slechts vragen wat ze nodig hebben voor één dag. Het manna en het water uit de rots maken duidelijk: je krijgt het noodzakelijke, als je met andere mensen deelt wat je hebt.
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad	HET GOUDEN KALF (Ex. 32) Wanneer de Israëlieten kiezen voor de - op het eerste zicht - gemakkelijkste weg, verliezen ze de band met Jahwe, met elkaar, met zichzelf. Dan ligt de droom aan scherven. Mozes maakt zich niet voor niets erg kwaad.	

D.

**Open komen voor symboliek:
geloofstaal, rituelen,
vieringen**

UITTOCHT / DOORTOCHT / INTOCHT

De exodus is voor het joodse volk de godservaring bij uitstrek. Ze verwijzen er steeds opnieuw naar, doorheen het hele Eerste Testament en eveneens in hun feesten en rituelen. Ook voor christenen betekent geloven: steeds opnieuw de weg van de woestijn durven gaan. Het verhaal van Jezus in de woestijn (Mt. 4, 1-11) verwijst naar het exodusverhaal.

Wat hierboven is uitgeschreven, is op de eerste plaats bedoeld als informatie voor de leerkracht. Die leerkracht kan zien welke gedachten de leerlingen kunnen aanspreken. Met die gedachten kan het verhaal van Mozes in de klas verteld worden.

Door het exodusverhaal te vertellen worden de leerlingen gebracht bij wat ze zelf beleven en aanvoelen. Verschillende aspecten van hun leven kunnen aan bod komen. Het is belangrijk dat ze ook kunnen uitdrukken wat het verhaal hen doet. Niet alleen woorden, maar ook en vooral zelfs andere expressievormen kunnen daarbij aangewend worden.



PROJECT E10 ANDERE GODSDIENSTEN, VERHALEN EN SYMBOLEN		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Verschillende godsdiensten hebben verschillende beelden en namen voor God. Ook de relatie tussen God en mens is vaak verschillend. Toch hebben mensen vertrouwen in 'hun' God.</p> <p>Het 'anders zijn' van een godsdienst, in vergelijking met de eigen godsdienst, kan onwennigheid, wantrouwen of zelfs angst veroorzaken.</p> <p><i>De kinderen verkennen godsbeelden en godsnamen in verschillende godsdiensten en ze gaan na welke band tussen God en mens erin uitgedrukt ligt.</i></p> <p><i>Ze zien hoe in elke religie en godsdienst de mens aangesproken wordt in zijn diepste kern en uitgenodigd wordt om te vertrouwen, hetzij in God als een persoon, hetzij in een zinvol levensperspectief.</i></p> <p><i>Het is belangrijk dat de kinderen uitspreken hoe zij zich voelen bij die 'vreemde' godsbeelden en namen. Zo kunnen moeilijke gevoelens verwerkt worden.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>Verschillen tussen religies en godsdiensten kunnen zorgen voor moeilijkheden in de communicatie. Dat kan leiden tot spanningen en conflicten, tot onbegrip en gebrek aan tolerantie.</p> <p><i>De godsdienstles kan een oefenplaats zijn voor interreligieuze dialoog. Het is een kwestie van te blijven geloven in de mogelijkheden ervan, ondanks de beperkingen, veroorzaakt door de verschillen.</i></p> <p><i>Gandhi kan als voorbeeld gesteld worden.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Wanneer mensen geconfronteerd worden met een werkelijkheid die 'anders' is en 'vreemd', moet hij opnieuw zijn eigen plaats vinden. Dat is zeker het geval wanneer het gaat over elementen die met de zin van het leven te maken hebben.</p> <p><i>Het is belangrijk aandacht te hebben voor de wijze waarop leerlingen die confrontatie met zichzelf doormaken:</i></p> <p><i>Waar sta ik in die verscheidenheid? Klinkt het allemaal vreemd of voel ik mij geraakt door wat die andere godsdiensten te vertellen hebben? Hoe zou ik mezelf noemen: christen, moslim, ...? Is het moeilijk om daarover te vertellen?</i></p> <p><i>Authentieke getuigenissen van jongeren van verschillende godsdiensten kunnen een aanzet geven voor een gesprek in de klas.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Verschillen leiden gemakkelijk naar conflict. Soms vraagt het tijd om te groeien naar respect en waardering voor de ander. De belangstelling voor wat een ander beleeft, is daarbij heel belangrijk.</p> <p><i>In de klas kunnen leerlingen zich oefenen in het luisteren met een positieve ingesteldheid. Op die manier kan belangstelling groeien voor de diepste overtuiging van anderen. Zo groeit ook waardering voor hun geloof, ook al is dat anders dan het eigen geloof. Zo wordt respect mogelijk voor mensen met een andere godsdienst in de eigen omgeving en in de samenleving. Ook in een multireligieuze en multiculturele samenleving kunnen mensen verbondenheid voelen over alle verschillen heen.</i></p>
	B.3 met gemeen- schappen	<p>Religies en godsdiensten worden beleefd in concrete gemeenschappen van mensen die zich verbonden voelen door een zelfde geloof.</p> <p><i>De leerlingen kunnen uitzoeken hoe mensen leven in gemeenschappen die een andere godsdienst belijden: Wat vinden ze belangrijk? Welke typische symbolen en kenmerken zijn er? Hoe drukken ze samen hun geloof uit? Hoe laten ze zien dat ze zich met elkaar verbonden voelen? Zijn ze gastvrij tegenover anders gelovigen of sluiten ze zich af van de rest van de wereld? Wanneer is een gemeenschap een sekte?</i></p>

	<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>Godsdiensten leveren een belangrijke bijdrage tot 'cultuur': religieuze kunst, architectuur, glasramen, tapijten, muziek, schilderkunst, literatuur, verhalen, ... Godsdiensten hebben een eigen kijk op de natuur en op de plaats van de mens daarin. Vaak is die uitgedrukt in verhalen, zoals b.v. scheppingsmythen.</p> <p><i>De leerlingen kunnen uitingen van cultuur en kunst in verschillende godsdiensten verkennen. Ze kunnen zoeken naar de eigen betekenis van elk element. Ook de kijk op natuur kan besproken worden. Welke plaats heeft de mens daarin? Daartoe kan b.v. een vergelijking gemaakt worden van verschillende scheppingsmythen.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Elke religie en godsdienst heeft een eigen kijk op 'het goede leven' en reikt 'wegen' aan naar dat goede leven via leefregels, geboden, verboden, wetten, richtingwijzers, verhalen, ...</p> <p><i>De leerlingen gaan na wat in verschillende godsdiensten gezegd wordt over 'goed en kwaad'. Is er een 'universele' boodschap uit op te maken, die gemeenschappelijk is voor verschillende godsdiensten? Kan je daaraan ook voor jezelf belangrijke levensregels koppelen? Zijn die vergelijkbaar met afspraken in de klas, in de school, ...? Zijn er leefregels die anderen 'nadeel' berokkenen?</i></p>	
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Iedere godsdienst en religie heeft eigen symbolen, geloofstaal, verhalen, rituelen.</p> <p><i>Het is doorgaans boeiend voor de leerlingen die elementen in verschillende religies en godsdiensten te verkennen. Zeker in multiculturele scholen kan men komen tot participatie aan mekaars manier van bidden, feesten, ...</i></p>	

PROJECT LPJ 1 ALLERHEILIGEN - ALLERZIELEN		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Bij Allerheiligen en Allerzielen denkt men meestal op de eerste plaats aan de thematiek van de dood.</p> <p>Allerheiligen wil echter doen denken aan zoveel mensen uit het verleden, die 'heilig' genoemd worden. Zij leven in de blijvende liefde van God. Met hen voelen mensen van vandaag zich verbonden. Dat is een deugddoende gedachte. Het vertrouwen van mensen in Gods liefde wordt niet beschaamd.</p> <p>Allerzielen is dan de dag om terug te denken aan mensen uit eigen kring die gestorven zijn. De confrontatie met ziekte en dood be vraagt ook bij kinderen hun basisvertrouwen. Kinderen worden emotioneel geraakt bij een directe confrontatie met de dood. Zij hebben nood aan ondersteuning om er op hun manier mee om te kunnen gaan. Enerzijds willen ze begrijpen, anderzijds weten ze met hun verdriet vaak geen blijf. Heel wat kinderen hebben nog niet geleerd hoe je zo'n verdriet kan en mag uiten. Vaak herkennen ze zichzelf niet in de uitingsvormen die ze bij volwassenen zien.</p> <p><i>Is er een recent overlijden in de kring van een van de leerlingen, dan komt het verdriet soms scherp naar boven. Een leerkracht kan kinderen troosten door lichamelijke nabijheid, door hen gerust te stellen dat verdriet normaal is en door hen de kans te geven hun verdriet te uiten. In het leren omgaan met de dood kunnen verhalen een belangrijke rol vervullen. Ze reiken kinderen een taal en beelden aan om hun gevoelens en hun ervaringen uit te drukken. Herkenbare verhalen kunnen het basisvertrouwen van de kinderen versterken en reiken rijke beelden aan.</i></p> <p><i>Met oudere kinderen kan je filosoferen over leven na de dood. Breng daarbij bewust het christelijk geloof ter sprake dat mensen na de dood bij God thuis komen. Je kan dat godsgeloof niet opdringen. Het kan kinderen wel verder doen nadenken.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>De dood confronteert elke mens met het feit dat hij sterfelijk is. Dat is de duidelijkste beperking van het leven. Opgroeiende kinderen worden zich ervan bewust dat mensen niet voor immer blijven leven. Allerzielen doet mensen daar bij stilstaan en geeft de kans en tijd om te rouwen.</p> <p>Allerheiligen herinnert er aan dat het leven meer is dan sterven. God schenkt leven na de dood. Dat is een uitnodiging om het leven als 'gegeven' te ervaren.</p> <p><i>In gesprekken en via verhalen kan je stilstaan bij de sterfelijkheid van alles wat leeft: planten, dieren, mensen, ... Met muzische werkvormen kunnen de kinderen uitdrukking geven aan hun gevoelens daarbij.</i></p> <p><i>Via verhalen en prentenboeken kan het leven van een aantal heiligen worden aangebracht. De kinderen kunnen ontdekken op welke wijze heiligen een leven leidden dat groter was dan beperkingen. Ze leefden als 'vriend en volgeling van Jezus'.</i></p> <p><i>Kinderen kunnen vaststellen dat niet elke mens 'heilig' is, zoals de grote heiligen. Toch wordt elke mens geroepen om zo te leven dat beperkingen overschreden worden. Misschien is dat ook wel 'heilig' zijn. Met de kinderen kan nagegaan worden welke mensen uit hun eigen omgeving zij 'heilig' zouden noemen, zowel mensen die nu leven als mensen die al gestorven zijn.</i></p>
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	<p>Een aantal kinderen wordt (voor het eerst) geconfronteerd met hun eigen sterfelijkheid, hun handicap. Dat kan zeer bedreigend zijn, zeker als het gaat om een levensbedreigende ziekte.</p> <p><i>Het is belangrijk dat kinderen zich kunnen uiten over de beleving van hun eigen handicap en beperking. Muzische werkvormen kunnen zeer geschikt zijn om gevoelens uit te drukken. Voor de leerkracht liggen daarin observatiekansen om op het spoor te komen hoe individuele kinderen bij dat alles kunnen begeleid worden.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Bij beide feesten gaat het wezenlijk over verbondenheid met mensen die gestorven zijn: onze familieleden, vrienden, kinderen uit de klas of de school, ... maar ook 'geloofsgenoten' uit het verleden.</p> <p>Andere mensen zijn belangrijk bij het verwerken van verdriet.</p> <p><i>De kinderen kunnen vertellen hoe zij de dood, het afscheid en de begrafenis van een bekende hebben beleefd. Wat betekenden toen de rituelen die ze hebben meegemaakt? Welke rituelen kennen ze om iemand te gedenken na de dood? Op welke manier beleven ze blijvende ver-</i></p>

	<p><i>bondenheid met wie gestorven is?</i> <i>Het is goed dat de kinderen goed weten bij wie zij terecht kunnen wanneer zij verdriet hebben. In de klas kunnen zij vertellen wat de nabijheid van die mensen voor hen betekent. De kinderen kunnen iets maken voor iemand die verdriet heeft. In de klas of op school kunnen ze deelnemen aan een viering voor overledenen. In een eigen ritueel in de klas kunnen ze terugdenken aan iemand, enz.</i></p>
B.3 met gemeenschappen	<p>Elke gemeenschap heeft zijn eigen gebruiken, rituelen, vieringen om afscheid te nemen en om overledenen te gedenken. Die gebruiken en rituelen hebben een diepe betekenis. In de kerk zijn Allerheiligen en Allerzielen daarvoor belangrijke dagen. Ook andere religies en culturen hebben hun eigen rituelen.</p> <p><i>Met oudere kinderen kan je nagaan in welke 'gemeenschap(en)' zij zich gedragen voelen met hun beleving rond dood. De kinderen kunnen verkennen hoe mensen hun medeleven betuigen, hoe zij eer brengen aan wie gestorven is, enz. De eigen betekenis van een begrafenisritueel kan besproken worden.</i> <i>Ook rituelen in andere culturen en godsdiensten kunnen besproken worden.</i></p>
B.4 met natuur en cultuur	<p>In de natuur is sterfelijkheid soms zeer duidelijk. Anderzijds toont de natuur ook hoe het leven doorgaat en zich herstelt, ook na het sterven. Lijden, dood en leven zijn sterke thematieken in de kunst. Heel wat kunstwerken zeggen veel meer dan woorden.</p> <p><i>De kinderen kunnen kijken naar leven en dood in de natuur, b.v. het afsterven (rotten) in herfst en winter, het ontluiten van botten en het nieuw openbloeien in de lente. Door gericht kijken kunnen de kinderen verkennen hoe je kan zien of iets leeft of dood is (kenmerken leren opmerken). Beelden uit de natuur, die in verhalen voorkomen i.v.m. leven en dood, kunnen uitgediept worden (b.v. een vlinder, een ster, de hemel, ...).</i> <i>Kinderen kunnen uitgenodigd worden om stil te worden bij een kunstwerk. Ze kunnen hun gevoelens wij dat beschouwen uiten. Zowel rond dood als rond leven kan er gewerkt worden. Eventueel kunnen de kinderen zelf hun gevoelens in een eigen 'kunstwerk' uitdrukken.</i></p>
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad	<p>Lijden en dood zijn sterke vormen van 'kwaad': afbraak van leven. In contrast daarmee is echt leven 'goed'. In hun eigen situatie maken kinderen de wisseling van 'goed' en 'kwaad' mee.</p> <p>Mensen kunnen er voor zorgen dat het leven 'zo goed mogelijk' is, wanneer ze voor zichzelf en voor anderen kiezen voor leven. Christenen geloven dat ze zo meewerken aan Gods schepping. Jezus is daarbij het sterkste voorbeeld. Hij deed goed voor vele mensen. Hij toonde dat God het goede wil voor elke mens, zelfs als het – naar menselijke normen – verkeerd loopt.</p> <p>Ieder mens wordt uitgenodigd om iets 'goeds' te doen met zijn leven. Dat 'denkproces' is voor kinderen nog té moeilijk. Wel kunnen ze gevoelig gemaakt worden om mee te leven met anderen en 'goed' te doen voor een ander.</p> <p><i>De kinderen kunnen spreken over de confrontatie tussen 'goed' en 'kwaad', zoals zij die zelf beleven en meemaken. Daarbij kunnen verhalen over Jezus verteld worden, waarin kinderen zich kunnen herkennen. Voor sommige kinderen kan dat uitnodigend zijn om zelf 'goed' te zijn, ook met hun beperkte mogelijkheden.</i></p>
D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen	<p>Allerheiligen en Allerzielen doen mensen stilstaan bij één van de moeilijkste zinvragen, nl. die over lijden en dood. Het valt soms moeilijk daarbij God ter sprake te brengen. Mensen stellen vragen aan God: waarom sterven goede mensen? waar zijn ze nu? draagt God nog zorg voor hen? Beelden als 'hemel en hel' maken het soms moeilijk om met kinderen daarover te praten. Toch stellen kinderen vragen en willen ze antwoorden.</p> <p>In rituelen en vieringen kunnen die vragen aan de orde komen. Beelden en verhalen kunnen uitdrukken dat God zorg draagt voor wie gestorven is. Het is belangrijk beelden aan te reiken die de kinderen kunnen vatten en die toch het mysterie niet stuk praten.</p> <p><i>In gebedsmomenten kan de verbondenheid met wie overleden is uitgedrukt worden. N.a.v. Allerheiligen en Allerzielen is een gedachtenisviering met de klas of de school uiteraard zinvol. Kinderen die de problematiek niet gelovig (wensen te) benaderen moeten op hun manier bij hun overledenen kunnen verwijlen. Visualisatie kan daarbij heel zinvol zijn als blijvende herinnering, vooral dan aan al het goede dat mensen betekenden.</i></p>

PROJECT LPJ 2
KERSTMIS

Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...

<p>A. Fundamentele bestaans-condities</p>	<p>A.1 Vertrouwen versus wantrouwen</p>	<p>Het kerstverhaal (Lc. 2) vertelt hoe God bij de mensen komt in de gedaante van een pas geboren, weerloos kind. Hij vertrouwt de mensen zo sterk, dat Hij hen zijn leven in hun handen legt. Maria is als moeder van Jezus voor kinderen heel herkenbaar. Zij is de gestalte van de liefde van God. Rond Kerstmis leeft er op vele plaatsen een rustige, vredevolle sfeer. Die sfeer wordt mee bepaald door het contrast van donker en licht. Elke cultuur heeft eigen vormen en beelden om Kerstmis te vieren.</p> <p><i>Hoe beleven leerlingen Kerstmis en de kerstperiode thuis, op school, in de stad? Ze kunnen leren genieten van de sfeer van rust en vrede, die met eenvoudige middelen wordt opgebouwd: verhalen, liederen, kaarsen, muziek, aankleding van de ruimte, ... Men kan op ontdekkingsstocht gaan: hoe vieren andere volkeren en culturen Kerstmis? De figuur van Maria kan de eigen band van de leerlingen met hun moeder oproepen. Die band kan gelukkig of problematisch zijn. Kunnen leerlingen die het thuis niet zo goed hebben in de klas wat warmte en geborgenheid vinden?</i></p>
	<p>A.2 Mogelijkheden versus beperkingen</p>	<p>Jezus is geboren als een kind. Hij moest zijn eigen mogelijkheden en beperkingen ontdekken en er mee leren leven. In het kerstverhaal wordt verteld over herders: mensen die niet meetelden in die tijd. Ook de wijzen uit het Oosten (Mt. 2, 1-12) waren als vreemdelingen niet echt welkom. Toch spelen die mensen een belangrijke rol in het verhaal van God en de mensen.</p> <p><i>Ook ik ben een mens met mijn mogelijkheden en beperkingen. Omwille van mijn handicap speel ik niet altijd mee. Kan ik geloven dat ik voor God wel belangrijk ben, dat God echt van mij houdt en mij waardeert? Dat kan helpen om de eigen mogelijkheden te leren zien in mezelf en in de anderen. Dat kan ook helpen om te leren leven met de beperkingen van mezelf en van anderen.</i></p>
<p>B. Verbondenheid</p>	<p>B.1 met zichzelf</p>	<p>De adventstijd is een tijd van inkeer, van uitkijken naar licht en warmte. In die sfeer staan mensen stil bij zichzelf.</p> <p><i>Door extra aandacht en tijd te investeren in stilte en bezinningsmomenten krijgen leerlingen kansen tot inkeer. De symboliek van licht en donker kan hier concreet worden toegepast: het wordt steeds 'lichter', ook in mijzelf, ik zie klaarder, ik kan me warmen aan wat goed is in mij en in anderen.</i></p>
	<p>B.2 met anderen</p>	<p>Kerstmis wordt meestal gevierd in familiale sfeer. Wat betekent dat in de situatie van de leerlingen? Misschien zijn er voor wie Kerstmis geen gezinsfeest is. Daarom zijn de klas en de leefgroep extra belangrijk.</p> <p><i>Hoe vieren de leerlingen Kerstmis? Is er verbondenheid in het eigen gezin, in de familie, in de leefgroep, in de klas? De adventsperiode en Kerstmis zijn wel uitgesproken momenten om op school/in de klas de leerlingen verbondenheid met anderen te laten meeleven/meemaken. Dat kan door hen op een actieve manier te betrekken in de voorbereiding en de uitwerking van de kerstviering.</i></p>
	<p>B.3 met gemeenschappen</p>	<p>Kerstmis is één van de grote christelijke feesten. Vele mensen in ons land gaan dan naar de kerk, ook al komen ze daar bijna niet op andere momenten. Kerstmis geeft een bijzondere gemeenschapsband.</p> <p>Het feest van Kerstmis wordt wereldwijd gevierd. Jezus' universele boodschap wordt geïllustreerd door het verhaal over de Wijzen uit het Oosten. Verschillende volkeren en culturen hebben daarbij hun eigen gebruiken.</p> <p>Waar er oorlog is, houdt men zich soms aan één dag wapenstilstand.</p> <p><i>Hoe beleven de leerlingen het gemeenschapsgebeuren van Kerstmis? Wat voelen zij daarvan aan? Hoe viert men Kerstmis in andere landen? Met de leerlingen worden aan de hand van Mt. 2 de rol en de betekenis van de Wijzen uit het Oosten besproken.</i></p>

	<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>Bij advent en Kerstmis komt heel wat symboliek van natuurelementen aan bod: licht – donker, groene takken, rood als kleur van liefde en warmte, ... Kerstmis heeft een bijzondere plaats in vele culturen. Dat komt tot uiting in verhalen, liederen, muziek, beeldende kunst (o.a. kerststallen), ...</p> <p><i>Met de leerlingen kan een adventskrans gemaakt worden, echter niet zonder de symboliek ervan te bespreken: groene takken, licht, rode kaarsen, een krans, ... Een aantal verhalen- en prentenboeken kunnen daarbij een goede hulp zijn.</i></p> <p><i>De kerststal krijgt een plaats in de klas. Ook daarbij worden de rol en de betekenis van de verschillende figuren besproken. Er kan vergeleken worden met kerststallen uit het verleden en/of uit andere culturen.</i></p> <p><i>Een paar eenvoudige kerstliederen worden beluisterd en gezongen.</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Tijdens de advent bereiden christenen zich voor op Kerstmis. Zij hebben dan extra aandacht voor wie het moeilijk heeft. In ons land zetten christenen zich dan in voor (kans)armen in onze samenleving via de adventscampagne van Welzijnszorg. Jezus heeft vrede gebracht bij mensen. Kerstmis is hét feest van de vrede.</p> <p><i>De leerlingen worden geïnformeerd over de campagne van Welzijnszorg. Ze worden uitgenodigd om eraan deel te nemen volgens hun eigen mogelijkheden. Met de groep wordt gezocht hoe kan gewerkt worden aan vrede in de eigen kring. Eventueel kan dat uitlopen in een 'verzoeningsritueel'.</i></p>	
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>Advent en Kerstmis vormen een tijd van verhalen en symboliek. Met Kerstmis wordt er overal gevierd.</p> <p><i>De leerlingen beleven de symboliek van licht en donker en van steeds aangroeiend licht in een lichtritueel/gebedsritueel bij de adventskrans.</i></p> <p><i>Met de leerlingen wordt gewerkt rond het geboorteverhaal van Lucas (Lc. 2): vertellen, beelddidactiek, bibliodrama, muzisch verwerken, ...</i></p> <p><i>Advents- en kerstvieringen bieden de leerlingen kansen tot meebeleven van de betekenis die deze tijd en dit feest hebben voor volwassenen.</i></p>	

PROJECT LPJ 3 PASEN - DOOD EN LEVEN		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans-condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	<p>Verrijzenisgeloof heeft alles te maken met vertrouwen. Het is: geloven dat de liefde van God sterker is dan alle vormen van mislukking, gebrek, lijden en dood. Het is: geloven dat in elk mensenleven en in elke situatie kiemen van hoop verborgen liggen, waar 'iets nieuws' uit kan voortkomen.</p> <p><i>Kinderen hebben vertrouwen nodig. Via kennismaking met verrijzenisgeloof kunnen zij, als kleine, soms gekwetste of gebroken mensen, leren zich toe te vertrouwen aan de macht van de Liefde. Daartoe hebben zij mensen nodig die dat geloof belichamen.</i></p>
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	<p>Verrijzenisgeloof is ongeloofwaardig als het een alibi is om alle mogelijke vormen van pijn, verdriet, leed, impasse niet ernstig te nemen. Lijden is niet goed te praten. Op zichzelf is het zinloos. Het minimaliseren, wegpraten, verdringen, ... van het negatieve leidt niet tot bevrijding. Toch ligt er ook een kans tot verdieping en uitzuivering in verscholen. Ernstige confrontatie, niet wegvluichten uit de impasse, doorstaan en verwerken van wat komt en hoe het komt, dat is een goede weg. Juist door die weg ten volle te gaan, kan er perspectief ontstaan, niet daarbuiten, niet 'aangepaat'. God is geen 'vluchtheuvel'. Hij is eerder 'rots in de branding'.</p> <p><i>Dat alles kan voor kinderen concreet gemaakt worden door verhalen, een lied, een kunstwerk, ... Via die middelen kunnen zij leren hun eigen beperkingen en mogelijkheden onder ogen te zien.</i></p>
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	<p>Aan wie durven mensen zich toevertrouwen? Bij wie durven ze ook kwetsbaar zijn? Bij welke mensen? Bij God? Wanneer durft iemand zich te confronteren met de dood? Enkel wanneer men zich echt kan toevertrouwen aan iemand (Iemand), kan men geloven in een zinvol perspectief over lijden en dood heen.</p> <p>Dat geldt ook voor kinderen. Kinderen kunnen enkel leren geloven dat God van hen houdt en hen draagt door alles heen, als zij mensen ontmoeten bij wie ze zichzelf kunnen vinden doorheen al het mooie en al het moeilijke van het leven.</p> <p><i>Kinderen moeten geholpen worden om stil te staan bij wat hun leven bemoeilijkt, bij wat hen kwetst en klein maakt. Dat kan o.a. door het levensverhaal van mensen die de confrontatie met lijden en dood aangegaan zijn. Zo kunnen de leerlingen op weg gezet worden om iets te uiten (in woorden en/of andere expressievormen) over wat hun eigen leven bezwaart. Zo kunnen zij ervaren dat die expressie bevrijdend kan werken. Dergelijk proces zet kinderen op weg om - als zij dat willen - zich toe te vertrouwen aan een God van liefde. Het helpt hen om te geloven in iets nieuws, iets dat anders is dan wat zij zich kunnen voostellen, anders dan wat zij denken of vermoeden.</i></p>
	B.2 met anderen	<p>Jezus heeft de 'God van liefde' zichtbaar en tastbaar gemaakt voor mensen in verbondenheid, in zorg voor de zwaksten, in zijn keuze voor leven, door lijden en dood heen. Hij brengt ook nu nog perspectief waar uitzichtloosheid heerst.</p> <p><i>Verhalen over Jezus' nabijheid bij mensen illustreren wat christenen geloven: hoe God is mens geworden. Ze nodigen uit om ook vandaag - al dan niet vanuit verbondenheid met God - liefde zichtbaar en tastbaar te maken door woorden, door nabijheid, door hulpvaardigheid, door troost, ... als mensen verlamd, gebroken, versteend zijn door verdriet, angst, tegenslag, lijden, dood.</i></p>
	B.3 met gemeenschappen	<p>Waar mensen zorg dragen voor elkaar in goede en kwade dagen, groeit verbondenheid. Zo zijn 'levenwekkende' gemeenschappen ontstaan, o.a. christelijke gemeenschappen. De school en de klas kunnen zulke gemeenschappen zijn. In die gemeenschappen wordt het geloof in het leven regelmatig gevierd. Pasen is daarbij een hoogfeest.</p> <p><i>In school en klas kunnen de kinderen kennismaken met een levenwekkende gemeenschap. Het is goed daar af en toe het leven van de kinderen te vieren, zowel op een dagdagelijkse manier als n.a.v. een feest. In liturgische vieringen en gebedsbijeenkomsten kunnen de leerlingen ontdekken hoe christenen hun verrijzenisgeloof vieren en de diepere geloofskern ervan op het spoor komen.</i></p>

	<p>B.4 met natuur en cultuur</p>	<p>In de natuur schuilt een sterke kracht tot vernieuwing: na de winter komt de lente, oud leven brengt nieuw leven voort, leven en dood wisselen elkaar af in een voortdurende cyclus. Zolang er leven op aarde is, heeft de dood niet het laatste woord. Deze 'natuurwet' kan symbool staan voor wat christenen bedoelen met het verrijzenisgeloof: bij God heeft de dood niet het laatste woord. De graankorrel sterft en brengt duizendvoudig leven voort. Dat is wat christenen geloven i.v.m. Jezus. Zijn Geest brengt over zijn dood heen, duizendvoudig leven voort.</p> <p><i>Kinderen kunnen ervaren hoe de natuur zelf symbool kan zijn voor het verrijzenisgeloof. Concrete belevingen en exploraties in de natuur zijn daartoe de beste weg. Die natuur kan hen helpen om ook in hun eigen leven te leren geloven dat leven sterker is dan alles wat hun leven afbreekt. In verhalen kan een diepere, symbolische betekenis van de vernieuwingskracht in de natuur ontdekt worden, zoals b.v. in het verhaal van de dorre vijgenboom (Mc. 11, 12-25 of Lc. 13, 1-9).</i></p>
<p>C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad</p>	<p>Mensen kunnen elkaar doen opstaan door vriendschap, nabijheid, vertrouwen, hulpvaardigheid, ... Ze kunnen elkaar ook 'kapot' maken door pesterijen, onverschilligheid, onverdraagzaamheid, geweld, oorlog, ... Het is Gods droom dat mensen leven. Mensen kunnen meehelpen om die droom waar te maken. Ze kunnen zich daar ook vanaf keren. Wanneer dat laatste gebeurt, willens en wetens, dan is dat voor gelovigen 'zonde'.</p> <p><i>Gevoeligheid voor goed en kwaad groeit heel langzaam. Kinderen kunnen goed en kwaad leren zien in verhalen over herkenbare contrastsituaties, eventueel via rollenspel. Zo kunnen ze ontdekken dat ze door woorden, daden, en levenswijze vreugde en verdriet, hoop en wanhoop kunnen veroorzaken.</i></p>	
<p>D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen</p>	<p>De evangeliën zijn geschreven vanuit het verrijzenisgeloof van de eerste christenen. Die verhalen worden al twintig eeuwen doorverteld. Dat verrijzenisgeloof wordt gevierd, vooral op Pasen.</p> <p>Rond Pasen duiken vooral de paaseieren en de paashaas op in de leefwereld van de kinderen. Je moet daar niet aan voorbijgaan, want de kinderen zijn er mee bezig. Wel is het belangrijk dat in de godsdienstles de eigen christelijke symbolen de meeste aandacht krijgen.</p> <p><i>Met de kinderen kunnen verhalen van leven uit de evangeliën verkend worden: ontmoetingsverhalen, lijdens- en verrijzenisverhalen, ...</i> <i>Kinderen kunnen uitgenodigd worden om mee te vieren, zoals christenen leven vieren: Pasen, sacramenten, ...</i> <i>Verschillende paassymbolen worden verkend: palmpasen, de paaskaars, het doopwater, brood breken en delen, ... en ook een graantje dat ontkiemt, een paasei, de paashaas, ...</i></p>	

PROJECT LPJ 4 MARIA		<i>Belevingen, ervaringen van de kinderen, verhalen, spelsituaties, geloofstaal, Bijbel, symbolen, rituelen, ...</i>
A. Fundamentele bestaans- condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	Maria is de moeder van Jezus. Zij zorgt zoals elke mama voor haar kind, zij houdt van Hem en blijft Hem trouw. Daarom is zij er ook terug als Jezus sterft (aan het kruis). Daarom blijft zij bij zijn leerlingen na zijn dood (Hand. 1, 13-14). Vele mensen vertrouwen Maria en kunnen hun zorgen aan haar kwijt. Zij is gedurende eeuwen voor vele gelovigen dé tussenpersoon geworden tussen mens en God. In gebed vertrouwen mensen hun zorgen aan haar toe.
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	Maria was een jong, doodgewoon meisje toen ze door God werd uitgekozen om moeder van Jezus te worden. In het Magnificat (Lc. 1, 46-56) dankt ze God omdat Hij haar uitkoos. Zij omschrijft God als 'Hij' die de heersers hun troon ontnemt en de geringsten zal verheffen, die hongerigen overlaadt met gaven en rijken met lege handen wegzendt. Die tekst laat ons Maria kennen als een vrouw die gevoelig is voor alle mensen die honger hebben, mensen die weinig kansen krijgen, op wie wordt neergekeken, mensen die onderdrukt worden, enz. Dat aspect van de geloofsbeleving van Maria roept meteen haar zoon Jezus op en zijn keuze voor de zwaksten. Telkens opnieuw is dat een getuigenis van een diep geloof in de mogelijkheden van elke mens.
B. Verbonden- heid	B.1 met zichzelf	De teksten die Maria in het evangelie in de mond gelegd worden, roepen een beeld op van wie zij was. Ze getuigen van een diep geloof en een - voor die tijd - verrassend Godsbeeld. Ze laten vermoeden dat Maria een intens gebedsleven had vanuit een sterke verbondenheid met God. Een prachtig voorbeeld is het Magnificat (Lc. 1, 46-56).
	B.2 met anderen	Maria leefde heel verbonden met anderen. Zij kent de zorgen van de zwaksten, zij neemt het voor hen op, zij gelooft ook dat God hen bijstaat. Dat blijkt b.v. uit het verhaal van de bruiloft in Kana (Joh. 2, 3). Het voorbeeld van Maria zet heel wat mensen aan tot zorg voor armen en zieken. Dat blijkt uit het werk van vele religieuze congregaties. Dat blijkt ook op bedevaartsplaatsen, zoals b.v. Lourdes of in de eigen omgeving.
	B.3 met gemeen- schappen	Maria speelt een rol in het ontstaan van de eerste kerk. In Joh. 19, 25-27 wordt verteld dat Jezus nét voor Hij sterft Johannes als zoon aan zijn moeder toevertrouwt en zijn moeder aan Johannes. Johannes neemt daarop Maria bij zich in huis. Dat verhaal ligt aan de basis van de voorstelling van Maria 'als moeder van alle gelovigen'. Hand. 1, 13-14 vertelt hoe Maria bij de leerlingen van Jezus blijft. Zij blijven trouw en eensgezind in gebed.
	B.4 met natuur en cultuur	Op heel wat rustig gelegen en mooie plekjes in de natuur zijn er kapelletjes en bedevaartsoorden voor Maria. De stilte van de natuur helpt om dicht bij zichzelf én bij Maria te komen. Maria is door heel veel kunstenaars voorgesteld in verschillende kunstvormen en materialen.
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad		Maria wordt in de evangeliën voorgesteld als voorbeeld van gelovig leven: vanuit diepe verbondenheid met God en de mensen kiezen voor leven. Dat voorbeeld heeft doorheen de eeuwen vele mensen aangezet om te kiezen voor het goede en tegen het kwaad.

**D.
Open komen voor symboliek:
geloofstaal, rituelen,
vieringen**

De verhalen over Maria kunnen voor de leerlingen herkenbaar worden via verschillende werkvormen: bibliodrama, gesprek, ...

De leerlingen kunnen uitgenodigd worden na te gaan wat hen in Maria aanspreekt. Verschillende aspecten van haar leven en haar persoon kunnen op die manier aan bod komen.

De leerlingen kunnen in Maria een (gelovig) voorbeeld ontdekken. Ze kunnen zich door dat voorbeeld uitgenodigd en aangemoedigd weten tot navolging van één of meerdere van die aspecten: zorgen voor de kleine en zwakke mensen, een gelovige verbondenheid met God, een overtuigd engagement, ... Men kan nagaan wat die navolging concreet kan betekenen, persoonlijk en/of met de klasgroep.

De leerlingen kunnen samen een aantal kunstwerken bekijken die over Maria gemaakt zijn. Ze kunnen ontdekken welk aspect van haar persoon of haar leven de kunstenaar heeft geïnspireerd.

Sommige leerlingen kunnen een eigen 'kunstwerk' over Maria maken.

Een Mariabeeld kan een speciale plaats krijgen in de klas.

Men kan een (eigentijds) Marialied aanleren en zingen.

Een aantal gebeden tot Maria kunnen bekeken worden, o.a. het 'weesgegroet'. Gelovige leerlingen kunnen kiezen in welk gebed ze zich het best herkennen.

De leerlingen kunnen de kans krijgen in stilte en gebed iets aan Maria toe te vertrouwen. Ze kunnen Maria aanspreken voor hun (gezamenlijke) zorgen, ze kunnen haar vertellen wat in hen omgaat.

Sommige leerlingen zijn wel al eens op bedevaart geweest, in de eigen omgeving of b.v. in Lourdes. Er kan gepraat worden over wat dat voor hen betekend heeft. Misschien kan er op een zinvolle manier een klasbedevaart georganiseerd worden naar een plaats in de eigen omgeving.

ISLAM		<i>Elementen van de Islam die kunnen ingebracht worden wanneer het mogelijk en wenselijk is in de verschillende projecten.</i>
A. Fundamentele bestaans-condities	A.1 Vertrouwen versus wantrouwen	God wil dat de mens gelukkig is. Hij leidt zijn levenweg. Mag ik zijn wie ik ben, ook al ben ik anders? Vergeving en verzoening.
	A.2 Mogelijkheden en beperkingen	God heeft aan de mens het leven gegeven (zie bij D: geboorte). De mens heeft zijn lichaam gekregen om het goed te gebruiken, niet om het uit te putten. De mens is kwetsbaar (ziekte) en sterfelijk (zie bij D: begrafenis); ook dan blijft God om hem bekommerd.
B. Verbondenheid	B.1 met zichzelf	De mens wordt zichzelf via dankbaarheid, eerbied voor God en de mensen, kennis (leergierigheid). Het past hem nederig/bescheiden te zijn.
	B.2 met anderen	Mensen zijn verantwoordelijk voor elkaar. Waarde van goedheid en eerbied voor andere mensen (vooral voor ouders), gastvrijheid, verdraagzaamheid, dankbaarheid, mildheid (delen), gehoorzaamheid, rechtvaardigheid, solidariteit. Liefde en huwelijk.
	B.3 met gemeenschappen	Moslims beseffen sterk dat zij behoren tot de wereldwijde islamitische gemeenschap, de umma. Een profeet voor het volk: Mohammed. Religieuze leiders.
	B.4 met natuur en cultuur	De aarde is Gods schepping, een gave aan de mensen. De mens mag de schepping zo goed mogelijk leren kennen (waarde van de wetenschap). God heeft de mens opgedragen voor de schepping te zorgen (waarde van de techniek).
C. Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad		Onderscheid tussen wat toegestaan en wat verboden, tussen rein en onrein, tussen eer en schande. Zie ook de waarden onder B1 en B2
D. Open komen voor symboliek: geloofstaal, rituelen, vieringen		Water (scheppingselement). Rituele wassing. Maaltijd (solidariteit) Koran Vasten Bidden, moskee, gebedsnoer Bedevaart, Mekka Offerfeest Namen van God, geloofsbelijdenis Geboorte (naamgeving) Begrafenis Belangrijke personen: Mohammed, Jezus/Isa, Maria/Marjam.

IV.

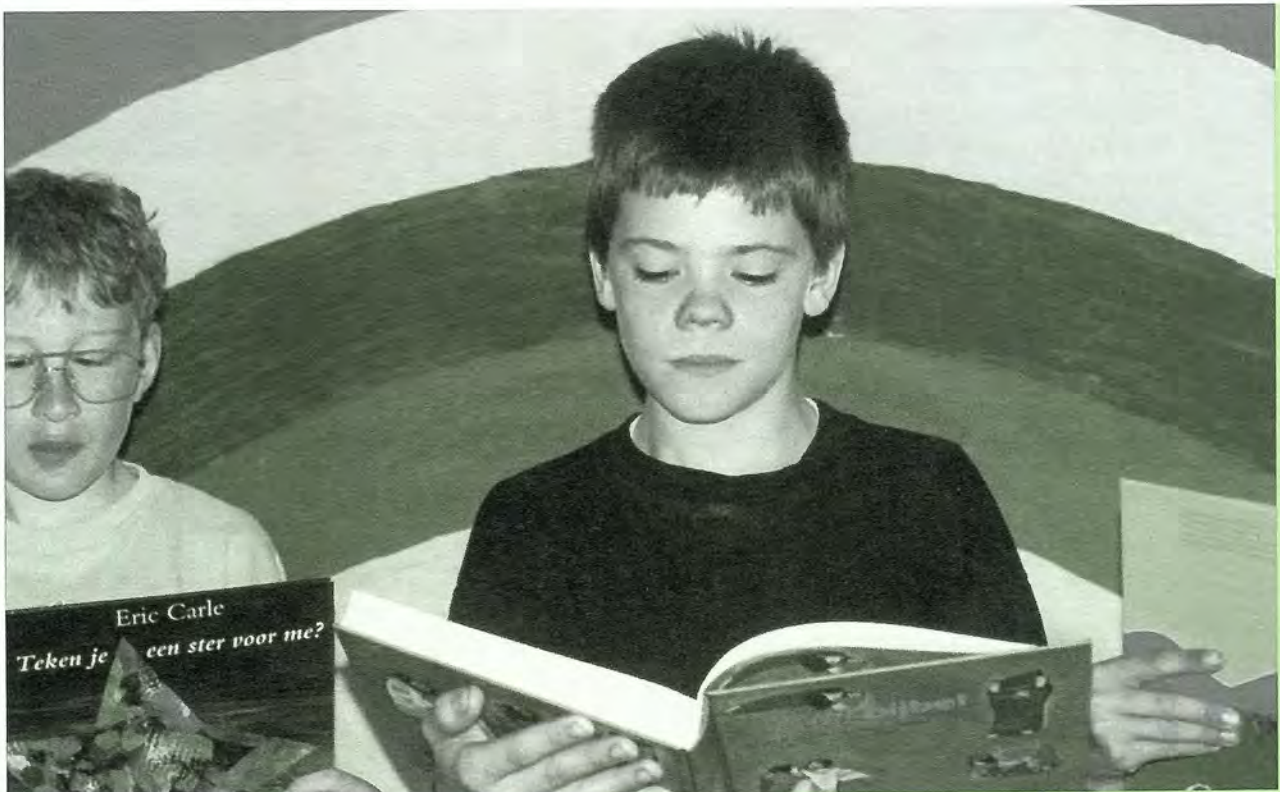
WERKEN MET BIJBELVERHALEN

Als evangelie 'blijde boodschap' is, dan moet die zeker kunnen klinken voor kinderen in het buitengewoon onderwijs. Ook al bevat de Bijbel heel verschillende tekstgenres en niet enkel verhalen, toch zal de 'blijde boodschap' vooral via de verhalen bij de kinderen gebracht worden. Sommige kinderen hebben nog niet gehoord over Jezus of kennen nog geen bijbelverhalen als ze voor het eerst in het lager onderwijs aankomen. Ze hebben er thuis niets over gehoord of er was geen godsdienst in de kleuterschool waar zij vandaan komen. Dat vraagt van de leerkracht extra aandacht. Namen en gebeurtenissen uit de Bijbel zijn dan niet als vanzelfsprekend gekend. Anderzijds blijkt vaak dat die kinderen de verhalen onbevangen en 'als nieuw' beluisteren. Dat biedt dan weer extra kansen tot verwondering.

Bijbelverhalen willen de kinderen een hoopvol en rijk perspectief bieden voor hun leven. Ze kunnen Jezus leren kennen en via Hem ook God op het spoor komen. Ze kunnen God leren kennen als iemand die van elke mens houdt en elke mens de moeite waard vindt. In de verhalen kunnen ze vernemen wat de verbondenheid met God onder mensen kan betekenen.

Gelovige kinderen kunnen van Jezus gaan houden. Ze kunnen zijn levenswijze ontdekken en zich aangesproken weten om Jezus na te volgen. Ze kunnen zich geborgen weten bij God en tot Hem bidden vanuit de vreugde en het verdriet in hun leven. Via hun bezig zijn met een bijbelverhaal kunnen zij God nabij voelen. Dan wordt de Bijbel echt 'Woord van God'.

Niet-gelovige kinderen vernemen via bijbelverhalen ook wie God en Jezus zijn en wat zij voor mensen betekenen. De waarden die in de verhalen ter sprake komen kunnen hen aan het denken zetten over wat in hun leven belangrijk is.



Ook voor niet-gelovige kinderen en kinderen uit een andere godsdienst kunnen bijbelverhalen een zinvolle referentie zijn om te groeien in hun eigen levensbeschouwing.

Voor leerkrachten laat het werken met bijbelverhalen de diepere bodem oplichten van waaruit zij zich dag aan dag inzetten voor de kinderen. Via de bijbelverhalen kunnen ook zij zich verbonden weten met God en met Jezus. In die verbondenheid kunnen zij kracht vinden voor hun onderwijs- en opvoedingswerk.

BIJBELVERHALEN KIEZEN

In de projecten worden veel bijbelverhalen aangereikt. Het is niet de bedoeling dat ze allemaal aan bod komen. Godsdienstonderwijs is geen bijbelcatechese. Men moet Jezus niet overal 'bijlsleuren'. Het is aan de leerkracht om een goede en passende keuze te maken.

Vanuit bijbelverhalen kan je het leven van de kinderen belichten en inspireren. Verhalen – ook bijbelverhalen – bieden kansen tot herkenning, inleving, identificatie, ... Ze bieden taal en beelden aan, die kinderen kunnen helpen iets diepers te ontdekken en te verwoorden. Het is dus zeker belangrijk dat verhalen aansluiten bij hun leef- en belevingswereld. In de projecten die in dit raamplan worden aangeboden, worden op die manier heel wat verhalen voorgesteld.

Leerkrachten in het buitengewoon onderwijs zijn het gewoon sterk te differentiëren en werken soms zelfs individueel. Dat kan uiteraard ook voor het vertellen van verhalen uit de Bijbel. Anderzijds is het vertellen van een bijbelverhaal soms een deugddoend klassikaal moment, waarbij je erop vertrouwt dat elk kind er toch wel wat uit meedraagt.

Willen de kinderen echt een 'boodschap hebben' aan een bijbelverhaal, dat zal dat verhaal op hun maat moeten gebracht worden. Dat betekent doorgaans: vertellen in bewoordingen die ze kunnen vatten. Ook kan het nodig zijn dat slechts een deeltje van een verhaal verteld wordt. Het is zinvoller één beeld of een stukje uit een verhaal te vertellen, dan een geheel te bieden waarbij de kinderen niet meer kunnen volgen. Passende prenten kunnen uiteraard een goede ondersteuning zijn van het verhaal.

Bij sommige kinderen kan je echt vertellen. Zij beluisteren het verhaal en kunnen er zich iets bij voorstellen. Zij kunnen er over doorpraten en met mekaar van gedachten wisselen over de betekenis ervan. Verhalen lokken immers communicatie uit. Goede werkvormen kunnen die communicatie bevorderen.

Andere kinderen zijn niet in staat woorden te ontvangen en te begrijpen. Voor hen is het belangrijk dat zij de waarden en de betekenis van een verhaal mogen ondervinden, aanvoelen en beleven. Wanneer kinderen de gesproken taal niet kunnen begrijpen, betekent dat nog niet dat verhalen uit de Bijbel aan hen moeten voorbijgaan. Je bent bij hen onmiddellijk bij de beleving.

VERHALEN UIT HET OUDE TESTAMENT

In het Oude Testament vind je heel wat mooie verhalen. Er zijn de mythologische verhalen over schepping en de ark van Noach. Er zijn de verhalen over Mozes en de uittocht, over de koningen David en Salomo, over profeten, over de ballingschap en het volk dat de kracht heeft om te herbeginnen. Er zijn psalmen en spreuken, enz.

Hoeveel mooie verhalen het Oude Testament ook heeft, de school heeft andere doelen dan kinderen een veelheid aan bijbelverhalen te vertellen. Het gaat niet om de kwantiteit. Een aantal verhalen kunnen zeker een rol spelen. Bepalend is telkens hoe met die verhalen wordt gewerkt. Ook een verhaal uit het Oude Testament vraagt om een rustige, diepgaande uitwerking die kinderen toelaat:

- verschillende aspecten van het verhaal te verkennen;
- vertrouwd te worden met de beelden in het verhaal;
- vertrouwd te worden met de heel eigen bijbeltaal in het verhaal;

- zelf die beelden en die taal te gebruiken: daartoe moeten kansen geboden worden;
- op hun tempo en met respect voor hun eigenheid uit te drukken wat een verhaal bij hen oproept;
- zich in het verhaal te herkennen en zich met rollen te identificeren;
- het verhaal 'van henzelf' te laten worden.

Soms aarzelt men om een verhaal uit het Oude Testament te kiezen omwille van het godsbeeld dat er soms in wordt gehanteerd. Dat kan geen belemmering zijn om te werken met delen van een verhaal of beelden uit een verhaal (b.v. de regenboog uit het verhaal over de Ark van Noach). Doorgaans is het toch nodig 'door te vertalen' in functie van de kinderen. Men kan kinderen immers niet belasten met het beeld van een 'straffende God'.

Er zijn duidelijke verschillen in de literaire genres. Mythologische verhalen als het scheppingsverhaal en het zondvloedverhaal vragen een andere uitwerking dan verhalen over grote figuren als Mozes, Jozef en David. Vooral de mythologische verhalen vragen een sterke doorvertaling. Ze worden steeds in een project geïntegreerd.

Ook de keuze van werkvormen is belangrijk. Zo kan b.v. een verhaal als Ruth vanuit een prentbespreking worden opgebouwd, samen met de kinderen.

VERHALEN UIT HET NIEUWE TESTAMENT

In het Nieuwe Testament staan verhalen over het leven van Jezus en de eerste kerk. Je kan in de evangeliën onderscheid maken tussen verhalen van en verhalen over Jezus.

Ontmoetingsverhalen

Jezus ontmoet vele mensen, ook heel verschillende mensen, in verscheiden levenssituaties. Kinderen zijn geboeid door de relatie die Jezus met mensen heeft. Je kan hen gericht laten kijken naar de gevolgen van de ontmoetingen met Jezus. Heel wat mensen worden er blij en diep gelukkig door. Jezus' wijze van omgaan met mensen wekt ook verwondering: "wie is die man?" Op een gelijkaardige wijze kan je samen met de kinderen naar Jezus kijken vanuit het standpunt van diegene die Jezus ontmoet en je afvragen: wie is Jezus? Hoe gaat Hij met mensen om?

Ontmoetingsverhalen laten kinderen kennismaken met Jezus als iemand die er voor elke mens wil zijn. Hij heeft aandacht voor mensen. Hij heeft zelfs speciale aandacht voor mensen 'die er niet bijhoren'. Jezus geeft mensen steeds nieuwe kansen, veroordeelt niet, nodigt hen uit om uit verziekte-situaties op te staan en opnieuw te geloven dat het anders kan. Jezus spijkt mensen niet vast op fouten en steunt hen wanneer ze opnieuw beginnen. Hij raakt mensen aan en geeft hen zo zijn warmte en zijn kracht. Hij helpt mensen terug in zichzelf te geloven. Jezus laat mensen recht op staan en helpt hen te kijken naar waar het op aan komt. Hij gaat als een 'open mens' met anderen om.

Tijdens die ontmoetingen leren mensen Jezus kennen als 'vol van Gods' kracht', als 'zoon van God'.

Verhalen van Jezus

Jezus vertelt zelf heel wat parabellen en gelijkenissen. Een aantal zijn eenvoudig genoeg om aan kinderen te vertellen. Andere vragen om vereenvoudiging en doorvertaling. Sommige parabellen zijn voor sommige kinderen moeilijk te begrijpen. Ze zijn nog niet echt aan het begrijpen van beelden en symbolen toegekomen. De actualisatie in het eigen leven wordt dan ook zeer moeilijk, zonet onmogelijk.

Het is boeiend te observeren wat kinderen met dergelijke verhalen doen. Sommige kinderen kunnen op zoek gaan naar de betekenis van die verhalen. Ze geven zelf betekenis aan beelden die erin gebruikt worden. Ze kunnen zelf zoeken naar de redenen die Jezus had om dat verhaal te vertellen. Met een goede begeleiding komen ze op het spoor van de diepere motivatie van Jezus, nl. zijn unieke relatie met God. Jezus laat door zijn verhalen immers aanvoelen wie God is: God is als de goede Vader, de Heer die gasten uitnodigt, de goede Herder, de zaaier, de Heer die talenten uitdeelt.

Verhalen over Jezus' leven

Een aantal verhalen vertellen over Jezus' leven: zijn geboorte en kindertijd, de roeping van vrienden, de laatste maaltijd met zijn vrienden, zijn dood, zijn leven over de dood heen. Ook die verhalen vragen om een eigen vertelstijl, zodat ze niet tot 'historisch verslag' gereduceerd worden.

Verhalen over de verrijzenis van Jezus

Wanneer iemand gestorven is, ervaren mensen soms dat die persoon er nog steeds is en dat je hem/haar heel dicht bij je kan voelen. Wie een gestorvene zo aanwezig weet, vindt daarin troost en kracht om verder te leven. Die betekenis van verrijzenis en leven na de dood kan aan kinderen worden meegegeven, opdat ze op een zinvolle manier met dood en rouwen leren omgaan. Op die manier kan ook over Jezus verteld worden. Verrijzenis kan beter niet worden voorgesteld als de dode Jezus die uit het graf komt. Ook tekeningen die dat suggereren zijn misleidend. Kinderen besluiten daaruit immers dat ook vandaag mensen die gestorven zijn zo maar opnieuw uit hun graf kunnen komen.

WAT MET WONDERVERHALEN?

Wonderverhalen vormen een specifiek literair genre in de Bijbel dat doorgaans als (té) moeilijk voor kinderen wordt ervaren. Vooral het feit dat kinderen verhalen - en dus ook die verhalen en beelden - letterlijk nemen doet vaak besluiten om geen wonderverhalen te vertellen. De vraag is echter: als alle wonderverhalen (over genezingen, duiveluitdrijvingen, dodenopwekkingen en natuurwonderen) weggelaten worden, wordt dan het beeld van Jezus niet vertekend? Het vertellen van wonderverhalen vergt een aanpassing aan de mogelijkheden van de kinderen.

Je vindt wonderverhalen in het Oude en het Nieuwe Testament. Wat hier volgt betreft vooral de verhalen uit het Nieuwe Testament. Het kan ook op de verhalen uit het Oude Testament worden toegepast.

Je kan differentiëren volgens de leeftijd en de mogelijkheden van de kinderen. Bij de zwakkere groepen kan je verkennend en associatief werken met een beeld uit zo'n verhaal, zonder daarbij het hele verhaal te vertellen. Bij kinderen die functioneren op het niveau van begin lagere school kan je in een aantal van deze verhalen het wonder als metafoer (beeld voor iets diepers) uitleggen, op voorwaarde dat het symbolisch spreken verwijst naar een ervaring die voor de kinderen herkenbaar is.

De angst van de leerlingen in 'de storm op het meer' is voor kinderen herkenbaar. De ervaring dat Jezus mensen rustig maakt en bemoedigt, is een godsdienstig antwoord op die angst. Dat het beeld van de storm oproept wat mensen onrustig en bang maakt, kunnen kinderen heel goed vatten. Ook het rustig worden door de fysieke aanwezigheid van Jezus is voor hen herkenbaar. Het verhaal moet dus zo aangepast worden dat de klemtoon niet op het stillen van de storm ligt en dat Jezus niet als tovenaars wordt voorgesteld. Juist omwille van de kracht van het verhaal - Jezus die ons nabij blijft en bemoedigt - kan het verteld worden aan de oudste kinderen. (Mc. 6, 45-52 en Mt. 14, 22-34)

Verhalen over genezingen

Heel wat 'genezingen' gebeuren in de context van een ontmoetingsverhaal. Door de beeldtaal wordt juist uitgedrukt dat mensen veranderen wanneer ze Jezus ontmoeten. Mensen staan op en gaan naar anderen toe. Ze willen anderen aankijken, misschien voor het eerst met een open blik. Ze horen anderen en kunnen (terug) samenleven. Het leven van mensen wordt grondig dooreen geschud door de ontmoeting met Jezus. Hun leven neemt een nieuwe wending.

Die 'wondere' ervaring van Jezus' omgang met mensen heeft men in verhalen uitgeschreven. Het zijn dan ook 'sterke' verhalen, die juist het unieke van Jezus willen weergeven. Je hoeft die verhalen niet uit de weg te gaan, maar je kan ze ook niet letterlijk vertellen. Die verhalen moeten zo aangepast en verteld worden dat ze laten aanvoelen hoe krachtig Jezus met mensen omgaat. Het is te verkiezen die 'verwondering om Jezus' in de verhalen te laten doorklinken.

De blinde Bartimeüs wordt beter van de ontmoeting met Jezus. Jezus roept hem bij zijn naam en heeft aandacht voor hem. Hij hoort erbij en dat maakt hem diepgelukkig. Hij wil bij Jezus blijven. (Mc. 10, 46-52)

De schoonmoeder van Petrus is ziek. Jezus gaat naast haar bed zitten en houdt haar hand vast. Na een tijdje voelt ze zich beter en wil ze opstaan. Jezus aanwezigheid maakte haar beter. Het verhaal vertelt ook dat de genezene Jezus wil 'dienen'. (Mc. 1, 29-31)

Verhalen over natuurwonderen

Natuurwonderen handelen op het eerste zicht over gebeurtenissen met dingen en met natuur-elementen. Toch vertellen ook die verhalen over het goede dat aan mensen gebeurt. Die verhalen bevatten een zeer sterke symboliek, die vooral afkomstig is uit het Oude Testament. Met die beelden wordt Jezus getekend als Messias, de gezondene van God. Symboliek is voor kinderen niet echt haalbaar. Daarom kunnen die verhalen enkel verteld worden als de ervaringen erin voldoende herkenbaar zijn voor de kinderen. Het voorbeeld van 'de storm op het meer' is hierboven voorgesteld. Het feit dat Jezus mensen rustig maakt en bemoedigt is herkenbaar. Kinderen weten immers wat angst is. Mits de nodige aanpassingen is dat verhaal zinvol voor kinderen.

Het verhaal van de brooddeling vertelt hoe mensen ook met beperkte mogelijkheden (slechts 5 broden en 2 vissen) toch goed kunnen doen voor elkaar, wanneer ze bereid zijn met elkaar te delen. Jezus moet hier niet voorgesteld worden als 'tovenaar', maar wel als degene die mensen aanzet om te delen. Op die manier wordt een belangrijke evangelische waarde aangebracht. (Mc. 6, 30-44)

Verhalen over dodenopwekkingen

Die verhalen getuigen van het geloof van christenen dat het leven niet eindigt bij de dood. Niet alleen Jezus, maar alle mensen zijn door God geroepen om te verrijzen. Verrijzenis is niet hetzelfde als 'een dode die weer tot leven komt'. Maar dat is voor kinderen zeer moeilijk. Ze kunnen het zich niet voorstellen. Bepaalde prenten roepen bovendien het beeld op van een dode die uit zijn graf komt. Vandaar de vraag: "Komt oma dan ook uit haar graf?" Daarom is het beter deze verhalen niet te vertellen. Wel is het belangrijk dat mensen geloven dat een overledene dicht bij hen blijft.

Magische interpretaties

Jonge kinderen (of kinderen die functioneren op dat niveau) interpreteren alles letterlijk. Op die manier komen ze tot een magische interpretatie van de wonderverhalen. Het is best dat niet te stimuleren. Wonderverhalen kunnen ook zo verteld worden (met geschikte prenten ondersteund) dat kinderen aanvoelen dat mensen beter worden van hun ontmoeting met Jezus. De manier waarop je zelf met die verhalen omgaat en de actualisatie die je ervan brengt in de klas zijn essentieel. Kinderen zullen door je vertelstijl en je aanpak ervaren dat het verhaal niet als 'miraculeus' te verstaan is.

Als kinderen hun Jezusbeeld magisch inkleuren, is een discussie daarover heel moeilijk. Ze zitten nu eenmaal met een denkvermogen dat door een magisch omgaan met de dingen getypeerd wordt. Indien je die magische voorstelling wil wijzigen, kan dat het best door bijbelverhalen te vertellen die

een ander beeld van Jezus aanreiken. Op die manier corrigeren kinderen zelf gaandeweg - meestal ongemerkt - hun eigen gods- en Jezusbeelden.

Je zal je bewust moeten blijven van je eigen houding tegenover de wonderverhalen. Als je er zelf niet uitkomt of als je er niet in slaagt om een niet magisch Jezusbeeld mee te geven door die verhalen, vertel je ze beter niet. Je kan de kinderen namelijk opzadelen met iets waar jij als volwassene mee zit en wat zij niet begrijpen.

Geef kinderen voldoende tijd om een verhaal te verkennen en uit te diepen. Muzische werkvormen als zingen, schilderen, kleien, knutselen, dansen en bewegen op muziek, drama, ..., bieden kansen om met de betekenis van een bijbelverhaal én met hun eigen aanvoelen ervan bezig te zijn.

WELK DOEL WIL JE BEREIKEN?

Bij kinderen werken met bijbelverhalen is een spannend gebeuren. Enerzijds is de aansluiting bij de leefwereld van de kinderen zeker niet evident te noemen. Anderzijds valt het op dat kinderen van die verhalen houden.

Je kan bijbelverhalen vertellen vanuit heel verschillende doelstellingen:

- Kennismaken met de Bijbel als boek.
- Kennismaken met een bijbelverhaal.
- Het bijbelverhaal verkennen.
- Jezus leren kennen die vertelt, helpt, troost, mensen ontmoet.
- Eigen associaties maken bij een bijbelverhaal, bij een bijbelfiguur of -beeld.
- Zichzelf of eigen ervaringen herkennen in een bijbelverhaal of in een personage van het verhaal. Zich inleven in een personage: de gevoelens van dat personage meebelevens.
- Aanvoelen wat een verhaal of een beeld uit een verhaal betekent.
- Samen zoeken naar de diepere betekenis van een bijbelverhaal.
- De diepere betekenis van een bijbelverhaal of een beeld op een 'creatieve' eigen wijze uitdrukken (via taal, muziek, dans, lichaamsexpressie, beeldend, ...).
- Ontdekken dat Jezus beelden gebruikt om over God te spreken.
- ...

Welk doel je vooropstelt is afhankelijk van de leeftijd en het functioneren van de kinderen, van het bijbelverhaal zelf en van de plaats die dit bijbelverhaal krijgt in het leerproces dat je wil opbouwen. In een volgende stap kies je dan de werkvorm in functie van het gekozen doel.

Afhankelijk van de leeftijd en/of het functioneren

Niet alle bijbelverhalen zijn geschikt voor kinderen. De leeftijd en de mogelijkheden van de kinderen bepalen de keuze en het omgaan met de essentie van een verhaal. Bijbelverhalen zijn bestemd om iets in de luisteraar wakker te maken. Zo kan je bij de keuze en de uitwerking vooraf telkens de vraag stellen: "Hoe kan dit verhaal kinderen helpen om levensbeschouwelijk te groeien?".

Kinderen mogen op hun eigen wijze groeien in het omgaan met bijbelverhalen. Daarom zullen de doelen en dus ook de werkvormen verschillen naar gelang van het functioneren van de kinderen.

Een voorbeeld:

In elke klas kan je het verhaal van de goede herder vertellen. Het doel en de werkwijze zullen wel sterk verschillen van klas tot klas.

- Bij kinderen die functioneren op *peuterniveau* kan je als doel stellen dat de kinderen in de figuur van de goede herder hun eigen vader- en moederervaring herkennen. De zorg van de herder voor zijn schapen krijgt de sterkste klemtoon. Door het dramatiserend te vertellen kunnen de kinderen zich



inleven in de rol van 'schaap' (diegene waar goed voor wordt gezorgd). Zij kunnen meebelevén hoe verdrietig de herder is als hij een schaap kwijt is. Zij delen in de vreugde wanneer het wordt teruggevonden. Elk om beurt willen ze 'verloren schaap' zijn, want dat wordt door de leerkracht geknuffeld wanneer het wordt teruggevonden. Het basisvertrouwen van de kinderen wordt daardoor versterkt.

- In een iets sterkere klas kan je als doel stellen: het verhaal verkennen als 'verhaal door Jezus verteld'. De aandacht gaat nu naar de herder: wie draagt zorg voor ons? Je kan vertrekken met een prent van Jezus die zit te vertellen: "Waarover vertelt Jezus? Zal ik jullie een van zijn verhalen vertellen?". Na het verhaal kan er gedramatiseerd worden. Er zijn ook andere verwerkingsmogelijkheden: een schaap kleien, een eigen 'herderboek' maken, een groepswerk maken over de mensen die zorg voor ons dragen, iets knutselen voor iemand die voor ons zorgt.
- In een klas niveau lagere school kan het doel zijn: verder en dieper doorwerken met het beeld van de herder. Dat vraagt enige differentiatie.

In een kleine groep kan je gaan filosoferen: is er iemand die zorg draagt voor iedereen? Waarom zou Jezus dat verhaal vertellen? Waarom zou hij God 'herder' noemen? De kinderen van dat niveau kunnen aanvoelen dat de betekenis van het verhaal dieper reikt dan eerst gedacht.

Bij heel wat kinderen kan de verwerking van het verhaal beperkt blijven tot het herkennen van hun ouders en opvoeders in de zorg van de herder. Zij kunnen het verhaal van de goede herder ook als Jezusverhaal herkennen.

Er zijn ook kinderen die weinig of geen ervaring hebben van mensen die voor hen zorgen. Ook zij verdienen voldoende aandacht bij het spreken rond dat verhaal.

Het is belangrijk dat alle kinderen kansen krijgen om met het verhaal te 'werken': het leren kennen, de inhoud en de beelden verkennen, met elkaar en met de leerkracht in gesprek gaan, in de band met de leerkracht iets herkennen van de zorg van die herder, expressiekansen krijgen bij de basiservaring dat mensen van hen houden en voor hen zorgen.

Nog in functie van de leeftijd ga je kiezen of je het hele bijbelverhaal vertelt of slechts een deel ervan. Vooral bij jongere of zwakkere kinderen hoef je niet steeds het hele verhaal te vertellen. Soms gaat het maar om één aspect van een verhaal of breng je aan de hand van één of twee prenten een beeld aan.

Bij jonge kinderen kunnen zo aspecten van Jezus' persoonlijkheid worden aan-gebracht zonder hele verhalen te vertellen. Jezus ziet langs de weg een man die ziek is. Hij gaat naar hem toe, legt zijn hand op zijn hoofd en blijft een beetje bij hem. De man is blij dat iemand hem ziet en hem nabij is.

Soms wordt een verhaal niet ineens verteld. Je kan elke dag een stukje vertellen en daarna het geheel samenbrengen, eventueel in een afsluitende viering.

Je werkt één van de projecten uit over natuurelementen. Je wil kinderen laten aanvoelen dat de natuur 'Gods schepping' is. Wanneer je het scheppingsverhaal uit Genesis 1 vertelt, zullen de kinderen dat verstaan als een getrouwe weergave van de manier waarop God als grote kunstenaar alles heeft gemaakt. Daarom kies je er niet voor om het scheppingsverhaal zomaar te vertellen. Je wil de kinderen eerst intens laten genieten van de verschillende natuurelementen. Je voorziet een gevarieerd aanbod om met die elementen plastisch werken. Je sluit bij hun natuurbeleving aan met een verhaal over Franciscus, die vanuit zijn natuurbeleving begint te zingen over zijn broers en zussen water, zon, wind, ... In een klein groepje ga je met kinderen filosoferen over de verhouding van jezelf als mens tegenover de natuurelementen: is er een moeder aarde? Is er iemand die voor de aarde zorgt? In de afsluitende viering 'maken' de kinderen een mooie wereld, met alles wat ze in de voorbije lessen hebben gemaakt: schilderijtjes, driedimensionele werkjes, ...

In de gebedssfeer met rustige muziek vertel je dat er mensen zijn die zo blij zijn met het mooie in de natuur, dat ze God daarvoor willen danken. Ze geloven dat Hij al dat moois mogelijk maakt. Als mensen zo blij zijn, gaan ze - net als Franciscus - zingen. Zo zingen mensen al heel lang een lied over Gods' schepping. Een aangepaste versie van het scheppingsverhaal vertel je of zing je terwijl zij hun werkjes samenbrengen.

Afhankelijk van het bijbelverhaal zelf

Er zijn verschillende soorten bijbelverhalen. Daardoor zijn er ook verschillende doelen die je met bijbelverhalen kan bereiken.

- Een aantal verhalen uit het Oude Testament (scheppingsverhaal, ark van Noach, ...) bevatten heel wat beelden. Je kan ermee werken door er bepaalde elementen of beelden uit te nemen.

Je kan het scheppingsverhaal uitwerken met als doel: aanvoelen dat al wat er is ons door God 'gegeven' is.

Je kan de regenboog aan het eind van het Noachverhaal leren zien als een teken van Gods verbond(enheid) met de mensen.

- Soms kan je een verhaal vertellen om kinderen met een specifieke geloofsbeleving of geloofsvraag te laten kennismaken.

Met een aantal stukjes uit psalmen kunnen kinderen ontdekken dat mensen God danken, voor Hem zingen en dansen, maar dat ze ook klagen over hun levenssituatie en God hun verdriet toeschreeuwen, ...

- Er zijn een aantal joodse figuren die voor kinderen betekenis kunnen krijgen wanneer ze hen via (vervolg)verhalen leren kennen. Jozef, Mozes, David, maar ook Ruth zijn toegankelijk voor kinderen wanneer over hen op een bevattelijke manier wordt verteld.

Soms kan je heel specifieke doelen stellen. B.v. bij het verhaal over de uitverkiezing van David: begrijpen waarom de profeet Samuël de kleine David kiest als nieuwe koning van Israël.

- In het Nieuwe Testament hebben verhalen ook zo hun specifieke doelen. Zelfs los van het verhaalgenre kan je verschillende doelen beogen.

Jezus leren kennen of een specifiek aspect van Jezus' persoonlijkheid leren kennen. Meeleven met Jezus of met iemand die Hij ontmoet. Zich kunnen inleven in de leerlingen of de tegenstanders van Jezus. Gevoelig worden voor een beeld uit een verhaal of begrijpen wat Jezus met dat beeld wil zeggen.

AANDACHTSPUNTEN BIJ HET VERTELLEN VAN BIJBELVERHALEN

Als bijbelverhalen kinderen sterk aanspreken, dan is het op de eerste plaats omdat het verhalen zijn.

Het verhaal 'verhaal' laten zijn

Een leerkracht die goed kan vertellen, heeft snel de aandacht van de kinderen. Bijbelverhalen spreken kinderen aan wanneer ze goed worden verteld. In de klas is een 'goede' verteller meer nodig dan een 'goede' exegeet. Het feit dat je hebt leren vertellen, maakt je competent om ook bijbelverhalen te vertellen.

In een goede vertelling komt Jezus als hier en nu te beleven werkelijkheid aanwezig. Hij is te ervaren in de klas, in wat tussen leerkracht en kinderen en tussen de kinderen onderling mag gebeuren. De verhalen en de beelden uit de verhalen helpen om Jezus te leren kennen als 'Hij die hier bij ons is'.

Geen kwantiteit, wel kwaliteit

Het is niet de veelheid van verhalen die de geloofsontwikkeling mogelijk maakt, wél de koppeling van geloofsgegevens aan eigen ervaringen van de kinderen. Door het aanbod in de klassen én door de begeleiding van het leerproces worden kinderen kansen geboden tot levensbeschouwelijke groei, eventueel geloofsgroei.

Kinderen hebben tijd nodig! Het groeiproces van verkennen, verdiepen en vastzetten vraagt veel tijd. Kinderen hebben tijd nodig om zich bewust te worden van hun eigen ervaringen, die te verwoorden en op meerdere wijzen uit te drukken. Ze hebben ook rust en tijd nodig om diepgaander om te gaan met de betekenis van een verhaal en die persoonlijk te verkennen. Je kan hen rust en tijd bieden door langere tijd met een bijbelverhaal bezig te zijn en door een verscheidenheid aan werkvormen te hanteren.

Je begeleiding is gericht op het verdiepen van wat groeit in de groep of bij het individuele kind. Als je dit voor ogen hebt, is het niet zo belangrijk of alles 'afgewerkt' wordt wat je jezelf vooraf als doel stelde. Belangrijker is het oog te hebben wat het verhaal met de kinderen 'doet' en hoe je dit kan verdiepen. Dit vraagt soms om herhaling, om een andere werkvorm die de kinderen op een ander aspect van het verhaal laten ingaan, om samen stil worden of juist om uitbundigheid. Het is vooraf soms niet in te schatten hoe de kinderen zullen reageren. Maar als je merkt dat een verhaal kinderen aanspreekt of intrigeert, als kinderen vermoeden dat het om 'meer' gaat, dan is het zinvol om daar 'tijd' voor te maken.

Bijbelverhalen vragen een eigen kader

Bijbelverhalen kan je vertellen als andere verhalen. Toch vragen ze om een eigen situering. Er komen soms begrippen of beelden in voor die vooraf enige verkenning vragen.

Als je aan jonge kinderen het verhaal van de goede herder wil vertellen, zal je hen vooraf moeten laten kennismaken met een schaap en een herder (minstens aan de

hand van foto's of videobeelden). Als dat gebeurt kunnen ze beter vatten waarom het over een 'goede' herder gaat.

- Het is nuttig vooraf een beeld of een plaats uit het bijbelverhaal te verkennen (een herder, een vissersboot, een tempel, ...). Soms is een specifieke situering nodig, die kinderen helpt een verhaal te plaatsen.
- Gebruiken of rituelen, specifieke situaties die in het bijbelverhaal aan bod komen (samen aan tafel, brood breken, een tollenaar die aan de poorten van de stad geld int voor de Romeinen, ...) vragen enige uitleg.
- Het is aan te raden eerst op eigen niveau als volwassenen de diepere betekenis van een bijbelverhaal af te tasten. Die ervaring wordt dan de basis voor het vertellen, de dramatisatie, de bespreking van een prent, een versje of een liedje, ... Zo wordt de betekenis van het verhaal voor kinderen herkenbaar.
- Soms is het nodig het literaire genre van het bijbelverhaal aan te duiden.

Zo kan bij een ontmoetingsverhaal vooraf verteld worden (eventueel aan de hand van een illustratie) dat Jezus op stap is met zijn leerlingen en een bepaalde persoon ontmoet. Als het om een parabel of een gelijkenis gaat, kan je vooraf zeggen dat Jezus verhalen vertelde aan zijn leerlingen, aan de kinderen en aan de grote mensen. Je kan zo inleiden dat je nu zelf één van Jezus' verhalen wil vertellen.

Als kader voor het verhaal over de barmhartige Samaritaan kan je vertellen dat er mensen kwamen die zich afvroegen of Jezus het wel bij het rechte eind had. Het is aangewezen om ook na het verhaal terug te verwijzen naar die mensen. Je kan dan de kinderen uitnodigen om te zeggen wat zij van het verhaal vinden. Aan de oudste kinderen kan je vragen: wat zou Jezus met dat verhaal willen zeggen? Wat gebeurt er met degene die Jezus ontmoet? Wat verandert er voor hem/haar?

- Doordat kinderen sterk visueel gericht zijn, hebben ze nood aan illustraties. Die illustraties kunnen direct bij het verhaal aansluiten en het verhaal historisch plaatsen. Ze kunnen ook de diepere betekenis van een bijbelverhaal helpen verkennen en uitdiepen.
- Een specifieke kadervertelling is een 'brugverhaal'.

Brugverhalen zijn verhalen over de leefwereld van de kinderen. Ze worden verteld als 'brug', als 'opstap' naar het bijbelverhaal. Immers, ze bevatten een inwendige dynamiek of een diepere beleving van kinderen, die overeen komt met de diepere betekenis van het bijbelverhaal dat je daarna wil vertellen. Ze helpen de kinderen om het bijbelverhaal te begrijpen. Achteraf ga je het brugverhaal ook opnemen in het verwerken van het bijbelverhaal.

Elk goed kinderboek kan een brugverhaal zijn. Het kan een fantasieverhaal zijn, een sprookje, een prentenboek, ... Zelfs één prent uit een boek kan als brug functioneren. Je kan ook werken met versjes of liedteksten of met een deeltje uit een dik boek. Verhalen met een sterk moraliserende onder- of boventoon kunnen niet werken als brugverhaal, vermits ze een open herkenning voor kinderen in de weg staan.

De keuze van het juiste brugverhaal is héél belangrijk. Immers het vertellen en het uitwerken van het bijbelverhaal zelf zijn ervan afhankelijk.

Doorvertalen

Kinderen hebben nood aan een eenvoudige 'doorvertaling' van bijbelverhalen, omwille van hun beperkte taal- en denkontwikkeling. 'Doorvertalen' betekent dat de literaire taal van een bijbelverhaal wordt omgezet in spreektaal en dat de taal van volwassenen wordt aangepast aan de mogelijkheden van de kinderen. Zo wordt een verhaal begrijpelijker. Omdat kinderen alles letterlijk begrijpen, wordt ook gekeken hoe ze de beelden of symbolen uit een verhaal het best kunnen aanvoelen.

Niet alleen de taal of de stijl worden aangepast. Het is voor de jongste kinderen soms nodig in een verhaal maar één gedachte of één sterke ervaring te benadrukken. Wél zal de doorvertaling de oorspronkelijke dynamiek van het bijbelverhaal moeten respecteren. Zo kan de geloofsboodschap even

sterk doorklinken als in de oorspronkelijke bijbeltekst. Er kunnen geen onechte of moraliserende boodschappen toegevoegd worden.

Speciale aandacht vragen het godsbeeld en het Jezusbeeld dat in de doorvertaling gehanteerd wordt. Van de leerkracht wordt enige alertheid verwacht om zich bewust te worden van het godsbeeld en/of het Jezusbeeld dat tijdens het vertellen bij de kinderen wordt opgeroepen.

Kinderbijbels

Er wordt bij het vertellen van bijbelverhalen veel gebruik gemaakt van kinderbijbels. De keuze van een verhaal wordt soms zelfs meebepaald door de vertaling in een kinderbijbel. Er zijn grote kwaliteitsverschillen tussen de verschillende kinderbijbels. Heel wat kinderbijbels zijn niet voor kinderen geschikt. Sommige kinderbijbels zetten kinderen op het verkeerde been. Ze sluiten zeer dicht aan bij de oorspronkelijke tekst, maar herschrijven die in een eenvoudiger taal. Heel wat verhalen worden op die manier als 'historische verhalen' verteld. Zo gaat de echte geloofsboodschap vaak verloren.

Werkvormen

Werkvormen worden gekozen om de doelen te realiseren die je met een verhaal wil bereiken. De keuze van de werkvormen wordt bepaald door de situatie waarin je werkt: de mogelijkheden van de kinderen, de omstandigheden van tijd en ruimte, ... Het is belangrijk dat werkvormen echt in dienst staan van de ontwikkeling van de kinderen. Hoezeer de actieve participatie van de kinderen ook gestimuleerd wordt, steeds moeten ze zich veilig en vrij kunnen voelen.

Kinderen kunnen b.v. een verhaal opbouwen door de prenten te bespreken. De begeleiding van de leerkracht stimuleert dat ze zich inleven en dat ze verbanden zien tussen de prenten en hun eigen ervaringen. Het verbeeldingsvermogen van de kinderen wordt bevorderd. Het bijbelverhaal dat je daarna vertelt, zal hun eigen verhaal verdiepen en eventueel bijsturen.

Bibliodramatische werkvormen stimuleren de inleving van kinderen in en de identificatie met bijbelse personages. Ze laten kinderen - nadat ze het bijbelverhaal hebben gehoord - zelf aan de slag gaan met het verhaal. Als leerkracht hoef je de betekenis van het verhaal niet direct in te vullen. Je geeft de kinderen de kans om op een persoonlijke manier met een verhaal om te gaan. Bovendien wordt de groepsdynamiek sterk gestimuleerd. Door te spelen dagen kinderen elkaar uit tot inleving in en reactie op elkaar. Al doende geven ze betekenis aan hun 'spel'. Door dergelijke inleving kom je - als kind én als volwassene - in de verhalen meerdere dimensies op het spoor.

De begeleiding van dergelijke werkvormen vraagt structuur en organisatie.

Meestal werk je klassikaal, maar soms is het nodig om in kleine groepen te werken en te differentiëren. Deze werkvormen vragen nl. dat kinderen zich veilig voelen bij elkaar. In kleinere groep is ook diepgaander communicatie mogelijk.

Werkvormen vragen een open begeleidingsstijl. Als je kinderen wil stimuleren om actief bezig te zijn met een verhaal, kan je niet alles vooraf invullen of richten. Kinderen krijgen ruimte om zelf te zoeken, uit te drukken, te bevragen, ... Zowel de leerkracht als de klasgenootjes zijn daarbij gesprekspartner en tochtgenoot. Samen wordt gezocht naar wat Jezus' omgang met mensen kan betekenen voor jezelf en voor anderen hier en nu. Waarden worden concreet doordat kinderen ze onmiddellijk actualiseren in hun spel of in hun gesprek.

Wanneer kinderen de ruimte krijgen om zelf op zoek te gaan naar de betekenis van een bijbelverhaal of van een beeld uit het verhaal, wordt het boeiend. Als leerkracht zoek je met hen mee. Samen met de kinderen laat ook jij je raken door het verhaal. De gelovige of diepere betekenis van het verhaal moet dan niet worden 'toegevoegd'. De moraal van het verhaal hoeft niet als 'zwart-wit' tegenstelling worden 'uitgelegd' als spiegel voor kindgedrag. Het gebeuren dat op gang komt wanneer kinderen en leerkracht samen op zoek gaan, kan heel rijk zijn.

De leerkracht laat de oudste kinderen kiezen uit de prenten van het verhaal van de roeping van de leerlingen. Door de prenten te bespreken bouwen ze het verhaal op. De leerkracht stimuleert de inleving en het verbeeldingsvermogen van de kinderen.

Ze vertellen dat Jezus maar wat loopt na te denken langs het water. Hij roept die twee mannen, maar ze weten nog niet waarom. Als ze later een prent zien met twaalf blijde mensen rond Jezus, vertellen ze: "Ah daarom vraagt Hij om mee te gaan; Hij heeft vrienden nodig."

Na het hervertellen van het Zacheüs verhaal nodigt de leerkracht Zacheüs uit in de klas. Hij neemt plaats op 'de lege stoel'. Kinderen stellen vragen en beantwoorden die vragen ook zelf 'als Zacheüs'. Het aanvankelijk verkennen groeit geleidelijk aan naar echte interesse. De vragen komen vlot na elkaar. De antwoorden verraden hun concentratie. Eén van de kinderen vraagt aan Zacheüs wat er bij hem thuis gebeurd is toen hij met Jezus aan tafel zat: "Waarom ben jij zo veranderd?" De leerkracht legt even stil en vraagt wie van de kinderen daarop wil antwoorden. Zeven kinderen komen na elkaar antwoorden. Hun antwoorden maken duidelijk dat ze sterk aanvoelen dat het een bekeringsverhaal is.

Expressie en verankering

Bijbelverhalen brengen heel specifieke geloofservaringen ter sprake. Door zich in bijbelpersonages in te leven, kunnen kinderen die ook (mee)beleven. Het diepere van een bijbelverhaal kan kinderen soms écht raken: het boeit of intrigeert hen, het stoot hen af of het zegt hen niet zo veel. Welke beleving kinderen ook associëren met een bijbelverhaal, ze hebben nood aan expressie. Door zich uit te drukken kunnen ze zich meer bewust worden van hun persoonlijke beleving. Ze kunnen ook leren ermee om te gaan.

Door een bijbelverhaal op een expressieve wijze te benaderen is er ook meer kans dat kinderen de beeldtaal of de bijbelse geloofstaal verdiepen. Door de expressie gebeurt vaak de verbinding tussen de eigen ervaringen en de geloofstaal. Het is goed tijdens dergelijke activiteiten in gesprek te gaan met individuele kinderen: "Wat maak je? Wie is dit? Wat voelt hij? Waarom kijkt hij zo? Hoe voel jij je dan?"

De begeleiding van dergelijke expressiekansen vraagt een ontmoetende leerkrachtstijl. Je kan de creativiteit van kinderen stimuleren door gedurende het hele schooljaar een ruime waaier van uitdrukkingsmogelijkheden aan te bieden.

Bijbelverhalen worden niet zozeer verteld opdat kinderen ze zouden 'horen'. Je voorziet tijd en meerdere werkvormen om het diepere in een bijbelverhaal op het spoor te komen. Als dat 'werkt' gaan kinderen hun eigen ervaringen in het verhaal herkennen. Het verhaal wordt betekenisvol. Zo werk je aan verdieping. Kinderen kunnen een beeld uit een verhaal ook 'vasthouden'. Soms willen ze dat ook, precies omdat het aan eigen ervaringen gekoppeld is. Die 'verankering' kan gebeuren door een aantal visuele elementen uit het verhaal in de klas een plaats te geven, zodat kinderen er nog actief mee kunnen bezig zijn.

Vanuit het verhaal over de ark van Noach krijgt de regenboog betekenis voor de kinderen. In de klas schilderen ze een grote regenboog, die in de onthaalkring wordt opgehangen. Ze maken afspraken over hoe ze met elkaar willen omgaan. De betekenis van de regenboog speelt een blijvende rol: regelmatig grijpen kinderen er spontaan naar terug.

In de godsdiensthoek blijven de prenten van een bijbelverhaal nog een hele tijd hangen. Er liggen ook 'verkleinde' prenten bij, die kinderen op een vrij moment voor zichzelf mogen inkleuren. Ze kunnen ze dan ook meenemen naar huis.

Rond moederdag of vaderdag wordt het verhaal van de goede herder opnieuw verteld. De kinderen leggen vrij snel de band tussen de herder uit het verhaal en 'hun herders'.

OVERZICHT VAN DE BIJBELTEKSTEN IN DE PROJECTEN

Gn. 1, 1 – 2, 4a	Het scheppingsverhaal	A 9 - M 6 - E 6
Gn. 1, 3-5	Er moet licht zijn	M 7
Gn. 1, 27	De mens als beeld van God	E 1
Gn. 2, 4b-25	Het paradijsverhaal	M 6 - E 6
Gn. 2-3	De hoogmoed van de mens	E 1
Gn. 3	Adam en Eva verlaten de tuin van Eden	M 3
Gn. 6 – 9	Het verhaal van Noach	A 11 - M 3
Gn. 9, 9-17	De regenboog na de zondvloed	M 5 – E 5
Gn. 37-50	Het verhaal van Jozef en zijn broers	M 4 – M 8
Gn. 45	Jozef is bereid tot verzoening	M 5 - E 5
Ex. 2	Mozes wordt gered in een mandje	E 9
Ex. 3, 1-14	De brandende braamstruik	E 7
Ex. 3, 7-8	God ziet de ellende van zijn volk	A 4 - M 3
Ex. 7 – 11	De plagen in Egypte	E 9
Ex. 13, 21-22	God als een vuurzuil	E 7
Ex. 15, 1-18	Mozes bidt bij de Rietzee	E 3
Ex. 16	De Israëlieten hebben honger	M 3
Ex. 17, 4-6	Mozes bidt om water	E 3
Ex. 19, 4	De adelaar en zijn jong	A 2
Ex. 20, 1-17	De tien geboden	E 4 - E 9
Ex. 24	Het verbond met Jahwe	E 9
Ex. 32	Het gouden kalf	E 9
Ex. 34, 4-9	De stenen platen	E 3
1 Kon. 19, 12	God als zachte bries	A 2
Ps. 8	Lofzang op Gods schepping	M 6 - E 6
Ps. 23	De Heer is mijn herder	E 6
Mt. 2, 1-12	De Wijzen uit het Oosten	LPJ 2
Mt. 4, 1-11	Jezus in de woestijn	E 9
Mt. 5, 13	Het zout der aarde	A 1
Mt. 5, 14-16	Licht voor de wereld	A 1 - A 4 – M 7
Mt. 6, 9-13	Bidden tot 'Onze Vader'	M 3
Mt. 6, 21	Waar uw schat is, zal ook uw hart zijn	A 4
Mt. 6, 24-34	Maak je geen zorgen	A 4 – A 7 - A 10 - E 1 – E 6
Mt. 7, 24-27	Bouwen op de rots of op zand	E 1
Mt. 8, 5-13	Jezus en de honderdman	M 1
Mt. 9, 1-8	Jezus en de lamme	A 4
Mt. 9, 32-34	Jezus en de stomme	A 4
Mt. 10, 28-31	Maak je geen zorgen	A 7 - E 6
Mt. 12, 34-35	De mond spreekt	A 4
Mt. 13, 45-46	De kostbare parel	A 4

Mt. 14, 32-42	Jezus bidt in Getsemane	M 3
Mt. 15, 21-28	Jezus en de Kananese vrouw	A 4
Mt. 15, 32-39	Jezus zorgt voor brood	A 4
Mt. 18, 1-5	Worden als kinderen	A 4
Mt. 18, 21-35	Tot 70 maal 7 maal vergeven	M 5
Mt. 19, 13-15	Jezus en de kinderen	A 4
Mt. 19, 29	Jezus en de blinde	A 4
Mt. 20, 29-34	Twee blinden	A 4
Mt. 21, 28-31	De vader en de twee zonen	A 4
Mt. 22, 1-14	De onwillige genodigden	A 4
Mt. 22, 36-40	Het gebod van de liefde	A 4
Mt. 25, 14-30	De parabel van de talenten	A 10
Mt. 26, 6-13	De vrouw zalft Jezus' voeten	M 5
Mc. 1, 16-20	Roeping van leerlingen	A 1 - A 10
Mc. 1, 35-39	Jezus bidt	E 3
Mc. 1, 40-45	Jezus bij de melaatsen	A 10 - M 1
Mc. 2, 1-12	Jezus en de lamme	A 4 - A 6 - A 10
Mc. 4, 1-20.26-32	De parabel van de zaaier	A 10 - M 6
Mc. 4, 30-33	De gelijkenis met het mosterdzaadje	A 10 - M 6
Mc. 7, 24-30	Jezus en de Syrofenicische vrouw	M 1
Mc. 7, 31-37	Jezus en de zieken	A 4 - A 10
Mc. 8, 22-26		A 10
Mc. 10,13-16	Jezus en de kinderen	A 1 - A 4
Mc. 10, 17-22	De rijke jongeman	E 1
Mc. 10, 46-52	Jezus en Bartimeüs	A 4 - A 10
Mc. 11, 12-25	De dorre vijgenboom	LPJ 3
Mc. 12, 21-44	Het muntstukje van de weduwe	A 4
Mc. 14, 32-33	Jezus heeft angst	A 4
Lc. 1 en 2	Het kindsheidsverhaal	A 4
Lc. 1, 46-56	Het Magnificat	LPJ 4
Lc. 2, 1-20	Het geboorteverhaal van Jezus	A 10 - LPJ 2
Lc. 2, 41-52	De twaalfjarige Jezus in de tempel	A 10
Lc. 5, 1-11	Roeping van leerlingen	A 1 - A 4 - A 6
Lc. 5, 17-26	Jezus en de lamme	A 4
Lc. 5, 27-39	Aan tafel met tollenaars en zondaars	A 8 - M 3
Lc. 7, 36-50	Maria Magdalena wast Jezus' voeten	A 4 - M 3
Lc. 8, 1-3	Vrouwen zorgen voor Jezus	A 4 - A 8
Lc. 8, 22-25	De storm op het meer	M 4
Lc. 8, 40-42.49.56	Het dochtertje van Jairus	M 3
Lc. 9, 1-6	De zending van de leerlingen	A 10
Lc. 10, 3-9	Zending van de leerlingen	A 4
Lc. 10, 25-37	De barmhartige Samaritaan	A 4 - M 1 - E 2
Lc. 11, 1-8	Jezus bidt	E 3
Lc. 11, 34	Het oog in het lichaam	A 4
Lc. 13, 1-13	Jezus en de kromgebogen vrouw	A 4 - A 6 - M 5 - LPJ 3
Lc. 14, 16-24	De onwillige genodigden	E 1
Lc. 15, 3-6	De herder en het verloren schaap	A 2
Lc. 15, 7-10	De vrouw en de verloren drachme	A 4
Lc. 15, 11-24	De barmhartige vader en de verloren zoon	A 4 - M 2 - E 5

Lc. 17, 11-19	Jezus bij de melaatsen	A 10
Lc. 18, 9-14	Jezus bidt	E 3
Lc. 18, 15-17	Jezus en de kinderen	A 1 – A 10
Lc. 19, 1-10	Jezus en Zacheüs	A 4 - A 8 - A 10 - M 3 - M 5
Lc. 19, 45-48	Jezus in de tempel	A 4
Lc. 21, 1-4	Het muntstukje van de weduwe	A 4
Lc. 22, 14-20	Het laatste avondmaal	A 4 - A 8
Lc. 22, 54-62	Het verraad van Petrus	M 5
Lc. 24, 13-35	De leerlingen van Emmaüs	A 4
Joh. 2, 3	Maria op de bruiloft in Kana	LPJ 4
Joh. 8, 1-11	Jezus en de zondige vrouw	A 10
Joh. 10, 11	De goede herder	A 2
Joh. 11	Jezus en Lazarus	A 4
Joh. 15, 1-8	De wijnstok en de ranken	M 4
Joh. 19, 25-27	Maria bij het kruis van Jezus	LPJ 4
Joh. 21, 4-14	Aan tafel met de leerlingen	A 8
Hnd. 1, 13-14	Maria blijft bij de leerlingen	LPJ 4
Hnd. 2, 1-39	Gods Geest als een vuur	E 7
Hnd. 8, 26-40	Filippus en de Ethiopiër	E 1
Hnd. 10	Cornelius	M 1
1 Kor. 12, 12-31	Eén lichaam, vele ledematen	A 5
1 Joh. 4, 7-12	God is liefde	E 4

Besluit

Wat wij wensen met dit raamplan

In het buitengewoon lager onderwijs komen dagelijks buitengewone mensen over de vloer. Voor hen is dit raamplan geschreven. Het wil een bijdrage zijn in een buitengewone opdracht.

BUITENGEWONE KINDEREN

In BLO ontmoet je kinderen met 'buitengewone' mogelijkheden. Wij geloven in elk van die kinderen. Daarom vertrekt dit raamplan van hen: hun ontwikkeling, hun leefwereld, hun belevingen, hun gevoelens, hun noden en verlangens, hun mogelijkheden en beperkingen. Wij wensen dat dit raamplan hen kan helpen om te groeien als mens, stap voor stap. In elke fase van hun ontwikkeling, op elke leeftijd en dwars door elke handicap heen wil het vak r.-k. godsdienst een dienst zijn aan die groei.

Wij geloven immers in de rijkdom van de christelijke godsdienst. God gaat zijn weg met mensen. Die weg heeft voor christenen in het leven van Jezus een zeer menselijk gezicht gekregen. Wij geloven dat God mensen aanspreekt door zijn Woord in Jezus Christus en met de levenwekkende kracht van zijn Geest. Dat Woord zoekt zich een weg naar het hart van de mensen. Jezus' gedrevenheid om mensen te laten leven in overvloed (Joh 10, 10) helpt te zien wat zinvol en waardevol leven is. Wij geloven dat die rijkdom ertoe kan bijdragen dat kinderen 'openbloeien' zodat de rijkdom van hun persoon zichtbaar wordt.

BUITENGEWONE LEERKRACHTEN

In het buitengewoon lager onderwijs werken leerkrachten die met een groot hart de kinderen dragen en begeleiden. Wij willen met dit raamplan een kompas aanbieden aan de leerkrachten r.-k. godsdienst. Het is belangrijk dat zij hun taak op een eigentijdse manier kunnen vervullen. Dit raamplan wil hen helpen te werken aan kwaliteitsvol onderwijs en een degelijke opvoeding in de lessen r.-k. godsdienst.

Dit is een raamplan. Het is immers onmogelijk een leerplan te ontwerpen dat aangepast is aan de mogelijkheden van elk kind. Daarom is het nodig dat leerkrachten met dit raam aan het werk kunnen gaan om lessen r.-k. godsdienst voor te bereiden op maat van de kinderen in hun klas, soms op maat van ieder kind afzonderlijk. Dat is een hele opgave. De ervaring en de gedrevenheid van de meeste leerkrachten laten toe er op te vertrouwen dat die opgave tot een goed eind wordt gebracht.

Wij willen leerkrachten ook uitdagen op een weg van vernieuwd en vernieuwend geloven. Wij durven hopen dat dit raamplan voor vele leerkrachten een uitnodiging is om - samen met collega's - een weg te gaan van eigen geloofsverdieping. Wij zijn ervan overtuigd dat leerkrachten die het moeilijk hebben met geloven, via dit raamplan opnieuw kunnen ontdekken wat de boodschap van het evangelie is voor mensen van vandaag.

EEN BUITENGEWONE OPDRACHT

Het is een buitengewone opdracht, kinderen die beperkt zijn in hun mogelijkheden te helpen in hun ontwikkeling. Dat is een concrete uitwerking van de evangelische liefde, waarin Jezus is voorgegaan.

Die opdracht wil een dienst zijn aan de ouders, het gezin en de leefomgeving van de leerlingen. Die mensen mogen ondervinden dat leerkrachten en opvoeders van hun kind houden en het zo nabij zijn dat het zijn mogelijkheden kan ontwikkelen.

Dit raamplan wil ook een dienst zijn aan de samenleving. Die samenleving heeft het immers nodig te zien hoe ook kinderen met beperkingen heel wat mogelijkheden hebben. De liefde voor die kinderen kan een appèl zijn aan de samenleving om te kiezen voor echt leven, waarin mensen – alle mensen – gelukkig kunnen worden.

In dit alles wil dit raamplan een bijdrage zijn tot de realisatie van het opvoedingsproject van de lagere scholen voor buitengewoon onderwijs in Vlaanderen. Als 'levensbeschouwelijk vak' wil het vak r.-k. godsdienst samenwerken met andere leergebieden en met de gehele werking van de school. Scholen zetten zich in voor de vorming van de gehele persoonlijkheid van kinderen en hun groei als mens. Onderwijs en opvoeding vinden in de 'levensbeschouwelijke vakken' ondersteuning om daarbij een hoogstaande kwaliteit te kunnen bereiken.

Die opdracht is geen éénrichtingsverkeer. Wie werkt in het buitengewoon lager onderwijs weet dat hij/zij heel veel ontvangt van de kinderen. Spontane en oprechte reacties drukken vaak uit welke diepe verbondenheid gegroeid is tussen kinderen en volwassenen. Vooral daar putten leerkrachten hun kracht en hun gedrevenheid uit. Die 'vreugde' wensen we van harte aan iedereen die met dit raamplan aan het werk gaat.

DE SAMENSTELLERS VAN DIT RAAMPLAN

Jos Bonroy, Francis De Westelinck, Reinhilde Henckens, Frans Hitchinson,
Francis Jacobs, Peter Knapen, Chantal Leterme, Luc Maes, Walter Pannier,
Didier Pollefeyt, Paul Pulinx, Rik Snijkers, Rony Timmermans,
Katrien Tonnard, Romain Truyers, Rob Vandueren,
Paul Van Paepegem, Marc Verwaeren.

Foto's en tekeningen: Chantal Janssens, Paule Lerno, André Scherpereel, Ninja Vervoort.